

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
ІНСТИТУТ ТУРИЗМУ

ОЛЕНА ДУТЧАК

**Сучасна українська історіографія
краєзнавчого руху у Галичині
30-х рр. ХІХ – 30-х рр. ХХ ст.**

Монографія

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК – 2012

УДК: 908:930/1 (477/83)

ББК 63.1 (4 Укр) 52

Д84

Рецензенти:

Великочий В.С., доктор історичних наук, професор, директор Інституту туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Савчук Б.П., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри туризму і краєзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту туризму Прикарпатського національного університету імені
Василя Стефаника
(Протокол № 3 від 12 грудня 2011 р.)

Д 84 Дутчак О.

Сучасна українська історіографія краєзнавчого руху у Галичині 30-х рр. ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. [Текст]: монографія / Олена Дутчак / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ: НАІР, 2012. – 275 с.

Виокремлено та проаналізовано проблематику сучасної української історіографії краєзнавчого руху в Галичині у 30-х роках ХІХ – 30-х роках ХХ ст. Здійснено систематизацію і класифікацію основних груп історіографічних джерел, визначено ступінь наукової розробки і методологічні засади історіографії проблеми. Розкрито відображення в літературі ролі наукових осередків та індивідуально-ініціативної діяльності з нагромадження і популяризації історико-краєзнавчих знань, а також розвитку бібліотечного краєзнавства, краєзнавчої бібліографії, біобібліографії та музейництва, пам'яткоохоронної діяльності і шкільного краєзнавства в регіоні у зазначений період. З'ясовано стан досліджень про народознавчі мандрівки діячів “Руської Трійці”, Івана Франка і їх послідовників та про роль громадських організацій у розвитку туристично-краєзнавчого руху. Визначено головні здобутки, вузькі місця та перспективи подальшого вивчення зазначеного кола проблем.

Для викладачів та студентів соціогуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти, науковців та усіх, хто цікавиться проблемами вітчизняного краєзнавства.

УДК: 908:930/1 (477/83)

ББК 63.1 (4 Укр) 52

© Дутчак О., 2012

ISBN 978-966-2716-02-3

*Людині,
що дала життя і
дорогу в життя –
рідній матері –
Геник Марії
Антонівні
присвячується.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні проблеми та джерельна база дослідження.....	12
1.1. Класифікація джерельної бази та ступінь наукової розробки теми.....	12
1.2. Методологічні засади історіографії проблеми.....	20
РОЗДІЛ 2. Відображення в літературі діяльності національних інституцій з нагромадження і популяризації історико-краєзнавчих знань.....	52
2.1. Роль культурологічних товариств та індивідуально-ініціативна діяльність в розвитку краєзнавчих досліджень	52
2.2. Бібліотечне краєзнавство та краєзнавча бібліографія і біобібліографія.....	93
2.3. Музейництво, пам'яткоохоронна діяльність і шкільне краєзнавство.....	124
РОЗДІЛ 3. Дослідження з історії розвитку краєзнавчої туристики Галичини у 1830-1930-х роках.....	153
3.1. Народознавчі мандрівки діячів “Руської Трійці“, Івана Франка та їх послідовників	153
3.2. Роль громадських організацій у розвитку туристично-краєзнавчого руху	166
ВИСНОВКИ.....	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	186

ВСТУП

Краєзнавство — це науковий, освітньо-виховний, соціоетнічний, природознавчий феномен, що наскрізно пронизує розвиток як усього суспільства, так і життєдіяльність кожної окремої особи. Універсалізм і всеохоплюваність цього явища, з одного боку, прямо чи опосередковано втягують у його лоно чи зумовлюють причетність до краєзнавчого руху різноманітні державні, громадські, наукові, освітні, комерційні інституції. З іншого боку, будучи синтетичною, міждисциплінарною галуззю гуманітарних і природничих знань, воно стало об'єктом вивчення представниками різних наук. За таких обставин понад півтора століття в українській суспільній думці тривають, навіть посилюються, дискусії щодо визначення предмета й об'єкта краєзнавства, зокрема і його складника — історичного краєзнавства. Краєзнавство ввібрало у себе широкий комплекс дисциплін, суперечливих підходів, принципів і світоглядних орієнтацій, тому в ньому вживаються чітка регламентованість і невизначеність, серйозний професіоналізм й поверхневе аматорство, глобальність, притаманна історичним синтезам, і локальність, властива “регіональній історії”.

Попри таку внутрішню складність і суперечливість, історичне краєзнавство становить важливу реалію соціального буття. Як у широкій історичній ретроспективі, так й у тривалій державотворчій перспективі України воно зберігало і зберігатиме свою виняткову соціокультурну роль як громадського руху, що сприяє формуванню любові до рідного краю, національних почуттів і свідомості, відновленню і збереженню народної пам'яті, традицій та культурних реліквій. Усе це зумовлює потребу й доцільність вивчення величезного масиву літератури краєзнавчого характеру, нагромадженого в Україні впродовж сторіч. Наближенню до реалізації цього величезного завдання слугуватиме аналіз сучасної української історіографії краєзнавчого руху в Галичині у другій половині XIX — 30-х роках XX ст., що є невід'ємним унікальним епізодом розвитку краєзнавства в Україні.

Актуальність теми дослідження зумовлюється науково-теоретичними й суспільно-пізнавальними чинниками. У формуванні національної свідомості та історичної пам'яті українського народу важливу роль відіграє краєзнавство, що, як вияв практичних і самопізнавальних потреб місцевих громад, виступає вагомим засобом нагромадження фактографічного матеріалу з історичного минулого локальних населених пунктів і територій, чим створює важливу інформативну базу для підготовки узагальнюючих праць з різних фундаментальних наук. За таких обставин зростає інтерес до нагромаджених знань про розвиток краєзнавчого руху в різних регіонах України за окремих історичних періодів, зокрема й у Галичині в 30-х роках XIX — 30-х роках XX ст., коли витворилися цікаві й корисні для його сучасного становища масові форми залучення громадськості до збору матеріалів і вивчення місцевої історії та її популяризації й використання в національно-патріотичному вихованні. На розв'язання цих завдань мобілізувалася діяльність численних наукових та самодіяльних інституцій та окремих ентузіастів.

Ця тема предметно вивчалася кількома поколіннями українських дослідників, здобутки яких вбирає й переосмислює сучасна історіографія. Водночас українські науковці та краєзнавці-аматори активно накопичують новий емпіричний матеріал, та, спираючись на модерні науково-методологічні засади, пропонують якісно новий рівень знань з історії розвитку краєзнавчого руху в Галичині вказаного періоду. Отож збір, систематизація, узагальнюючий аналіз виданої за доби незалежності України наукової літератури із означеної теми є актуальним завданням історичної науки. Його розв'язання сприятиме з'ясуванню досягнень, прогалин та подальших перспектив дослідження такого складного і різнопланового явища, як краєзнавчий рух у Галичині у 1830-х — 1930-х роках, який за складних суспільних умов розвитку залишався вагомим чинником культурного й національно-політичного розвитку української та інших етноспільнот регіону.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснено в рамках наукової програми Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника “Етнополітичні трансформації в Україні (західноукраїнські землі в кінці XIX – на початку XXI століття)” (держреєстрація № 0106U002247) та науково-дослідницької теми кафедри туризму і краєзнавства Інституту туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника “Туристично-краєзнавчий рух у Галичині (XIX – перша третина XX ст.)”.

Об'єктом дослідження є сукупність історіографічних джерел, що з'явилися в Україні за доби державної незалежності (з 1991 р.), діяльність наукових і громадських центрів та творчий доробок окремих фахових науковців і дослідників-аматорів з історії краєзнавчого руху в Галичині вказаного періоду. З таких позицій також вивчалися напрацювання педагогів, географів, мистецтвознавців, музеєзнавців, археологів та представників інших галузей гуманітарних і природничих наук із зазначеної теми.

Предметом роботи є загальні тенденції й особливості сучасного процесу нагромадження наукових знань з історії розвитку краєзнавчого руху в Галичині у 1830-х — 1930-х роках, їх осмислення, інтерпретація та виявлення їх об'єктивності, повноти, достовірності.

Хронологічні рамки дослідження мають два виміри. Перший визначається конкретно-історичними умовами розвитку краєзнавчого руху в Галичині, причому в його “українському вимірі”, який домінує і визначає контури наукових досліджень. Тут нижню межу становлять 30-ті роки XIX ст., що уособлюються з діяльністю “Руської Трійці”, з якою у вітчизняній науковій традиції пов'язується “виникнення” (“зародження”, “початок нового етапу”) [українського] краєзнавчого руху, що таким чином виступає органічним складником загальних процесів національно-культурного відродження. Верхню межу — 30-ті роки XX ст. — символізує вересень 1939 р., коли зі встановленням радянської влади розпочалися

глибокі трансформації в усіх сферах суспільного життя Галичини. Цей достатньо цілісний період визначається поступальним розвитком краєзнавчого руху, що зазнавав постійних змін та ідеологічного й організаційного самовдосконалення.

Другий вимір зумовлюється характером українського історіографічного процесу, де 1991 рік — час проголошення державної незалежності України — став не лише формальним (знаковим) у її розвитку, а й започаткував якісні зрушення в розвитку історичної науки. Верхній рубіж сягає 2010 р., коли процес наукової розробки проблем краєзнавчого руху в Галичині 30-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст. підійшов до логічного завершення і характеризується наявністю багаточисельних різнотипних публікацій.

Географічні межі дослідження охоплюють історико-географічний регіон Східної Галичини, яка у XIX — на початку XX ст. розвивалася у складі Австро-Угорської імперії, за міжвоєнного періоду перебувала під Польщею, а за сучасним територіально-адміністративним поділом складається з трьох областей — Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської. Краєзнавчий рух, що розгортався в її межах, становив відносну цілісність та мав особливості, зумовлені історико-культурними умовами розвитку краю.

Мета дослідження полягає у здійсненні спеціального комплексного аналізу сучасної української історіографії краєзнавчого руху в Галичині 30-х років XIX ст. — 30-х років XX ст. Її реалізація передбачає розв'язання таких **завдань:**

- систематизувати і класифікувати джерельну базу дослідження, визначити зміст й особливості його теоретико-методологічних засад та ступінь наукової розробки проблеми;

- з'ясувати відображення в літературі діяльності наукових осередків та окремих учених й аматорів з розвитку краєзнавчих досліджень у Галичині в 1830-х — 1930-х роках;

- проаналізувати стан вивчення бібліотечного краєзнавства, краєзнавчої бібліографії, музейництва, пам'яткоохоронної діяльності, шкільного краєзнавства як складників краєзнавчого руху в Галичині досліджуваного періоду;

- розкрити процес нагромадження історичних знань про розвиток краєзнавчої туристики в краї;

При вивченні зазначеного кола проблем у загальних рисах аналізувалися наступності їхнього осмислення на різних етапах українського історіографічного процесу, що передбачало звернення до надбань західноукраїнських істориків другої половини XIX — 30-х років XX ст., українських радянських дослідників і авторів з українського зарубіжжя.

Методологічну основу дослідження становлять принципи наукового пізнання, об'єктивності та історизму. Його теоретична основа ґрунтується на концептуальних розробках учених про природу і механізми історичного пізнання; про понятійно-категоріальний апарат історичної науки, зокрема й історичного краєзнавства; про теоретичний і практичний досвід наукових студій її визначних представників. Комплексний міждисциплінарний характер дисертаційної роботи забезпечувало поєднання загальнонаукових та спеціальних історичних, зокрема й історіографічних, методів аналізу і синтезу, типології, класифікації, періодизації, системно-структурного і проблемного підходів. Формулюванню положень і висновків сприяло використання історико-порівняльного, проблемно-хронологічного, біографічного та інших методів, які стверджують репрезентативність історіографічного аналізу проблем, пов'язаних з розвитком краєзнавчого руху в Галичині у 1830-х — 1930-х роках.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше здійснено системний аналіз сучасної української історіографії розвитку краєзнавчого руху в Галичині у 30-х роках XIX – 30-х роках XX ст. Запропоновано визначення поняття “краєзнавчий рух“, окреслено сутність його головних складників — бібліотечне краєзнавство, краєзнавча бібліографія й

біобібліографія, музейництво, пам'яткоохоронна діяльність, шкільне краєзнавство, краєзнавча туристика тощо. Визначено їхній конкретно-історичний зміст відносно Галичини за досліджуваного періоду, а також теоретико-методологічні підходи до їх сучасного розуміння та аналізу нагромадженої про них літератури. Увиразнено зміст і здобутки краєзнавчої діяльності наукових осередків і культурологічних громадських організацій, а також індивідуально-ініціативної діяльності з розвитку краєзнавчих досліджень. На основі аналізу наукового доробку з цієї проблематики з'ясовано, з одного боку, достовірність підходів і поглядів науковців, які розглядали і трактували фольклорно-етнографічні, історико-краєзнавчі та інші дослідницькі напрями в єдиній тематичній площині, що виправдано, зважаючи на рівень наукових знань у Галичині у XIX — на початку XX ст. З іншого боку, показано, що сучасні науково-методологічні розробки дозволяють предметніше “сепарувати” ці окремі складники, які в зазначений період становили зміст широкого поняття “народознавство”, і з таких позицій предметніше вивчати розвиток власне історико-краєзнавчих досліджень.

Підставами для такої дослідницької роботи слугували збір, систематизація, класифікація, аналіз основного масиву історіографічних джерел про краєзнавчий рух у Галичині в 1830-х — 1930-х роках, що нагромадилися за два останніх десятиліття. Загалом у полі нашого аналізу було близько 190 дисертаційних і монографічних праць, понад 580 наукових статей та багато інших різножанрових і різнопрофільних публікацій, які несли різну за глибиною і значущістю інформацію про суть та окремі аспекти дослідницької теми. Таким чином, узагальнювалися доробок, “вузькі місця”, прогалини та окреслювалися головні контури й можливі підходи до її подальшого вивчення.

Апробація результатів дослідження була здійснена на Міжнародній науковій конференції “Степан Бандера в українському національно-визвольному русі XX століття” (Івано-Франківськ, 10-11 грудня 2008 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Дністровський каньйон –

унікальна територія туризму“ (Тернопіль, 16-18 травня 2009 р.); Першій Міжнародній науково-практичній конференції молодих науковців, аспірантів, магістрантів “Актуальні проблеми розвитку вітчизняної та всесвітньої історії“ (Рівне, 9-10 грудня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи“ (Івано-Франківськ, 16-18 грудня 2009 р.), Шостій всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції “Сучасна наука в мережі Інтернет“ (25-27 лютого 2010 р.), Міжнародній науковій конференції “Актуальні проблеми всесвітньої історії“ (Луганськ, 7-8 квітня 2010 р.), Науково-практичній конференції "Стан розвитку екскурсійного обслуговування та проблеми управління рекреаційним комплексом Прикарпаття" (Івано-Франківськ – Яремче, 20-22 грудня 2010 р.), а також на звітних наукових конференціях (2008-2010) та на засіданнях кафедр історіографії і джерелознавства та туризму і краєзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційної роботи оприлюднено у 11 наукових статтях, 6 з яких опубліковані у фахових виданнях.

Структура дисертації зумовлена метою, завданнями, предметом дослідження; конкретноісторичними умовами розвитку і змістом краєзнавчого руху в Галичині у 1830-х — 1930-х роках; особливостями розвитку сучасної історичної науки в Україні. Вона складається зі вступу, трьох розділів (поділених на підрозділи), висновків списку використаних джерел (827 найменувань).

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Класифікація джерельної бази та ступінь наукової розробки теми

Невід’ємним компонентом будь-якої наукової праці, в тому числі й історіографічної, є характеристика джерельного комплексу, визначення методології дослідження, з’ясування її категоріально-понятійного апарату, ступеня наукової розробки теми тощо. Вирішення цих завдань передбачає здійснення наукової класифікації джерел, виявлення їхньої репрезентативності та інформативних можливостей, а також вивчення повноти відображення досліджуваних проблем в історіографії.

Специфіка цього історіографічного дослідження визначається своєрідністю джерельної бази, яку становить комплекс опублікованих праць, що містять відомості про розвиток краєзнавчого руху в Галичині 30-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст. Отже, основу джерельної бази дисертації становить різножанрова, різновидова наукова історична література, яка з’явилася в Україні після проголошення 1991 р. державної незалежності, що відкрила якісно новий етап розвитку історичної науки (хоча процес її якісного оновлення розпочався ще в рамках історіографії перебудовного періоду). Для з’ясування наступності, спадковості розвитку історіографічного процесу та генези вивчення окремих проблем дослідної теми аналізуються окремі знакові праці, що з’являлися раніше — в межах західноукраїнської історіографії 1920-30-х років, в українському зарубіжжі, за радянської доби.

Вивчення джерельної бази дослідження передбачає врахування змісту, специфіки та відмінностей між джерелами історичними та історіографічними. З’ясовуючи сутність поняття “історіографічне джерело“, вчені не претендують на оригінальність, визначаючи його як вид чи групу джерел, що відбивають історіографічні факти з історії історичної науки, які

дають можливість вивчати суспільні умови розвитку історичної науки, процес збагачення історичних знань, місце історичної науки в житті суспільства, зокрема у формуванні історичної свідомості людей [78]. Отже, історіографічні джерела становлять феномени, що відображають об'єктивний процес розвитку історичної науки й нагромадження історичних знань, суб'єктивні погляди істориків. На відміну від них історичні джерела трактуються як носії історичної інформації, що виникли як продукт розвитку природи і суспільних відносин та відбивають той чи інший бік людської діяльності [207], тобто в ідеалі вони “вільні“ від “суб'єктивних нашарувань“ авторів. Отож, стосовно нашого дослідження історіографічні джерела трактуються як носії відомостей про розвиток історичної думки і збагачення знань з історії розвитку краєзнавчого руху в Галичині у 30-х роках XIX – 30-х роках XX ст.

Сучасний історіографічний процес позначений виразною дихотомією. З одного боку, в українській історичній науці ведуться жваві дискусії з питань модернізації методології історичної науки. З іншого, – простежується небажання частини вчених удаватися до оновлення термінологічного апарату історіографії, тому він зберігає чимало рис (“атавізмів“) радянської науки. Одним із виявів і наслідків цього є ситуація, коли при групуванні історіографічних джерел за визначальні критерії беруться їх видові, хронологічні чи інші ознаки залежно від уподобань учених. У такому випадку непорушною залишається позиція М. Варшавчика про неможливість розробки універсальної класифікаційної схеми історіографічних джерел, оскільки вони різні для кожного етапу розвитку історичної науки [79]. Становище, коли для групування різних за природою і походженням джерел беруться однакові критерії, навряд чи можна вважати природним, однак воно зберігається в сучасній історичній науці.

При групуванні комплексу історіографічних джерел з історії розвитку краєзнавчого руху в Галичині зазначеного періоду виходимо, по-перше, з розробленої історичним джерелознавством класифікації джерел за видовим

принципом; по-друге, з особливостей сучасного історіографічного процесу (різножанрових публікацій) з проблематики дослідження. На цій основі виокремлюємо такі основні групи історіографічних джерел: 1) наукова література спеціального (за тематикою) узагальнюючого та навчального (дидактичного) характеру; 2) монографічні й дисертаційні дослідження, автореферати; 3) публікації наукового й науково-популярного характеру (статті, матеріали конференцій); 4) бібліографічні та анотаційно-бібліографічні видання, рецензії; 5) публіцистична література. Кожна з них відзначається особливостями інтерпретації, інформативними можливостями та іншими характеристиками, які потребують окремого з'ясування.

Праці спеціального (за тематикою) характеру виступають найважливішим історіографічним джерелом, що ілюструють суспільну значущість досліджуваної проблеми та претендують на її всебічне висвітлення, адже вони передбачають здійснення комплексного аналізу всіх складників досліджуваного явища. Прикладом таких публікацій з історії краєзнавчого руху в Галичині в 30-х роках XIX — 30-х роках XX ст. є дисертаційні роботи та спеціальні публікації А. Козицького [359], Я. Луцького [482-484] та інших науковців.

Погоджуємося з позицією авторитетних учених, згідно з якою навчальна література вважається різновидом наукової та одним із видів історичних синтезів. За змістом і формою вона часто набуває характеру наукових монографій і в такій іпостасі сприймається вченими. Як приклад такого роду публікацій можна назвати низку підручників з туристичного краєзнавства (В. Петранівський, М. Рутинський [568], ін.) та з історичного краєзнавства (напр., посібник “Історичне краєзнавство“, підготовлений львівськими науковцями [298]), які спрямовані на розробку фундаментальних наукових основ досліджуваної теми та водночас виконують дидактичні функції для студентів вищих навчальних закладів.

Не заглиблюючись у наукові дискусії щодо розуміння сутності різних видів історіографічних джерел, дотримуємося традиційних трактувань їхньої

значущості як основних каналів розвитку історичної науки. Таким чином, монографії (індивідуальні, колективні) розуміємо як оригінальні, завершені дослідження із визначеними методологією, предметом, об'єктом, метою і завданнями, хронологічними межами дослідження, що спрямовані на розв'язання конкретних наукових завдань. У такому сенсі їхня сутність наближається до дисертаційних досліджень — кваліфікаційних робіт, що представляються на здобуття наукових ступенів кандидата чи доктора наук.

У порівнянні з ними статейні публікації мають деякі відмінні інформативні можливості й інші характеристики. Вони оперативніше реагують на появу нових джерельних матеріалів та науково-теоретичних й ідеологічних віянь, мають полемічний характер тощо. У нашому дисертаційному дослідженні було проаналізовано близько 580 статей. З них 470 опубліковані у фахових виданнях, тож вони у переважній більшості вирізняються вищим науковим рівнем, мають упорядкований науковий апарат, що підвищує їхню інформативну й аналітичну вартість.

Існуючий порядок оформлення наукових праць дозволяє умовно поставити дисертації, монографії, статті в єдиний ряд друкованої продукції, позаяк вони мають відповідати спільним параметрам, відрізняючись лише за обсягом та можливою кількістю авторів.

До них наближаються публікації матеріалів наукових конференцій, які часто видаються у фахових вісниках, що набувають вигляду тематичних видань. Надруковані за результатами¹ наукових конференцій збірники у концентрованій формі відображають розвиток наукової думки з осмислення комплексу проблем, що стосуються і нашої дослідницької теми. Відзначаємо стимулюючу роль різного рівня наукових зібрань і форумів щодо вивчення краєзнавчої проблематики, тим паче, що багато з них набули серійного (традиційного) характеру. Щодо нашої теми особливий інтерес становлять краєзнавчі конференції, проведені на базі Львівського національного університету імені Івана Франка: “Історичне краєзнавство і національне виховання“ (1994) [297]; “Історичні пам'ятки Галичини“ (2000; 2003; 2005)

[300; 302; 301] та ін. Це ж стосується і серії прикарпатських історико-краєзнавчих наукових конференцій [507], Всеукраїнської науково-практичної конференції “Охорона культурної спадщини в Україні: історія, теорія, практика” (Тернопіль, 2007) [205] та ін. Традиційні всеукраїнські наукові конференції з історичного краєзнавства, що проходили в різних містах країни були присвячені актуальним проблемам та відображали загальні етапи його розвитку [107; 108; 297; 595; 762; та ін.].

У пошуковій та аналітичній роботі історика важливу роль відіграють бібліографічні видання. У нашому дисертаційному дослідженні проаналізовано низку тематичних бібліографічних покажчиків, що з’явилися за досліджуваного періоду [296; 37; 38; 92; 286; 456; 548; 550-553; 554; 599; 602; 696]. Фіксуючи появу літератури за певний проміжок часу, вони розкривають динаміку нарощування знань, відображають зміни в їхній спеціалізованій спрямованості, а також індивідуальний доробок авторів [напр.: 602; 294; 228 та ін.] тощо. Одні покажчики обмежуються фіксацією вихідних даних певних видань, інші супроводжуються ширшими коментарями упорядників. Наявні бібліографічні видання містять надзвичайно мало інформації про іноземну, польську літературу, увиразнюючи націоцентричність української історіографії. Значна частка бібліографічних видань проливає світло на видання НТШ [37] та публікації періодичної преси [559-562; 563], що стосуються й досліджуваної проблематики.

З кінця ХХ ст. простежуємо зростання анотаційно-бібліографічних публікацій, що мають певний тематичний характер [38; 296; 230 та ін.] чи розкривають здобуток окремих наукових установ [37; 559-562; 563]. На відміну від бібліографічних видань, які виконують репрезентативно-інформативну функцію, вони передбачають ще й оціночний аналіз, засвідчуючи зрушення та перспективи вивчення конкретно-історичних проблем. До речі, перші спеціальні анотаційно-бібліографічні видання з

досліджуваної проблеми належать польським та українським науковцям кінця XIX — першої третини XX ст. [557 та ін.].

У такому ключі окремо відзначимо інформативну значущість досліджень у галузі бібліографії та просопографії¹, які розкривають доробок сучасних фахових істориків, аматорів-краєзнавців [277; 298; 232] та окремих установ і регіонів [110; 111-113 та ін.], що дозволяє зорієнтуватися в їхніх творчих надбаннях та формуванні наукових осередків з вивчення історії краєзнавчого руху в Галичині у 1830-х — 1930-х роках. Таке ж інформативне значення мають наукові збірники, які присвячені вшануванню здобутків знаних краєзнавців [398; 7].

Близько півтори десятка рецензій, що були в полі нашого дослідження, засвідчують ставлення відомих науковців до окремих публікацій, відображаючи таким чином їхні погляди на відповідну науково-дослідницьку проблему. Це дозволяє порівнювати думки авторитетних учених із нашими поглядами на певні аспекти порушеної теми.

Невід’ємним складником і передумовою вивчення теми дисертаційної роботи є з’ясування ступеня її наукової розробки, що передбачає виявлення наукового доробку про наявний рівень знань з історії краєзнавчого руху в Галичині XIX — 30-х років XX ст. «Історіографія історіографії» показує, наскільки повно конкретно-історична проблема розроблена в інших студіях історіографічного спрямування, а також допомагає визначити вузькі місця і перспективи її подальшого вивчення. За формально-функціональним критерієм поділяємо такого роду публікації на узагальнюючі історіографічні праці із зазначеної теми та історичного краєзнавства; історіографічні огляди в дисертаційних і монографічних працях із означеної проблеми, здійснені у вступних чи окремих розділах; спеціальні (переважно статейні) публікації з

¹ Науковий напрям, що за допомогою методів генеалогії, демографії, психології, психолографії, ономастики, нумізматики та інших спеціальних історичних дисциплін досліджує особу в усій сукупності її індивідуальних якостей та взаємостосунків з оточенням.

Термін «просопографія» був запроваджений в історичну науку в XIX ст. на означення методу в історико-біографічних, а іноді і в статистичних дослідженнях, за допомогою якого досліджувалися особи і соціальні групи, створювалися «колективні біографії»[593].

історіографії окремих аспектів порушеної теми; історико-біографічні праці про життєдіяльність знаних науковців тощо.

Передусім відзначмо низку ґрунтовних аналітичних розвідок А. Середяк, в яких аналізується історіографія краєзнавчих досліджень в Україні за доби державної незалежності [636-641]. Стосовно нашої дослідницької теми в них зустрічаємо лише окремі “історіографічні сюжети“, однак ці праці цікаві тим, що узагальнюють надбання учених з актуальних теоретико-методологічних проблем розвитку сучасного історичного краєзнавства, визначають його загальний стан, вузькі місця і перспективи подальшого розвитку, показують ефективність, доцільність використання нових дослідницьких технологій у цій ділянці. Уявлення про стан сучасних краєзнавчих досліджень в окремих регіонах України дають історіографічні огляди у дисертаційних роботах Л. Баженова [24], Г. Сеньківської [634], інших науковців [61; 121].

Порушеної теми безпосередньо стосується історіографічний огляд в дисертаційній праці А. Козицького (1996) про український краєзнавчий рух у Галичині в 1918-1939 рр. [359]. У силу зрозумілих причин у ньому розглядаються студії, що побачили світ першій половині 1990-х років, тож він цікавий для нас тим, що відображає стан і погляди на цю проблему, які побутували в українській історичній науці в зазначений період, та пропонує узагальнюючий огляд літератури із цієї проблеми, що з’явилася за радянської доби та в українському зарубіжжі. Більшою інформативністю відзначається огляд літератури в дисертації Я. Луцького (2010) [484], хоча з огляду на тематичну спрямованість вона обмежується аналізом праць про туристично-краєзнавчий рух у Галичині в 1830-х — 1930-х роках, тож не охоплює сукупності праць з історії краєзнавчого руху зазначеного періоду.

Решта публікацій, що відображають ступінь його дослідженості, стосуються оглядів літератури з окремих конкретно-історичних проблем. Так, у праці І. Смогоржевської [657] про становлення і розвиток української історичної бібліографії наприкінці ХІХ ст. — 1939 р. показується доробок з

вивчення її розвитку в Галичині за вказаного періоду, а також безпосередньо розглядається бібліографістика, що також відображає і розвиток краєзнавчих студій у регіоні. Більшої уваги до цієї проблеми очікувалося у роботі А. Блажкевича (2003) [50] про розвиток краєзнавчої бібліографії Галичини у ХІХ — 30-х роках ХХ ст., однак з неї фактично “випав” її історіографічний аналіз. Доволі повним, ґрунтовним він виглядає в публікаціях Н. Заставецької (2009, 2010) [250; 246], що висвітлюють доробок сучасних українських учених з вивчення діяльності зі збереження пам’яток історії і культури в Західній Україні за міжвоєнного періоду.

Окрім того, в полі нашої уваги були численні дослідження про окремі організаційні та інституціональні складники краєзнавчого руху в Галичині (приміром, про “Просвіту” [48; 92; 110; 132; 271-272; 353; 632; 764], НТШ [1; 139; 241-243; 402; 605], молодіжні [82; 261; 472; 479-480; 715; 749], туристичні організації [84; 122; 175; 414; 361; 421; 477; 481], шкільне краєзнавство [208; 238-240; 453; 457; 718; 719], пам’яткоохоронну діяльність [29; 133; 152; 246-251; 254-257] тощо, де в контексті висвітлення основної проблематики з’ясовувалися окремі сюжети щодо їхнього відображення в науковій літературі.

Отже, попри певну умовність і недосконалість, запропонована класифікація джерельного комплексу може слугувати основою для всебічного вивчення різножанрових, різновидових праць та виявлення їхньої репрезентативності й інформативних можливостей. Краєзнавчому руху як вагомому явищу суспільного і наукового життя присвячено значний пласт літератури, яка, однак, піддавалася історіографічному аналізу лише за окремими тематичними зрізами переважно у розділах дисертаційних чи монографічних досліджень. Усе це зумовлює актуальність і доцільність проведення спеціального комплексного дослідження української історіографії краєзнавчого руху в Галичині у другій половині ХІХ — 30-х роках ХХ ст.

1.2. Методологічні засади історіографії проблеми

У сучасній українській науці триває дискусія стосовно методологічних засад дослідження. Щоправда, наростаюча з цього приводу полеміка не завжди продуктивна. Із широкого спектру думок, тверджень виокремимо кілька важливих поглядів, що стосуються нашої дослідницької теми. У 1990-х роках вивчення проблематики краєзнавчого руху в Галичині у 30-х роках XIX — 30-х роках XX ст. розгорталось в руслі процесу, названого Г. Касьяновим “націоналізацією історії”. Вона відповідає таким канонам “нормативної історіографії, як повернення “еміграційних істориків“, “інтелектуальна репатріація західних вчених українського походження“ та ін. [315]. Якщо головним лідером для канонізації загальної схеми української історії виступає М. Грушевський, то при висвітленні порушеної теми на роль “канону“ претендує доробок І. Франка, якого вважаємо одним з головних авторитетів вивчення суспільних відносин краю другої половини XIX — початку XX ст.

Учений Г. Касьянов розкрив ще один «канон» історіографії — “національний історичний міф“ [315, с. 65-66]. Його присутність у літературі з досліджуваної теми надало їй виразного регіонального забарвлення. Розгляд краєзнавчого руху як складника загального процесу національного культурного відродження супроводжувалося апологією значення Галичини в українській історії, акцентуванням на її націотворчому потенціалі та генеруючій ролі в забезпеченні етнокультурної окремішності, що стало відлунням популярної у західноукраїнській історіографії кінця XIX — першої третини XX ст. та в суспільній думці українського зарубіжжя ідеї “галицького п’ємонтизму“.

Важливим науково-теоретичним завданням є з’ясування методів і прийомів історіографічного дослідження, від яких значною мірою залежить об’єктивність, достовірність, наукова значущість одержаних результатів. За своєю суттю історіографічне дослідження має одну особливість, що полягає в

поєднанні наукового спрямування змісту із суб'єктивним характером, зумовленим часовою, політичною, етнічною складовими світоглядної позиції автора. Історики, як і представники інших наук, що досліджують краєзнавчу проблематику, мають відмінні світоглядні вподобання, керуються різними методологічними настановами. Тому вивчення історіографічних джерел неможливе без урахування сучасних принципів і методів аналізу.

Вказуючи на необхідність розробки теоретико-методологічних проблем історичних й історіографічних досліджень, львівський учений Л. Зашкільняк наголошує, що після утворення незалежної України виник теоретичний вакуум, який без особливих зусиль був заповнений переважно позитивістськими і романтичними схемами кінця XIX – початку XX ст. А за відсутності інституційної підтримки та інтелектуального простору їхня розробка часто ставала результатом “любительського” зацікавлення поодиноких істориків, які працюють у галузях історії, історіографії та джерелознавства [264, с. 47].

З іншого боку, директор Інституту історії НАН України, академік В. Смолій закликає відмовитися від думки про необхідність створення єдиних універсальних методологічних засад, на основі яких могли б писати свої праці історики. На його думку, така практика може призвести до вміщення наукового пошуку в прокрустове ложе існуючих схем і цитування визначних авторитетів чи менш знаних представників наукової корпорації [658, с. 29].

У контексті методологічного дискурсу торкнемося питання про етичні вимоги до історіографів. Найбільш важливими аспектами авторської етики виступають евристичні здібності науковця та його сумлінне ставлення до системності охоплення науковим аналізом корпусу історіографічних джерел, національно-патріотичний та інтелектуальний складники світоглядної позиції автора, наявність професійних навиків та здібностей, уміння формалізувати та підводити дослідницьку практику під існуючі шаблони тощо.

Актуальними залишаються погляди видатного історика-теоретика І. Ковальченка, який з'ясував такий аспект об'єктивності історіографічного дослідження, як аналіз історіографічних джерел з позицій сучасності. Зокрема він стверджує, що “ті чи інші теорії, ідеї та концепції слід оцінювати... не за тим, чого вони не дали порівняно із сучасністю, а за тим, що вони дали нового порівняно із добою, яка їм передувала” [347, с. 5].

Методологічну основу нашого дослідження становить органічна сукупність таких базових принципів, як історизм, об'єктивність, усебічність, наступність. Історизм вимагає вивчення сукупності історіографічних фактів, з'ясування їхнього зв'язку з іншими явищами і конкретним досвідом історії. Ігнорування цих засад при дослідженні історичних явищ та процесів, у тому числі й історіографічних фактів, позбавляє дослідника можливості правильно інтерпретувати суть досліджуваних подій, породжує ілюстративність, фактографію та інші хиби [347, с.30]. Отож, як справедливо зазначав відомий вчений А. Санцевич, лише всебічне застосування принципу історизму дає змогу повніше вивчити історіографічний процес [625, с. 30].

Принцип наукової об'єктивності (сцієнтизму) використовувався переважно в процесі історіографічного синтезу. Таким чином він забезпечує усвідомлення внутрішньої логіки науки, механізмів виникнення та зміни історичних ідей і концепцій [625, с. 33]. Знаний історіософ М. Тартаковський із цього приводу зазначає: не слід забувати, що навіть “найбільш об'єктивний історик, який добросовісно прикрашає списаними листками розлоге хронологічне дерево, винен в головному: у відборі подій, і в результаті цього – в їх суб'єктивній оцінці“ [687, с. 30].

Принцип наступності, або спадковості, зумовлює необхідність ретельного вивчення всіх сторін і особливостей, властивостей і ознак об'єкта дослідження. Правило наступності, за словами Я. Калакури, є однією із закономірностей розвитку історичної науки, пізнання якої дозволяє історіографам виявляти провідні його тенденції, встановити співвідношення

старих і нових знань, окреслити реальну величину їх примноження [310, с.100].

Для пояснення, оцінки, порівняння історіографічних джерел з метою їх аналізу використовувалися загальнонаукові методи пізнання: історичні (історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, ретроспективний, синхронний, типологічний); емпірико-теоретичні (аналіз і синтез; індукція і дедукція, логічний, класифікація, аналогія, актуалізація) та ін. Це дозволило вивчати історіографічний процес у його динаміці та багатогранних взаємозумовлених зв'язках.

Характеризуючи дослідницькі методи, слід зауважити, що жоден із них не може бути універсальним та визначальним для історіографічного дослідження. Лише за умови застосування найбільш раціональної комбінації методів можна отримати максимально об'єктивне відображення розвитку історіографічного процесу, позбавлене неточностей та ілюзорних конструкцій.

Найуживанішим у нашій роботі є порівняльний метод. Його застосування дозволяє порівнювати відмінні, часом протилежні судження дослідників, зумовлені як особливостями перебігу процесів національно-культурного відродження, так і їхньою власною позицією. Цей метод також дозволяє порівнювати т. зв. стару і нову науку (праці істориків різних періодів), встановлювати новизну кожної з них. Порівняльний метод сприяє виявленню реального приросту знань на різних етапах історіографічного процесу, з'ясуванню внеску конкретних науковців у збагачення відомостей стосовно подій та явищ, що становлять зміст краєзнавчого руху в Галичині за досліджуваного періоду. При застосуванні порівняльного аналізу враховуємо характер доби, час створення певної праці, її репрезентативність, об'єктивність, науковість, джерельну базу, а також конкретно-історичні реалії XIX – 30-х років XX ст. тощо.

Історико-порівняльний метод дозволяє здійснити аналіз розвитку історичних знань з порушеної проблеми не тільки у часовому вимірі, а й за

територіальним принципом, дослідити розвиток історико-краєзнавчих студій загалом в Україні та її окремих регіонах. Він дає можливість визначити суспільну спрямованість тих чи інших праць, еволюцію поглядів науковців на окремі проблеми, що стосуються досліджуваного явища, а також уможлиблює виокремити відмінності в інтерпретації історичних фактів, як між у дослідженнях, створених у різних часово-просторових рамках, так й у відносно однорідних студіях. За допомогою історико-порівняльного методу встановлюємо новизну кожної наукової праці.

Важливу роль у нашому історіографічному пошуку відіграє метод актуалізації, який дозволяє виокремлювати основоположні проблеми формування і розвитку наукових знань з досліджуваної проблеми, а також використовувати отримані історіографічні знання, результати і висновки дослідника в подальших наукових розробках про краєзнавчий рух.

Значення історико-типологічного методу полягає у виявленні загальних рис у просторових групах історичних подій і явищ та виокремленні однорідних стадій у неперервно-часовому їх розвитку. Цей метод дав можливість на основі змістовного аналізу літератури виділяти основні типи історіографічних джерел та групувати їх за спільними ознаками.

Цінні відомості історіографічного характеру з порушеної проблем одержано завдяки методу синхронного дослідження праць різних авторів, що з'являлися за доби незалежності, але їхні автори спиралися на різні методологічні засади, мали відмінні світоглядні позиції. Цей метод також дозволяє вирізнити загальне й особливе в історичних працях.

Застосування загальнонаукових методів аналізу й синтезу має певну специфіку в історіографічних дослідженнях. Вони ефективні при з'ясуванні умов написання і тематики праць, їхньої джерельної бази, а також етнічної та партійно-політичної приналежності авторів, що впливало на інтерпретацію досліджуваних ними фактів. Синтезуючи знання, одержані авторами, встановлюємо повноту й об'єктивність відображення ними суспільних реалій.

Хронологічний і проблемно-хронологічний методи дають змогу простежити, хто і коли започаткував дослідження певної проблеми, як продовжувалася її наукова розробка та які нові результати були одержані.

Серед використаних методів історіографічного дослідження важливе місце посідає історико-генетичний, який уможлиблює глибше пізнати динаміку історичних та історіографічних процесів, виявити причинно-наслідкові зв'язки й закономірності розвитку історичних знань з проблеми. Використання цього методу дозволяє простежити тенденції розвитку історіографічного процесу на досить значному хронологічному відрізку (30—ті рр. XIX – початок XXI ст.), що відображає нагромадження знань про розвиток краєзнавчого руху на території Східної Галичини.

Широке застосування в нашому дослідженні знайшов й історико-системний метод, сутність якого полягає у виявленні структурних компонентів нарощування знань. Під системним аналізом розуміємо структурний і функціональний аналіз історіографічних джерел. Як зазначає автор посібника “Методологія історії“, цей метод вимагає історико-системного підходу до кожної конкретної як історичної реальії, так й історіографічного факту [265, с. 180]. На практиці він забезпечує систематизацію наукових знань, нагромаджених упродовж двадцятилітнього періоду розвитку історіографічного процесу з вивчення нашої порушеної теми.

При написанні роботи використано історіографічний та біографічний методи. Перший забезпечує аналіз різних, часто суперечливих точок зору дослідників у контексті конкретної історіографічної ситуації, яка дозволяє визначити специфіку вивчення проблем краєзнавчого руху. Біографічний метод передбачає дослідження життєдіяльності особи, що залишила помітний слід в історичній науці, незважаючи на ідеологічну, політичну спрямованість персональної діяльності та позитивну чи негативну оцінку її наслідків.

На відміну від більшості сучасних історіографічних досліджень, здійснених за хронологічним чи проблемно-хронологічним принципом, структура дисертації побудована за проблемним принципом, що дає можливість виокремлювати й аналізувати головні наукові проблеми під кутом становлення історіографічного процесу.

Апробовано можливості застосування інституціонального підходу в історіографічних дослідженнях. У своєму сучасному неінституціональному варіанті він сприяє осмисленню окремих наукових проблем та проведенню комплексного аналізу краєзнавчого руху в Галичині за понад столітній період розвитку. На практиці цей підхід проявляється в різносторонньому аналізі досліджуваного явища, яким, зазвичай є певна установа, організація чи приналежна до них окрема персоналія. Він дозволяє максимально чітко простежувати динаміку розвитку основних складників краєзнавчого руху в усій їхній сукупності та єдності.

Щодо методологічних засад дослідження, то слід наголосити, що, по-перше, автор прагнула уникати проявів суб'єктивізму в оцінці праць та базувати свої твердження на принципах об'єктивності й історизму. По-друге, складність, багатоманітність явищ і процесів краєзнавчого руху, що знайшли своє відображення в історіографії, та широта її джерельної бази зумовили необхідність комплексного підходу до вивчення проблеми із застосуванням усіх доступних методів наукового пізнання. При цьому відзначимо, що на початковому етапі дослідницької роботи перевага надавалася таким методам, як історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, позаяк саме за їх допомогою відбувалося виявлення і відбір історіографічних джерел та їх первісна атрибуція. На наступних етапах використовувалися методи історіографічного аналізу й синтезу розвитку історичних знань та критики історіографічних джерел задля визначення здобутків, вузьких місць й напрямів подальшого вивчення проблеми.

Понятійний апарат дослідження окреслений назвою дисертації та її структурою. При вивченні базових понять, що ідентифікують і наповнюють

змістом краєзнавчий рух, ми зіткнулися із ситуацією, притаманною науковій термінології загалом. З цього приводу вчений Є. Сахновський зазначав, що вона “стала звичайною для широкого вжитку, але давно вже не піддавалась логічному аналізу. А саме в цьому ... корені багатьох непорозумінь і водночас — при позитивному результаті — можливість уникнути їх в майбутньому” [628, с. 128]. Причина подібного стану полягає перш за все у традиційності підходів до розв’язання конкретних проблем і відсутності певної конкуренції різних наукових шкіл.

Основоположним для будь-якого історіографічного дослідження є поняття “історіографія“, під яким розуміємо наукову галузь (дисципліну), що вивчає історію історичної науки, тенденції й етапи розвитку історичних знань і теоретико-методологічних засад історичних досліджень, поступальність, дискретність, територіально-регіональні особливості науково-історичного процесу. Вона має свою складну розгалужену інституціональну структуру, що передбачає функціонування різного роду офіційних дослідницьких установ та неформальних утворень (наукових напрямів, течій, концепцій, шкіл, груп) [83, с. 15-16].

Зміст трактування таких базових понять, як “українська історіографія“, “регіональна історіографія“ та похідних від них, достатньо з’ясовано у працях В. Великочого [83], Я. Верменич [85-91], Л. Зашкільняка [265-266], Я. Калакури [310], І. Колесник [363], А. та В. Коцурів [292-293], В. Потульницького [589], Н. Яковенко [791] та інших учених. Тому відзначимо лише важливе для нас положення про багатоплановість регіонального зрізу української історіографії, що рельєфно проявляється у вивченні закономірностей становлення історичної науки в певних регіонах і процесу дослідження регіональної специфіки; аналізі ступеня історіографічної розробки локальних місцевих проблем. Регіональна історіографія збагачує поліваріантність української історичної науки, ліквідує комплекс меншовартості “периферійних“ учених.

Реалізація висунених у дисертаційній роботі завдань зобов'язує висвітлити науково-теоретичні та інституціональні основи розвитку сучасних краєзнавчих досліджень. Вирішення цього завдання здійснюємо в такій послідовності: з'ясування контроверсійності тлумачень категоріального апарату, передусім понять “краєзнавство“, “історичне краєзнавство“, “краєзнавчий рух“ та інших; аналіз методологічних проблем історико-краєзнавчих досліджень; виявлення ступеня наукової розробки досліджуваної теми тощо. Такий підхід пояснює структуру й логіку розв'язання всіх інших завдань цієї роботи. При цьому зауважмо, що краєзнавчі дослідження двох останніх десятиліть повною мірою відображають загальний стан історичних та інших гуманітарних і природничих наук, зокрема й становлення сучасної української історіографії.

Поняття “краєзнавство“ є вихідним і базовим для нашого дослідження. За підрахунками науковців, у сучасній літературі побутує близько ста його визначень. Однак жодне з них ще не стало загальноприйнятим, що до певної міри виправдано, зважаючи на саму сутність цього явища. В полі вивчення було понад три десятки сучасних різновидових наукових розробок, що визначають зміст, предмет, об'єкт, завдання, структуру, функції та інші параметри, які окреслюють феномен краєзнавства (див. список джерел). Серед них глибиною і змістовністю відзначається доробок патріарха вітчизняного краєзнавства П. Тронька [710-714] та знаних і молодих науковців Києва й регіональних центрів: Г. Бондаренка [55-56], Я. Верменич [85-91], К. Дубняка [215], Я. Жупанського і В. Круля [232], Н. Кушнарєнко [444, с. 19-54], В. Петранівського і М. Рутинського [565-568], О. Реєнта [597-598], А. Санцевича [626], А. Середяк [637-642], О. Уривалкіна [729] та ін. У руслі сучасного наукового дискурсу ґрунтовний синтетичний аналіз цієї проблеми запропонували львівські вчені — автори навчального посібника “Історичне краєзнавство“ [298, с. 5-30].

Аналіз цього здобутку показав, що у своїх наукових пошукуваннях сучасні вчені, переважно історики й географи, спираються на українську

наукову традицію краєзнавчих досліджень. Вона передусім уособлюється з І. Франком, що запропонував перше тлумачення терміна “краєзнавство” та розробив методикку його досліджень; С. Рудницьким (1905), який виклав основи суспільної географії і географічного краєзнавства; П.Тутковським (1914), котрий розробив теорію наукового монізму природничих і гуманітарних наук, яка лягла в основу наукового краєзнавства; К. Ушинським і Софією Русовою, котрі розглядали його як педагогічне явище та важливий засіб навчання і виховання молодого покоління; М. Муратовим (1925), який убачав у краєзнавстві масовий громадський рух; А. Большаковим (1929), котрий розкрив його соціальну пізнавальну цінність; О. Барковим (1949), який розглядав його як комплекс дисциплін і синтетичний метод вивчення певного терену; К. Строевим (1967), котрий показав самодіяльну складову краєзнавства [232], та ін.

У сучасній науці точаться дискусії щодо визначення предмета, об’єкта та пізнавальних можливостей краєзнавства, що передусім зумовлено його комплексним міждисциплінарним характером. При цьому вчені висловлюють скепсис щодо сучасного становища та можливостей визначення предметного поля краєзнавчих досліджень. Показовою у цьому відношенні є думка М. Костриці, згідно з якою сучасне краєзнавство має вигляд досить суперечливого комплексу дисциплін, підходів, принципів та світоглядних орієнтацій. Тому в ньому уживаються регламентованість і невизначеність, глобальність і локальність, ґрунтовність і верхоглядство, професійність і відверте аматорство [389]. Не відмовляючи авторові у сенсі такого погляду, зауважмо, що таке становище певною мірою притаманне й усій українській історичній науці за доби новітньої державної незалежності.

Окремо відзначимо позицією І. Колесник, згідно з якою краєзнавство “виглядає історіографічним анахронізмом, реліктом тоталітарного мислення”, оскільки в історіографічному сенсі воно “вичерпало свою когнітивну функцію і зберігає свою соціокультурну роль як громадський рух, який сприяє розвитку національного почуття, любові до рідного краю,

витвору регіональної самосвідомості, відновленню історичної пам'яті, збереженню народних традицій та культурних пам'яток“ [363, с. 212-214]. Важко погодитися із такою думкою щодо пізнавальних можливостей краєзнавства, однак важливою для нашого дослідження є погляд знаного історіографа на роль і функцію краєзнавчого громадського руху як стимулятора й показника рівня культури й регіональної самосвідомості. З ним дослідниця пов'язує “ренесанс“ регіональної історії зі створення нових концепцій і дослідницьких стратегій, зокрема й тих, що лежать у площині нової локальної історії та мікроісторії.

Слід визнати, що сучасні науковці істотно просунулися в розробці як загальної теорії краєзнавства, так і теоретико-методологічних засад його окремих структурних елементів. Показовим в цьому відношенні є ґрунтовні наукові праці В. Круля (1999) [410], зокрема й у співавторстві із Я. Жупанським (1994) [232]. Вони сприяли утвердженню в сучасній літературі (особливо дидактичного характеру) трактування [національного] краєзнавства як цілісної, нерозривної, тривимірної моделі: простір (географічне краєзнавство); час (історичне краєзнавство); соціум (соціальне краєзнавство). Висунення в ролі першого складника географічного краєзнавства зумовлюється тими обставинами, що, по-перше, воно фіксує на даний час і простежує можливу динаміку просторових утворень, дає уявлення про їхню природну і географічну навантаженість; по-друге, витoki краєзнавства закорінені в географії й вона має право виступати генератором ідеї українського краєзнавства. Втім важко погодитися з твердженням В. Круля, боцімто історичне краєзнавство повинно вивчати етнонаціональні стратифіковані системи, що докладніше покажемо при з'ясуванні його об'єктно-предметної сфери.

Соціальне (точніше соціокультурне) краєзнавство відіграє інтегруючу роль у [національному] краєзнавстві, включаючи мистецьке, літературне, архітектурне, етнографічне та інші сегменти краєзнавчих студій і діяльності.

З певним застереженням ставимось до вживання поняття “національне краєзнавство” як синоніму поняття “краєзнавча україніка”. Побутуючі в західній науці теорії феномену нації трактують її як поліетнічне утворення, що складається не лише з титульного етносу (якщо такий узагалі присутній), а й із сукупності різних етнічних груп, що проживають в межах певних державно-політичних утворень. За такого підходу поняття “національне краєзнавство” виправдано вживати стосовно всіх етнічних груп, що машкають у певному “краї”. Натомість “краєзнавча україніка” адекватно відображає “моноукраїнізм”, притаманний більшості історико-краєзнавчих досліджень.

Цікавою особливістю розвитку краєзнавчого руху в Галичині 30-х років XIX – 30-х років XX ст. є те, що краєзнавчі теоретико-методологічні проблеми піднімалися на сторінках наукових праць (в основному польськими науковцями) ще протягом другої половини XIX ст., тобто в період, коли цей рух перебував на етапі формування, починав набирати обертів. Зокрема, ґрунтовні напрацювання в цьому напрямку здійснили такі польські вчені як Й. Матерніський [807], С. Матушак [808], І. Трембіський [823] та інші. На сторінках їхніх праць критично проаналізовано вироблені та застосовувані в досліджуваний період у європейській історичній науці методи збору, опрацювання та аналітико-синтетичної діяльності науковця стосовно зібраного краєзнавчого матеріалу.

Проблеми збору краєзнавчого матеріалу та його наукового аналізу знайшли своє висвітлення на сторінках праці С. Матушака «Про збирання власних назв» [808]. Опираючись на здобутки інших вчених, науковець актуалізує певні недостатньо досліджені проблеми. Не зважаючи на те, що основна увага вченого прикута до проблем ономастики і топоніміки, він піднімає ряд актуальних проблем у сфері краєзнавства. Зокрема, наголошує на відсутності ґрунтовних довідкових видань краєзнавчого характеру. Високо оцінюючи «Географічний словник королівства Польського та інших країв слов'янських» [819], він зазначає, що навіть таке велике видання не може

дати вичерпної відповіді на значне коло краєзнавчих питань навіть фактографічного характеру [808, с. 46]. Також С. Матушак вказує на нагальну потребу, що назріла в науковому просторі того часу, – об'єктивної термінологічної інтерпретації досліджуваних явищ та залучення до методологічного інструментарію краєзнавчих досліджень методів інших наук, зокрема лінгвістики [808, с. 48].

Розуміння феномену краєзнавства видозмінювалося на різних етапах розвитку української суспільної думки та історіографічного процесу зокрема. Для нас важливо з'ясувати його тлумачення західноукраїнськими науковцями за досліджуваного періоду. Ідеться передусім про класичну працю І. Франка “Галицьке краєзнавство” (1892), де були визначені його зміст, структура й основні складники (соціально-економічний, природознавчий, історичний), етапи розвитку тощо [751]. Порівнюючи стан розвитку краєзнавчих студій у сусідніх спільнотах та в українців, І. Франко картав останніх за недооцінку їхнього науково-культурного, політичного й освітньо-виховного значення, адже “знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу і відчувати себе живим і свідомим членом живого свідомого і об'єднаного організму“, за думкою Каменяря, є “першим ступенем, першою прикметою раціональної освіти“ [751, с. 116]. Українські дослідники-краєзнавці міжвоєнного періоду, передусім Є. Пеленський [557], І. Крип'якевич [403-405], також розуміли краєзнавство як рух за вивчення місцевої історії та пропаганду популярних народознавчих знань.

У тогочасній польській історичній науці краєзнавство позначалося двома термінами: “regionalizm“ та “krajoznawstwo“. Перше мало ширше значення, тож включало в себе поняття “krajoznawstwo“, під яким розуміли насамперед туристично-пізнавальний рух. Ця термінологічна традиція виробилася наприкінці ХІХ ст. та знайшла своє продовження за міжвоєнного періоду ХХ ст. [462, с. 310-311]. На відміну від українських дослідників, які під краєзнавством розуміли збір емпіричного матеріалу та його практичне використання передусім у навчально-виховному процесі, польські автори

вкладали в нього дещо інший зміст. У їхній інтерпретації краєзнавство насамперед розумілося як мандрівничий рух, спрямований на ознайомлення з певною територією, її туристичне освоєння та накопичення відомостей про неї [462]. Отже, в розумінні польських авторів краєзнавство мало виразнішу географічну сутність, тоді як українські надавали йому історико-пізнавальної спрямованості.

Логічним продовженням започаткованих наприкінці XIX – на початку XX ст. польськими науковцями досліджень теоретико-методологічних проблем краєзнавства виступають відповідні напрацювання сучасної польської історіографії [795, 796, 797, 811, 813, 816, 825-827]. Чи не найбільш репрезентативно стан наукової розробки теоретико-методологічних проблем краєзнавства у сучасній польській історичній науці представляє стаття А. Степніка «Історія регіональна і локальна – методологічні та дидактичні проблеми» [820], на сторінках якої автор піднімає ряд актуальних проблем і окреслює можливі шляхи їх вирішення на прикладі еволюції підходів у польській історіографії. У першому блоці статті, присвяченому розгляду методологічних проблем, автор зазначає, що «ще в недалекому часі історія регіональна (локальна) трактувалася як молодша сестра історії народу і ...вважалася аматорською «потребою серця». Така діяльність розглядалась як форма збору історичних відомостей» [820, с. 310]. Також він зауважує, що часто поняття «регіональна історія» та «історія локальна» ототожнюються, а в науковій літературі лише ставиться питання про відмінність історії регіональної (локальної) від загальної історії народу («historii narodowej»). При цьому не ставиться питання про вироблення конкретної дефініції, яка б максимально чітко відображала поняття дослідницького напрямку, що займається дослідженням всіх без винятку аспектів специфічних особливостей певної території [820, с. 311].

У другому блоці праці А. Степнік аналізує дидактичне значення регіонознавчих досліджень. Він вважає, що «за допомогою регіональної історіографії можна здійснити перехід від традиційної моделі історіографії

до сучасної (модерної), що виражається у аналітичній філософії історії» [820, с. 312]. Автор оперує поняттям «мікроісторія», яку класифікує як різновид соціальної історії та абсолютизує її значенні для шкільного навчального процесу як способу пізнання навколишньої дійсності школярами [820, с.312]. Загалом аналітична розвідка А. Степніка проливає світло на основні напрямки краєзнавчих досліджень сучасної польської історичної науки, які перегукуються з відповідними напрямками краєзнавчих досліджень українців.

Загалом аналіз польської історіографії дає можливість говорити про те, що як в українській, так і у польській історіографії актуалізувалися одні і ті ж самі теоретико-методологічні проблеми: краєзнавча термінологія, методологія досліджень, співвідношення різних напрямків дослідження регіональної специфічності та ін. Наявні відмінності зумовлені конкретно-історичними обставинами, що мали безпосередній відбиток на історіографічний процес:

- умови бездержавного існування українців, боротьба за політичні права та врешті за Українську державність;
- сприятливі умови розвитку польської науки і культури у Галичині під владою Австро-Угорської імперії в руслі загальноєвропейських тенденцій;
- стійкі стереотипічні уявлення частини сучасного польського суспільства та історіографічні міфологеми, що досі впливають на світоглядні позиції сучасних польських вчених.

Як не парадоксально на перший погляд (зважаючи на певну “фобію“ чи огульну критику напрацювань радянського періоду), але в сучасній українській науці продовжують домінувати (хоча й у різних інтерпретаціях) тлумачення краєзнавства, що за своєю суттю відповідають його визначенням в УРЕ (1962) [397], де воно трактується як всебічне вивчення переважно невеликої території передусім місцевим населенням (краянами) задля показу

його природних, господарських, історичних, культурно-побутових загальних і особливих рис.

Існування понад столітньої української наукової традиції осмислення сутності краєзнавства подекуди гальмує її переосмислення, хоча сучасні науковці істотно просунулися в цьому відношенні, зважаючи на виклики постмодернізму та суспільні реалії. До сьогодні тривають започатковані в 1920-30-х роках (“золота доба краєзнавства“) дискусії з приводу визнання його комплексом наук чи самостійною дисципліною; сферою практичної діяльності чи “універсальним“ явищем, яке акумулює всі сфери людського буття тощо. Щоправда, вони утверджують принаймні два незаперечні постулати: краєзнавство — специфічна галузь знань, яка забезпечує комплексне вивчення певної території — “краю“ (1). Це дозволяє трактувати краєзнавство як сферу (галузь) наукової діяльності, спрямованої на всебічне комплексне вивчення і нагромадження знань про природу та матеріальну і духовну культуру “певного краю“ (2).

Пишучи про існуючу невідповідність між масштабами краєзнавства як суспільного явища та рівнем осмислення його предметно-дисциплінарного статусу в системі історичного пізнання, Я. Верменич закономірно ставить питання: чим усе-таки є сучасне краєзнавство: наукою чи методом, фундаментальною чи спеціальною дисципліною, різновидом локального історичного знання чи галуззю регіоналістики [90, с. 131]. Дискусії навколо цього тривають близько сторіччя, тож і сучасна наука ще не спроможна дати на порушені запитання чіткої відповіді.

Однак це не повинно означати відмови від пошуків відповідних дефініцій. Найбільш “оптимальне“, прийнятне для нашого дослідження визначення цього поняття пропонує довідниковий ресурс Інституту історії НАН України: краєзнавство — це комплексне дослідження під кутом зору історії, географії, природничих наук, етнографії та економіки народного господарства переважно силами ентузіастів і професійних науковців відносно невеликої території (регіону) — міста, села, району, області, а також

етнографічної чи певної іншої території, яку місцеве населення вважає своїм “краєм“ [396]. Краєзнавство пов’язується з масовим громадським рухом, спрямованим на вивчення рідного краю та вважається ефективним засобом патріотичного виховання і формування самосвідомості місцевого населення. Основні форми участі населення в краєзнавчому русі вбачаються в діяльності краєзнавчих музеїв, наукових товариств, гуртків, клубів тощо.

Зважаючи на характер нашого дослідження, найважливішим тут є з’ясування сутності історичного краєзнавства, що входить в систему як загального краєзнавства, так й історичної науки. Запозичені з інших наук методи дослідження перетворили його на міждисциплінарну галузь знань. Водночас історичне краєзнавство має доволі струнку напрацьовану схему пізнання й опису, яка послідовно (поетапно) вибудовується через нагромадження емпіричного матеріалу, виявлення особливого й загального згідно з локально-регіональними та всеукраїнськими суспільними процесами, з’ясування діалектики взаємин між ними тощо.

Вивчення сучасних різножанрових досліджень з теорії та методології історичного краєзнавства засвідчує таке явище: його параметри (предмет, об’єкт, зміст, завдання і т. ін.) чітко, виразно окреслюються головню у навчально-методичній літературі, тоді як у науково-аналітичних студіях ці питання розглядаються зазвичай у руслі наукового дискурсу, тож їхні автори не поспішають розставляти крапки та “і“. Така обережність зумовлюється загальним станом історичної науки та краєзнавства зокрема, що, однак, не знімає потреби визначення його сутності.

Сучасний рівень знань також дозволяє говорити про міждисциплінарний статус історичного краєзнавства як інтегрального (синтетичного) наукового напрямку, що досліджує історію, природу, населення, культуру, господарство, пам’ятки в межах визначеної частини території країни. Воно забезпечує зближення природничих і соціогуманітарних знань, деталізує і персоніфікує культурно-історичні процеси і явища, надаючи їм “місцевого забарвлення“. До його функцій слід

віднести розширення системи зв'язків із громадськістю через стирання меж між академічною наукою та істориками-аматорами.

Важко переоцінити національно-виховний потенціал історичного краєзнавства. Специфіка історико-краєзнавчого дослідження полягає в поєднанні загальноісторичної методології з методикою історії повсякденності, що потребує деталізації фактичного матеріалу, розкриває “олюднений побут”. Це дає змогу з'ясувати особливості проявів у конкретних локальних регіонах основних рис і тенденцій розвитку певних історичних епох, періодів, а також загальних процесів і явищ. При цьому варто враховувати, що на їхньому розвитку позначалися “особливі фактори” у вигляді своєрідних природно-географічних умов, соціально-економічних відносин, зовнішнього оточення, культурно-побутових традицій, психології, нарешті індивідуальних рис конкретних учасників подій [396].

Реакцією на сучасні модерністські і постмодерністські виклики зарубіжної та вітчизняної історіографії стало намагання науковців віднайти спільні точки дотику між історичним краєзнавством та історією повсякденності, з'ясувати їх спільні й відмінні теоретико-методологічні засади. Серед таких продуктивних напрацювань відзначмо цікаву розвідку О. Коляструк [373], яка здійснила історіографічний огляд становлення предмету історії повсякденності в зарубіжній і вітчизняній історичній науці та показала, що реконструкція минулого лише на ґрунті державницьких, ідеологічних, суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-мистецьких параметрів є далеко не вичерпною, а почасти й невірною. Узагальнений вченою зарубіжний і вітчизняний досвід вивчення історії повсякденності засвідчує багато точок перетину з історичним краєзнавством, яке також має інтегративний характер та вивчає найрізноманітніші прояви буденного життя людей: побут, стереотипи поведінки, приватне життя тощо.

Вивчаючи цю проблему А. Середяк [637, с. 218-220] показала, що історичне краєзнавство та історія повсякденності мають спільний

“територіальний“ зріз“, адже повсякденний спосіб життя становить суттєвий елемент розвитку регіону, міста, села й окремої родини. Для краєзнавців орієнтація на буденну історію повинна проявлятися насамперед у вивченні невеликих спільнот — парафії, села, родини, міського кварталу, вулиці, кав'ярні, інших місць громадських і приватних зібрань. З точки зору Я. Верменич [87, с. 41-42] саме антропоцентризм — увага до людини і її оточення зближують краєзнавство із історією повсякденності, локальною та соціальною історією. Вона доводить, що попри відмінності у предметному полі цих наукових напрямів проглядається ідея певної автономності людини від держави та її включення в “громаду“ як “оптимального“ для неї середовища.

Вивчення літератури із цієї проблеми дозволяє стверджувати, що в історичному краєзнавстві повсякчас висвітлювалися певні події і явища з позицій (у площині) історії повсякденності, хоча дослідники апріорі й не знали про її теоретико-методологічні засади. Між ними насправді є чимало спільного, тому запозичення краєзнавцями прийомів і методів історії повсякденності сприятиме розкриттю нових граней історичного процесу. Однак слід пам'ятати, що кожен з цих напрямів має своє відмінне предметне поле та власні науково-теоретичні основи, тому надмірне захоплення “новаційними технологіями“ історії повсякденності загрожує краєзнавчим студіям втратою “автентичності“.

Будучи окремою підсистемою історичного знання, історичне краєзнавство розробляє свої теоретико-методологічні засади пошуково-дослідницької роботи. Її специфічні методи (анкетний, статистичний, візуальний, картографічний, описовий, польових досліджень тощо) та особливості їх застосування достатнього висвітлені в літературі (В. Петранівський, М. Рутинський [567, с. 96-100], П. Тронько [710], О. Уривалкін [729, с. 10-16] та ін.). Втім актуальною залишається потреба теоретико-методологічного обґрунтування історико-краєзнавчих досліджень та розробки їх термінологічного інструментарію.

Головною вихідною термінологічною проблемою є з'ясування базового поняття “край” як певної конкретно окресленої частини “території”. Саме вона, за висловом В. Круля і Я. Жупанського, у краєзнавстві відіграє роль “кістяка”, на який нарощується все інше [232, с. 3]. За думкою Я. Верменич, територія становить своєрідний “знаменник унікальності”, який окреслює контури і є передумовою будь-якої краєзнавчої праці [87, с. 33]. Дискусії навколо цього питання, що з новою силою розгорілися із середини 1990-х років, зумовлені перебуванням краєзнавства на перетині різних соціогуманітарних і природничих наук. Вочевидь, що в такій універсальній площині унормувати (узгодити) тлумачення таких понять, як “край”, “рідний край”, “рідна земля”, “регіон”, “область”, “teren”, “населений пункт”, “місцевість” і т. ін., надзвичайно важко, оскільки ці дисципліни мають різні об'єкти дослідження. Перспективнішим виглядає пошук дефініцій таксономічних одиниць на рівні історичного краєзнавства, що прискорює його виокремлення у самостійний науковий напрям.

Серед напрацювань сучасних науковців з цієї проблеми відзначмо низку науково-теоретичних й історіографічних розробок А. Середяк [636-641], яка здійснила цікавий ретроспективний огляд тлумачення різних таксономічних одиниць в українській науковій традиції. Для нас особливий інтерес викликає показ дослідницею спроб з'ясування цього питання ще в період інституціоналізації краєзнавства в Галичині у 1870-90-х роках.

До прояснення проблеми ідентифікації таких розмитих понять, як “край”, “район”, “регіон”, наближає творчий доробок вже згадуваної Я. Верменич [85-91]. Підсумовуючи дискусії щодо предметного поля історичного краєзнавства та історичної регіоналістики, науковець представила співвідношення між ними у вигляді двох кіл, які лише частково накладаються. В одній частині незбігу залишається сфера громадського і навчального краєзнавства, в другій — історико-економічні дослідження регіонів, розробка критеріїв районування й основ регіональної політики. За межі краєзнавства також значною мірою виходить сфера регіональної

історіографії, що досліджує регіональні особливості розвитку історичної думки, закономірності різних етапів історичного пізнання тощо [87, с. 37-38]. На відміну від найуживаніших в історичному краєзнавстві понять “край“ і “земля“, найбільш придатним для регіоналістики Я. Верменич вважає дефініцію “історико-географічний регіон“, що ідентифікується за історико-географічними, політико-адміністративними, культурно-етнічними, конфесійними ознаками.

Отже, спираючись на ці концептуальні розробки, можемо говорити про існування цілком об’єктивних критеріїв, зумовлених як масштабом об’єкта дослідження, так і поглядами самого дослідника, що розмежовують історичне краєзнавство та історичну регіоналістику. За такою логікою в рамках першого залишають історіописання про населені пункти та окремі культурні, освітні, церковні, промислові установи, а в межах другого — ширші територіально-адміністративні та історико-географічні одиниці.

Узагальнюючи напрацювання істориків і географів із цієї стрижневої для краєзнавства проблеми, своєрідний “компромісний“ погляд щодо її розв’язання запропонували В. Горбик і П. Скрипник [151]. Доводячи, що під поняттям “край“ в історико-краєзнавчому плані слід розуміти територію, яка підлягає комплексному вивченню, учені окреслили такі критерії означення кордонів краю: 1) фізико-географічний; 2) економічний; 3) політичний; 4) етнічний. Причому саме перший критерій, що має найменше рухливих ознак, повинен посідати головне місце при характеристиці історичного району.

Відсутність в історичному краєзнавстві єдиного трактування поняття “край“ спонукає запропонувати власне бачення цієї проблеми. Це завдання ускладнюється тим, що просторові уявлення вчених-істориків не були усталеними, а змінювалися, зокрема й у XIX — 30-х роках XX ст. У всіх випадках спільним у просторово-регіональних підходах стали оцінки країв за конкретними, властивими лише їм характеристикам. Територіально-просторові межі завжди виступали показниками внутрішньої інтеграції та забезпечували визначення певної “регіональної своєрідності“. Таким чином,

поняття “терен”-“край” вживалося і вживається для позначення прив’язки як груп людей, окремих осіб, так й історичних подій, процесів до конкретного середовища. Воно трактується як “мала батьківщина”, “рідний край”, “отча земля”, які ніколи не була абстрактними поняттями, а завжди мали чіткий образ — своєрідний, неповторний, відмінний від інших. Окрім певних територіальних одиниць, до предметного поля краєзнавства включають окремих осіб, родини, громадські установи. Краєзнавчі студії в Галичині у 1830-х — 1930-х роках сприяли сомоототоженню особи зі “своїм краєм” й давали потужний ресурс для популяризації знань про “своє” минуле і сьогодення, для національно-патріотичного виховання молоді й широких верств суспільства.

У західній науці понад чверть століття триває дискусія про співвідношення дисциплін, субдисциплін, наукових напрямів, які окреслюються поняттями регіоналістика — історичне краєзнавство — локальна історія. Із середини 1990-х років вона активізувалася на пострадянському просторі, тож породила безліч наукових думок і поглядів. Це стосується розробки дещо нової для української історичної науки проблеми “регіоналізації історіографії”. Ідеться про погляди зарубіжних та вітчизняних учених (С. Маловічко і С. Мохначьова [497], И. Михлина [512], Е. Чернов [761] та ін.) на можливість проведення й інтерпретації краєзнавчих досліджень як на рівні історії наукової “мікроспільноти” у вигляді “школи”, “напрямку”, “течії” історичної дуки, так і регіональної — “провінційної” історіографії, представленої не лише професіоналами, а й істориками-аматорами. У цьому випадку “провінційна” історіографія фактично ототожнюється з традиційним історичним краєзнавством, яке на відміну від нормативної історіографії відзначається тяжінням до емпіричного знання. Таке “краєлюбство” спонукає місцевих дослідників зосереджуватися головню на збиранні фактів, що становить “зміст історичного пізнання”. Суть цієї “екстенсивної” моделі дослідження полягає у систематизації і коментуванні нарративних джерел (легенд, усної історії тощо), а також некритичному

ставленні до фактів, на основі яких вибудовуються довільні історичні конструкти. Такий методологічний підхід домінує в сучасному історичному краєзнавстві.

Не менш складним виглядає з'ясування суті ще одного базового, заявленого у назві роботи поняття “краєзнавчий рух”. Склалася ситуація, коли навіть у спеціальних дослідженнях, зокрема монографічного, дисертаційного характеру, автори не дають його визначення (див., напр: А. Козицький [359]). За таких умов поняття “краєзнавство”, “історичне краєзнавство”, “краєзнавчий рух”, “історико-краєзнавчий рух” вживають довільно, фактично як синонімічні (див., напр., автореферат дисертації Г. Сеньківської “Розвиток історичного краєзнавства на Тернопільщині (середина 40-х рр. ХХ — початок ХХІ ст.)” [634] та ін.). Таке їхнє застосування може бути виправданим хіба що в науково-популярній чи дидактичній літературі, яка виконує пізнавально-виховні функції. Фахово-науковий підхід вимагає чіткого розмежування цих понять, які хоча й стоять в одному синонімічному ряді, але між ними немає повного “перекриття”, вони не тотожні. Окрім того, слід ураховувати, що зміст і структура краєзнавчого руху були різними на певних етапах розвитку: його характер за досліджуваного “бездержавного” періоду відрізняється від доби сучасного державництва.

Відправними для вивчення цієї проблеми є надбання українських і російських учених Н. Кушнарєнко [444], О. Мамонтова [499], В. Петранівського і М. Рутинського [567], В. Прокопчука [592], П. Тронька [710-714], М. Щєрби [785] та ін. Попри деякі відмінності, при з'ясуванні внутрішньої структури багатовимірної моделі краєзнавства вони поділяють її на два види за такими ознаками: змістовою (історичне, географічне, етнографічне, археологічне, культурологічне, екологічне тощо) та організаційною (державне, шкільне, громадське). Правомірно (Н. Кушнарєнко [444, с. 27-29], М. Щєрба [785] та ін.) до них додаються ще два види краєзнавства: 1) соціальне (за призначенням) — наукове, освітнє,

пізнавальне, просвітницьке, виховне; 2) інституціональне — архівне, музейне, бібліотечне, вузівське, туристичне, церковне тощо. Залежно від завдань і масштабу досліджень розрізняють такі форми краєзнавства і види краєзнавчого руху: державне (комплексні дослідження, що проводяться державними установами); шкільне (навчально-класове, позаурочно-самодіяльне); громадське (самодіяльне), здійснюване недержавними добровільними об'єднаннями.

Виходячи із такого сучасного бачення структуризації та видової класифікації краєзнавства, з одного боку, та із суспільно-політичного і національно-культурного становища українства Галичини у 1830-х — 1930-х роках, з іншого, пропонуємо своє визначення краєзнавчого руху стосовно зазначеного періоду. Краєзнавчий рух — це громадський (самодіяльний) рух наукового, аматорського, пізнавально-просвітницького спрямування, що об'єднує зусилля фахових науковців та широкі верстви громадськості задля виявлення, вивчення і збереження пам'яток природи та матеріальної і духовної культури, їхнього використання як націоформуючого чинника розвитку спільноти.

Запропоноване визначення відповідає змістовим характеристикам краєзнавчого руху в Галичині в 1830-1930-х роках; наголошує на його громадському самодіяльному недержавному характері, адже всі його складники (види) розвивалися на добровільній основі, незалежно від офіційних державних структур (а часто і всупереч їхнім прагненням). Це стосується організаційного складника краєзнавчого руху, де недержавний характер мали як наукові установи (Наукове товариство імені Т. Шевченка та ін.), так і численні громадські товариства — від “Просвіти“ до молодіжних, жіночих, студентських та культурно-освітніх і спеціалізованих асоціацій, що гуртували різні категорії громадян задля зосередження зусиль на вивченні, збереженні та популяризації культурно-історичних надбань народу.

Так само й інституціональний складник краєзнавчого руху у вигляді музейних, бібліотечних, туристичних та інші соціальних установ і асоціацій

носить самодіяльний характер, тобто її структурні елементи функціонували як самостійні громадські товариства чи існували при них як окремі підрозділи. Індивідуальна ініціативна діяльність як прикметна всеохоплююча риса українського краєзнавчого руху досліджуваного періоду виразно проявилася у проведенні туристично-краєзнавчих (народознавчих) мандрівок, що відіграли велику роль у формування кількох генерацій молоді і знаних науковців та дослідницькій роботі окремих істориків й аматорів краєзнавчого спрямування.

Звернімо увагу на деяку умовність поділу персональних учасників краєзнавчого руху за досліджуваного періоду на фахових дослідників (учених, істориків-краєзнавців) та краєзнавців-аматорів, оскільки перші у переважній більшості не могли займатися цією діяльністю професійно — у межах виконання своїх службових обов'язків, тому як і другі вивчали свій край “за покликанням“, “добровільно“. Це своєю чергою сприяло їхньому зближенню, що виразніше проявилось в діяльності спеціалізованих музейних і туристсько-краєзнавчих товариств, об'єднань бібліофілів тощо.

Таке розуміння краєзнавчого руху щодо Галичини в 1830-х — 1930-х роках відрізняється від сутності краєзнавчого руху в Україні за радянського періоду та сучасної доби національної незалежності. Головна відмінність між ними полягає в наявності державного краєзнавства, що надає краєзнавчому рухові якісно нового змісту. Якщо стосовно Галичини зазначеного періоду він носив винятково громадський (самодіяльний) характер, то в другому випадку, особливо за два останніх десятиліття, набув нового статусу, адже його інституціональна база істотно розширилася. Зважаючи на науково-просвітньо-пізнавальне та суспільно-практичне значення, в сучасному краєзнавчому русі задіяно мало не всі суспільні інститути, починаючи від профільних наукових установ (музеї, архіви, наукові й інформаційні центри тощо) і навчальних закладів, закінчуючи різнопрофільними установами, підприємствами та органами місцевого самоврядування й адміністрування тощо.

Аналіз сучасного краєзнавчого руху в Україні виходить за межі нашого дослідження, тож лише відзначаємо, що його розвиток позитивно позначається на вивченні краєзнавчого руху в Галичині у 1830-х — 1930-х роках. Розгортання потужних краєзнавчих організаційних структур в Україні, зокрема на Львівщині, Івано-Франківщині, Тернопільщині [див. докл.: 163; 461; 500; 511; 710-712] у вигляді місцевих спілок краєзнавців, осередків Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Наукового товариства імені Шевченка та інших регіональних і локальних інституцій історико-краєзнавчого спрямування, сприяє гуртуванню фахових істориків та дослідників-аматорів навколо вивчення місцевої історії. Важливу роль у цьому відіграють локальні народознавчі науково-популярні видання, як, наприклад, "Тражда" — історико-краєзнавчо-туристичний часопис суспільно-культурного товариства "Гуцульщина" у Львові та громадсько-наукової організації "Регіональне об'єднання дослідників Гуцульщини"; "Літопис Борщівщини"; друкований орган Косівського осередку НТШ "Гуцульщина" та ін.

Поряд із цим активну діяльність у галузі вивчення регіональної історії та історико-краєзнавчої проблематики проводять окремі наукові й академічні структури й видання. З-поміж них більший інтерес для нашого дослідження становлять, до прикладу, праці співробітників науково-дослідної лабораторії археології та краєзнавства Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка, матеріали "Дрогобицького краєзнавчого збірника", що також є органом місцевого осередку Українського історичного товариства ім. М. Грушевського, та ін. Це ж стосується заснованого (2007) Центром теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики альманаху "Регіональна історія України", на сторінках якого точаться наукові дискусії щодо дисциплінарних меж історичних дисциплін та ієрархічної супідрядності тих із них, які вивчають просторові виміри минувшини.

Вважаємо за доцільне розкрити суть і зміст деяких компонентів краєзнавчого руху, що є необхідною передумовою для розуміння запропонованої структури нашого історіографічного дослідження.

За умов бездержавного (за винятком короткого періоду ЗУНР) розвитку української суспільності Галичини у складі Австро-Угорської та Польської державно-політичних систем основу краєзнавчого руху становило громадське (самодіяльне) краєзнавство, представлене в організаційному відношенні товариствами наукового, культурологічного та спеціального (краєзнавчого, туристично-краєзнавчого) спрямування. Навколо них гуртувалися окремі фахові історики та краєзнавці-аматори, що також діяли самостійно. Окрім українських, таке індивідуально-ініціативне краєзнавство здійснювали і різного роду польські інституції та діячі. Трудність вивчення цього сегмента краєзнавчого руху полягає в тому, що за означеного періоду фактично не розрізнялися між собою громадянська (місцева) історія, етнографія, географія, археологія, які також перебували у щільному зв'язку з іншими гуманітарними і природознавчими науками. Такого роду дослідження розглядаються в контексті розвитку краєзнавчого руху, що подекуди виглядає не зовсім коректно.

Важливим елементом його інституціонального складника є бібліотечне краєзнавство. На даний час нагромаджено значну кількість науково-теоретичних розробок, що розкривають його зміст, структуру, термінологічний апарат, роль і місце в системі розвитку культури регіону, зокрема і в історичному ракурсі (А. Кримська [400], М. Кушнарєнко [444], В. Пашкова [548], та ін.). Окремі бібліографічні покажчики засвідчують, що проблема теорії, методики і практики бібліотечного краєзнавства була предметом розробки представників різних гуманітарних дисциплін [695].

Бібліотечне краєзнавство сформувалося шляхом міждисциплінарного синтезу теоретико-методологічних і прикладних напрацювань двох базових галузей бібліотечної справи та краєзнавства, де перша є сферою, що обслуговує, а друга, — що обслуговується. Виокремлення бібліотечного

краєзнавства в Україні, зокрема й Галичині, у відносно самостійну соціально значущу галузь діяльності бібліотек відбулося на межі ХІХ — ХХ ст., коли вони набули високого рівня інституціоналізації. Це було пов'язано з хвилею актуалізації національних і місцевих традицій щодо системного збирання і передачі в громадське користування документальних матеріалів, пов'язаних із розвитком краю.

Будучи інтегрованою теоретико-прикладною дисципліною, бібліотечне краєзнавство поєднує краєзнавчі знання з бібліографією. З виникненням спеціальних громадських інституцій, покликаних вивчати свій край (Історичне товариство Нестора Літописця (1834) при Київському університеті св. Володимира; Одеське товариство історії та старожитностей (1839) тощо), вони створюють власні бібліотеки, що складають бібліографічні списки краєзнавчої літератури. Так починає формуватися бібліотечно-бібліографічне краєзнавство, яке зі створенням наукових і культурно-освітніх організацій із середини ХІХ ст. активно розвивається й у Галичині.

Під таким кутом і з'ясуємо дефініції принципово важливого для нашого дослідження поняття “краєзнавча бібліографія“. Як синонімічне до нього вживається поняття “краєзнавча література“ та інші похідні від них, однак в історіографії простежуємо різнобій у їхньому використанні, коли дослідники за своїм уподобанням (для власної зручності) застосовують (“підтасовують“) найрізноманітнішу різножанрову літературу. Для висвітлення цього дискусійного питання означимо його генезу та найпоширеніші тлумачення.

Появу поняття “краєзнавча бібліографія“ в науковому і суспільному лексиконі України у 1920-х роках пов'язують з іменем знаного київського бібліографа й історика М. Ясинського, який у теоретико-методологічних працях “Головні моменти в історії української бібліографії“ (1927) [793] та інших [792; 794] визначив її як “матеріали місцевого походження і значення“. До краєзнавчої літератури він відніс усі публікації про рідний край,

незалежно від того, де вони були надруковані і якою мовою, а також всю без винятку друковану продукцію краю. “Ідеальними” вважалися праці, що поєднували ці змістові і формальні ознаки у вигляді місцевих краєзнавчих видань.

Визначення поняття “краєва [краєзнавча] бібліографія” поглибив радянський бібліограф В. Здобнов, що трактував її як сукупність друкованих творів про край незалежно від їх форми, місця і часу видання та поділив її на три види: бібліографія краєзнавчої літератури; бібліографія місцевого друку; бібліографія місцевих діячів [269]. Учений наголошував, що із загального масиву видань її вирізняє така прикметна риса, як наявність описів певних фактів, подій, явищ, пов’язаних з територією краю, зумовлених його природними та історичними й культурними особливостями. Поділивши краєзнавчу літературу за окремими галузями знань, він виокремив і матеріали біографічного характеру [269].

У сучасній літературі побутують визначення краєзнавчої бібліографії, закріплені у державних гостах 1970, 1977, 1984 рр., у яких зазначається, що краєзнавча бібліографічна інформація повинна відображати матеріали, котрі за змістом пов’язані з певною місцевістю країни [50, с. 11-12]. Таке розуміння краєзнавчої бібліографії, незалежно від її видових ознак, є і в сучасній історіографії, хоча попри активний пошук шляхів удосконалення її термінологічного апарату це питання спеціально не вивчалось. Важливою інновацією стала поява в науковому обігу поняття “краєзнавчий документ”, що трактується як документ (публікація), пов’язаний із краєм, за такими ознаками: 1) змістом; 2) за походженням (незалежно від змісту); 3) за приналежністю автора до краю (уродинами) [444, с. 89]. У “широкому” розумінні такі публікації можуть бути віднесені до краєзнавчих, проте за тієї обов’язкової умови, що за змістом всі вони стосуються певного “краю”.

Результати досліджень українських та зарубіжних науковців (Н. Кушнарєнко [444], І. Міхліна [512] та ін.) дозволяють говорити про достатню наукову розробленість теоретико-методологічних і організаційно-

практичних засад класифікації краєзнавчої бібліографії. Однак щодо її трактування залишається чимало дискусійних моментів, що мають принципове значення для нашого дослідження. Ідеться про розуміння краєзнавчої бібліографії у “широкому” сенсі, коли до неї зараховують і бібліографію краєзнавчої літератури, і бібліографію місцевих видань, і бібліографію місцевих діячів тощо. У такому випадку до краєзнавчої бібліографії можна відносити фактично всю літературу, видану в Галичині упродовж 1830-х — 1930-х років. Виокремлюємо “вузьке” розуміння краєзнавчої бібліографії як такої, що групує документи за територіально-змістовою ознакою, що дає інформацію, пов’язану з певною місцевістю країни. Під таким кутом вона відрізняється від поняття “країнознавча бібліографія” і виконує своє головне завдання щодо надання вичерпної інформації про літературу, яка відображає минуле певного “краю”.

В історико-краєзнавчій та історико-педагогічній літературі достатньо з’ясовані суть, зміст, засади шкільного краєзнавства (див. Я. Луцький [478-482], Т. Маланюк [493], Я. Треф’як [707] та ін.), що стало важливою організаційною формою краєзнавчого руху в Галичині за досліджуваного періоду. В умовах новітньої державності це питання вперше публічного дискутувалося на науково-практичній конференції “Історичне краєзнавство і національне виховання” (1994) [297]. Переважає розуміння шкільного краєзнавства як одного з форм і засобів вивчення учнями в навчально-виховних цілях певної території (“свого краю”) за різними джерелами і на основі безпосередніх спостережень. Особливість шкільного краєзнавства полягає в тому, що воно здійснюється під керівництвом викладача та поділяється на навчальне, позакласне, позашкільне. З ним тісно пов’язане вузівське краєзнавство, яке передбачає комплекс форм і методів щодо підготовки педагогічних кадрів та утвердження краєзнавчого принципу в підготовці фахівців для всіх сфер людської діяльності.

Як важливий специфічний складник краєзнавчого руху розглядаємо туристично-краєзнавчий рух, сутність якого з’ясуємо в ракурсі суспільних

реалій 30-х років XIX — 30-х років XX ст. Це поняття не є простим механічним поєднанням слів “туристика“ (“туризм“) та “краєзнавство“, його етимологія пов’язана з розвитком польського краєзнавства та мандрівництва зазначеного періоду. Про тлумачення першого терміна вже йшлося, тож відзначмо, що в польському суспільному і науковому лексиконі зазначеного періоду вживалися поняття “turystyka“, “wandrownictwo“, а в українській — їхні аналогічні відповідники: “туристика“, “мандрівництво“.

Автори спеціальних дисертаційних досліджень (див.: Я. Луцький [484]), на жаль, не дають чіткого визначення поняття “туристично-краєзнавчий рух“, проте з їхніх положень випливає, що як за досліджуваного періоду в Галичині, так і в сучасних умовах у них вкладався майже однаковий зміст — це діяльність, спрямована на ознайомлення з місцевістю, якою здійснюється подорож. Побутує тенденція ототожнення туристично-краєзнавчого руху з туристичним краєзнавством, під яким розуміють міждисциплінарну галузь знань, що перебуває на стику географічного, економічного, історичного, етнологічного краєзнавства, а також туризмознавства і рекреалогії та вивчає рекреаційно-туристичний комплекс [у вузькому розумінні] рідного краю [568, с. 91]. Щоправда, автори доволіно вживають цю термінологію, вкладаючи в неї різні процеси та явища, тож ця проблема аналізуватиметься у третьому розділі.

Отож аналіз теоретико-методологічних проблем з вивчення історіографії краєзнавчого руху в Галичині у 30-х роках XIX — 30-х роках XX ст. дозволяє зробити такі висновки. По-перше, запропонована класифікація її джерельного комплексу, попри певну недосконалість, може слугувати основою для всебічного вивчення різножанрових праць із порушеної теми. По-друге, незважаючи на складні, подекуди суперечливі явища і процеси у розвитку історичної науки в Україні, зокрема й історичного краєзнавства, можемо констатувати достатній рівень розробленості наукового інструментарію і теоретико-методологічних засад для розв’язання висунутих у роботі завдань щодо осмислення наукових

надбань з дослідницької теми. По-третє, запропоновані визначення та характеристика складників краєзнавчого руху дозволяє говорити про його організаційно-ідеологічну оформленість у Галичині в 1830-х — 1930-х роках. По-четверте, краєзнавчому руху як вагомому явищу суспільного і наукового життя присвячено значний пласт літератури, яка піддавалася історіографічному аналізу лише за окремими тематичними зрізами. Все це зумовлює актуальність і доцільність проведення спеціального дослідження української історіографії краєзнавчого руху в Галичині в означений період.

Отже, з'ясування теоретико-методологічних проблем із вивчення історіографії краєзнавчого руху в Галичині у 30-х роках XIX — 30-х роках XX ст. дозволяє зробити низку висновків. Незважаючи на складні, подекуди суперечливі явища і процеси у розвитку історичної науки в Україні, зокрема й історичного краєзнавства, можемо констатувати достатній рівень розробленості наукового інструментарію і теоретико-методологічних засад для розв'язання висунутих у роботі завдань щодо осмислення наукового здобутку з дослідницької теми. Запропоновані визначення та характеристика складників краєзнавчого руху уможливають говорити про його організаційно-ідеологічну оформленість у Галичині в 1830-х — 1930-х роках. На тлі гострих “боїв за методологію“, що точиться в сучасній історіографії, розробка комплексу порушених проблем розгорталася в руслі процесу “націоналізації історії“ та романтично-позитивістських парадигм кінця XIX — початку XX ст.

РОЗДІЛ 2

ВІДОБРАЖЕННЯ В ЛІТЕРАТУРІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ З НАГРОМАДЖЕННЯ І ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИКО- КРАЄЗНАВЧИХ ЗНАНЬ

2.1. Культурологічні товариства та індивідуально-ініціативна діяльність у розвитку краєзнавчих досліджень

Важливими складниками краєзнавчого руху в Галичині у 1830-х — 1930-х роках стали національні наукові та культурологічні організації, що займалися розвитком і популяризацією історико-краєзнавчих знань. Ідеться передусім про такі українські інституції, як Ставропігійський інститут, товариство “Просвіта“, Наукове товариство імені Шевченка (НТШ) та інші, зокрема й спеціалізовані асоціації, що проводили туристично-краєзнавчу роботу. Поряд з ними активно працювали польські товариства відповідного спрямування. Навколо них гуртувався інтелектуальний потенціал фахових істориків, що поділялися за школами і течіями, та аматорів-краєзнавців, які також проводили й окрему індивідуально-ініціативну роботу краєзнавчого характеру.

Визначальною прикметною рисою історіографії окресленої проблеми є універсалізм, що проявляється у наступному. На початкових етапах становлення краєзнавчого руху в Галичині у 30-х роках ХІХ — на початку ХХ ст. та значною мірою й за міжвоєнного періоду зберігалася ситуація, коли громадянська історія, етнографія і фольклористика, археологія, географія, краєзнавство фактично не вирізнялися між собою, а разом з іншими гуманітарними і природознавчими науками становили зміст широкого поняття “народознавство“. Таким чином, виникла дещо парадоксальна ситуація, коли фахові історики, які гуртувалися навколо Ставропігії, НТШ, апріорі не вважали себе краєзнавцями, хоча й проводили дослідження, котрі

за сучасними мірками відносять до історико-краєзнавчих. Це повною мірою стосується і діяльності “Просвіти“, Українського педагогічного товариства (УПТ) та молодіжних, жіночих, студентських організацій, просвітницько-народознавча діяльність яких у сучасних студіях трактується як “краєзнавча“, що подекуди виглядає не зовсім коректно.

Сказане ілюструють історіографічні джерела у вигляді аналітичних, історико-біографічних, довідникових видань з різних галузей знань, де одні й ті ж персоналії виступають як історики, краєзнавці, етнографи, фольклористи, педагоги, просвітяни, літературознавці тощо. Коріння такої традиції сягають знакової праці І. Франка “Галицьке краєзнавство“ (1892), де в розділі “Етнографія“ з-поміж українських дослідників згадуються прізвища С. Петрушевича, М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилевича, Й. Лозинського, М. Мінчакевича, Г. Ількевича [751, с. 126-128], в розділі “історія“ — Д. Зубрицького, І. Шараневича [751, с. 130-133], а коли йдеться про “опрацювання історії Галичини“, — В. Навроцького, В. Коцовського, О. Огоновського, О. Терлецького, Є. Олесницького [751, с. 134-139]. Більшість з них були відомими громадськими діячами, педагогами.

Сучасні довідникові видання про краєзнавців Прикарпаття (1994, 2002) [114; 115] з-поміж найвідоміших дослідників краю 1830-х — 1930-х років відзначають І. Вагилевича, Ф. Вовка, В. Гнатюка, М. Грушевського, О. Дучимінську, М. Драгана, Є. Желехівського, Б. Заклинського, В. Ільницького, І. Крип’якевича, М. Павлика, Я. Пастернака, А. Петрушевича, І. Франка, Ю. Целевіа, І. Шараневича, В. Шухевича, з-поміж менш знаних діячів (здебільшого представники духовного стану) — М. Білоуса, Т. Блонського, М. Бучинського, С. Витвицького, О. Волянського, І. Герасимовича, Л. Гарматія, О. Іванчука, Г. Ількевича, М. Колцуняка, П. Ступницького, а також іноземців — А. Бельовського, С. Вінченза, Ф. Вінцента, О. Кольберга, А. Шнайдера та ін. Упорядники вказують, що вони були етнографами, письменниками, антропологами, археологами, літературознавцями, громадськими діячами, педагогами й лише окремих із

називають “краєзнавцями”. Фактично ці ж прізвища поряд із двома десятками місцевих дослідників-аматорів зустрічаємо і в довіднику “Дослідники та краєзнавці Гуцульщини” (2002) [7]. Кожне чергове таке видання за змістом наслідує попередні, але не завжди несе позитивного інформативного навантаження. Так, один з останніх “Історико-краєзнавчий довідник Прикарпаття” (2008) [708] відзначається невисокою культурою редагування, не має чіткої концепції, так що в біограми персоналій часто еkleктично вклинюються окремі події і факти тощо.

Для увиразнення окресленої ситуації зробимо анотативний огляд окремих репрезентативних різножанрових біографічних, довідникових й історико-аналітичних видань. Більшість зі згаданих вище прізвищ знаних інтелектуалів зустрічаємо у серійному виданні “Українська журналістика в іменах” [702], на сторінках довідника “Відомі педагоги Прикарпаття” [585], що фіксує близько 350 імен, у виданні “Українська педагогіка в іменах” (Галичина) [723] тощо. В унікальному науковому проекті В. Качкана про галицьких “народознавців” — істориків, етнографів, просвітян, письменників, учених — здійснено наукову реконструкцію життєдіяльності М. Андрусика, М. Галушинського, Б. Дідицького, В. Ільницького, О. Кисілевської, Н. Кобринської, І. Кривецького, І. Крип’якевича, В. Навроцького, О. Огоновського, Є. Олесницького, М. Павлика, О. Партицького, А. Петрушевича, С. Томашівського, Ю. Целевича, В. Шухевича, В. Щурата [316], які фігурують і в історико-краєзнавчій літературі, зараховуються до ряду відомих краєзнавців.

Окремо відзначмо критико-аналітичну працю В. Білоус про етнографічні дослідження на західноукраїнських землях у третій чверті XIX ст. [47], в якій автор застосувала метод просопографії для показу персоналій і загальної динаміки їх розгортання. З таких позицій за окремими підзаголовками показується творча й організаційна праця більш чи менш знаних дослідників Галичини: М. Бучинського, С. Витвицького, Є. Желехівського, В. Залозецького, М. Кобринського, В. Ковальського,

В. Навроцького, О. Партицького, А. Петрушевича, В. Площанського, Г. Фельштинського, В. Хиляка та ін. З'ясувавши вплив на цей процес суспільно-політичних змін, дослідниця поглибила уявлення про участь західноукраїнських дослідників у зборі експонатів на етнографічну виставку в Москві 1867 року та про їхні народознавчі публікації у періодичних виданнях.

Під цим кутом згадаймо репрезентативні історіографічні праці дидактичного характеру. Пишучи про особливості розвитку західноукраїнської історичної (зокрема й історико-краєзнавчої) думки другої половини ХІХ ст. та про попередників історичної школи М. Грушевського, Я. Калакура в один ряд поставив праці галицьких істориків А. Петрушевича, С. Шараневича, Ю. Целевича та надбаня І. Франка, М. Павлика, О. Барвінського, що були присвячені вузловим питанням української історії, етнографії, орієнтувалися на “місцеву проблематику“ [310, с. 204-205].

Наприкінці обговорення цього історіографічного “блоку“ проаналізуємо узагальнюючі праці з історії розвитку краєзнавства в Україні, які увиразнюють його організаційно-інституціональний складник у Галичині за досліджуваного періоду. Так, львівські вчені В. Голубко, С. Качараба, А. Середяк у згадуваному посібнику “Історичне краєзнавство“ (2006) витoki українського краєзнавчого руху в Галичині виводять від діячів “Руської Трійці“, чільних дослідників першої половини ХІХ ст. Д. Зубрицького й І. Шараневича, а також доробку польських авторів В. Калінки, Е. Куропацького, інших [298, с. 60-66]. Наступний етап його розвитку в другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. пов'язується з львівською історичною школою М. Грушевського, функціонуванням НТШ та діяльністю І. Франка [298, с. 88-97]. За міжвоєнного періоду “добре організований та структурований“ краєзнавчий рух на західноукраїнських землях, за думкою вчених, репрезентували М. Кордуба, І. Крип'якевич, діячі, згуртовані навколо “Кружка любителів Львова“ і товариства “Плай“, а також польське Товариство мешканців Львова.

Автори історичних нарисів про українське краєзнавство Г. Дем'янчук, Б. Дем'янчук, А. Дем'янчук його становлення в Галичині у ХІХ — на початку ХХ ст. пов'язують, окрім вищезгаданих діячів і установ, ще й з Ф. Вовком, І. Гавришкевичем, В. Гнатюком, В. Ільницьким, братами Заклинськими, З. Кузелею, Ю. Панькевичем, В. Площанським, В. Чернецьким, Ю. Целевичем, В. Шухевичем, а також з діяльністю “Просвіти“. “Початки краєзнавчої літератури“ в Галичині науковці виводять від згадуваних І. Франком німецьких і польських авторів [201, с. 122-142]. Схожі підходи до проблеми зустрічаємо в працях Я. Серкіза [643-648], в електронних матеріалах “Вікіпедії“ [303] та ін.

Значний інтерес становить здобуток В. Пертанівського та М. Рутинського [568, с. 9-51; 556; 558], які розробили періодизацію краєзнавчого руху в Галичині на основі розвитку громадсько-політичного руху, українського просвітництва, життєдіяльності визначних діячів. Його перший етап датується кінцем ХVІІІ — 1820-ми роками; другий — 1830-ми — 1868 р., тобто від “Руської Трійці“ до виникнення “Просвіти“ (М. Устиянович, О. Партицький ін.); третій — 1868—1914 рр. (І. Франко, О. Барвінський, І. Гавришкевич та ін.; діяльність “Просвіти“, молодіжних організацій і туристично-краєзнавчого товариства “Чорногора“); четвертий період — 1920-30-ті роки — пов'язується з функціонуванням масових і спеціалізованих товариств та визначними науковцями і громадськими діячами, зокрема В. Кубійовичем; п'ятий охоплює період Другої світової війни. Таке бачення проблеми має важливе методологічне значення для нашого дослідження, увиразнюючи важливі організаційні та персональні аспекти краєзнавчого руху. Не зі всіма висновками науковців погоджуємося, позаяк зміст й етапи становлення краєзнавчого руху вони передусім пов'язують з розвитком туристично-краєзнавчого руху, хоча ці поняття не тотожні, мають свою специфіку.

Окремо відзначмо дисертаційну працю А. Козицького про український краєзнавчий рух у Галичині в 1918-1939 рр. (1996) [359]. Етапи його

становлення автор узалежнив від суспільно-політичної ситуації в краї: 1) 1918-1923 рр. — відновлення традицій і досвіду функціонування краєзнавчого руху за попередньої доби; 2) 1924-1930 рр. — його структуризація і поширення за межі Львова; 3) 1931-1939 рр. — організаційне оформлення системи краєзнавчого руху. Такий підхід можливий, однак він недостатньо враховує специфіку культурно-наукового розвитку, який не завжди збігався із динамікою суспільно-політичних змін. Цікавим виглядає запропонований автором поділ краєзнавчого руху на дві структури: “горизонтальну“ (наукову) і “вертикальну“, яка забезпечувала співпрацю між безпосередніми збирачами краєзнавчого матеріалу, дослідниками, науковцями та популяризаторами краєзнавчих знань.

Проаналізований “вихідний блок“ наукової літератури окреслює головні контури вивчення краєзнавчого руху в Галичині у 1830-х — 1930-х роках й дозволяє зробити такі висновки. По-перше, сучасна історіографія порушеної проблеми зберігає риси україноцентризму та національної зорієнтованості. У першому випадку це означає фрагментарне висвітлення чи повне ігнорування польського краєзнавчого руху, який у зазначений період досягнув досить високого рівня. У другому випадку йдеться про акцентування на проукраїнських в ідейному відношенні товариствах та “непомічанні“ москвофільських інституцій, які також зосереджували значний інтелектуально-організаційний потенціал. Слід акцентувати увагу на специфічних особливостях україноцентризму сучасної української історіографії краєзнавчого руху в Галичині у 1830-х — 1930-х роках. У даному випадку він проявляється не тільки у зосередженості науковців на вивченні саме українських аспектів руху, а й у “нерозчленованому” дослідженні всіх етнічних складових руху, причому всі здобутки та напрацювання видаються як відповідні здобутки українців. По-друге, розвиток історико-регіональних, етнографічно-фольклорних і географічних знань автори часто автоматично відносять до “краєзнавчих“. Такий підхід, зважаючи на згадуваний “універсалізм“, частково виправданий для ХІХ ст.,

але в першій третині ХХ ст. вже відбувалося їхнє виразніше розмежування. По-третє, надбання науковців засвідчують існування за досліджуваного періоду структурованого краєзнавчого руху в Галичині, який становив вагоме явище культурного життя української та польської спільнот. Однак факт його існування нерідко ігнорується в узагальнюючих студіях з історії краєзнавства в Україні (напр., О. Уривалкін [729], Н. Кушнарєнко [444, с. 43-56]).

В українській історіографії про краєзнавчий рух у Галичині утвердилася загалом правильна теза, згідно з якою витoki і спроби перших наукових досліджень із краєзнавчої тематики пов'язуються із діяльністю славетної “Руської Трійці” — М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького. При цьому науковці зосереджують увагу передусім на влаштовуваних ними народознавчих мандрівках, які давали емпіричну базу для дослідницької роботи та ставали зразком і свого роду “відправною точкою” подальшого розгортання такої діяльності. У зв'язку із цим вважаємо за доцільне проаналізувати цю проблему у четвертому розділі нашої роботи в контексті вивчення літератури про туристично-краєзнавчий рух.

Наразі звернемо увагу на відображення в історіографії ролі іноетнічних дослідників, котрі започаткували краєзнавчі студії в Галичині. З ними пов'язують перші кроки у цьому напрямі автори нарисів з історії українського краєзнавства [201, с. 122-124], які, спираючись головню на доробок І. Франка, проанонсували германо- і польськомовні праці з історичної географії й статистики та вказали на виникнення перших польських краєзнавчих товариств і їхні друковані органи.

Глибоку розлогу традицію в українській науці має вивчення українсько-чеських зв'язків у ХІХ ст., яка репрезентується передусім мовознавчими студіями. Масштабну різнопланову описово-краєзнавчу діяльність чеських дослідників першої половини ХІХ ст. у Галичині в показав М. Кріль [408]. Здійснений ним узагальнюючий аналіз доробку Я. Гануша, В. Дундера, Я. Коубека, Й. Рорера, особливо К. Запа і

Р. Ріттенсберга й інших учених, засвідчує, що вони дали перші зразки підготовки подорожніх описів і зарисовок про окремі міста і села краю, чим заклали підвалини для етнографічних і краєзнавчих студій, стимулювали їх подальший розвиток.

Гадаємо, цю обставину має враховувати сучасна україноцентрична національна історіографія, яка також повинна розмежовувати питання про “витоки українського краєзнавчого руху в Галичині” та про “початки краєзнавчого руху в Галичині”, адже вони не тотожні, оскільки представляються ініціативно-організаційними групами різних національностей. Водночас сучасні українські дослідники демонструють певний поступ у вивченні творчої спадщини дослідників Галичини різних національностей. Яскравим прикладом цього слугує вивчення життєдіяльності відомого австрійського карпатознавця кінця XVIII — XIX ст. Б. Гаккета. Це дещо виходить за хронологічні межі нашого дослідження, тому лише відзначимо, що українська гаккетіана має солідну бібліографію (див. М. Вальо [76-77]) та активно розробляється сучасними науковцями [26-27], а гравюри і дослідження самого мандрівника і природознавця про міста і містечка краю становлять цінне народознавче джерело з його історії.

Важливість і актуальність для української історіографії та історичного краєзнавства, зокрема вивчення напрацювань іноземних дослідників, засвідчують окремі публікації з цієї проблеми знаних науковців. Так, Р. Кирчів [328] здійснив розгорнутий аналіз книжки польського дослідника І. Червінського про задністрянську околицю між річками Стриєм і Лімницею, що з’явилася на початку XIX ст. З’ясувавши перебіг дискусій, про яку саме місцевість в ній ідеться, Р. Кирчів відзначив, що в праці порушується низка питань природно-географічного, історико-краєзнавчого, соціально-економічного, етнічного характеру, тож ця “перша народознавча монографія в Галичині” є цінною пам’яткою культури та має стати надбанням широкої громадськості.

У розвідці Я. Дашкевича [193] характеризується доробок вірменського історика-краєзнавця С. Баронча (третья чверть XIX ст.) про окремі місцевості Галичини, який, за словами дослідника, ґрунтується на солідній джерельній базі та позбавлений “крутійства... лицемірства“. В іншій статті [189] Я. Дашкевич показує здійснювану за того ж часу масштабну збиральницьку роботу єврейського історика-краєзнавця А. Шнайдера зі створення “Краєзнавчого архіву Галичини“, на основі якого мала готуватися “Енциклопедія краєзнавства Галичини“. З певних причин творчі задуми не були реалізовані, але внаслідок цієї діяльності нагромадилося 222 течки з матеріалами, які класифіковані за певними групами і зберігаються у фондах ЛНБ, поступово потрапляючи до наукового обігу як важливе історико-краєзнавче джерело. Цікаво, що ці дві публікації Я. Дашкевича вперше побачили світ у середині 1960-х років, а потім були перевидані 2007 р. і не втратили своєї актуальності.

Маємо чимало публікацій про польських дослідників-краєзнавців Галичини XIX ст. (див.: Б. Гаврилів, Ю. Томин [119] та ін.). Але вони подекуди носять компілятивний характер (опираються головню на доробок І. Франка), засвідчуючи, що проблема потребує спеціального окремого дослідження.

Наступний (“новий“) після “Руської Трійці“ етап розгортання українського краєзнавчого руху в Галичині в історіографії виправдано пов’язується з іменами І. Гавришкевича, Б. Дідицького, братами (Романом, Корнилом, Леонідом) Заклинськими, Д. Зубрицького, В. Ільницького, В. Площанського, В. Чернецького, І. Шараневича. При цьому, як вже відзначалося, часто не згадується про приналежність більшості цих діячів до Ставропігійського інституту у Львові — одного з осередків галицького москвофільства. Між тим, саме він став першою українською (руською) асоціацією Галичини, що розгорнув системні історико-регіональні дослідження. Проблема її організаційного й ідеологічного становлення достатньо глибоко представлена в сучасній історіографії, зокрема у доробку

О. Киричук [323-326], І. Орлевич [532-535] та ін. Змінивши 1864 р. статут, Ставропігія перетворилася на наукову установу й залишалася єдиною такого роду українською установою, доки в 1892 р. НТШ набуло відповідного статусу. Важливий поштовх розгортанню роботи у цьому напрямі дала окреслена Собором руських учених 21 жовтня 1848 р. програма вивчення історії рідного краю, яка передбачала збір та опрацювання місцевих етнографічних пам'яток і матеріальних старожитностей та підготовку на їхній основі наукових та науково-популярних праць.

У такому контексті науковці аналізують історичні студії діячів Ставропігії І. Гушалевича, Б. Дідицького, Д. Зубрицького, А. Петрушевича, І. Шараневича, та ін. Через зосередженість на вивченні національних державно-самостійницьких традицій у суспільній та науковій сферах, ці постаті, що зараховувалися до “табору (течі) москвофілів“, тривалий час залишалися на маргінесі сучасної історіографії. Однак в останні два десятиліття у вивченні їхньої творчості окреслилися якісні зрушення. Посилення уваги до москвофільської течії в середині 1990-х років спонукало відмовитися від її трактування як “наскрізь реакційної“ та сприяло утвердженню погляду на неї як на одну з важливих течій українського національних руху (див.: С. Макарчук [490], М. Мудрий [521], О. Сухий [667], О. Турій [716]). Відтак надбання діячів Ставропігії, зокрема з історико-регіональної й етнографічної проблематики, став предметом спеціальних досліджень.

Головним “науковим символом“ Ставропігії від часу приходу до неї у 1829 р. й до своєї смерті залишався Д. Зубрицький. До слова, віднесення його наступників і послідовників до “історичної школи Зубрицького“, як це зустрічаємо в окремих працях (напр. О. Киричук [324, с. 141]), вважаємо доволі дискусійним. За радянського періоду ця постать була предметом вивчення окремих істориків (Я. Ісаєвич [291] та ін.), хоча ще й досі не підготовлено спеціального комплексного дослідження про Д. Зубрицького. Так, І. Орлевич [534-535] визначила етапи і чинники, що впливали на його

світоглядне, громадянське, наукове становлення. Творчий доробок Д. Зубрицького як представника романтичного напрямку української історіографії в узагальнюючому вигляді представив львівський учений К. Кондратюк [375]. В аналітичній розвідці І. Куцого [439] розкриваються складні, суперечливі ідейно-світоглядні та національно-політичні трансформації, що позначали життєвий шлях Д. Зубрицького. Його роль і місце в українському історіографічному процесі дослідник І. Куций убачає в започаткуванні системного дослідження національного минулого Галичини та у фактографічному наповненні її середньовічної історії тощо.

Величезна наукова спадщина Д. Зубрицького (близько 350 праць) ще слабо вивчена в українській історіографії, хоча глибше висвітлені її окремі складники, зокрема й історико-краєзнавчого та етнографічного характеру. Ідеться про фундаментальну “Хроніку міста Львова“, у вступній статті до якої (І. Орлевич [534]) та у спеціальних присвячених “Хроніці...” критико-аналітичних публікаціях (І. Сварник [630], О. Шишка [774] та ін.) докладно розкрито підготовчу роботу і сам процес її написання, з’ясовано маловідомі перипетії щодо цензурних обмежень, що відтягнули друкування праці; показано реакцію на неї з боку польських кіл та її вплив на пробудження патріотичних почуттів й інтересу галицьких русинів до свого минулого. Аналізуючи цю та інші праці Д. Зубрицького у галузі регіоналістики, сучасні історіографи відзначають, що він не надто переймався “вписуванням” галицької історії у “малоруський” чи “общеруський” контекст, натомість зібраний ним фактологічний матеріал істотно вплинув на кристалізацію їхньої національної самоідентифікації [534; 630].

Оригінальну інтерпретацію “Хроніки міста Львова“ запропонував Я. Дашкевич [188], стверджуючи, що вона зберігає свою вартість і актуальність досі. Розкриваючи два “секрети” такого явища, вчений вказує на її “безпретензійну фактографічність” (відсутність привнесеної ззовні концепції) та трактує її як справжню копальню відомостей, де переплітаються різнопланові події, що в сукупності відтворюють історію

“буденного дня“ міста, творять його цілісний образ. Гадаємо, така оцінка відповідає змісту історико-краєзнавчих досліджень, які наближають до методології і жанру історії повсякденності. Це зі свого боку підтверджують і публікації І. Орлевич [534], Ф. Стеблія [664], які, зокрема показують масштабну збиральницько-етнографічну працю Д. Зубрицького, розкривають маловідомі епізоди його життєдіяльності, зокрема і щодо стосунків з діячами “Руської Трійці“.

Більш виражений історико-краєзнавчий характер має творчий здобуток А. Петрушевича, що знайшов відображення у працях А. Королька про його громадсько-політичну і наукову діяльність [382-387]. Зокрема, науковець дослідив організаційну працю і теоретико-методичні розробки А. Петрушевича зі збирання краєзнавчого й етнографічного матеріалів, яким надавалося важливого значення у проведенні дослідницької роботи та популяризації знань про рідний край [386], показав вплив на розгортання такої праці революційних подій 1848-1849 років у Галичині, в яких А. Петрушевич брав активну участь [383]. Стверджується, що його дослідницька робота будувалася на “емпіричних засадах“: А. Петрушевич збирав факти, які критично розглядав, відшукуючи у них “головну думку як причину явища“. Він закликав збирати “повсюдно розкидані записки“, щоб скласти цілісний літопис Галицько-руської землі. Найглибше А. Королько висвітлив відображення культових споруд Галичини [384] та історії стародавнього Галича [385] в історико-краєзнавчих розвідках А. Петрушевича, які відзначаються ретельністю й деталізацією опису та можуть використовуватися як історичне джерело, адже при їхній підготовці використовувалися уже зниклі матеріали й артефакти.

Так само й інші автори (В. Грабовецький [158], В. Педич [553] тощо) акцентують увагу на внеску А. Петрушевича у дослідження стародавнього Галича та висвітлюють його збиральницьку й камерально-археографічну діяльність у розрізі історико-краєзнавчих студій. При цьому важко говорити про їх досконале вивчення, як і всієї творчої спадщини А. Петрушевича, що

складається із близько 250 праць у галузях історичної географії, топографії, топоніміки (зокрема локалізація княжих міст і містечок Галича, Львова, Звенигорода, Тустаня), археології, музеєзнавства, археографії (створення фундаментальної “Сводной Галицко-Русской летописи”) тощо.

За цілком слушної постановки проблеми: “історико-краєзнавчі дослідження І. Шараневича“, сучасні автори, за традицією “довантажують” її розгляд ще й його доробком з політичної та соціальної історії, працями у ділянках археології, спеціальних історичних дисциплін. Така ситуація має свої пояснення, оскільки ці зацікавлення часто важко “відсепарувати” одні від одних. Ця традиція впливає з надбань Б. Гавриліва [113-116], В. Грабовецького [57; 160-161], В. Педича [552], а також С. Борчука [58], який підготував спеціальне комплексне дослідження про громадську і наукову діяльність І. Шараневича. Утім науковий доробок та організаційна діяльність І. Шараневича у царині краєзнавства передусім асоціюються з історією міст і сіл, зведених в алфавітну картотеку, де описано понад 200 населених пунктів; зі збиранням ним старожитностей під час розкопок стародавнього Галича; з колекціонуванням предметів старовини, що лягли в основу експозиції відкритого 1889 р. музею Львівської Ставропігії, тощо. З таких позицій викликають інтерес і розвідки про археологічну діяльність І. Шараневича (М. Бандрівський [28] та ін.). У публікації С. Гелея [130] зосереджено увагу на оцінках ученого І. Франком і Я. Пастернаком, М. Грушевським, іншими вченими, які визнавали його вагоме місце в розвитку краєзнавчих студій у Галичині, вважали цього історика “піонером” західноукраїнської практичної археології і музеєзнавства.

Окремо відзначмо погляди науковців, які з різних позицій оцінюють ситуацію в українській історіографії Галичини другої половини XIX ст. Стосовно нашого історіографічного аналізу вони мають різнопланове значення. Так, в узагальнюючій праці про становлення української науково-історичної думки Галичини в 1830-1894 рр. І. Куций [440] не торкається проблематики краєзнавчих студій, але розкриває суспільну ситуацію і суть

ідеологічних течій, теоретичних моделей, що впливали на їхній розвиток. У такому ключі розкриваються змістові характеристики просвітництва, романтизму, позитивізму, які здійснювали переважаючий вплив на культурно-інтелектуальний рух у Галичині у ХІХ ст., зокрема, зумовлювали захоплення локальною історією, розуміння необхідності поширення історичних знань, удосконалення критики історичних джерел тощо.

Вивчаючи історичну школу М. Грушевського у Львові, В. Педич [552] узагальнив внесок її попередників у розвиток української історіографії. З його аналізу основних праць Д. Зубрицького, А. Петрушевича, Ю. Целевича, а також стислого огляду доробку В. Ільницького, О. Партицького, П. Свистуна і деяких інших авторів випливає, що вони вивчали історію “рідного краю” (Галичини, її окремих теренів, інституцій) на основі власноруч зібраних археологічних й етнографічних старожитностей та відомостей географічного й історичного характеру. Названі діячі порушували широке коло історичних, топографічних, етнографічних проблем у тісному зв’язку з потребами духовного відродження краю. Результати їхніх досліджень, за думкою В. Педича, сприяли поширенню історичних та краєзнавчих знань, зростанню національної свідомості, будили патріотичні почуття серед інтелектуальної еліти та ширших верств громадськості.

З використанням елементів просопографічного аналізу до розгляду історичних досліджень діячів Ставропігії в 1864-1890 рр. підійшла О. Киричук [323-326]. Проводячи думку, що цей період був найпліднішим у праці Ставропігії в цій царині, дослідниця відстежила модернізацію науково-методологічних підходів Я. Головацького, Б. Дідицького, Д. Зубрицького, О. Калужанського, А. Петрушевича, Ф. Свистуна, І. Шараневича, які за відносно короткий час здійснили вагомий внесок у розвиток наукових знань у галузях історії, архівознавства, лінгвістики, топоніміки, археології та ін. Залучаючи до наукового обігу значний фактологічний матеріал, вони готували солідні праці з місцевої локальної історії.

Отже, з історіографічного доробку про діячів, згуртованих навколо Ставропігії впливає, що за вказаного періоду вони здійснювали нагромадження місцевого емпіричного матеріалу, на основі якого писали свої праці з регіональної і локальної історії. Вони апріорі не були краєзнавцями, але характер їхньої збиральницької і науково-аналітичної діяльності цілком відповідав тогочасному етапу розвитку краєзнавчих знань.

Розвиток історико-краєзнавчих студій та краєзнавчого руху в Галичині наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. в науковій літературі асоціюється передусім з НТШ, М. Грушевським та їхнім інтелектуальним оточенням, з одного боку, та з життєдіяльністю І. Франка, з іншого. З огляду на визначну роль останнього у становленні історичного краєзнавства в Україні, її аналіз розпочнімо з постаті Каменяра.

Ця проблема — одна зі складових частин франкіани — окремого наукового напрямку, з якого нагромадився значний масив літератури з різних галузей гуманітарних і природознавчих знань. У зв'язку із цим її архітектоніка складна, багатовимірна, тож умовно поділяємо її на два взаємопов'язані складники: І.Франко — дослідник і організатор краєзнавчого руху в Галичині (1) та життєдіяльність Каменяра як об'єкт історико-краєзнавчих студій (2). Важливу роль у висвітленні теми відіграють спеціалізовані наукові видання та центри, зосереджені у Львові й Дрогобичі: згадуваний “Дрогобицький краєзнавчий збірник“, “Науковий вісник музею Івана Франка у Львові“ (виходить з 2000 р.), “Літопис Бойківщини“, “Франкознавчі студії“ (Дрогобич, 2001-2002) та ін.

Франкознавство почало формуватися ще за життя Великого Мислителя. Певний підсумок його розвитку в лоні радянської науки підвів Міжнародний симпозіум ЮНЕСКО “Іван Франко і світова культура“ (Львів, 1986 р.) [278-279]. У виступах на ньому Г. Горинь [153], Ю. Гошко [157], А. Данилюка [186], В. Іськіва [308], Л. Крушельницької [417] інших учених з'ясовано етапи наукової і громадсько-політичної діяльності І. Франка, показано його внесок у вивчення краєзнавства, джерелознавства, етнографії,

фольклору, археології Галичини та її окремих теренів. Цей здобуток показав, що вже в рамках “перебудовчої історіографії” розпочався перехід від домінуючих у франкознавстві 50-80-х років студій про ідейно-політичні погляди Каменяра до поглибленого осмислення його творчої спадщини у різних галузях гуманітарних знань. Ця тенденція поглиблювалася за два наступні десятиліття, про що засвідчують і матеріали представницьких наукових форумів [див., напр.: 277].

Чи не найбільший масив праць щодо нашої дослідницької теми присвячено етнографічно-фольклорній науковій та організаційній діяльності І. Франка. Вибірковий аналіз презентативних праць із цієї проблеми П. Арсенича [11], Я. Гарасима [128], Г. Дем’яна [200], Р. Пастуха [545-546] та інших дослідників дозволяє зробити наступні такі висновки. По-перше, науково-дослідницька робота в етнографічно-фольклорній та краєзнавчій галузях не завжди розрізняються, тож часто висвітлюються в єдиному предметному полі з показом тих самих здобутків. По-друге, фольклорно-етнографічна збиральницька і дослідницька праця І. Франка розглядається як джерело до його студій з історії та краєзнавства, зокрема слугує базою для розробки їхніх теоретико-методологічних засад.

Схожа тенденція побутує в історіографії відносно нерозрізнення фольклорно-етнографічних, історико-краєзнавчих та історичних досліджень І. Франка. Виходячи з тверджень, що його перу належить “понад сто праць”, франкознавці автоматично зараховують їх мало не до кожної з названих сфер знань. Прикметним прикладом цього слугує дисертаційна робота В. Скоморовського “Історико-краєзнавчі погляди Івана Франка” (2005) [651]. Віддаючи належне авторові за намагання творчо осмислити доробок Каменяра, зазначимо, що за такої конкретної постановки наукової проблеми він “комплексно” розглядає “внесок Івана Франка в розвиток краєзнавства, фольклористики, етнографії” (назва третього розділу), де проблема розглядається у єдиному тематичному ключі: збір матеріалів, робота в НТШ, видавнича діяльність, зв’язки з науковцями, громадськістю, закордонням

тощо. У четвертому розділі “Історія західноукраїнських земель у дослідженнях І. Франка“ з’ясовуються його погляди на розвиток Галичини за часів Київської Русі, Литовсько-польської доби, періоду австрійського панування, тобто повністю (синтетично) охоплюється її історія упродовж восьми сторіч.

В історіографії зберігається тенденція щодо невиразного розмежування чи розгляду в єдиній змістовій площині проблематики історичних та історико-краєзнавчих студій І. Франка. Їх насправді важко розмежувати, однак дослідники, котрі звертаються окремо до цих проблем, доволі чітко визначають їхнє предметне поле. З-поміж десятка такого роду публікацій як приклад візьмемо наукові праці Л. Тимошенка з проблеми “І. Франко — історик“ [699]. Автор з’ясував його теоретико-методологічні погляди, а також комплексно визначив основні теми історичних досліджень — від селянсько-козацьких повстань і розвитку церкви у XVI — XVIII ст. до історії галицького селянства й робітництва, національного відродження в Галичині XIX ст., вивчення книжності Прикарпаття XVI — XVIII ст., доробку в галузях археографії й етнографії. Між тим, останні з названих проблеми постають у центрі уваги науковців, котрі вивчають краєзнавчі погляди І. Франка.

Приклад виразнішої диференціації проблем “І. Франко — історик“ та “І. Франко — краєзнавець“ дають два інші дисертаційні дослідження, які значною мірою підсумовують надбання української історіографії у цій ділянці. Перше стосується роботи І. Мохнатюка “Українська історія в творчій спадщині Івана Франка“ (2007) [520], де автор синтезує ідеї й оцінки інших дослідників проблеми й намагається її переосмислити, зважаючи на сучасні виклики історичної науки. З таких позицій з’ясовується етапність формування історичних поглядів І. Франка, теоретико-методологічні засади й особливості його історичної концепції, франкові погляди на історію України тощо. Такі напрацювання важливі і для вивчення краєзнавчих студій І. Франка, хоча автор безпосередньо не торкається цієї теми.

Вона знайшла достатньо глибоке висвітлення в праці В. Галика про Галицьке Підгір'я у громадсько-політичній та науково-дослідницькій діяльності І. Франка (2009) [126]. Робота структурована за територіальним принципом, тож проблема з'ясовується, починаючи з Дрогобиччини, відтак Самбірсько-Турківського і Стрийсько-Сколівського Підгір'я. Висвітлюється внесок І. Франка у вивчення цих регіонів та їх окремих теренів, міст, сіл; паралельно аналізуються наукові історико-краєзнавчі та етнографічно-фольклорні дослідження та просвітницька і політична праця в цих місцевостях Каменяра. До важливих заслуг В. Галика відносимо складання біобібліографії І. Франка за певними теренами та її поділ за жанрами: про Нагуєвичі — близько 40 творів (з них чотири наукових, вісім науково-публіцистичних, одна казка, 12 легенд тощо); про Дрогобич та місцевості Дрогобиччини — по 20 студій; про Борислав — близько 10 тощо. Відстеживши нарощування історико-краєзнавчих знань наступників І. Франка, як вивчали історію цих населених пунктів, В. Галик вказав на прогалини і подальші перспективи їх дослідження.

Місцеві науковці вивчають життєдіяльність І. Франка з “прив’язкою” до “своїх теренів”. Приклад зосередженості на проблемі “І. Франко і Прикарпаття” дають дослідники Івано-Франківщини П. Арсенич [11; 17], І. Білинкевич [44-46], Б. Гаврилів [113], В. Грабовецький [164], П. Гуралюк [183], Г. Луцюк [486-487], Р. Шутка [784] та ін. Її розгляд у публікаціях аналітичного та дидактичного характеру здійснюється за схожим “інтегралом”: організаційно-пошуково-дослідницька праця Каменяра подається в одному контексті з його громадсько-політичною діяльністю. Паралельно по тексту вкраплюються фрагменти з відповідних історичних, етнографічних, художніх творів; показуються стосунки з місцевими чи закордонними діячами тощо.

Такий “синтетичний” підхід має розкрити всю гаму зв’язків І. Франка з певним краєм та переконати у їхній важливості (винятковості) в його творчості. Він привалює в роботах Г. Дем’яна [200] і К. Шевціва [772], котрі

досліджували краєзнавчу й етнографічно-фольклорну діяльність І. Франка на теренах Стрийщини, Сколівщини, Самбірщини, Турківщини; у працях Б. Якимовича [789] та Р. Пастуха [546], які показали роль, місце Перемишля та Стрийщини у житті і творчості Каменяра.

Дещо інша сюжетна лінія простежується у дослідженнях, де актуалізовано значення окремих міст і сіл у формуванні світогляду І. Франка та безпосередньо пов'язаних з появою його певних творів. У такому ключі відзначмо доробок Г. Гром, яка детально дослідили роль і місце рідних Нагуєвичів у творчості Каменяра [173-174]; М. Мороз реконструював хроніку літопису життя І. Франка із зазначенням місць його перебування та появою відповідних творів [517]; П. Арсенич [11; 17] висвітлив це питання у зв'язку з його перебуванням у Криворівні, Коломиї та інших місцевостях Прикарпаття.

Студії на тему “Шляхами І. Франка” мають глибоку традицію. Радянські науково-популярні видання [напр., 777-778 та ін.] носили виразну ідеологічну забарвленість, зображаючи Каменяра передусім як носія ідей соціалізму. Характер сучасних досліджень дещо змінився. Розширюється їхня тематика і “територіальний спектр”: виходячи за межі довідникових видань, вони нарощують інформаційну навантаженість через поглиблене відтворення картини “мандрів” І. Франка різними теренами. Відходячи від звичайного нарративізму, автори частіше використовують методи опису, властиві мікро- і психоісторії та історії повсякденності.

Ці та інші риси притаманні літературі про перебування І. Франка на Прикарпатті, що є найбільш репрезентативною групою таких видань. Так, у низці історико-краєзнавчих та краєзнавчо-бібліографічних нарисів І. Білинкевича реконструйовано події, пов'язані з перебуванням Каменяра на Івано-Франківщині [44; 46] та Коломийщині [45]; у публікаціях П. Гуралюка [183], Г. Луцюк [486-487], П. Арсенича [11; 17] — на Покутті й Гуцульщині. У назві ґрунтовного історико-краєзнавчого дослідження І. Гачки про прикарпатське село Лолин не випадково містяться рядки “Тут витав у мріях

молодий Франко...“ [129]. Автор детально характеризує інтелектуальне середовище цього локального духовного осередку Долинщини, де Каменяр спілкувався з родинами священиків, місцевою інтелігенцією, проводив мандрівки у пошуках пам’яток старовини, займався творчою працею. Попри те, що історики ознайомлені з надбаннями один одного, все ж вони прагнуть вносити елементи новизни у свої дослідження. Це проявляється в активнішому використанні епістолярної та мемуарної спадщини, документів з місцевих архівних фондів тощо.

Нагромаджено чималий доробок про перебування І. Франка на Львівщині, передусім Бойківщині, що переважно належить перу львівських і дрогобицьких істориків і дослідників-аматорів. Найглибше цю тематику дослідили З. Гузар (2004) [176; 178] та Г. Гром [173-174], праці яких подекуди наближаються до хронік-літописів життєдіяльності Каменяра. Цим вони відрізняються від, приміром, студій прикарпатських істориків-краєзнавців.

У масиві такої літератури вирізняються оригінальні статейні публікації Р. Горака [141; 149] та Я. Ольхового [530], які на рівні мікроісторії реконструюють місця помешкання І. Франка за різних періодів його життєдіяльності, зокрема часів юності у Дрогобичі, відтак у Львові тощо. Вони відтворюють духовну атмосферу та побутові умови, коло товариських взаємин і безліч інших обставин, що визначали формування майбутнього вченого та характер його наукової, громадської, просвітницької діяльності. Такі студії виходять за межі історико-біографічних та історико-краєзнавчих досліджень, додаючи свої окремі “цеглинки“ до “реставрації“ безмежно складної мозаїки мікроісторії галицького українства кінця ХІХ — початку ХХ ст.

Окрему групу становлять публікації про народознавчі мандрівки І. Франка (З. Гузар [176], Я. Луцький і В. Луцький [485], Р. Шутка [784], та ін.), які аналізуватимуться в третьому розділі. Зараз відзначмо, що їхні автори повсякчас підкреслюють прагнення І. Франка залучити до

збиральницько-пошукової роботи якнайширше коло аматорів з числа просвітян, сільської інтелігенції, молоді. Спрямовуючи їх на опрацювання артефактів, він за допомогою НТШ, “Просвіти“, інших товариств проводив активну організаційно-методичну роботу: розробляв програми, давав поради, складав анкети тощо.

Продуктивний оригінальний внесок у розвиток історичного франкознавства пов’язуємо з дослідженнями, написаними в руслі чи на перетині психо-, мікро- та соціальної історії. Його репрезентують як ґрунтовні монографічні праці, що засвідчують якісні зрушення у цій науковій сфері, так і статейні публікації, що оперативніше “сигналізують“ про наростання нових віянь. Передусім відзначаємо фундаментальне дослідження Я. Грицака “Пророк у свої вітчизні“ [168], де показано життя Каменяра на тлі малих спільнот: сім’ї, рідного села, товаришів по навчанню, редакцій і видавництв, де він працював, організаційних структур тощо. Таким чином відтворюється “формує тло“ його історико-краєзнавчих й етнографічних зацікавлень та громадсько-політичних діянь.

Монографія Т. Присяжного, П. Присяжного, В. Банжури вже самою назвою “Нетрадиційний погляд на життя і творчість Каменяра (Франко — рибалка і художник слова)“ (2006) [590] претендує на новизну й оригінальність. Зокрема, автори показали, як знання природи й окремих населених пунктів живили образне мислення Франка; як рибальська обізнаність допомагала у творчій діяльності при створенні певних праць, епізодів, сцен, у дослідженнях про окремі регіони, міста, села, місцевості тощо.

За останнє десятиріччя у “Науковому віснику музею Івана Франка у Львові“, “Літописі Бойківщини“, “Дрогобицькому краєзнавчому збірнику“ й інших наукових виданнях з’явилися численні публікації, що відображають соціокультурне середовище, в якому формувався, жив, творив І. Франко, та відтворюють його зв’язки з відомими громадськими й культурними діячами, взаємини з друзями, близькими, рідними. Серед них відзначмо серію

змістовних розвідок Р. Горака про стосунки І. Франка з товаришем юності О. Олеськівим [144], відомим музикантом і громадським діячем зі Стрийщини О. Нижанківським [147]; знаним музикознавцем, фольклористом, етнографом Ф. Колесою [148] та ін. Також вкажемо на цікаві студії К. Зозуляка [270], В. Кухаря [436-438], К. Кріля [407], Р. Сов'яка [660] про взаємини і співпрацю І. Франка з Є. Тимченком, І. Белеєм, Є. Олесницьким, Н. Кобринською, О. Нижанківським та іншими більш чи менш знаними представниками національного руху Галичини кінця ХІХ — початку ХХ ст. У них на основі різноманітних джерел, насамперед мемуарної й епістолярної спадщини, відтворюється картина міжособистісних взаємин з діячами Галичини, зокрема Станіславщини, Самбірщини, Стрийщини, Сколівщини, інших теренів, які впливали, допомагали Франкові у його науковій та громадсько-політичній роботі, у проведенні етнографічних експедицій краєм, урешті, визначали буденне життя тощо. Такі публікації становлять цінні “скельця“, з яких викладається цікава мозаїка культурно-громадського життя галицького українства.

Окремий інтерес становлять дослідження про взаємини між І. Франком та згадуваним москвофільським істориком Д. Зубрицьким, який вивчав Бойківщину. Науковці й біографи, котрі досліджували це питання (В. Батюк [35], Г. Дем'ян [200], М. Яджин [788], ін.), переповідають про довготривалу дружбу між ними, підкреслюючи вплив Д. Зубрицького на творчість І. Франка, який активно використовував зібрані Д. Зубрицьким етнографічні та краєзнавчі матеріали в науковій та літературній роботі.

Представлений огляд досліджень про краєзнавчу діяльність І. Франка та ознайомлення з іншою літературою дозволяє говорити про зосередженість уваги науковців на одних проблемах та недостатню розробленість інших, не менш важливих тем, що стосуються його життєдіяльності. Зокрема у працях про наукову творчість І. Франка автори лише фрагментарно торкаються питання про його історіографічні напрацювання. В такому сенсі викликає інтерес розвідка М. Костриці “Іван Франко як історіограф галицького

краєзнавства“ (2006) [389]. Розвиваючи думки Л. Коваленка й інших франкознавців, автор показав, що саме з основи узагальнення доробку українських і зарубіжних учених про Галичину, Волинь і Поділля І. Франко започаткував вивчення історіографії краєзнавства. Підставами для таких тверджень став Франковий аналіз понад 200 краєзнавчих праць про названі регіони та його характеристика надбань понад 320 українських, російських, польських, німецьких дослідників. Окрім того, І. Франко вивчав напрацювання природознавців, педагогів, інших науковців про регіональну специфіку українських етнічних теренів. Сказане переконує в необхідності спеціальної розробки теми “І. Франко — історіограф”.

Її актуальність зумовлюється і теоретико-методологічними обставинами. У сучасній літературі за І. Франком закріпився статус фундатора українського краєзнавства, який уперше визначив його предметне поле. Виходячи з цього, дослідники повсякчас цитують запропоноване ним поняття “галицьке краєзнавство“, не намагаючись з’ясувати справжній зміст, який вкладав у нього сам Франко. Між тим, Я. Верменич [88] ставить під сумнів ототожнення ним галицького краєзнавства з усією системою наукового дослідження, бо, по-перше, І. Франко вбачав у краєзнавстві нову специфічну сферу наукового пошуку, в якій органічно поєдналися історичні, природознавчі, картографічні, статистичні методи та антропологічно-етнографічні підходи. По-друге, краєзнавство для нього було насамперед засобом донесення знань про рідний край до широкого загалу та його патріотичного виховання. Франкове бачення краєзнавства, за думкою дослідниці, впливає із розширеного тлумачення терміна “народознавство“, яке він запропонував, констатуєчи факт перетворення однієї з гілок етнографії в універсальну науку про цивілізаційний поступ і місце в ньому України.

Видається, що при осмисленні історико-краєзнавчої спадщини І. Франка слід виходити і наголошувати, по-перше, на її інтердисциплінарному характері, що, до речі, відповідає сучасним уявленням

про комплексну спрямованість краєзнавства у вивченні окремих місцевостей; по-друге, на відображенні цієї проблеми не лише у загальновідомих наукових статтях ученого, що приковують головну увагу дослідників, а й у численних повідомленнях, рецензіях, замітках, які опрацьовані значно слабше. Водночас посилюється тенденція щодо звертання науковців до вузькопрофільних проблем Франкового доробку, зокрема до з'ясування маловідомих сюжетів і фрагментів з його життєдіяльності. Наведемо публікації, що увиразнюють це явище.

Зацікавлення І. Франка археологією окремих місцевостей Галичини, зокрема Нагуєвичів, Дрогобиччини тощо, відображено в узагальнюючих працях та спеціальних роботах Л. Крушельницької [416-417], А. Петрика [570], інших дослідників. Покликаючись передусім на його праці та інші джерела, науковці наголошують, що Франко всіляко сприяв організації археологічних студій та публікації їхніх результатів. Відзначається його ентузіазм у ставленні до нових знахідок, які сумлінно описувалися та активно використовувалися й популяризувалися в наукових, фольклорно-етнографічних, художніх творах. Такі розвідки додають нові цікаві штрихи до розуміння феномену І. Франка як збирача старожитностей та краєзнавця-дослідника.

Учені дискутують щодо поглядів І. Франка на історію української церкви, якою він займався з 1880-х років. З позицій історичного краєзнавства викликає інтерес розвідка С. Білої [41] про дослідження Франком церковних братств Галичини. Автор показала, що діяльність цих локальних інституцій він розглядав у широкому контексті суспільно-політичної та церковної історії українських земель XVII — XVIII ст., з'ясовуючи зміни в їхньому становищі після переходу до унії, коли вони перетворилися на суто церковні інституції.

Феномен І. Франка-археографа, що відшукував на теренах Дрогобиччини та інших місцинах Галичини стародруки і різні артефакти, а відтак вивчав і публікував їх, активно досліджували не лише історики, а й

літературознавці, етнографи, зокрема І. Матковський [509], К. Шевців [772], В. Галик [126-127] та ін. Аналізуючи Франкові твори, вчені описують ці раритети, визначають їх культурну цінність, відстежують подальшу долю тощо. Окрему увагу звернемо на джерелознавчу розвідку Р. Пастуха, який показав значення галицько-руських народних приповідок І. Франка як джерела з вивчення історії та краєзнавства [545]. Ця проблема принагідно розглядається авторами багатьох праць, але, зважаючи на її значущість і певну “універсальність”, вважаємо, що предметом окремого комплексного дослідження має стати проблема значущості та впливу зібраних І. Франком етнографічно-краєзнавчих матеріалів як на його історичні, літературознавчі студії, так і на діяльність у цих ділянках наступних генерацій науковців, що жилися “емпірикою” з невичерпної Франкової криниці.

У такому контексті відзначмо спеціальні краєзнавчо-археографічні видання “І знову бачу тя, село моє родинне...” (2007) [285] і “Там город преславний Дрогобич лежить...” (2008) [681], упорядковані В. Галиком. У них уперше опубліковано низку історико-краєзнавчих та етнографічних праць І. Франка про Нагуєвичі й Дрогобич. Певний інтерес у такому відношенні становить розвідка І. Матковського [509] про маловідому статтю І. Франка, в якій розкриваються складні перипетії, що розгорілися довкола передачі єзуїтам обителі василіян у Лаврові. Відстежуючи генезу виникнення і розгортання цього конфлікту, Франко відтворив один “місцевий образок” з драматичної історії церкви в Україні.

Виокремлюємо групу праць, написаних на перетині історичного краєзнавства та літературознавства. Їхні автори вивчають суспільні реалії, що стали основою для написання художніх творів або ж екстраполують дослідницький процес у зворотному напрямі — до з’ясування конкретно-історичних обставин й осіб, що стали джерелом створення художніх образів. Оригінальним такого роду прикладом слугує розвідка З. Гузар про локальний колорит у романі І. Франка “Перехресні стежки” [177]. Реконструюючи портрет у системі художнього простору і часу роману “Борислав сміється”,

Г. Сабат [613] відстежує, як починаючи з розповідей у кузні батька формувалися уявлення і знання І. Франка про життя, атмосферу, ментальні трансформації робітників нафтового басейну, що згодом лягли в основу циклу бориславських оповідань.

З'ясовуючи франкове розуміння відмінностей між історичними та художніми творами, Т. Гундорова [182] проаналізувала шедевр української класики “Захар Беркут“, який дослідники ідентифікують з історією села Тухоля. Пишучи про відображення в повісті франкового патріархального ідеалу, автор відзначає його абстрактну сутність, що простежується через пошуки в минувшині тих рис, які І. Франко бачив у сьогоденні. Таким чином, він доповнив “скупий історичний скелет поетичною фікцією“, вказуючи, що історична белетристика становить для нього актуальний ідейний зміст. Силуєтно у творі владарюють романтизовані бажання та дивакуваті карпатська природа й буденність, однак автор не подав властиво історичної повісті з реальними історичними особами. Такий приклад засвідчує поліфункціональну значущість історико-краєзнавчої й етнографічно-фольклорної спадщини Франка, що може слугувати джерелом для різного роду академічних й історіософських студій. І загалом попри досить високий рівень її історіографічного осмислення далеко не вичерпане, тож залишається простір як для ґрунтовних комплексних досліджень, так і для вивчення окремих сюжетів історико-краєзнавчого складника франкіани.

Розвиток української історичної науки в Галичині наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. асоціюється передусім з Науковим товариством імені Шевченка у Львові, зокрема його очільником М. Грушевським. У спеціальних узагальнюючих студіях з історії цієї інституції питання в ракурсі “НТШ і краєзнавство“ фактично не ставиться [див.: 1; 241-243; 615 та ін.]. Однак така постановка проблеми присутня в працях з історії українського краєзнавства, де підкреслюється “особлива роль“ НТШ у становленні української національної регіоналістики [298, с. 95], стверджується, що воно

стало “міцним фундаментом, на якому вибудовувалася вся споруда західноукраїнського... краєзнавства“ [201, с. 135] і т. ін.

Відзначаємо відносно невелику групу публікацій, автори яких порушують питання про краєзнавчі дослідження НТШ наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. (напр., П. Штойко [781] та ін.), про історико-краєзнавчі дослідження НТШ окремих регіонів, зокрема Прикарпаття (Б. Гаврилів, В. Педич, В. Передерко [116; 118], Г. Кожоляно [355] та ін.) тощо. В них висвітлюється організаційна робота членів товариства зі збирання етнографічних та інших матеріальних і духовних старожитностей (складання програм і запитальників; налагодження зв'язків із місцевими збирачами, спорядження експедицій для вивчення окремих місцевостей тощо); роль музею НТШ у збереженні пам'яток старовини; внесок Етнографічної комісії у розвиток краєзнавчих [народознавчих] досліджень, зокрема аналізується зміст “Етнографічного збірника“ та “Записок НТШ“, тощо. У своїй сукупності такі публікації, з одного боку, ілюструють плідну діяльність товариства у зазначених напрямках, з іншого – засвічують, що його організаційно-дослідницька праця у сфері етнографії та краєзнавства фактично не розрізняється, а розглядається в одному руслі, що частково пояснюється тогочасним “універсалізмом“ народознавчих студій.

Яскравими прикладами цього явища слугує життєдіяльність першого голови НТШ Ю. Целевича та його чільних членів В. Гнатюка і В. Шухевича, які в літературі (можливо, крім останнього) виступають як історики, фольклористи, етнографи, краєзнавці, педагоги, громадські діячі. Присвячені їм сучасні дослідження дають типові приклади становлення новітньої історичної біографістики. Першим біографом Ю. Целевича, що заклав основи й істотно вплинув на подальше вивчення цієї персоналії був, Б. Барвінський. За його думкою, Ю. Целевич став одним з перших галицько-українських істориків, хто зосередився на вивченні історії свого краю, зокрема його праці з історії Скиту Манявського та про опришків заповнювали важливу прогалину в історичній науці [32, с. 209]. За радянського часу ім'я

Ю. Целевича епізодично згадувалося у дослідженнях з етнографії і краєзнавства, а в біографічній публікації М. Кравця в “Українському історичному журналі” (1968) він фігурує як “український історик” [395].

Остаточне повернення імені Ю. Целевича широкому науковому загалові відбулося у 1992-1993 р., коли з нагоди 100-річчя з дня його смерті та 150-річчя від дня народження з’явилася низка публікацій про нього у періодиці [див., напр.: 20, 319, 583-584 та ін.] та відбулася наукова конференція у Прикарпатському університеті імені В. Стефаника [295].

Спеціальних праць про творчу спадщину Ю. Целевича відносно небагато, однак вона одержала глибше висвітлення при звертанні дослідників до окремих проблем регіональної історії і краєзнавчої проблематики Галичини, пов’язаної з опришківським рухом на Покутті, Скитом Манявським, перебуванням козаків у Галичині та ін. У такому ключі ці питання аналізуються в публікаціях А. Міщука про громадську і наукову діяльність Ю. Целевича [513-514]. У ній показано, що, працюючи в НТШ, особливо в “Просвіті”, “Січі” й інших товариствах, та виступаючи на шпальтах української преси Галичини, Ю. Целевич пропагував історію краю серед широких верств народу. За думкою А. Міщука, використання значної джерельної бази дозволило йому деталізувати явище побутування козаків у Галичині, показати їхній вплив на життя місцевих мешканців. Це ж стосується реконструкції Целевичем історії Скиту Манявського, уточнення дати закриття монастиря тощо. Такий доробок правомірно оцінювати і в контексті історико-краєзнавчих студій.

Останнє стосується і вивчення Н. Сагайдачною [621] надбань Ю. Целевича з історії покутського опришківства у XVIII ст., де, за твердженням дослідниці, вперше в історіографії показано вплив географічного фактора на цей рух, відтворено його розгортання в окремих місцевостях. Тривалий час вивчає спадщину науковця В. Грабовецький, який активно використовує її у своїх працях, але повсякчас полемізує з приводу того, що після О. Довбуша, за думкою Ю. Целевича, опришківство набрало

“розбійницького характеру“, перетворилося на “загони розбишак“ [162, с. 7-8].

Так само не увиразнює сучасна історіографія місце і роль громадсько-просвітницької діяльності й творчого спадку В. Гнатюка у краєзнавчому русі, хоча за характером і впливами вони були істотними, вагомими. Деякі сучасні автори не зовсім правомірно стверджують, буцімто тоталітарний режим в Україні “наклав табу“, “перешкоджав“ використовувати важливі матеріали про життєдіяльність В. Гнатюка [596, с. 180]. За радянського періоду його надбання досить плідно (порівняно з іншими галицькими дослідниками) вивчалася (див. докл. 281-282; 230), хоча, безумовно, в межах дозволених канонів, що породжувало чимало прогалин і перекручень. Їх чергове переосмислення за періоду незалежності розгорталося традиційним шляхом: ювілейні наукові конференції 1991 і 2001 рр. у Львові, Тернополі, Ужгороді, Пряшеві; статейні публікації археографічно-краєзнавчого змісту; відтак поява солідніших аналітичних студій [див. 281-282; 230].

Помітним явищем на цьому шляху стала публікація Ф. Стеблія (1997), який у розвитку наукового і громадсько-політичного життя Галичини поставив В. Гнатюка в один ряд з М. Грушевським і Я. Франком [663]. Відтак започаткована ще М. Грушевським традиція вивчати цю постать як “дослідника національного відродження західноукраїнських земель“ чи в контексті національно-культурного відродження кінця ХІХ — початку ХХ ст. стала домінуючою в історіографії. Вона вилилася у низці ґрунтовних розвідок Б. Раковича [596] та інших авторів. Поряд з цим вивчаються фольклорно-етнографічна і мовознавча спадщина В. Гнатюка, його освітньо-організаційна діяльність, праця в НТШ тощо (М. Алексієвець, В. Савенко [1] та ін.).

Підсумувавши та доповнивши доробок українських і зарубіжних науковців новими джерелами, комплексне дослідження про життєдіяльність В. Гнатюка представив І. Іванюта [281-282]. Дослідник показав її головні наукові та організаційно-просвітницькі аспекти, які прямо чи опосередковано

засвідчують помітне місце В. Гнатюка в українському краєзнавчо-етнографічному русі кінця XIX — початку XX ст. Ідеться про проведення ним численних етнографічних експедицій Закарпаттям, під час яких збирали фольклор, старожитності, вели спостереження за соціальним життя місцевого населення; про популяризацію минувшини краю на сторінках періодичної преси та через громадські організації, передусім “Просвіту”; про заохочування до такої роботи розкиданого різними куточками регіону українського вчительства, яке активно залучалося до етнографічної практики. Урешті, І. Іванюта показав працю В. Гнатюка з розбудови НТШ, проведення регіональних досліджень, редагування “Етнографічного збірника” і “Матеріалів до української етнології”, що завдяки його старанням перетворилися у провідні фольклорно-етнографічні видання України.

В українській історіографії усталився погляд, згідно з яким новий період у розвитку української історичної науки в Галичині пов’язується з прибуттям 1894 року до Львова М. Грушевського, який розгорнув активну науково-організаційну роботу з розбудови НТШ, підготовки нових кадрів українських істориків та налагодження видавничої справи рідною мовою. Його масштабна титанічна праця з розвитку української історичної науки наприкінці XIX — на початку XX ст. знайшла достатнє висвітлення в науковій літературі, що зокрема засвідчує і спеціальне історіографічне дослідження В. Гоцуляка [156].

Про роль і місце М. Грушевського у краєзнавчому русі Галичини наприкінці XIX — на початку XX ст. нагромаджено значну кількість літератури, хоча осмислюється ця проблеми по-різному. За тематикою її умовно можна поділити на три групи: 1) про історико-краєзнавчі дослідження М. Грушевського; 2) про його діяльність з пошуку і збирання артефактів; 3) про життя і побут визначного історика в краї та його вплив на місцеве інтелектуальне середовище. Часто дослідники подають ці три аспекти єдиною сюжетною лінією.

Слідом за відомим грушевськознавцем українського зарубіжжя Л. Винарем [94; 97 та ін.] вітчизняні історики та краєзнавці, переважно Львова й Івано-Франківська, підготували не один десяток статейних публікацій і книжкових видань, заголовки яких відображають ідентичну постановку проблеми: “Прикарпаття [Галичина] в дослідженнях М.Грушевського“, “Краєзнавча діяльність М. Грушевського в Галичині [на Прикарпатті], “М. Грушевський і Галичина [Прикарпаття]“ і т. ін. Ідеться про напрацювання П. Арсенича [7; 10], В. Бурдуланюка [64], Б. Гаврилівка [113; 118], В. Педича [552], В. Тарабана [683-684] та ін. За змістом ці публікації доволі схожі. Автори з різною глибиною анонсують, аналізують фактично однакове коло праць, передусім “Галицьке боярство“ XII — XIII в.“ (1899), “Звенигород Галицький“ (1899), “Метрика Самбірська, подробиці з історії відносин релігійних“ (1896), “Похоронне поле в с. Чехах Бродівського повіту“ (1899), “Хронологія подій Галицько-Волинського літопису“ (1901), “Спирні питання староруської етнографії“ та ін. За походженням (часом і місцем видання) ці роботи можуть бути віднесені до краєзнавчих, як, до речі, за таким же критерієм і всі інші студії, написані М. Грушевським за львівського періоду. Втім, дослідники фактично не вдаються до внутрішньо-змістового аналізу згаданих та інших праць на предмет їхньої краєзнавчої ідентифікації чи приналежності до історичної літератури інших жанрів, тож залишається актуальним проведення такого спеціального дослідження.

До заслуг сучасних дослідників варто віднести доволі докладний опис діяльності М. Грушевського з пошуку та збирання старожитностей на теренах Галичини, що передавалися до музею НТШ. До цієї роботи він залучав студентів і своїх учнів та передусім місцеве селянство й інтелігенцію. Детально реконструйовано питання щодо життєдіяльності (соціальне оточення, побут тощо) М. Грушевського у Львові, особливо на Гуцульщині, у Криворівні, а також в інших місцевостях, де він перебував у 1894-1913 рр. (напр.: О. Масляк [504]). Інформативні можливості й оригінальність таких студій зростають за умов ефективного використання

їхніми авторами прийомів і підходів, властивих методології історії повсякденності, мікро- та психоісторії тощо.

Останнє стосується і досліджень про краєзнавчі студії М. Грушевського з розвитку інших теренів Галичини, зокрема Дрогобиччини (В. Тельвак [688] та ін.). Проте, їхня змістова наповненість переважно зводиться до переповідання праць М. Грушевського чи їхніх фрагментів, які стосуються перебігу історичного процесу у відповідних населених пунктах чи територіях. Щоправда, при цьому автори іноді розглядають доробок М. Грушевського через порівняння зі здобутками інших учених, окреслюючи динаміку нарощування знань з певної проблематики.

Оминаючи дискусії щодо існування історичної школи М. Грушевського у Львові (зокрема її сформованість ставить під сумнів Я. Грицак [170]), додержуємося традиційної точки зору про її вагомий вплив на розвиток української історичної науки, зокрема й у ділянці краєзнавства. З таких позицій автори книги “Історичне краєзнавство” окреслюють внесок самого М. Грушевського і його учнів у розвиток регіоналістики та розробку іншої історичної проблематики, визнаючи, що вони зробили різний вклад у розвиток власне історико-краєзнавчих досліджень [298; с. 88-94]. На історіографії цієї проблеми і зосередимо увагу.

В українській історіографії М. Кордуба уособлюється з продуктивним, різноаспектним дослідником, який активно вивчав окремі регіони України, плідно працював у галузях археографії, топоніміки, історичної географії, етноісторії, біографістики, бібліографії. Він глибоко знав досліджувані теми, прагнув постійно нарощувати їх джерельну базу. Між тим, в історіографії його творчий доробок представлений відносно слабо. За обрахунками Я. Дашкевича (2007), після 1990 р. в Україні з’явилося лише понад 30 публікацій про М. Кордубу [191; с. 591]. Згідно з твердженням авторів посібника “Історичне краєзнавство”, майже третина його праць присвячена історико-краєзнавчій проблематиці [298; с. 128], однак спеціальних розвідок у цій ділянці фактично не здійснено.

Отож, вона головним чином фрагментарно розкривається у різнотематичних публікаціях. У працях з історії НТШ (Л. Винар [97], М. Алексієвець, В. Савенко [1], Р. Кучер [442], З. Зайцева [241-243] та ін.) показана ініціативно-організаційна праця М. Кордуби (у 1920-1939 рр. очолював його історико-філософську секцію) зі збору матеріалів до історико-географічного словника українських земель, зокрема підготовки “питальників” з проведення анкетувань тощо. Завдяки залученню до збору топографічних матеріалів професійних істориків та вчителів, студентів, священиків, просвітян на 1939 р. були одержані матеріали із близько 800 громад. Лише вибух війни перешкодив реалізації цього проекту.

Вагомий внесок у вивчення життєдіяльності цього діяча становлять монографія “Мирон Кордуба в історії України (кінець XIX — перша половина XX ст.)” та інших публікації І. Федорів [732]. Щоправда, дослідниця фактично не виокремлює історико-краєзнавчий аспект його спадщини, хоча характеризує вклад М. Кордуби у дослідження з історичної географії (локалізація давніх міст і поселень), з регіональної історії (досліджував терени Буковини, Холмщини, Підляшшя, де перебував особисто), з топоніміки, біографістики тощо. На ці аспекти звертає увагу і В. Педич [555, с. 114-124] при узагальненні доробку М. Кордуби як одного з учнів школи М. Грушевського. (У підрозділі 2.2 окремо аналізується історіографія бібліографічного здобутку М. Кордуби).

З-поміж учнів М. Грушевського та когорти інтелектуалів першої третини XX ст. найпліднішим дослідником-краєзнавцем Галичини виступив І. Крип’якевич. З нагоди перевидання його “Історії України” (1990) Я. Дашкевич писав, що про цього видатного історика досі немає ні монографії, ні окремих проблемних досліджень, ні навіть вичерпної біографії і бібліографії [196]. За два наступні десятиліття ситуація кардинально змінилася: І. Крип’якевич став одним серед “найдосліджуваніших” українських діячів. Своєрідним підсумком нагромадженого рівня знань про найрізноманітніші аспекти його життя і творчості слугує збірник праць “Іван

Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві“ (2001) [274]. Зростання чисельності різножанрових публікацій про ученого відображають ґрунтовні історико-біографічні студії [235], спеціальні дослідження про його культурно-просвітницьку діяльність [340] та археографічну працю і джерелознавчі студії [236]; про книговидавничу і бібліографічну діяльність [463] та ін. З'ясовано роль і місце І. Крип'якевича з-посеред інших учнів історичної школи М. Грушевського [552], проведено системне опрацювання його приватного архіву [19] тощо.

У сучасних студіях про І. Крип'якевича стверджується його вагомий внесок у розвиток історичного краєзнавства Галичини, хоча комплексного дослідження цієї проблеми не здійснено. Щоправда, вона знайшла відображення у близько десяти спеціальних статейних публікаціях. З-поміж них насамперед відзначмо наукову розвідку К. Кондратюка і В. Мандзяка “Краєзнавчі студії Івана Крип'якевича“ [376]. Зазначивши, що його перу належить близько 200 краєзнавчих праць, учені аналізують їх за окремими напрямками: історія Галицько-Волинської держави; історія міст Галичини; історико-природничі та етнографічні розвідки; напрацювання із соціально-економічної історії; доробок з історії культури й освіти краю; топоніміка Середньовіччя тощо. Водночас К. Кондратюк і В. Мандзяк — одні з небагатьох авторів, хто звернув увагу на науково-теоретичні аспекти краєзнавчих студій І. Крип'якевича.

Більшість авторів закономірно зосереджують увагу на “львовознавчих“ студіях, якими І. Крип'якевич займався впродовж життя. У концентрованому вигляді динаміку їхнього розгортання відстежив В. Педич [555, с. 129-135], наголошуючи, що попередники І. Крип'якевича зі всього розмаїття львівського життя вирізняли історію братств, а він першим комплексно показав становище мешканців міста. На прикладі реконструйованої І. Крип'якевичем історії села Підгороддя Рогатинського повіту В. Педич розкриває “наукову робітню“ його краєзнавчих студій.

Серед них на перше місце сучасні дослідники ставлять знамениті “Історичні проходи по Львові“, що були перевидані в Україні вже 1991 р. [401]. З-поміж численних рефлексій на цю працю відзначмо погляд Я. Ісаєвича [290], який здійснив її класичну історико-краєзнавчу характеристику. Спершу вчений розкрив загальну генезу “львовознавчих“ студій, відтак показав внесок І. Крип’якевича у їхній розвиток, потім з’ясував витоки задуму підготовки цього путівника, обставини його появи, реакцію на нього сучасників, подальшу долю першого видання 1932 р., а насамкінець вказав на неможливість охопити в одній праці всі пам’ятні місця, пов’язані зі Львовом. Гадаємо, така “матриця“ аналізу історико-краєзнавчих студій заслуговує на наслідування при проведенні історіографічного аналізу праць відповідного спрямування.

Достатньо вивчена культурно-просвітницька діяльність І. Крип’якевича, зокрема й у ділянці популяризації історико-краєзнавчих знань. Її окремі сюжети у відповідних ракурсах висвітлюються у доробку І. Ковалюка [350-352] про український студентський рух; І. Патера [547], М. Лазаровича [451], О. Каліщук [311] та інших дослідників про культурно-освітнє життя галицьких українців періоду Першої світової війни; І. Зуляка [271] у монографії про діяльність товариства “Просвіта“ в Галичині за міжвоєнної доби ХХ ст. Уявлення про ці та інші аспекти громадсько-просвітницької діяльності І. Крип’якевича поглиблюються у спеціальному дослідженні Н. Клименко [340], де також показано його праця з охорони воєнних могил й у царині шкільного краєзнавства. На схвалення заслуговує глибоке висвітлення дослідницею цілеспрямованої діяльності І. Крип’якевича з формування національної свідомості серед українського населення, зокрема й засобами популяризації історико-краєзнавчих знань, яку він проводив, будучи діячем студентських організацій, “Просвіти“, “Рідної школи“, а також виступаючи на сторінках багатьох молодіжних і науково-популярних видань.

Як зразок історико-краєзнавчої персоналістики відзначаємо публікацію Я. Дашкевича “У науковій лабораторії історика” [194], в якій на основі власних спогадів та в ракурсі історії повсякденності реставрується обстановка кабінетів, де творив визначний історик. З таких же позицій згадаймо і розвідку О. Середи [635], котрий, з’ясовуючи генезу написання “Історичних проходів по Львову“, показав, як у І. Крип’якевича визрівав цей творчий задум ще під час вчителювання у філії Львівської академічної гімназії за доби Першої світової війни, коли в майбутнього історика й сформувалося незламне бажання розкрити дітям минуле славного міста через ознайомлення з місцями і пам’ятками, що збереглися.

Творчість І. Кревецького — ще одного знаного представника львівської школи М. Грушевського висвітлювалася в окремих історико-краєзнавчих публікаціях [напр., 551; 555], однак у нашому дослідженні ця персоналія розглядається у контексті історіографії з краєзнавчого бібліознавства (підрозділ 2.2).

Життєдіяльність Ф. Вовка та Я. Пастернака закономірно вивчається у розрізах української антропології, етнології, археології, хоча наявна література засвідчує і про з’ясування їхньої творчості в контексті краєзнавчих досліджень. Підстави для такої постановки питання дають здобутки цих учених у вивченні матеріальної і духовної культури України, зокрема й Галичини кінця ХІХ — 30-х років ХХ ст. та їхня участь у науковому та громадському житті краю. Історики-краєзнавці П. Арсенич [7], В. Бурдуланюк [62; 66], а також О. Франко, А. Франко [743-746] реконструювали перебіг улаштування Ф. Вовком за участю визначних учених народознавчих експедицій Галичиною, Буковиною, Закарпаттям, Бойківщиною, Покуттям у 1903-1906 рр. Головні надбання з вивчення життєдіяльності цього діяча пов’язуємо з доробком О. Франко, яка у персональних та підготовлених у співавторстві працях [743-746] ґрунтовно розкрила зміст етнографічних досліджень і фольклористичної діяльності Ф. Вовка в Галичині, показала участь в організації етнографічних досліджень

НТШ, з'ясувала роль Львова у його життєдіяльності тощо. При цьому проводиться центральна думка про Ф. Вовка як одного з фундаторів української етнологічної науки.

Історіографічний доробок з вивчення наукової і громадської діяльності відомого українського археолога Я. Пастернака підсумовується у дисертаційній роботі І. Ковалю [344], який доповнив уявлення про цю персоналію солідною джерельною базою. У його дослідженнях [343-344] Я. Пастернак постає як дослідник старожитностей України, який за міжвоєнного періоду долучився до нагромадження знань з антропології, етнографії, краєзнавства, музеєзнавства, що стали основою для створення оригінальної концепції автохтонності й безперервності історичного розвитку українського народу. Відзначається, що здобуті вченим під час археологічних й етнографічних експедицій матеріали дали стійке джерельне підґрунтя для осмислення етнокультурних особливостей Галичини та її окремих теренів. Це своє чергою стимулювало інтерес до минулого, сприяло формуванню національної свідомості серед місцевого населення. Гадаємо, такий комплексний підхід має домінувати і при осмисленні спадщини Я. Пастернака в ракурсі історико-краєзнавчих студій.

Загалом наукова спадщина Ф. Вовка та Я. Пастернака достатньо широко представлена в узагальнюючих науково-академічних та навчально-дидактичних виданнях з української етнографії, антропології, археології, народознавства, історичного краєзнавства.

Анотативно відзначмо групу праць про менш чи більш знаних дослідників-краєзнавців, що починали творчу і громадську діяльність у першій третині ХХ ст. та продовжували її за радянської доби. Їхній вагомий доробок у галузі історичного краєзнавства здебільшого залишається маловідомим. Зусиллями А. Середяк [639] повертається з небуття спадщина Й. Гронського, особистий фонд якого у відділі рукописів Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника налічує 253 одиниці зберігання. У них містяться рукописи про окремі населені пункти Галичини, матеріали з історії львівських вулиць,

церков, аптек, охоронних споруд, які чекають на ретельне вивчення і популяризацію. Схожий лейтмотив має і розвідка Г. Можарової про краєзнавця Ф. Максименка [516], підготовлена за матеріалами його рукописних бібліографічних картотек. Вони знаходяться у 15 каталожних скриньках, з них 2/3 містять близько 10 тис. назв краєзнавчої літератури, яку активно використовували радянські вчені при збиранні історичних відомостей про окремі населені пункти України.

Зусиллями фахових істориків чи дослідників-аматорів до наукового обігу вводяться імена місцевих краєзнавців, бібліофілів, що вносили свою лепту в збирання і популяризацію знань про культурну спадщину окремих теренів. Вони переважно друкуються в місцевій пресі, хоча дедалі більше з'являється наукових і науково-популярних статейних та книжкових публікацій про таких діячів. Як приклад наведено змістовні розвідки (Г. Горбань [150]) та книжкові краєзнавчо-археографічні видання [81] про станіславського бібліофіла і краєзнавця В. Пашницького, який зібрав й опублікував цінні матеріали з історичного минулого бойківсько-покутських теренів.

Окремо відзначмо нетрадиційний підхід Б. Вола та М. Борищака [100], які вивчають відображення життєдіяльності окремих краєзнавців у творчій спадщині сучасного дослідника Старосамбірщини І. Паламаря. Учені проаналізували його публікації, присвячені Ю. Кміту, В. Гоголю, В. Шагалі, В. Свердлюку, Т. Мостовому та іншим діячам, чия творчість припадала на першу третину ХХ ст. Такий підхід також має сенс, адже він оцінює доробок інших дослідників у галузі краєзнавчої біографістики й просопографії.

Наукова література про краєзнавчий рух у Галичині в 1830-х — 1930-х роках, як і вся сучасна історіографія, залишаються україноцентричними. Щоправда, за останнє десятиріччя почали з'являтися змістовні дослідження про його іноетнічні вияви у вигляді функціонування певних організаційних структур. Зокрема у розвідках В. Тельвака про діяльність польського Історичного товариства розкриваються його регіональна політика та

малорезультативні краєзнавчі ініціативи у Львові наприкінці XIX — на початку XX ст. [691]. Успішнішою виявилася діяльність його краківського кола до 1918 р., яке здійснювало регіональну стратегію Польської академії наук та створило прецедент для розвитку польських товариств на українських теренах [689]. Цей досвід реалізовував Дрогобицький науковий гурток Історичного товариства, закладаючи свої осередки в краї. Але, позбавлений історико-краєзнавчих ініціатив з боку місцевої інтелігенції, він також занепав [691]. Упровадження цих наукових проектів за підтримкою Фонду королеви Ядвіги Ягеллонського університету (Краків) спонукали В. Тельвака “шкодувати” про безуспішність праці польських інституцій та, можливо, завадили глибше показати упереджене ставлення до них української громадськості, що власне й спричиняло такі наслідки.

На окрему увагу заслуговує дослідження Р. Масика про діяльність і впливи польських історичних товариств Львова на формування інтелектуального середовища в останній чверті XIX — 30-х роках XX ст. [502-503]. Автор розкрив організаційну структуру, завдання і зміст праці Крайового археологічного товариства (1875-1890), Львівського історичного товариства (1932-1939), Народознавчого товариства (1895-1939), а також об’єднань нумізматів, геральдистів та ін. Слідом за О. Павлишиним [539] він розширив уявлення про військово-історичні студії Товариства дослідження історії оборони Львова та південно-східних воєводств (1928-1939). Поряд з цим Р. Масик розкрив діяльність у царині краєзнавства низки спеціалізованих інституцій. Ідеться про Товариство шанувальників минувшини Львова (1906-1939), яке видавало науково-популярні праці з його історії й організувало екскурсії містом, а також про Львівський філіал Польського краєзнавчого товариства у Варшаві. Автор акцентував увагу на участі українських науковців у діяльності цих польських інституцій та їхній ролі у міжетнічних стосунках у краї.

Публікації О. Петровського [571-574] та Н. Заставецької [246-262] під кутом вивчення пам’ятокоохоронної роботи (докл. – у підрозділі 2.2)

деталізують важливі моменти щодо діяльності Польського краєзнавчого та інших товариств у розвитку краєзнавчого руху в Галичині за міжвоєнного періоду. Автори проводять дві важливі думки: 1) польські державні та громадські чинники використовували історико-культурну спадщину українського народу як засіб полонізації “східних кресів”; 2) у діяльності краєзнавчої діяльності вони зіштовхувалися з працею українських громадських організацій подібного спрямування, що посилювало загострення міжетнічних стосунків у краї.

В останній третині XIX — 30-х роках XX ст. польські просвітні товариства прагнули розгорнути просвітницьку роботу в Галичині серед різноетнічної людності із формування її “національної свідомості” на основі історичного минулого краю. Їхні прагнення були небезуспішними. Зважаючи на це, перспективним виглядає необхідність глибшої розробки цієї проблеми в українській історіографії. Приклад цього дає стаття В. Пашука [550] про виникнення і діяльність польських просвітніх товариств у Галичині у 60-ті рр. XIX ст., які налагоджували широку видавничу й освітню працю, зокрема й з-поміж українського селянства, чим складала конкуренцію Галицько-руській матиці та “Просвіті”. Посилення уваги до цієї проблеми диктується ще й тим, що вона добре розроблена в польській історіографії, тож, звертаючись до неї, українські дослідники часто лише артикують доробок своїх колег, хоча він потребує творчого переосмислення на основі вивчення джерельних матеріалів.

У контексті розгляду цієї проблеми відзначимо дослідження Н. Булик [60-61], яка показала діяльність Крайового археологічного товариства у Львові в XIX — на початку XX ст. з вивчення історичних пам’яток Галичини та його роль у збереженні й популяризації старожитностей краю.

Таким чином, в українській історіографії знайшла достатнє відображення роль наукових і культурно-освітніх товариств та індивідуально-ініціативна діяльність з розвитку краєзнавчих досліджень у Галичині у 1830-х — 1930-х роках, хоча рівень наукового осмислення

окремих її аспектів є різним. Наразі залишається чимало вузьких, дискусійних моментів у вивченні цієї теми. З-посеред сучасних науковців загалом існує чітке розуміння побутуючої у ХІХ — на початку ХХ ст. “синтетичності” знань, коли регіональна історія, етнографія, археологія, географія, краєзнавство фактично не розрізнялися між собою, а разом з іншими науками трактувалися як “народознавство”. За такого підходу висвітлення проблематики історико-краєзнавчих чи етнографічних, фольклорних досліджень, приміром НТШ чи окремих науковців, відбувається у спільному, майже ідентичному руслі, хоча при поглибленому вивченні ці сфери повинні чіткіше розмежовуватися одна від одної. Тенденція відходу від україноцентризму має посилюватися, адже поряд з “українським” краєзнавчий рух мав і “польський” складник, який в організаційно-інтелектуальному відношенні часто виглядав потужнішим, тож він заслуговує і на окреме комплексне вивчення. Сучасні дослідники повинні обережніше (із певними поясненнями) ставити питання про “історико-краєзнавчі дослідження” членів Ставропігії, НТШ, представників школи М. Грушевського тощо, адже вони апріорі не вважали себе “краєзнавцями”, тож чимало їхніх праць у галузі регіональної історії можна розглядати у руслі “краєзнавчих досліджень” із певними застереженнями або зважаючи на сучасне розширене трактування характеру краєзнавчих студій.

Загалом констатуємо, що краєзнавчий рух у Галичині в 1830-1930-х роках достатньою мірою представлений у різновидових, різножанрових працях, що становлять невід’ємний важливий складник історіографії загальноукраїнського краєзнавчого руху зазначеного періоду.

2.2. Бібліотечне краєзнавство та краєзнавча бібліографія і біобібліографія

Бібліотечне краєзнавство — важливий елемент інституціонального складника краєзнавчого руху. Краєзнавча бібліографія у його структурі посідає “проміжне” і “всеохоплююче” місце, адже завдяки своїй універсальності вона акумулює всі види краєзнавства, що поділяються за соціальною, змістовою, організаційною ознаками. З 1930-х років [див.: 792-794] тривають дискусії навколо сутності жанру бібліографістики, що має два компоненти: біографія і бібліографія. Фахівці в галузі бібліології зараховують її до бібліографії, вчені, які досліджують біографістику, — до цього жанру (див.: В. Чишко [763]). Для нашого дослідження важливо те, що бібліотечне і бібліографічне краєзнавство взаємопереплітаються, витворюючи бібліотечно-бібліографічне краєзнавство, коли певні громадські інституції, як елементи організаційної та інституціональної структури краєзнавчого руху, створюють власні бібліотеки, які складають бібліографії краєзнавчої літератури тощо.

Історіографічний аналіз цієї проблеми стосовно розвитку краєзнавчого руху та наукового життя Галичини у 1830-х — 1930-х роках супроводжується певними труднощами і має особливості, зумовлені характером функціонування бібліотек, специфікою бібліографії як наукового жанру, їх інституціональним оформленням тощо. За умов бездержавного існування українців (крім доби ЗУНР) у складі державно-політичних систем Австро-Угорщини і Польщі вони фактично не мали власних національних публічних бібліотечних установ, які створювалися і функціонували головню при наукових і культурологічних інституціях — “Народному домі”, Ставропігійському інституті, “Просвіті”, НТШ, а також молодіжних, жіночих, професійних й інших статутних об’єднаннях. Навколо них гуртувалися інтелектуальні сили в особі професійних істориків, аматорів, культурних діячів та меценатів тощо.

Згідно з підрахунками вчених, зі ста наукових і культурно-освітніх товариств, що існували в культурному центрі Галичини Львові в ХІХ — 30-х роках ХХ ст., понад 80 мали власні бібліотеки, функції і завдання яких зумовлювалися статутами [429, с. 9-10]. Окрім того, частина товариств мала мережу філій у краї з власними книгозбірнями.

За соціальним призначенням такі бібліотеки поділяють на універсальні та спеціальні, з яких своєю чергою вирізняють книгозбірні вищих начальних закладів і дослідницьких установ, наукових і фахових товариств, а також науково-педагогічні, навчальні тощо. Всі вони проводили краєзнавчу діяльність, виходячи з характеру формування фондів та контингенту читачів. Активну працю в цьому напрямі розгорнули бібліотеки наукових та культурно-освітніх, молодіжних, жіночих організацій. Тож саме на історіографії цього “сегменту“ бібліотечного руху зосередимо увагу.

Науковці слушно наголошують на вагомій ролі “Просвіти“ (1868-1939) у розгортанні українського краєзнавчого руху в Галичині (В. Петранівський, М. Рутинський [567, с. 23-24, 34-35] та ін.), але не завжди конкретизують той факт, що головну роль тут відігравала видавнича і бібліотечно-бібліографічна діяльність, а вже відтак краєзнавчо-популяризаторська праця її читалень. З початку 1990-х років зріс інтерес дослідників до історії цього найвизначнішого українського товариства, спричинивши зливу різноманітної літератури. Аналіз тематики, характеру, повноти відображення в ній бібліотечно-краєзнавчої діяльності “Просвіти“ дозволяє умовно виокремити три групи праць: історико-узагальнюючі, фахово-бібліотекознавчі, історико-краєзнавчі. Таке групування історіографічних джерел загалом може бути прийнятним і стосовно діяльності в зазначеному напрямі НТШ та інших українських наукових і культурно-освітніх інституцій.

Маємо доволі численну групу монографічних і дисертаційних досліджень, що висвітлюють організаційне становлення і різнопланову працю “Просвіти“ за певних періодів чи в окремих регіонах (О. Герман [132], А. Грицан [171-172], І. Зуляк [271-272], Ж. Ковба [353], О. Малюта [498],

Б. Савчук [618], В. Чоповський [764] та ін.). Бібліотечна діяльність у них відображається, як правило, фрагментарно у контексті видавничої, масово-просвітницької чи інших сфер діяльності. У типовому виразному вигляді це явище представлено в “Нарисі історії “Просвіти“, де А. Середяк охарактеризувала структуру і тематику її видань [641], що призначалися для масового просвітництва. Значна їх частина мала історико-краєзнавчий характер.

Окремо відзначмо монографію І. Зуляка про діяльність “Просвіти“ в Західній Україні за міжвоєнного періоду, де в підрозділах “Розвиток видавничої справи“ [271, с. 322-356] та “Функціонування бібліотечної сфери“ [271, с. 356-409] здійснено детальний аналіз зазначених напрямів роботи товариства. З нього випливає, що видавнича справа у вигляді серійних книжкових видань і періодики носила краєзнавчу спрямованість та призначалася для масового просвітництва і формування національної свідомості серед широких верств населення. Такий же характер мала праця просвітянських бібліотек Головного відділу і читалень, що використовували різні форми і засоби популяризації україномовної літератури. Згідно з каталогами значна її частина повинна була формувати уявлення про природу, історію, культуру України та Галичини, зокрема її окремих географічних, етнографічних, адміністративних теренів.

До цієї проблеми у спеціальних й узагальнюючих працях зверталися дослідники історії українського бібліотекознавства. На окрему увагу заслуговує наукова розвідка Н. Кунанець про особливості діяльності бібліотек товариства “Просвіта“ [423]. Автор показала етапність їхнього розвитку (“до“ і “після“ 1890 р., коли Головна бібліотека товариства виконувала функції книгозбірні та сховища рукописів, стародруків, мап, предметів старовини тощо, які потім передали бібліотеці НТШ), визначила рівні й специфіку функціонування просвітянських бібліотек, мережу їхнього поширення тощо. Зі всього видно, що з кінця ХІХ ст. вони зосередилися на

обслуговуванні малоосвіченого читача, тому комплектувалися науково-популярними виданнями, зокрема й краєзнавчого характеру.

За два останніх десятиліття з'явилися сотні різновидових публікацій про діяльність “Просвіти” в окремих місцевостях, що згідно із сучасним територіально-адміністративним поділом відповідають районам, областям, містам, селам. Більшість з них носить науково-популярний, історико-краєзнавчий характер та відзначається національно-патріотичним пафосом. В академічних виданнях учені рідко звертаються до висвітлення цієї проблеми на такому “мікрорівні”, тому як приклади наведемо історичний нарис О. Паламарчука про “Просвіту” в Городку [540], наукові статті О. Седляра про філію “Просвіти” у Бережанах [632], Ф. Стебля про читальню “Просвіти” в селі Суходоли [665]. Такі публікації дають новий рівень уявлень про роль товариства у формуванні краєзнавчих знань української людності, адже вони відображають внесок місцевих діячів-ентузіастів у цю справу, читацькі запити місцевих мешканців краю тощо. Результати цих досліджень засвідчують, що товариство формувало не “містечковий” патріотизм, а ідеї соборництва, проводячи думку, що попри культурно-побутові відмінності все українство єднає спільна національна ідея.

Цікавими в такому контексті виглядають наукові розробки про роль читальняних товариств, зокрема й читалень “Просвіти”, у розвитку читацьких практик серед українського селянства на зламі ХІХ – ХХ сторіч (І. Вушко [110]; Н. Федорович [734]). Вони увиразнюють значення цих інституцій у формуванні основ історичних, природознавчих, етнографічних знань серед цієї наймасовішої верстви українського населення.

Предметом активної уваги дослідників стала бібліотека НТШ. Її становлення і функціонування відображено у спеціальних та узагальнюючих працях з історії товариства. У них утвердився підхід щодо розгляду бібліотеки НТШ у спільному контексті з бібліографічною працею товариства. Про ці сфери діяльності йтиметься далі, тож зараз звертаємо увагу на матеріали проведеного 1996 р. Львівською науковою бібліотекою

ім. В. Стефаніка та НТШ “круглого столу“ “Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка: Книги і люди“ [39]. Його учасники – знані історики і бібліотекознавці – обговорили низку важливих питань, зокрема про джерела та особливості комплектування її фондів (О. Юркевич [786]) та їхню подальшу долю після російського погрому (Я. Дашкевич [197]); про роль україніки у фондах бібліотеки НТШ як джерела національної бібліографії (Л. Ільницька [288]). Вивчалися рукописні колекції бібліотеки НТШ (О. Колосовська [371] та ін.).

Своє відображення в літературі знайшла діяльність бібліотек інших українських культурологічних установ, хоча через статейний формат і різну тематику такі публікації не завжди чітко окреслюють історико-краєзнавчу спрямованість їхніх фондів і діяльності. Так, О. Колосовська підготувала низку статей про становлення і розвиток бібліотеки однієї з найстаріших українських установ “Народного дому“. В них розкриваються етапи комплектування її фондів, хоча не деталізовано характер та особливості їхнього опрацювання [365]. В інших розвідках дослідниця показала цей процес на основі почергової зміни бібліотекарів [370] та висвітлила чвертьстолітню діяльність історика Б. Дідицького на посаді бібліотекаря “Народного дому“ [366]. Розгорнуту характеристику становлення фондів його книгозбірні дала Н. Кунанець [429]. Результати цих напрацювань показують, що в “Народному домі“ нагромадилася значна кількість цінної літератури, зокрема краєзнавчого характеру. З цього активно користали фахові історики, студенти, львівська інтелігенція. Однак ця інституція не спричинилася до популяризації історико-краєзнавчих знань серед ширших верств суспільства, що зумовлювалося перетворенням її бібліотеки з масової на наукову. Слідом за брошурою Б. Барвінського “Бібліотека і музей “Народного дому“ (1920) в літературі утверджувалося трактування його книгозбірні як однієї з перших українських наукових установ Галичини.

У сукупності різнопрофільних досліджень достатньо повно з’ясовано історію бібліотеки Ставропігійського інституту. Зокрема це питання

розкривається у розділі “Релігійно-культурницька праця“ згадуваної монографії І. Орлевич [533] та у статейних публікаціях У. Козак, котра показала етапи становлення книгозбірні Ставропігії [356]; О. Колосовської [367], які розкрили її видавничу діяльність і рукописну спадщину, тощо. У цих й інших працях реконструйовано процес успадкування Ставропігією однієї з перших у Галичині українських бібліотек Успенського братства, що мала стати основою для вивчення та поширення знань з української історії і культури.

Своєрідне місце серед такого роду бібліотечних інституцій посідає книгозбірня “Студіону“ у Львові, виникнення і функціонування якої в 1909-1940 рр. дослідила М. Кривенко [399]. У її книжкових і рукописних фондах та колекціях переважала закордонна література (європейська, зокрема грецька), тому вона одержала назву “візантійська“. З точки зору краєзнавства становить інтерес відтворена дослідницею історія будинків, інтер’єрів бібліотечних приміщень, а також художні цінності книгозбірні, представлені різними мистецькими жанрами: архітектурою, іконами, малярством, графікою, що були творіннями рук місцевих та іноземних майстрів.

Масив різновидових історіографічних джерел розкриває роль і значення бібліотек у діяльності молодіжних, студентських, жіночих, педагогічних професійних та інших громадських організацій Галичини кінця ХІХ — першої третини ХХ ст. У низці репрезентативних праць із цієї теми відзначимо монографічні праці вітчизняних та зарубіжних українських учених Г. Білавич [42], М. Богачевської-Хом’як [53], П. Дутчак [228], Р. Ковалюка [350-352], Б. Савчука [617-619; 42], Б. Трофим’яка [715] та інших дослідників. На окрему увагу заслуговують спеціальні статейні публікації Н. Кунанець з історії бібліотек молодіжних і студентських товариств [423-428]. Цей доробок характеризує фонди громадських книгозбірень, розкриває їхню роль у розвитку фахової освіти членів відповідних інституцій та поширенні знань з історії, культури, природознавства серед різних прошарків населення.

Відзначмо напрацювання істориків педагогіки про діяльність шкільних бібліотек з поширення краєзнавчих знань серед української молоді. Їх значною мірою акумулює дисертаційна робота І. Смогоржевської (2009) [657] (докладніше ця проблема розглядатиметься у підрозділі 2.3).

Узагальнюючі дослідження з історії бібліотечної справи в Україні у XIX — XX ст. дають уявлення про спільні риси та особливості їхнього становлення на західноукраїнських та інших українських землях. Певний інтерес у цьому відношенні представляє дослідження Т. Ківшар [332, с. 43-45], яка у контексті вивчення українського книжкового руху в 1917-1923 рр. показала роль і місце “Просвіти” і НТШ у його розвитку. Значення просвітянських бібліотек у цій справі автор звела до морального виховання українців Галичини та поширення серед них україномовної книги, хоча насправді їхні функції були вагомішими. Бібліотеку НТШ дослідниця справедливо трактує як головну національну книгозбірню на західноукраїнських землях, що нагромаджувала видання з різних теренів України й усього світу.

На увагу заслуговує доробок Н. Кунанець у вигляді дисертаційної праці [429] та низки інших публікацій, що розширюють її зміст [423-428]. Дослідниця показує особливості становлення наукових бібліотек Львова наприкінці XVIII — 30-тих роках XX ст., здійснює періодизацію цього процесу, розкриває вплив на нього різних соціокультурних чинників. Комплексний підхід до проблеми засвідчує висвітлення бібліотечної діяльності як українських, так і польських наукових товариств, а також вищих навчальних закладів, зокрема й студентських об’єднань міста. Повноту “бібліотечного образу” галицької столиці доповнює характеристика численних приватних книгозбірень знаних наукових і громадських діячів. Дослідження Н. Кунанець дає підґрунтя для з’ясування ролі бібліотек у розвитку історико-краєзнавчих досліджень та у їхній діяльності з поширення краєзнавчих знань. Воно засвідчує прогресуючу в історіографії тенденцію відходу від “україноцентризму” та прагнення осмислювати певні суспільні

явища на загальному поліетнічному полотні, де поряд з українцями виступають й інші спільноти.

Запропонований анотативний огляд історіографічних джерел засвідчує, що проблема розвитку бібліотек різних національних інституцій одержала достатнє відображення в літературі історичного та бібліотекознавчого спрямування. У своїй сукупності вона дає доволі чітке уявлення про етапи становлення книгозбірень, їхнє комплектування, наявні фонди, кадрове забезпечення, тематичні пріоритети колекцій тощо. Ми не вдавалися до їх поглибленого аналізу, позаяк вони здебільшого не увиразнюють тематику краєзнавчих фондів бібліотек та їхню краєзнавчу діяльність за винятком, хіба що масової просвітницької роботи “Просвіти”.

Грунтовне відображення ця проблема знайшла в згаданому доробку Н. Кунанець [429, с. 78-173], який засвідчує, що чимало громадських бібліотек формували фонди українознавчими виданнями, зокрема й краєзнавчого характеру. У дослідженні Н. Кунанець розкрито джерела їхнього комплектування (меценати, книгообмін, надходження обов’язкових примірників, передача за заповітами, придбання за готівку, передплата); показано методику опрацювання і каталогізації фондів; відстежено динаміку змін тематичних пріоритетів їхнього формування, зумовлених вектором діяльності інституції-засновниці; окреслено процес складання колекцій та зібрань періодичних, рукописних, картографічних видань тощо. З’ясовано, що не лише українські (“Просвіта“, НТШ, “Народний дім“, студентські, учительські, ін.), а й польські інституції володіли чималими збірками українознавчих видань.

Отже, аналіз діяльності національних інституцій у Галичині в означеному напрямі дозволяє зробити три головні висновки. По-перше, у фондах їхніх бібліотек нагромадилася значна кількість україномовної та польськомовної літератури, яку за всіма формальними та змістовими ознаками можна кваліфікувати як краєзнавчу. По-друге, “Просвіта“ та інші культурологічні, наукові, професійні, жіночі товариства проводили масову

просвітницьку роботу, що за сучасними критеріями також носила виразний краєзнавчий характер. По-третє, ще не було здійснено спеціального комплексного аналізу суто краєзнавчої діяльності бібліотек національних інституцій у Галичині за окресленого періоду. Його проведення має дати не опосередковані уявлення (що випливають із наявних праць), а чітку виразну картину про краєзнавчі фонди та функції, напрями, методи краєзнавчої діяльності книгозбірень. Передумови для такого дослідження – у спеціальній методології аналізу краєзнавчої діяльності бібліотек (див., напр.: Кушнар, с. 119-238 та ін.), нагромадженому масиві різнофахових праць у цій сфері та значній джерельній базі.

Аналіз окремих праць, де глибоко, докладно розкривається видавнича та бібліотечна діяльність певних громадських організацій, виявив її виразну краєзнавчу спрямованість, що зокрема проявилось у характері їхніх друкованих органів. Одним з таких прикладів слугує монографія Б. Савчука про діяльність українського “Пласту” в 1911-1939 рр. [619]. Автор показав, що значна частина книжкових видань товариства, як і зміст його центральних часописів, присвячувалися розвитку мандрівництва і таборування, що надавало їм виразного краєзнавчо-пізнавального спрямування. Це ж стосується й охарактеризованих науковцем понад двох десятків часописів, які видавали окремі курені, відображаючи життєдіяльність місцевих пластунів.

Виокремлюємо представницьку і змістовну групу праць про приватні бібліотеки — нетлінні пам’ятки культури та своєрідні історичні архіви певних епох, адже більшість з них згодом ставали основами для книгозбірень різних суспільних установ. Особисті й родинні книгозбірні відігравали важливу роль у творчій діяльності істориків-професіоналів, а подекуди сприяли формуванню історико-краєзнавчих знань серед ширших верств суспільства.

Починаючи від І. Франка та І. Свенціцького, предметом захоплення не одного покоління дослідників була особиста бібліотека А. Петрушевича, що

збиралася упродовж трьох десятиріч й нараховувала кілька десятків тисяч томів, зокрема й з історії Галичини та її окремих теренів. Етапи формування і характер фондів книгозбірні А. Петрушевича в загальних рисах показано в історико-біографічному дослідженні А. Королька [387]. Фахівці у галузі книго- і бібліотекознавства висвітлюють різні аспекти цієї проблеми. Так, О. Колосовська вивчала кириличні стародруки з бібліотеки А. Петрушевича [364]. Вона ж досліджувала історію формування особистої бібліотеки Я. Головацького [369], де значне місце посідала література етнографічного й історико-краєзнавчого характеру; нині її частина знаходиться у фондах відділу рідкісної книги ЛНБ ім. В. Стефаника.

Маємо низку оригінальних публікацій про особисті бібліотеки А. Петрушевича, М. Возняка, І. Свенціцького (Н. Черниш [757] та ін.), І. Франка (Ф. Погребенник [581], Б. Якимович [789], А. Франко [737]), А. Шептицького, І. Крип'якевича (Т. Литвин [463-468]) та інших знаних наукових, громадських, церковних діячів. Описи їхніх книгозбірень вражають величезною кількістю різноманітної літератури. Вона часто перевищувала фонди громадських бібліотек, які поповнювалися за їхній рахунок, а то й виникали на основі “дарункових” приватних книгозбірень. Їхнє значення у розгортанні краєзнавчого руху в Галичині за досліджуваного періоду ілюструє, наприклад, здійснена Т. Литвин [468] реконструкція процесу формування особистої бібліотеки І. Крип'якевича, яку він збирав від початків наукової діяльності та постійно поповнював газетно-журнальними відбитками й місцевими виданнями, а відтак використовував при укладанні краєзнавчої бібліографії західноукраїнських земель першої третини ХХ ст.

Тенденція щодо відходу сучасних дослідників від україноцентризму при вивченні означеного кола питань знайшла вияв у публікаціях про великі приватні бібліотеки Баворовських, Свідзінських, Дзедушицьких та інших польських шляхетських родин Галичини (див.: Н. Кунанець [429, с. 35-51]). Крім літератури й періодичних видань, вони містили стародруки, рукописні книги, пергаментні грамоти та інші раритетні видання. Дослідники

відстежують різні аспекти становлення та подальшу долю родинних книгозбірень. Однак публікації із цієї проблематики у переважній більшості ґрунтуються на вузькій джерельній базі, головню матеріалах рукописного фонду ЛНБ ім. В. Стефаніка та узагальнюючих працях польських авторів. Отож, на порядку денному залишається її поглиблене комплексне вивчення.

Відзначмо новаторську розвідку Н. Банчика (1996) [30] про діяльність у Львові польських, єврейських, українських букіністів і антикварів за австрійської доби. Розглядаючи її як окрему і невід’ємну галузь книжкової справи із купівлі, продажу, колекціонування вживаних книжок, стародруків, раритетів, гравюр, рукописів, автографів, автор показав, як у цій ділянці втілювалися традиції різних культур і міжетнічної співпраці, а також ідеї європейського універсалізму, що склалися в краї впродовж сторіч. Така постановка питання цілком відповідає об’єкту дослідження історичного краєзнавства, хоча сама проблеми потребує глибшого вивчення.

Виокремлюємо групу праць біобібліографічного характеру про знаних українських бібліотекарів і книгознавців. Як приклади слугують розвідки В. Передирій [558] і Н. Антонюк [5] про отця Романа-Степана Луканя — бібліотекаря монастиря св. Онуфрія у Львові. Показавши його самовіддану працю над поповненням бібліотечних фондів та книгознавчу діяльність, дослідниці незалежно одна від одної висвітлили зміст підготовлених о.Луканем ґрунтовних покажчиків поточної преси, що охоплювали 48 галицьких видань. Досі не втратили наукової вартості й укладені ним каталоги василіянського видавництва у Жовкві та описи інших монастирських бібліотек.

Публікації про Б. Дідицького [371], І. Крип’якевича [463; 466; 468] та інших більш чи менш знаних діячів, що за різного часу керували бібліотеками “Народного дому“, “Просвіти“, НТШ, інших українських інституцій, яскраво засвідчують, наскільки важливе, подекуди виняткове значення для розвитку книгозбірень, що здебільшого не одержували дотацій, мали особи бібліотекарів. Вони різними шляхами забезпечували

нагромадження, каталогізацію, збереження бібліотечних фондів, як правило, укладали поточну бібліографію. Все це створювало умови для проведення історико-краєзнавчих досліджень та популяризації краєзнавчих знань.

Специфічним складником краєзнавчого руху є діяльність дослідників у галузі історичного книгознавства — міждисциплінарної галузі знань, що поєднує в собі різні аспекти науки про книгу: формування фондів колекцій, зібрань, опис стародруків, історію друку тощо. На XIX ст. — 30-ті роки XX ст. припадає період формування львівської школи дослідників книги, до якої належали Я. Головацький, О. Барвінський, А. Петров, І. Шараневич, І. Франко, К. Студинський, А. Петрушевич, І. Свенціцький, І. Панькевич, І. Крип'якевич та інші знані вчені. Їхня праця у цій царині знайшла достатнє висвітлення зокрема й у згаданих історико-біографічних роботах та спеціальних дослідженнях про рукописно-книжкову спадщину (Н. Банчик [30], Я. Ісаєвич [290; 292], О. Колосовська [364-371], Т. Литвин [463-471], Н. Черниш [757]). Зважаючи на великий обсяг літератури із означеної проблеми, яка до того ж уже була предметом історіографічного аналізу (див.: С. Міщук [514], Т. Литвин [463-471] та ін.), обмежимося анотативним оглядом студій, що відображають її важливі аспекти.

У наукових працях А. Королька [382-387] та С. Борчука [57-58] розкрито внесок, відповідно А. Петрушевича та І. Шараневича у вивчення рукописів і стародруків XIX ст. Науковці вважають, що ці діячі посідають почесне місце серед фундаторів науково-бібліографічного описування стародруків в Україні. У студіях І. Лозинського [474] і Н. Черниш [757], О. Сухого [678] про І. Свенціцького показано, що фактично з його праць починається камеральна археографія рукописної книги в Галичині. Вивчаючи історію книгодрукування, І. Свенціцький описав низку унікальних пам'яток та створив серію каталогів стародруків і рукописів, що увійшли до фондів "Народного дому", Ставропігії, Національного музею у Львові. Для збирання стародруків він багато подорожував Бойківщиною і Лемківщиною.

У такому контексті вкотре згадуємо доробок О. Колосовської [364; 368; 369; 371; 367] про колекціонування та дослідження рукописної і стародрукованої книги Я. Головацьким і А. Петрушевичем, а також про кириличні стародруки в бібліотеках НТШ, Богословського наукового товариства у Львові, про видавничу діяльність Ставропігійського братства тощо. Публікації дослідниці підготовлені на матеріалах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, тож відображають історію формування та потенційні можливості її фондів у розвитку регіональних краєзнавчих студій.

Чи не найбільше уваги науковці приділили вивченню надбань І. Франка та І. Крип'якевича у галузях видавничої діяльності та вивчення історії друкарства. Зокрема в ґрунтовних дослідженнях А. Франко [737] та Б. Якимовича [789] розкрито працю Каменяра над виданням різних періодичних органів та книжкових серій, що містили й чимало історико-краєзнавчих матеріалів, які сприяли формуванню національної свідомості українців. Дослідники поглибили уявлення про працю відомого “Етнографічно-статистичного кружка” над укладанням бібліографії (з критичними замітками) книжок, статей, заміток з етнографії і побуту українського народу.

Бібліотечне краєзнавство, як відзначалося, тісно пов'язане з краєзнавчою бібліографією, що проявилось у виокремленні бібліотечно-бібліографічного краєзнавства, коли окремі громадські інституції створювали книгозбірні, які займалися бібліографуванням краєзнавчої літератури. Для зручності історіографічного аналізу краєзнавчу бібліографію в Галичині у 1830-х — 1930-х роках поділяємо на такі складники: 1) індивідуально-ініціативну (публікації авторів, не пов'язаних з діяльністю певних організацій); 2) інституціональну або бібліотечно-бібліографічну (хоча поняття не тотожні) у вигляді покажчиків, що готувалися в лоні певних бібліотек чи інших організаційних підрозділів наукових та культурно-освітніх інституцій; 3) персональну бібліографію (біобібліографічні видання,

показчики, що відображають доробок окремих учених та установ); 4) біографічно-інформативні показчики на сторінках галицької преси. Аналізуватимемо їх у проблемно-хронологічному порядку, хоча при цьому слід урахувати існування пласту літератури про дослідників, котрі виступали як в ролі істориків-краєзнавців (підрозділ 2.1), так і бібліографів.

Розгляд науково-аналітичних праць із означеної проблеми розпочинаємо з трьох узагальнюючих досліджень, які підсумовують напрацювання у цій ділянці та відображають тенденції осмислення проблеми. Перше — це дисертаційна робота І. Смогоржевської [657] про становлення української історичної бібліографії наприкінці ХІХ ст. — 30-х роках ХХ ст. на різних етнічних теренах і в еміграції. У двох розділах “Історія України у бібліографічних студіях Австро-Угорщини і Росії (кінець ХІХ ст. — 1917 р.)“ та “Бібліографічні дослідження в західноукраїнських землях 1918-1939 рр.“ здійснено аналіз українських, польських, австрійських історико-бібліографічних джерел, виданих у Галичині. У них розкрито тенденції розвитку історичної бібліографістики та її роль у збереженні й передачі наукової інформації, що сприяло поживленню досліджень з історії України.

Друга праця — це дисертація А. Блажкевича, що безпосередньо стосується розвитку краєзнавчої бібліографії Галичини у ХІХ ст. — 30-х роках ХХ ст. [50]. У структурно-тематичному відношенні дослідник зосереджується на показі ролі наукових, культурно-освітніх та інших спеціалізованих товариств у розвитку краєзнавчої бібліографії. Однак він фактично розглядає ті ж самі дослідження, зокрема й знакові у цій галузі праці І. Левицького, М. Комарова, І. Калиновича, але беззастережно (автоматично) трактує їх як “краєзнавчо-бібліографічні“. Таким чином, у цій спеціальній роботі, як і в іншій науковій літературі, відсутні намагання диференціювати, розрізнити “краєзнавчу бібліографію“ від “історичної бібліографії“. Безумовно, ці поняття близькі, але не тотожні: краєзнавча

бібліографія є складником національної історичної бібліографії, яка виконує ширші функції, відображаючи загальний стан національної історіографії.

У третій з черги розвідці М. Бутрина “Розвиток української бібліографії в Галичині у 1920–1930-ті роки“ [71] також бачимо дещо відмінні підходи до проблеми. При її з’ясуванні автор виправдано акцентує увагу на дискримінаційній політиці Польської держави щодо фіксації української бібліографії в офіційних інформаційних виданнях відповідного типу, а її розвиток пов’язує з діяльністю наукових, культурно-освітніх, комерційно-видавничих інституцій, з якими співпрацювали бібліографи. Такий підхід дозволяє говорити про більш-менш виразну організаційну та ідеологічну сформованість українського бібліографічного руху наприкінці ХІХ – у 30-х роках ХХ ст.

Характерною рисою сучасної історіографії української бібліографістики є її багатожанровість. Зокрема вона розглядається вченими в контексті досліджень з конкретно-історичних проблем; у роботах про розвиток історичної науки; у спеціальних історико-бібліографічних дослідженнях; у працях з персональної бібліографістики тощо.

Яскравим прикладом такої “поліваріантності“ слугує відображення в історіографії доробку з краєзнавчої бібліографії діячів “Руської Трійці“. Праці конкретно-історичного та історико-біографічного характеру, де порушувалася ця проблема, розглядаються у підрозділі 2.1. та в третьому розділі, тож зупинимося на її відображенні у спеціальних студіях.

Грунтовне вивчення бібліографічної діяльності І. Вагилевича здійснив І. Корнейчик (1971) [379] визначив інші джерела, що використовував І. Вагилевич при підготовці двох бібліографічних праць, які залишилися в рукописах. Сучасні науковці активно спираються на ці надбання, але майже не просунулися вперед у вивченні проблеми. Загалом в історіографії утвердився погляд, згідно з яким І. Вагилевич здійснив перший облік українських стародруків польською і латинською мовами, причому він не

обмежувався місцевою галицькою друкованою продукцією, а намагався охопити всі україномовні книги, незалежно від місця їхньої появи.

У різнотематичних дослідженнях з історії української суспільної думки XIX ст. достатньо висвітлена життєдіяльність одного з найвизначніших українських бібліографів І. Левицького. Її вивчення започаткував І. Франко [751], а продовжили В. Дорошенко, І. Корнейчик та інші українські автори. Тож можемо говорити про понад столітню традицію дослідження цього непересічного явища в історії національної науки. Її етапним підсумком став збірник наукових праць “Іван Омелянович Левицький” (2002) [276], підготовлений переважно силами львівських науковців.

Узагальнивши напрацювання попередників, матеріали рукописного фонду ЛНБ і документи ЦДІА України у Львові та проаналізувавши праці самого І. Левицького, детальну картину його доробку представив А. Блажкевич [49-51]. Щоправда, гадаємо, дослідник припустився дещо довільного трактування обрахунків І. Корнейчика, який вказав, що 76,3 % всіх бібліографічних описів І. Левицького становила галицька література [50, с. 93], яка, вірогідно, не може автоматично зараховуватися до праць краєзнавчого характеру.

Нарощування знань із цього питання відображають здобутки таких учених: І. Смагоржевська означила роль і місце бібліографічних праць І. Левицького в загальному ландшафті українознавчих бібліографічних студій Австро-Угорщини і Росії, який видається чи не найгрунтовнішим внеском у її розвиток в XIX — на початку XX ст. [657]; Б. Гаврилів показав вплив бібліографії І. Левицького на розвиток історико-краєзнавчих досліджень у Галичині в зазначений період [113; 116]; М. Низовий [526] дав розгорнуту характеристику видового формату праць зафіксованих у бібліографії І. Левицького. Незалежно один від одного Я. Дашкевич [195] та А. Середяк [636] вивчали матеріали І. Левицького як джерело з укладання бібліографічного словника. При цьому Я. Дашкевич реконструював підготовку і реалізацію цього грандіозного проекту, що мав представити

біограми тогочасної інтелектуальної еліти Галичини. Проаналізувавши значення “Словника І. Левицького“ для розвитку просопографічних досліджень, А. Середяк підкреслила, що він має неабияке значення для краєзнавчих студій, оскільки часто виступає чи не єдиним джерелом вивчення біограм представників багатьох діючих у Галичині патріотичних груп і членів їхніх родин. Також відзначмо копітку роботу Л. Ільницької, яка при підготовці фундаментального видання “Репертуар української книги“ [599] уклала картотеку із копіями описів І. Левицького та їхніх відповідників із осучасненим правописом, що також звірялися з іншими бібліографіями та бібліотечними каталогами.

Переходячи до з’ясування історіографії діяльності окремих наукових та культурно-освітніх товариств у розвитку краєзнавчої бібліографії Галичини в 1830-х — 1930-х роках, зауважимо, що в тематичному і жанровому відношенні вона представлена у трьох типах публікацій: 1) бібліографічних покажчиків; 2) узагальнюючих працях з історії окремих інституцій; 3) спеціальних розробках із означеної проблеми.

Найбільш цінними в інформаційному сенсі є бібліографічні покажчики, які становлять своєрідне вартісне історіографічне джерело. Вони слугують свого роду “барометрами“ розвитку історичної науки, фіксуючи динаміку нарощування знань (публікацій) з певної теми чи галузі історичних знань, відображаючи її пріоритети, вузькі місця, прогалини на певному етапі розвитку тощо.

Показовим у цьому аспекті є одночасна поява 1996 р. двох покажчиків видань товариства “Просвіта“ у Львові за 1868-1939 рр., підготовлених львівськими та київськими науковцями [92; 705]. Щоправда, вони з’явилися не на порожньому місці, а стали продовженням копіткої роботи бібліографів міжвоєнного періоду, передусім І. Калиновича.

Книга “Товариство “Просвіта“ у Львові: покажчик видань 1868-1939“ [705], укладений львів’янами (О. Бербека, Л. Головата), виглядає соліднішим за обсягом і змістом. Даючи йому характеристику, Л. Головата розкрила

джерела, що відбивають видавничий репертуар “Просвіти“, а також показала історичну ретроспективу зі створення бібліографії її видань [135]. Ця праця найповніше передає зміст видань товариства, описує кожен самостійну текстову одиницю; поряд з одноразовими книжковими друками анонсує зміст періодики. Ці відомості доповнюють ретельно опрацьовані іменні й географічні покажчики. Тематика бібліографічного репертуару засвідчує його краєзнавчий характер, зокрема у кількісному відношенні, згідно з підрахунками упорядників, найбільші розділи у просвітянських виданнях присвячені історії (112 назв), природничим наукам (50), сільському господарству (47) тощо [135, с. 15].

Свої переваги має і другий бібліографічний покажчик “Видання “Просвіт” Галичини: Книги та аркушева продукція (1868-1939 рр.)“ [92], укладений С. Зворським та виданий Національною парламентською бібліотекою України як перша публікація у серії “Українські культурно-освітні товариства: “Просвіта“. Він ретельніше анотований та ширше розкриває історію просвітянських видань, шляхи їхнього поширення, вміщує окремі рецензії на них тощо. Тут подається найповніша реєстрація друківаних видань “Просвіти“ та її філій. Про ґрунтовність науково-довідникового апарату засвідчують покажчики: іменний, географічний, систематичний, видавничих серій, друкарень.

Важко переоцінити значення цих бібліографічних видань для історичного краєзнавства, історіографії та інших галузей гуманітарних знань. На цьому наголошують дослідники А. Комська і Ю. Ступак при здійсненні бібліотекознавчого аналізу книжкової та аркушевої продукції “Просвіт” Галичини за 1868-1939 рр. [374]. Автори високо оцінили згадані бібліографічні видання, підрахувавши, що в систематизованому вигляді їхні укладачі ввели до наукового обігу понад тисячу видань, зокрема й аркушевих (мапи, портрети, листівки, відозви). Це істотно посилює їхню інформаційну вартість, адже за часів Австро-Угорщини, Польщі та за радянського періоду

реєстраційна (офіційна) бібліографія майже не фіксувала україномовних видань.

В інших науково-аналітичних публікаціях з історії “Просвіти“, приміром, А. Середяк [641] і І. Зуляка [271], бібліографічні покажчики “Просвіти“ розглядаються як складник всієї культурно-освітньої діяльності товариства. Вони показують роль і значення “бібліографічного сегмента“ в його видавничій справі. Зважаючи на спеціальну спрямованість роботи А. Блажкевича, можна було очікувати ґрунтовнішого аналізу цієї проблеми, якій присвячено підрозділ “Видавнича та бібліографічна діяльність товариства “Просвіта“ [50, с. 120-146]. Однак автор зосередився на достатньо висвітлених у літературі питаннях щодо організаційного розвитку та видавничої праці товариства. До заслуг А. Блажкевича відносимо систематизацію бібліографічних матеріалів, уміщених у періодичних виданнях “Просвіти“. Для цього використано матеріали ЦДІАУ у Львові, які проливають світло на роботу упорядників каталогів і покажчиків просвітянських видань. Утім не було здійснено їхнього змістовно-тематичного аналізу на предмет виявлення літератури краєзнавчого характеру, тож ця проблема залишається актуальною.

Заслуговує на згадку здійснений М. Бутрином [71] аналіз покажчиків і каталогів видань “Просвіти“. Дослідник звернув увагу на практику подачі в її виданнях внутрішньої книжкової бібліографічної інформації, чого майже не зустрічаємо в інших україномовних книжкових виданнях досліджуваного періоду.

Достатньо розробленою в інформативному та аналітичному відношеннях є бібліографічна діяльність НТШ, що була однією з пріоритетних у його розвитку. При звертанні до цієї проблеми сучасні науковці спираються на доробок учених кінця ХІХ — 30-х років ХХ ст. та українського зарубіжжя, які залишили фундаментальні праці з історії цієї наукової установи.

Щойно відновлене 1991 р. НТШ в Україні зусиллями комісії Бібліографії та книговидавництва підготувало покажчик “Періодичні та серійні видання Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (1885-1939)” [563]. До нього увійшов опис “Записок НТШ” (укладач Т. Кульчицька). За характером покажчик належить до анотованих довідникових видань: опис починається із назви публікації, відтак подаються вихідні й короткі дані про її появу. Опис томів здійснюється у хронологічному порядку із зазначенням прізвищ упорядників чи редакторів, переліком наукових статей тощо. Щоправда, тут не зафіксовано інші публікації “Записок НТШ”.

Помітною подією розвитку української історичної науки стала поява 2003 р. фундаментального видання “Бібліографія “Записок Наукового товариства ім. Шевченка“. — Т. 1-240. — 1892-2000“ (укладач В. Майхер) [37]. Основні принципи, мовний стиль, труднощі та інші моменти, пов’язані з його виданням, структурою, науково-довідниковим апаратом, охарактеризував редактор О. Купчинський [430-431], тож лише зауважимо, що до “Бібліографії...” були внесені всі без винятку публікації, що з’явилися на сторінках “Записок НТШ”. Абстрагуючись від таких формальних ознак, як “місце видання“, “приналежність автора до певної місцевості“, взявши за основу змістовий критерій: “праці про край“ (Галичину, її окремі терени), відзначимо, що до історико-краєзнавчих можемо віднести від 40 до 70 % (за різні роки) публікацій в “Записках НТШ“. Окремого вивчення потребує з’ясування такого “краєзнавчого сегмента“ і в інших виданнях НТШ.

Бібліографічна діяльність НТШ представлена в різних за тематикою, жанром і видовими стандартами історіографічних джерелах. Зокрема у спеціальних публікаціях А. Блажкевича [49], І. Бутрина [72], З. Зайцевої [241-243], Л. Ільницької [287-289], О. Купчинського [430-431], В. Савенка [615], І. Смогоржевської [657] інших науковців деталізовано системно реконструйована етапність бібліографічної діяльності НТШ за львівського періоду: складання покажчиків до “Записок НТШ“; підготовка

бібліографічних видань; праця окремих діячів та бібліотеки, комісій і спеціальних підрозділів у цьому напрямі тощо.

Відштовхуючись від доробку попередників сучасні науковці вносять свою лепту новизни у висвітлення цієї проблеми. Так, В. Савенко розширив уявлення про значення бібліографічної діяльності НТШ як чинника українського національного відродження другої половини ХІХ — початку ХХ ст., “Облікуючи” нагромаджені історичні знання, вона давала міцний ґрунт для самоідентифікації українців серед інших європейських народів, підсумовувала їхній культурно-інтелектуальний потенціал, окреслювала шляхи його нарощування. Вивчаючи фахові та серійні видання НТШ як інструмент інституціоналізації української науки у 1892-1914 рр., З. Зайцева показала місце і значення бібліографічних праць серед інших напрямів діяльності цієї наукової інституції [241-243]. Спираючись на маловідомі документи з відділу рукописів ЛНБ та ЦДІАУ у Львові, А. Блажкевич [50] поглибив уявлення про механізм функціонування бібліографічного бюро НТШ та працю його членів І. Калиновського, І. Крип’якевича. У роботі Н. Черниш [757] узагальнено роль НТШ у формуванні національної бібліографії та розвитку книжкової справи, зокрема значна увага приділяється підготовці часопису “Українська книга”, серійних видань товариства, внеску окремих діячів у розвиток книгознавства та поширення української книги.

Особливий інтерес викликає розвідка М. Бутрина [71], де акцентується на краєзнавчій спрямованість цієї роботи, адже для підготовки бібліографічних видань залучалися фахівці з різних міст України, що мали стежити за видавничим рухом на своїх теренах і надсилати до Бібліографічної комісії списки місцевих українознавчих видань. Поширюючи відозви про організацію “біжучої” бібліографічної діяльності на місцях, її члени розробили методику проведення такої роботи, яка вимагала “реєструвати все, що виходить в українській мові, незалежно від змісту видання” [71, с. 267].

Сучасні науковці започаткували ґрунтовне вивчення національних громадських бібліотечних і бібліофільських товариства. В узагальнюючому дослідженні В. Пашкової про бібліотечні асоціації України їхнє виникнення і становлення виправдано пов'язується з поживленням національно-культурного відродження та формуванням партійно-політичної системи наприкінці ХІХ — на початку ХХ с. [548, с. 53], хоча вона й оминула увагою Галичину.

Їхній розвиток у краї відображають статті В. Чорнія [765-766] і Т. Литвин [464; 470-471] про діяльність Українського товариства бібліофілів у Львові в 30-х рр. ХХ ст. Окресливши її організаційні та ідейні засади, науковці зосередили увагу на видавничій роботі цієї організації. Їхній аналіз бібліографічних видань товариства, зокрема й з поточної бібліографії краєзнавчого характеру, увінчує з'ясування змісту його органу “Українська книга“, що видавався спільно з НТШ та став важливим барометром розвитку національної бібліографістики, особливо після припинення виходу “Бібліологічних вістей“ у Києві. У розвідці О. Колософської [372] про Союз українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові (1930-1939) розкриваються статутні засади та напрями і плани діяльності цієї інституції, багато з яких не втілили в життя через несприятливі національно-політичні умови розвитку в межах Польської держави. Цим працям притаманні дві риси. По-перше, автори наголошують, що навколо бібліотечно-бібліографічних товариств гуртувалася плеяда провідних істориків і культурних діячів, які вболівали за долю української книги та розуміли значення інституцій чи персоналій (постатей) у зростанні національної свідомості українства. По-друге, вони фрагментарно порівнюють їхню працю та з'ясовують стосунки з ідентичними польськими структурами, наприклад дослідження Т. Литвин [471], що актуалізує спеціальне вивчення різноетнічних інституцій відповідного спрямування.

Другий складник історіографії бібліотечно-бібліографічного краєзнавчого руху в Галичині наприкінці ХІХ — у 30-х роках ХХ ст.

стосується праць про його чільних діячів, передусім в особі знаних істориків — представників львівської школи М. Грушевського. Проблема рельєфніше відображена в історико-біографічних, а особливо у спеціальних публікаціях, на яких зосередимо увагу.

Йдеться насамперед про бібліографічну діяльність М. Грушевського. Досліджуючи українознавчу бібліографію НШТ та працю його Бібліографічної комісії, Л. Ільницька [286-289] показала, що участь у ній М. Грушевського забезпечила обґрунтування концепції формування національної бібліографії. Вивчаючи бібліографічну діяльність М. Грушевського у різні періоди творчості, учені висвітлили її роль у підготовці та написанні фундаментальних праць, проаналізували укладені ним бібліографічні покажчики (див.: М. Геращенко [131] та ін.).

Говорити про внесок М. Грушевського в розвиток краєзнавчої бібліографії Галичини можна лише в найширшому розумінні цього поняття, тобто беручи до уваги літературу, пов'язану з краєм за її походженням. Однак, як впливає з доробку згаданих та інших учених, вплив М. Грушевського на її становлення в краї наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. важко переоцінити. Властива працям М. Грушевського ерудиція і бібліографічна культура зробили їх взірцем для галицьких істориків і краєзнавців, котрі прагнули наслідувати фаховий рівень бібліографічних студій метра історичної науки. По-третє, з ініціативи й під впливом М. Грушевського спершу в друкованих органах НТШ, а згодом і в інших наукових і культурно-освітніх часописах нового рівня набрало поточне бібліографічне інформування, спрямоване на задоволення якнайширших потреб різних верств українського суспільства.

З-поміж представників львівської школи М. Грушевського довший час в історіографії залишалася менш висвітленою бібліотечна й бібліографічна праця І. Кривецького. Серед сучасних дослідників Ф. Стеблій один з перших дав оцінку науковій діяльності цього діяча як представника державницького напрямку української історіографії [667] та упорядкував бібліографію його

праць [666]. В історико-біографічних нарисах В. Качкана [316-319] та розвідках Н. Черниш [757] у концентрованому вигляді висвітлюються коло наукових інтересів І. Кривецького та його робота в комісіях і секціях НТШ, коли завдяки налагодженим ученим широким міжнародним зв'язкам бібліотека товариства активно поповнювалася іноземними, зокрема й радянськими україномовними виданнями. Дослідження Л. Дубровіної і О. Онищенко з історії Національної бібліотеки імені В. Вернадського у 1918-1941 рр. [217] поглиблює уявлення про діяльність І. Кривецького у Всенародній бібліотеці України в 1920-1921 рр., що сприяла нагромадженню науково-теоретичного й організаційного досвіду в галузі бібліотекознавства.

На окрему увагу заслуговує дисертаційне дослідження У. Яворської про бібліотечно-бібліографічну діяльність І. Кривецького [787], де була здійснена її періодизація і ґрунтовна характеристика. На основі тематико-типологічного аналізу бібліографічної спадщини вченого було визначено його роль і місце в розвитку бібліографознавства, а також складено найповніший бібліографічний покажчик праць: виявлено і проаналізовано 233 критико-бібліографічні дослідження І. Кривецького у “Записках НТШ“, “Літературно-науковому віснику“, “Новій зорі“. Частина цих надбань належить до ретроспективного історичного краєзнавства, що засвідчує вагомий внесок І. Кривецького в цю галузь знань.

В історіографії достатньо представлений внесок І. Крип'якевича у розвиток бібліографічного руху в Галичині. Здебільшого фрагментарно він показується у численних, зокрема й ґрунтовніших історико-біографічних працях про життєдіяльність ученого (див., напр.: Л. Винар [95-96], Я. Дашкевич [196], І. Заболотна [236-236]). З кінця 1990-х років у річищі науково-бібліографічних публікацій з'являються спеціальні розвідки про таку діяльність І. Крип'якевича, як, приміром, С. Арутюнової, М. Геращенко, В. Лутовінова [18; 130] та ін. Окреслюючи її контури, вчені показали його працю у Бібліографічній комісії НТШ, роботу над укладанням покажчиків історичної літератури і періодики тощо.

Зростаючий інтерес та значущість бібліографічної діяльності І. Крип'якевича засвідчив зміст згадуваного збірника наукових праць “Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві” [274]. Так, Я. Ісаєвич відзначив “піонерський характер” його праць у галузі книгознавства та історичної бібліографії, які характеризуються глибиною і лаконізмом. Стверджується археографічна цінність картотеки І. Крип'якевича, що стала основою бібліографічного посібника про джерела з історії Галичини [292]. Узагальнюючи в такому контексті його сорокарічну співпрацю з НТШ, О. Романів [605] і Т. Литвин [463; 466] розкрили масштабну роботу з укладання ретроспективної та поточної української бібліографії, зокрема систематичних каталогів з окремих галузей знань. Наголошується на вивченні вченим зарубіжного досвіду, на його ролі в реалізації задуму М. Грушевського зі створення “Бібліографічного реєстру Західної України”, а також на прагненні активізувати бібліологічний рух західноукраїнській громадськості, задля чого використовувалися організаційно-видавничі ресурси “Просвіти”.

Критико-бібліографічну працю М. Кордуби з'ясовувано в біографічних роботах (І. Федорів [732] та ін.) та у спеціальних дослідженнях, зокрема Я. Дашкевича “М. Кордуба та його “Бібліографія історії України” [190] і О. Піха, що підготував дисертацію про науково-бібліографічну діяльність М. Кордуби [579]. Поділяють її на два періоди: “галицький” та з 1928 р. “варшавський”. Автори наголошують на титанічній роботі М. Кордуби, який опублікував франкомовну працю про українознавчу літературу в Польщі й на еміграції, досліджував радянську історичну літературу. Його головним досягненням вважається фундаментальна “Бібліографія історії України”, де із 73 тис. позицій значне місце посідають праці з краєзнавства, етнографії, культурного й господарського життя різних регіонів України. В її розділі “Біографії” подаються життєписи, посвяти, некрологи про громадських і наукових діячів. Доповнюючи попередній доробок, О. Піх [580] розкрив

польську проблематику в науково-бібліографічній діяльності М. Кордуби, що нараховує 808 біобібліографічних карток.

Сукупність різновидових публікацій дає достатнє уявлення про значущість доробку одного з найпродуктивніших дослідників краєзнавчої бібліографії Галичини міжвоєнного періоду І. Калиновича. Його творчий доробок належним чином представлений в узагальнюючих роботах з історії української бібліографії (А. Блажкевич [50-51], М. Гуменюк [181], Н. Королевич [381], І. Смогоржевська [657]) та в окремих статейних публікаціях (О. Федорова [733] та ін.). Їхні автори у схожому ракурсі аналізують укладені І. Калиновичем бібліографічні покажчики української преси та видань товариства “Просвіта”. Помітну новизну у висвітлення проблеми вносять результати опрацювання особистого архіву І. Калиновича у фондах ЛНБ, що дозволило виявити джерела і розкрити механізм титанічної роботи вченого над складанням бібліографій.

Почесне місце серед плеяди визначних українських бібліографів посідає Є. Пеленський, який розпочав наукову і громадську діяльність у Галичині у 1920-х роках й активно продовжував її в еміграції. Ця обставина зумовила своєрідність представлення цієї постаті в історіографії. Осмислюючи його життєвий і творчий шлях, автори досліджень — історики, соратники, члени родини — на перше місце ставлять роботу Є. Пеленського зі складання бібліографії україніки. У згаданих узагальнюючих працях (А. Блажкевич [50-51], І. Смогоржевська [657] та ін.) і публікаціях Т. Литвин [469] докладно аналізується зміст упорядкованих ним покажчиків краєзнавчої бібліографії західноукраїнських земель першої третини ХХ ст., які за того часу використовували працівники бібліотек “Просвіти” і “Рідної школи”, вчителі, члени “Пласту”, “Плаю” й інших товариств.

Чималу увагу вчених привертає проблема краєзнавчої бібліографії на сторінках періодичних видань. Прикметною рисою присвячених їй праць є поєднання аналітико-бібліографічного опису із публікацією тематичних покажчиків. Вагомі досягнення у цій ділянці пов’язуємо зі становленням у

Львові на базі Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України школи пресознавства, яка із середини 1990-х років заявила про себе виданням низки ґрунтовних каталогів, проведенням серії науково-практичних конференцій [див., напр.: 724-725]. Організаційним ядром цієї роботи був створений 1993 р. Науково-дослідний центр, працівники якого вже на той час описали понад 500 періодичних видань [607]. “Концептуальним кредо” розгортання діяльності в цьому напрямі стало застосування єдиної “Схеми повного бібліографічного періодичного видання”, яке передбачає подачу набору відомостей про одиницю періодики.

За такою схемою з’явилися чотири томи матеріалів до бібліографії “Періодика Західної України 20-30-х рр. ХХ ст.” [559-562], а також анотований каталог “Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853-1939 рр.)” (упорядник В. Передирій) [727] та ін. Уміщені в них дані про періодичність, час появи перших номерів, про редакторів, місце і роки виходу часописів, про видавництво і видавців та інші відомості перетворюють їх на “настільну книгу” для істориків і краєзнавців, котрі досліджують різні галузі та сфери суспільного життя регіону чи окремих місцевостей.

Таке ж значення мають два історико-бібліографічні дослідження М. Романюка і М. Галушко. Перше присвячене українським часописам Коломиї (1865-1994) [609]. Автори проаналізували історію розвитку української періодики в місті та за територіальним принципом описали бібліографію понад сотні видань. Укладений ними тритомник про українські часописи Львова 1848-1939 рр. [608] став справжньою “енциклопедією періодичних видань” цього визначного культурного центру України. Науковий апарат указаних видань, зокрема іменні і географічні покажчики, дозволяють краще зорієнтуватися в річищі інформації про різні місцевості, одержати біобібліографічну інформацію тощо.

Вагомим здобутком ЛНБ стало видання 1998 р. праці відомого українського вченого із США М. Мартинюка “Українські періодичні видання

Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914-1939 рр.): Матеріали до бібліографії“ [501], які передала його дружина.

Від здобутків у створенні бібліографічних покажчиків періодичних видань Галичини другої половини ХІХ — 30-х роках ХХ ст. відстає критико-аналітичне осмислення цієї проблеми. Щоправда, за останні роки тут окреслилися позитивні зрушення. Зокрема відзначмо підрозділ “Краєзнавча бібліографічна інформація на сторінках періодики галицького краю“ у дисертації А. Блажкевича [50, с. 120-146], де аналізуються бібліографічні матеріали І. Калиновича, В. Лукача, І. Франка, вміщені в періодичних виданнях. Утім автор майже не дає покликань на використані джерела, що знижує наукову вартість праці.

Нарощування критико-бібліографічних й інформаційно-аналітичних знань із цієї проблеми засвідчують статейні публікації. Так, М. Бутрин (1993; 1995) [70] та О. Антоник (1996) [4], досліджуючи поточну національну бібліографічну інформацію на сторінках галицьких періодичних українознавчих видань (“Українська книга”, “Літературно-науковий вісник“, “Вісник“, “Життя і знання“, “Назустріч“ та ін.) охарактеризували її зміст і структуру та показали значення як книгознавчого й історичного джерела для краєзнавчих досліджень і вивчення інших сфер суспільного життя. На окреме відзначення заслуговують наукові розвідки Т. Литвин, де узагальнено досвід використання окремих газетних відбитків при укладанні краєзнавчої бібліографії західноукраїнських земель першої третини ХХ ст. [465]. Проаналізувавши хроніки НТШ та вибірково ще кілька періодичних видань, Т. Дубова показала інформативні можливості некрологів і біографічних довідок, ювілейних згадок, рецензій, статей про творчість діячів Галичини міжвоєнного періоду, що містять елементи біографіки та бібліографії [216]. Названі й інші праці засвідчують, що за досліджуваного періоду жанр біобібліографії використовувався головно в періодиці й не знайшов належного застосування в книжкових виданнях.

Лєвова частка літератури з історії бібліографічного руху в Галичині наприкінці ХІХ — у 30-х роках ХХ ст. присвячена діяльності НТШ, “Просвіти“ та окремих бібліографів. При цьому з поля зору часто випадає видавничо-книготорговельна бібліографія, що за досліджуваного періоду стала вагомим чинником поширення інформації про книговидавничий і пресовий рух у вигляді каталогів, оглядів, рекламних оголошень тощо. Значущість цієї проблеми показав М. Бутрин у низці статейних публікацій [69-73]. На думку науковця, саме цей вид бібліографічної інформації був чи не найбільше представлений у бібліографії Галичини міжвоєнного періоду, яка продовжувала національні традиції ХІХ ст. З таких позицій висвітлюється діяльність як окремих діячів і структурних підрозділів НТШ й “Просвіти“, так і книгарень, а також видавництв і редакцій української періодики, кількість яких сягала відповідно 60 і 120.

У контексті досліджуваної проблеми відзначмо низку статей про роль періодики як джерела історико-краєзнавчих знань. Як окремі приклади, що увиразнюють її сутність, наводимо розвідки, які: з’ясовують зміст часопису “Українська книга” як книгознавчого та бібліографічного джерела (О. Антоник [4]); висвітлюють краєзнавчу тематику на сторінках української преси другої половини ХІХ — початку ХХ ст. як фактора національного виховання (І. Крупський [411]); показують відображення галицького краєзнавства в часописах “Жінка“, “Історичний кварталник“, “Літопис Бойківщини“, “Наша Батьківщина“ (О. Дроздовська [213], Л. Лазурко [452], Я. Серкіз [643-648], Н. Шевченко [773]) та ін. Попри відмінні підходи їхні автори зосереджують увагу на висвітленні в пресі різних аспектів краєзнавчих матеріалів (історія краю, науково-публіцистичні розвідки, етнографічні матеріали, дорожні нотатки тощо), доводячи її значення як джерела нагромадження і популяризації краєзнавчих знань за досліджуваного періоду.

Викладений матеріал засвідчує поступ у підготовці покажчиків періодичних видань, яким істотно поступається бібліографування книжкової

продукції. Цю прогалину компенсовує чотиритомник “Репертуар української книги. 1798-1916: Матеріали для бібліографії“ (1995, 1997, 1999 і 2001) [599] — унікальне в історії української бібліографістики видання, підготовлене працівниками ЛНБ спільно з Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського. Він став продовженням публікації архівної картотеки української книги 1798 — 1916 рр., створеної у 1945-1948 роках академічними бібліотеками Києва і Львова під керівництвом Ю. Меженка. При підготовці “Репертуару...” укладачі використали картотеку й рукописні матеріали з архіву І. Левицького та його фундаментальну тритомну “Українську бібліографію Австро-Угорщини за роки 1887-1900“, доведену до 1893 року й видану в 1997-1909 рр. [455]. Складені ними покажчики імен та місць видань підвищують вагу цих вартісних томів у підготовці краєзнавчих студій.

Про значущість формування "репертуару" української книги та періодики, зокрема й у цій царині, засвідчують матеріали Міжнародної наукової конференції у Львові (1995), де провідні науковці обговорювали теоретичні й організаційні засади розв'язання проблеми [695]. Вартість і перспективність підготовки такого роду праць засвідчує бібліографічний покажчик видань Івана Тиктора та концерну “Українська преса“ [93], які відіграли вагому роль у поширенні україномовної, зокрема й краєзнавчої, літератури в Галичині за міжвоєнного періоду ХХ сторіччя.

Таким чином, нагромаджено значний масив різножанрової різновидової літератури про розвиток бібліотечного краєзнавства та краєзнавчої бібліографії і біобібліографії в Галичині у 1830-х — 1930-х роках. Особливості представлення в українській історіографії бібліотечного краєзнавства полягають у тому, що, по-перше, більшість такого роду праць з'явилася у галузі бібліотекознавчих дисциплін; по-друге, найкраще досліджена бібліотечна справа відомих українських інституцій (“Просвіти“, НТШ), окреслилися позитивні зрушення у вивченні приватних книгозбірень, однак залишається істотна прогалина в ділянці дослідження бібліотек

польських інституцій та шляхетських родів. Сказане стосується і краєзнавчої бібліографістики, вивчення якої має свою специфіку: такого характеру довідникові видання готуються переважно установами і фахівцями у галузі бібліотеко- і пресознавства, тоді як у розвитку критично-аналітичних студій, поряд з ними, істотну роль відіграють учені-історики, зусиллями яких з'являються спеціальні комплексні дослідження із означеної проблеми. Біобібліографістика переважно розвивається як "супутній складник" історико-біографічних студій, хоча за останнє десятиліття з'явилося й чимало спеціальних різновидових праць (статей, навіть дисертацій), присвячених бібліотечно-бібліографічній діяльності окремих діячів і знаних істориків.

Головна прикметна риса історіографії досліджуваної проблеми полягає в тому, що в багатьох працях безпосередньо не порушується питання про краєзнавчу спрямованість діяльності бібліотек чи бібліографістики тощо. Однак аналіз показує, що вона реально присутня, а то й посідає вагоме (основне) місце у функціонуванні пов'язаних з ними установ чи розвитку відповідних галузей знань. Про це засвідчують спеціальні праці про бібліотечне краєзнавство та краєзнавчу бібліографію, які, будучи невід'ємним елементом інституціонального складника краєзнавчого руху в Галичині за досліджуваного періоду, заслуговують на спеціальне вивчення. Це стосується і необхідності відійти від україноцентризму та висвітлювати його розвиток і становлення в комплексі, включаючи і доробок польських інституцій та діячів, науковців у цій ділянці.

2.3. Музейництво, пам'яткоохоронна діяльність і шкільне краєзнавство

Невід'ємними складниками краєзнавчого руху в Галичині виступали музейні установи, пам'яткоохоронна діяльність, а також шкільне краєзнавство. Особливості й певні труднощі вивчення літератури із цієї проблематики зумовлені тим, що вона вивчається на перетині різних наукових дисциплін і субдисциплін — історії, історичного краєзнавства, спеціальних історичних дисциплін, музеє- і пам'яткознавства, мистецтвознавства, археології, педагогіки й історії педагогіки та ін. На характер і науковий рівень присвячених їм праць також накладають відбиток нерозробленість термінологічного апарату та національно-патріотичні й морально-етичні міркування, що посилюють глорифікацію відповідних суспільних процесів і явищ. Урешті, через “тематичну близькість” питання музейництва та охорони пам'яток тісно пов'язані між собою, тому в літературі питання про збереження історичної та культурної спадщини часто “накладаються” одне на одне.

Архітектоніка історіографії музейництва в Галичині за досліджуваного періоду складна й багатоаспектна, що зумовлюється “універсалізмом” цієї сфери, яка охоплює різні ділянки суспільного і наукового життя. Таким чином, вона представлена у різнотипних, різножанрових, різнофахових працях. Поряд зі спеціальними, переважно статейними, публікаціями важливе інформативне навантаження несуть численні путівники й інші довідникові видання. Активізації студій у цьому напрямі мали б сприяти профільні органи музейних установ: Національний музей у Львові видає свій “Літопис”; Львівський історичний музей та Івано-Франківський і Тернопільський обласні краєзнавчі музеї випускають свої “Наукові записки”; Музей Івана Франка у Львові — “Науковий вісник”, Музей історії релігії — часопис “Музей”, Музей народознавства НАН України — “Народознавчі зошити” тощо. Власні видання мають і районні музейні установи, з-поміж

яких високим науковим рівнем відзначається “Краєзнавчий вісник” Стрийського краєзнавчого музею “Верховина” та ін. Утім такі часописи приділяють мало уваги історії власних та інших музейних установ. Це ж стосується і краєзнавчої проблематики, пов’язаної з локальною специфікою краю.

Вивчення музейницької тематики представниками низки галузей знань зумовило розпорошеність наукового доробку в цій ділянці різними фаховими виданнями. Роль музеїв як важливих осередків культури та консолідуючих наукових центрів представлено у значному пласті літератури з історії громадських і наукових інституцій, а також з історичної біографістики. Їхньому функціонуванню в Галичині за досліджуваного періоду присвячено узагальнюючі та спеціальні публікації про окремі музеї чи групи музейних установ, які своєю чергою поділялися за різними типами (державні, громадські (самодіяльні), приватні, корпоративні) та за національною ознакою.

Сучасні дослідники історії музейництва України здебільшого ігнорують надбання вчених радянської доби, які попри певні ідеологічні нашарування не втратили наукової пізнавальної вартості. Ідеться про ґрунтовні праці з історії громадських і народних музеїв (І. Буланій, І. Явтушенко [59], А. Василенко [80] та ін.), де відображено і їхнє становлення на західноукраїнських землях за досліджуваного періоду. Окремо відзначмо фундаментальну працю Г. Скрипник “Етнографічні музеї України” (1989), де в розділі про їхній розвиток у Західній Україні в другій половині XIX — на початку XX ст. [654, с. 71-104] докладно, з акцентом на виставковій діяльності, розкрито функціонування Львівського міського промислового музею, музею В. Дзедушицького, музеїв Ставропігійського інституту і НТШ, Подільського музею у Тернополі, а про Церковний, Історичний, Народний музеї у Львові вміщено лише окремі згадки. Окрім того, фактично не визначено їх формального статусу та національного характеру. Такі диспропорції у висвітленні проблеми зумовлювалися не лише

тематикою дослідження, а й, вірогідно, ідеологічними міркуваннями. В іншому розділі, пов'язавши пожвавлення музейного руху в регіоні у 1920-30-х роках з активізацією політичного життя, Г.Скрипник розкрила становлення музеїв “Бойківщина“, “Яворівщина“, “Гуцульщина“, а також (фрагментарно) ще кілька музейних установ [654, с.169-180].

Поглиблене, концептуально структуроване відображення проблема становлення та розвитку українського етнографічного музейництва знайшла в авторефераті докторської дисертації Г.Скрипник (1998) [655].

У реконструкції загального образу музейництва Галичини другої половини ХІХ — першої третини ХХ ст. сучасні науковці просуваються доволі повільно, та й рівень осмислення проблеми не завжди відповідає сучасним вимогам. Приміром, поставивши завдання висвітлити розвиток музейництва краю у першій третині ХХ ст., О. Волинська згадала лише про Національний музей, музеї НТШ і “Гуцульщина“ та кілька шкільних музеїв [103]. За відсутності комплексних розробок із порушеної проблеми можемо говорити хіба що про окремі ґрунтовніші розвідки, які окреслюють підходи до розв'язання цього завдання. Таким прикладом слугують публікації А. Крутоус. В одній з них [412] дослідниця представила синтетичний зріз формування у ХІХ — першій третині ХХ ст. музейних збірок України та міста Львова, де напередодні Другої світової війни діяло 25 музейних установ. Попри відсутність чіткої класифікації показано, що більшість музеїв були польськими, зокрема гмінними, приватними, університетськими, самодіяльними. Вони мали народознавчу спрямованість, формувалися головню за рахунок “дарів“ жертводавців.

Серія публікацій А. Крутоус [412-415] започаткувала системне вивчення історії Львівського історичного музею. Дослідниця розкрила генезу його виникнення, основні етапи становлення, показала шляхи і засоби формування експозицій, відстежила зміну і реконструкцію будівель музею, а також охарактеризувала його співробітників, показала процес перетворення Львівського історичного музею на вагому наукову і культурно-просвітницьку

установу краю. Цікавою є й історико-біографічна розвідка А. Крутоус про відомого історика, любителя старожитностей, архіваріуса О. Чоловського, який понад третину століття виступав організатором і керівником багатьох львівських музеїв [414].

Публікації інших авторів (Б. Чайковський [755]) проливають світло на окремі аспекти розвитку Львівського історичного музею, який, з огляду на понадвікову історію та помітне місце в науковому і культурному житті України, заслуговує на підготовку окремого ґрунтовного дослідження про його минуле і сьогодення.

В узагальнюючих працях з історії українського музейництва та з історії “Просвіти” фрагментарно згадується внесок цього визначного товариства у розвиток національної музейної справи. Більш глибоко, комплексно цю проблему розкривають спеціальні розвідки І. Зуляка [270] і Н. Заставецької [256]. Вони показують розробку ідеологічних, методичних, організаційних засад розвитку самодіяльного музейництва “Просвіти” та його практичні здобутки у вигляді функціонування музейно-архівних комісій при її філіях та діяльності з нагромадження і збереження старожитностей і пам’яток історії.

У ракурсі популярної в історіографії теми про “долю української культурної спадщини”, яка підігривається й широким суспільним інтересом, з’явилася низка публікацій про музейництво Галичини за роки Першої світової війни. Заслуговує на увагу розвідка Д. Танащика [682], який підрахував, що напередодні війни на західноукраїнських землях існувало близько тисячі вартісних музейних колекцій і збірок (з них 20 національного значення) та простежив їхню долю у 1914-1918 рр. Також звертається увага на втрати приватних збірок польських шляхетських родів, які вражають багатством старожитностей й за цінністю часто не поступаються публічним колекціям. До речі, ця проблема, на відміну від польської історіографії, залишається фактично не “зороною нивою” для українських дослідників.

В. Олійник [529] проаналізував стан музейництва Галичини за трьома етапами: до, під час, і після російської окупації Львова. У такій послідовності

з'ясовуються втрати, спроби відновлення та інші аспекти функціонування найбільших українських і польських музейних установ краю. Ця публікація змушує підкорегувати побутуючий у літературі погляд, буцімто музейне життя Галичини під час Першої світової війни “повністю завмерло“, адже окремі установи за першої нагоди відновлювали діяльність, здійснювали внутрішні реорганізації, налагоджували працю над поповненням колекцій. При цьому вони зазнавали втрат через пограбування, вивезення до Росії тощо.

Свої особливості має процес вивчення історії Національного музею у Львові, який носить мистецтвознавчий характер. Видається, що після появи у 1931 р. нарису “Двадцятьпятьліття Національного музею у Львові“ за редакцією І. Свенціцького [198] близько восьми десятиріч українські дослідники, повсякчас покликаючись на нього, не спромоглися ґрунтовніше дослідити цю інституцію. Стисла трафаретна інформація про музей подавалася у численній історико-біографічній літературі про його фундатора-митрополита А. Шептицького. Певним “проривом“ у нарощуванні знань з історії Національного музею стали наукові розвідки М. Батога [34] і О. Сидора [650], вміщені у його “Літописі“, а також І. Карсим [313], Н. Заставецької [260], інших авторів. В них розглядаються організаційні заходи зі створення та розбудови установи, з'ясовується коло її співробітників, відстежується динаміка зростання фондів тощо. Для нашого дослідження цей доробок важливий з таких позицій. По-перше, з нього випливає, що основу його колекцій становили твори образотворчого мистецтва, тож за характером збірок музей наближався до картинних галерей. По-друге, він виступав свого роду генератором українського музейницького руху в плані вироблення його ідеології та організаційно-методологічних засад розвитку. Національний музей всіляко сприяв розвитку регіональних самодіяльних музеїв і під таким кутом зору посідає своє вагоме місце в українському краєзнавчому русі Галичини досліджуваного періоду.

Діяльність Національного музею та інших громадських інституцій краєзнавчого спрямування Львова (Товариства охорони української старини тощо) пов'язана з іменем знаного науковця, музеєзнавця І. Свенціцького, що відображено у низці спеціальних публікацій. Так, О. Сидор [649] розкрив маловідомі факти про плідну співпрацю І. Свенціцького із М. Сосенком, М. Бойчуком, іншими митцями над реставрацією і консервуванням збірок художніх творів, ікон, інших старожитностей Національного музею за міжвоєнного періоду ХХ ст., коли він очолював цю установу. Так само і в розвідці Л. Коць-Григорук [394] узагальнюються робота І. Свенціцького з організації музейної справи в Галичині та його здобутки у галузі теорії і методології українського музейництва.

Цієї найважливішої сфери життєдіяльності І. Свенціцького торкається О. Сухий [678], розкриваючи складний шлях ідейного і світоглядного становлення науковця. З нею пов'язана і рукописна спадщина І. Свенціцького, тематико-мовні особливості якої проаналізувала О. Кровицька [409]. Хоча згадана та інша література про знаного музеєзнавця відзначається тематичною різновекторністю, у сукупності вона витворює роль і образ цього найвизначнішого інтелектуала Галичини, який усе життя присвятив збереженню і примноженню історико-культурної спадщини українства Галичини.

Найкраще розробленою є проблема розвитку музеїв НТШ, яка в структурно-тематичному сенсі виглядає складною. Певне світло на їхній розвиток проливають згадувані узагальнюючі праці з історії товариства, де виникнення та функціонування музеїв розглядається в контексті з'ясування його ролі та місця в національному відродженні галицького українства (М. Алексієвець, В. Савенко [1] та ін.) та інституціонального становлення як складника українського науково-просвітницького руху в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (З. Зайцева [243]) тощо. Відзначмо і ретроспективно-узагальнюючий огляд розвитку музейництва в Україні та Європі в дослідженні В. Кушніра [446]. У такому широкому ракурсі постановя

музею НТШ, за думкою автора, стало одним з виявів зусиль української інтелігенції Галичини щодо розбудови мережі національних культурних і наукових установ та її прагнення стати у рівень з іншими сусідніми спільнотами.

Виокремлюємо групу праць, де функціонування музею НТШ розглядається у площині розвитку різних сфер наукових знань. Зокрема в публікації Т. Гонтар [139], а особливо О. Сапеляк [627], достатньо повно, деталізовано показано багатство його етнографічної колекції. Перша дослідниця зосередила увагу на процесі формування етнографічних фондів НТШ (напередодні Першої світової війни мали 15 тис. експонатів) та їхньому збиранні, презентації тощо. В дослідженні О. Сапеляк показано становлення етнографічного відділу музею НТШ як складника різнопланових організаційно-наукових заходів товариства: народознавчих експедицій етнографічними зонами Галичини; видавничої діяльності; налагодження зв'язків з народними майстрами, з учителями й колекціонерами-жертводавцями, які допомагали збирати експонати в найвіддаленіших місцинах краю тощо.

Студії В. Петегрича [564] підсумовують надбання українських учених про роль і місце музею НТШ у розвитку археологічних студій у Галичині наприкінці XIX — у 30-х роках XX ст. Відстежуючи процес нагромадження артефактів для його археологічного відділу, вчені показали, що на кінець 1938 р. сюди надходили пам'ятки із чотирьох десятків місцевостей західноукраїнського регіону та з різних частин України. Таким чином, за міжвоєнні десятиліття численність його експонатів зросла із 15,2 тис. у 2,5 рази. Він набув загальнонаціонального значення, став визнаним осередком розвитку археології у Європі, навколо якого гуртувалися видатні вчені. У такому контексті принагідно відзначмо і підготовлену за матеріалами Львівського історичного музею розвідку С. Терського [698] про накопичення археологічних пам'яток львівськими музейними осередками у XIX – першій половині XX ст.

Проблема музейництва НТШ фрагментарно представлена у працях історико-біографічного характеру, які розкривають віхи творчої діяльності знаних діячів товариства та окремі факти про становлення самих музеїв.

Найповніше уявлення про розвиток музейництва НТШ дають спеціальні наукові розвідки. З-поміж них передусім згадаємо низку узагальнюючих публікацій, які комплексно, але з різним ступенем глибини розкривають цю проблему. Так, М. Хить в одній зі статей показав етапи становлення музею НТШ у 1914-1939 рр., які зумовлювалися політичним й економічним становищем товариства, міжнародними зв'язками його членів, стосунками в українському середовищі тощо [753]. В іншій джерелознавчій публікації М. Хить [752] з'ясував відображення історії музею в документах фонду НТШ ЦДІАУ у Львові, які мають величезні інформативні можливості, але ще недостатньо опрацьовані й оприлюднені в наукових дослідженнях.

У розвідках С. Костюк [391] і В. Кушніра [445] обґрунтовується думка, згідно з якою зібрані впродовж сорокарічного періоду різнофахові колекції музею НТШ у Львові мають не лише загальноукраїнське, а й європейське значення, демонструючи багатство і самобутність української культури. Отож, вона не поступалася іншим народам, що мали свою державність та кращі умови для нагромадження і збереження національної спадщини. Як один з виявів українського соборництва у культурній царині Л. Качмар [320] показала фінансову, організаційну, інтелектуальну допомогу діячів Наддніпрянщини у формуванні музею НТШ на межі ХІХ — ХХ ст. Це підносило його значущість до важливого культурно-наукового та національно-політичного осередку всього українства, розділеного державними кордонами.

За відсутності комплексних монографічних досліджень (а потреба їхньої підготовки не викликає сумніву) про музейництво НТШ відзначмо статейну публікацію В. Бурдуланюка [68], в якій у стислій концентрованій формі розкрито весь головний спектр питань стосовно організаційного становлення музею Наукового товариства імені Шевченка, процесу

формування його відділів і нагромадження основних фондів, співпраці з ним українських і закордонних діячів тощо.

Ця публікація увиразнює присутню і в інших працях позицію, яка примушує говорити не про “музей [один] НТШ“, а про “музеї [музейництво] НТШ“. Питання про відображення в літературі функціонування Природничого музею, відкритого 1927 р., дещо виходить за межі нашого дослідження. Отож, зауважимо лише про зростаючий інтерес науковців до діяльності Музею історично-воєнних пам’яток НТШ у Львові, що згадувався в працях українського зарубіжжя, з яких (та зі студій Галичини кінця 1930-х років) у сучасну літературу “перекочувала“ ще одна його назва: “Музей Визвольних Змагань“. В одній з перших ґрунтовніших публікацій із цієї проблеми В. Бойка і Л. Коваль (1996) [54] здійснено докладну хроніко-документальну реконструкцію історії його виникнення та основних етапів становлення. Автори прояснили побутуюче в літературі різночитання щодо статусу і приналежності Музею історично-воєнних пам’яток, який формально підпорядковувався НТШ, фінансувався товариством “Молода громада“, а знаходився у приміщенні Українського товариства допомоги інвалідам. Про роль та місце музею в громадському житті галицького українства міжвоєнного періоду та про його фундаторів і доброчинців детально розкривається в іншій фактографічній публікації Л. Коваль [345]. Поширений підхід щодо висвітлення цієї музейної інституції в контексті збереження пам’яті про національно-визвольні змагання 1914-1920 роки увиразнює стаття І. Головацького [136].

Зважаючи на характер фондів музеїв НТШ, більшість яких становили експонати місцевого походження, що використовувалися у вивченні окремих теренів Галичини, діяльність цієї установи цілком вписується в рамки історико-краєзнавчих студій. У сукупності названі та інші переважно статейні публікації дають достатньо цілісне уявлення про зазначену проблему. Проте більшість з них мають однотипні змістові контури, оскільки підготовлені на основі схожих джерельних матеріалів, більшість з яких — це

“Записки“ й інші видання НТШ, документи з фонду НТШ у ЦДІАУ Львова. Вони далеко не вичерпують тему функціонування музеїв НТШ, тож вона заслуговує на спеціальне комплексне дослідження.

Достатньо дослідженими є локальні громадські музейні товариства, що мали виразний краєзнавчий характер. Чимала заслуга в цьому належить місцевим аматорам-дослідникам, які, відшуковуючи нові маловідомі факти, повсякчас доповнюють здобутки із цієї проблеми професійних істориків, що переважно ґрунтуються на матеріалах періодики, передусім друкованих органів самих музеїв, і архівних документах.

Роль і місце самодіяльних музейних товариств в українському краєзнавчому русі Галичини міжвоєнного періоду ХХ ст. відображають узагальнюючі праці наукового й дидактичного спрямування. Львівські автори навчального посібника “Історичне краєзнавство“ вважають, що їх відкриття після Першої світової війни стало своєрідною рефлексією на свіжі спогади про українські національно-визвольні змагання та зумовлювалося прагненням зафіксувати у свідомості людей національну ідентичність. Тому навколо музеїв гуртувалася велика кількість галицьких краєзнавців. З таких позицій висвітлюється діяльність Національного музею у Львові та становлення музейних товариств “Бойківщина“ в Самборі, “Гуцульщина“ в Коломиї, “Сокальщина“ в Сокалі, “Яворівщина“ в Яворові, “Лемківщина“ в Сяноку, “Стривігор“ у Перемишлі, “Верховина“ у Стрию, а також подібних краєзнавчих осередків у Раві-Руській, Тернополі, Бережанах, Чорткові. Відзначається протидія їхній праці з боку офіційної влади, яка підтримувала аналогічні польські музейні інституції й закликала вступати до них українців [298, с. 130-133].

У згаданому дослідженні А. Козицького про краєзнавчий рух у Галичині [359] та в інших публікаціях автора (1999) [358] музейно-громадські об’єднання розглядаються як одна з головних форм розвитку його другого етапу: 1924 — 1930 рр. Структуризацію краєзнавчого руху (виділення окремих центрів, спеціалізація досліджень тощо) науковець

показує у двох площинах: у “горизонтальній” діяли Національний музей у Львові, музей НТШ; у “вертикальній” (забезпечувала взаємозв’язок між збирачами краєзнавчого матеріалу, дослідниками-науковцями та популяризаторами місцевої історії) функціонували регіональні музейні товариства. Автор розкриває процес їхнього створення місцевими аматорами та любителями старожитностей, які також забезпечували збір і збереження пам’яток старовини, проводили студії, що ставали найбільш зрозумілою масовою формою краєзнавчої роботи.

З дослідження А. Козицького випливає, що в 1930-х роках саме регіональні музеї стали основними рушійми українського краєзнавчого руху в Галичині. Автор показав їхнє виникнення і напрями діяльності, а також розкрив питання методичного й організаційного функціонування музейних установ, що супроводжувалися консолідацією зусиль у вигляді проведення музейних з’їздів, створення Союзу українських книгозбірень, музеїв та архівів, Комітету українських обласних музеїв тощо. Аналізуються їхні стосунки з польськими державними та громадськими музейницькими структурами [357].

Окремі аспекти цієї проблеми актуалізовано у працях Б. Вола [99]; А. Данилюка [185], В. Кушніра [445-446] й інших авторів. Нові цікаві думки в її осмислення вносить Б. Савчук [618, с. 60-64; 620]. Трактуючи українські самодіяльні музеї Галичини за міжвоєнного періоду як “широкий культурно-патріотичний рух”, тісно пов’язаний з краєзнавством, учений показує, що концептуальною основою їхнього функціонування було намагання зберегти соціокультурні особливості окремих регіонів. Генезу її формування він виводить з дискусії в українському інтелектуальному середовищі 1911-1914 років, коли перемогла думка про необхідність досліджувати не адміністративні, а “племінні”, тобто етнографічні, території. У 1930-х роках вона реалізовувалася на принципах “культурницького регіоналізму”, що і став основою розгортання українського музейницького руху. Дослідник доповнює його структурну характеристику важливими елементами у вигляді

музеїв, що існували при “Пласті“, “Союзі українок“, “Рідній школі“ та інших молодіжних, жіночих, культурно-освітніх товариствах. До речі, цей останній “сегмент“ музейно-краєзнавчого руху здебільшого випадає з поля зору дослідників.

Продуктивні напрацювання фактографічного і науково-теоретичного характеру у вивченні музейницького руху вносить доробок інших авторів переважно у вигляді статей та вступних розділів до довідникової та іншої літератури. Зокрема, публікації івано-франківських істориків і музеєзнавців П. Арсенича [9; 16], В. Бурдуланюка [63; 68], Б. Гаврилів [113; 115-116], М. Паньківа [542-543] поглиблюють розуміння генези музейницького руху в Галичині за досліджуваного періоду, розширюють уявлення про його окремі елементи у вигляді маловідомих установ. Вважаючи, що їхніми безпосередніми “предтечами“ були етнографічні та господарсько-промислові виставки в Галичині останньої третини ХІХ — початку ХХ ст., дослідники детально висвітлюють питання, пов’язані з їхньою організацією, експозиціями тощо. Стимул і приклад до влаштування таких заходів давали виставкові акції, популярні серед народів Західної Європи, зокрема й поляків.

Дослідження цієї проблеми логічно розгортається в контексті вивчення експозиційних установ, що були прямими попередниками сучасних музейних закладів. З таких позицій згадані автори показують створення з ініціативи В. Кобринського 1926 р. в Коломиї музею “Гуцульщина“, що тепер функціонує як Музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. В. Кобринського, якому належить одна з найбільших у Західній Україні етнографічних збірок. Як протиприклад цьому музею М. Паньків [543] розглядає факт заснування поляками 1928 р. у Станіславі Покутського музею, який, опираючись на підтримку меценатів, розгорнув широку виставкову діяльність, що на 1939 р. оперувала 6 тис. цінних експонатів, які мали доводити “польський характер“ міста й усього краю. Більшість з них були вивезені чи знищені, тож лише окремі пам’ятки нині зберігаються у краєзнавчому музеї Івано-Франківська.

З позицій такої “спадковості” аналітичні й довідникові публікації В. Лавренюк [449-450] і Я. Гайдукевич [125; 449] розкривають виникнення й становлення попередника Тернопільського обласного краєзнавчого музею — Подільського музею товариства “Народна школа”. Вони показали підготовчі заходи щодо створення та підтримку з боку меценатів і громадськості, завдяки якій експозиції швидко зростали і музей розгорнув широку просвітницьку роботу. Зазначивши, що це товариство було польським, автори чомусь наполегливо намагалися його “зукраїнізувати”, зокрема стверджуючи, що за статусом музей “мав бути польським”, але за тематикою і змістом він “став українським”. Частина з 10 тис. зібраних до Першої світової війни експонатів насправді відображали культурно-побутове становище українського населення галицького Поділля, але польські державні і громадські чинники часто використовували їх для доведення “польськості” краю. Отож, гадаємо, Подільський музей у цьому відношенні не був винятком.

Відхід від україноцентризму у вивченні музейництва в Галичині за міжвоєнного періоду ХХ сторіччя засвідчує і доробок Н. Заставецької [248-249; 253; 256; 259-260], яка показала, що його організаційна модель була аналогом музейної мережі всієї держави, але мала також і свої особливості, зумовлені специфікою становища краю та характером офіційної етнополітики. Такий погляд конкретизує показ діяльності Історичного музею м. Львова, Національного музею імені короля Яна III, Подільського музею у Тернополі, музеїв при філіях Польського краєзнавчого товариства, музею у Станіславі, провінційних та приватних музейних збірок. Послідовно проводиться думка про дискримінаційний характер офіційної музейницької політики, яка корінне населення позбавляла права на власну культурну спадщину та використовувала її в колонізаційних цілях.

Звільняючись від націоцентризму, українська історіографія продовжує зосереджуватися на “українському складнику” музейницького руху, що часто призводить до ігнорування факту існування відповідних польських

інституцій. Хоча між польськими та українськими музеями насправді була відкрита чи прихована конкуренція, вони не завжди виправдано протиставляються одні одним. Трапляється, коли польські інституції не ідентифікуються за національною ознакою, що іноді створює враження, буцімто в дослідженні йдеться про українські музеї. За винятком окремих сюжетів, майже не вивченими залишаються єврейські, німецькі асоціації відповідного спрямування.

Сказане дозволяє стверджувати про необхідність підготовки фаховими істориками спільно з краєзнавцями-аматорами ґрунтовних комплексних досліджень про розвиток музейництва в Галичині у другій половині ХІХ — 30-х роках ХХ ст., які б охоплювали всі його вияви незалежно від етнокультурних чи інших факторів. Актуальним залишається вивчення музеїв окремих інституцій, зокрема Ставропігії, НТШ, інших українських та польських інституцій.

Історіографія пам'яткоохоронної діяльності як складника краєзнавчого руху Галичини досліджуваного періоду має свої особливості. По-перше, як окрема наукова проблема вона почала викристалізовуватися головню в останнє десятиліття, так що у 1990-х роках у контексті розкриття “білих і чорних плям” історії її розглядали фрагментарно, в розрізі іншої проблематики. По-друге, це питання розкривається переважно в однотипних одножанрових науково-аналітичних статтях, хоча з'явилися і спеціальні дисертаційні дослідження. По-третє, у тематичному відношенні рух за збереження пам'яток історії і культури переплітається, подекуди “накладається” на інші складові краєзнавчого руху, передусім музейництво та громадські організації, що діяли в цих напрямках. По-четверте, ця тема активно осмислюється в контексті взаємин між офіційними державними і самодіяльними структурами та міжетнічних стосунків у краї.

Комплексний підхід до неї властивий дисертаційній роботі Н. Заставецької, що розкриває зміст, форми, методи, напрями діяльності польських і українських громадських організацій та музейних установ з

виявлення, охорони, вивчення і популяризації пам'яток історії та культури у Західній Україні в 1920–1939 рр. [260]. З таких позицій показана пам'яткоохоронна діяльність під кутом етнополітики Польської держави та її роль у консолідації українства. Доробок Н.Заставецької розглядатиметься при аналізі праць про окремі напрями руху зі збереження культурної спадщини.

Найбільшою є група праць про пам'яткоохоронну діяльність різних громадських об'єднань. У тематичному відношенні її поділяємо на окремі підгрупи. Першу, найбільшу, представляє численна вже згадувана література з історії “Просвіти“, “Рідної школи“ та жіночих, молодіжних, студентських товариств й об'єднань інтелігенції, де висвітлюються певні аспекти цієї проблеми в контексті з'ясування їх культурно-просвітницької та національно-виховної роботи. Такий комплексний підхід притаманний публікаціям Н. Заставецької [246-248; 252; 254; 256; 260], яка, окреслюючи структуру українського пам'яткоохоронного руху, включила до нього мало не всі національні культурно-освітні інституції, зокрема й туристично-краєзнавчого спрямування. Таке бачення проблеми подекуди “розмиває“ реальні контури цього руху та не увиразнює функції інституцій, покликаних безпосередньо розв'язувати відповідні завдання.

Найбільше уваги їй приділено у роботах з історії товариств “Пласт“, “Сокіл“, “Січ“, “Луг“ (І. Андрухів [3], О. Вацеба [82], В. Окаринський [527-528], Б. Савчук [618-619], Б. Трофим'як [715], І. Шумський [782-783] та ін.). За останні роки з'явилися спеціальні публікації Н. Заставецької [252; 260], В. Окаринського [527-528], інших авторів, які доводять, що саме ці організації виступали найактивнішими учасниками руху за збереження історико-культурної спадщини краю, що розглядається як вагомий чинник патріотичного виховання молоді та заборолом від її полонізації. У працях А. Грицана [171-172], І. Зуляка [271-272] виокремлюється діяльність “Просвіти“ в цьому напрямі: робота секцій з охорони пам'яток минулого при

філіях і секціях товариства; збір матеріалів з історії боротьби за державність у 1914-1919 рр.; залучення до цієї справи широкої громадськості тощо.

В історіографії залишається популярною тема вивчення і використання воєнних історичних пам'яток. У праці В. Горбика і Г. Денисенка [152] про діяльність громадських і наукових товариств України на початку ХХ ст. показано, що в Галичині її центром виступало НТШ, яке зусиллями своїх секцій і комісій проводило спеціальні обстеження карпатських теренів. Учені проаналізували їхні результати, оприлюднені в друкованих органах товариства, та артефакти, що зберігалися в Музеї історико-воєнних пам'яток.

Краще в літературі розроблена тема використання воєнних пам'яток у певних національно-політичних цілях, що також пояснюється і національно-патріотичними міркуваннями. Так, в окремому підрозділі книги Б. Савчука [618, с. 63-68] реконструйовано ідеологічне й організаційне становлення українського руху з охорони воєнних могил, який представляли спеціальні громадські товариства та масові молодіжні, жіночі, студентські й інші організації. Розкрито форми й засоби їхньої діяльності в цьому напрямі. У схожому ракурсі до проблеми підходить Н. Заставецька, яка показала вплив руху за охорону пам'яток воєнної історії на загострення міжнаціональних стосунків у краї [250]; проаналізувала діяльність музейних осередків щодо їхнього збереження та консолідації інтелектуальних і національних сил українства [248].

Доволі швидкий відхід дослідників цієї проблеми від україноцентризму пояснюємо як її змістовим характером, так і відсутністю тягаря інертності у вигляді доробку попередників, бо предметно і ґрунтовно її стали розробляти лише на початку ХХІ ст. Ця тенденція знаходить прояв у двох аспектах.

Перший репрезентують розробки про державну політику в ділянці охорони історичних пам'яток та взаємини між офіційними органами і громадськими організаціями в пам'яткоохоронній сфері. Доба австрійського панування в Галичині в цьому відношенні висвітлена гірше. Тут заслуговує на увагу розвідка І. Саламахи про реорганізацію віденським урядом органів

охорони пам'яток імперії в 1910-1914 рр [623]. Спираючись на об'єктивно обмежене коло джерел, автор детально реконструював її перебіг, показавши, що галицькі пам'яткоохоронці негативно сприйняли такі нововведення через їхній надто централізований характер. Такі перипетії стали своєрідним “завершальним акордом” політики Австро-Угорщини в цій царині, яка загалом потребує спеціального вивчення.

Ґрунтовніше ця проблематика розроблена стосовно міжвоєнного періоду, важлива заслуга тут належить О. Петровському. Вчений один з перших в українській історіографії з'ясував діяльність польських військових органів з охорони пам'яток мистецтва та культури на західноукраїнських теренах в 1919-1920 рр., що активізувалася відразу після українсько-польського збройного конфлікту [571-574]. Він показав, що, будучи переможцями, поляки, з одного боку, мобілізували весь організаційний, політичний, інтелектуальний потенціал, щоб зберегти й увіковічнити пам'ять полеглих борців за їхню національну державність, а з іншого, — гостро переслідували будь-які заходи в цьому напрям українців.

У низці документально-аналітичних статей О. Петровського актуалізовано правові та організаційні засади формування системи охорони культурної спадщини на західноукраїнських землях, які відповідали загальнодержавним нормативним актам, що подекуди обмежували відповідну діяльність нацменшин [571]. Також науковець розкрив процес формування та роботу офіційних пам'яткоохоронних структур і державних службовців (консерваторів) у царині збереження пам'яток історії і культури на приєднаних західноукраїнських теренах [574], показав форми, механізми та організаційно-політичні аспекти їхньої взаємодії з польською та українською громадськістю Галичини [572]. Державну політику зі збереження історико-культурної спадщини в Західній Україні в контексті внутрішньої політики Польщі вивчала Н. Заставецька [253-254; 257; 259; 261].

Хоча науковці дивилися на цю проблематику крізь “етноукраїнські окуляри”, вони все-таки відійшли від безапеляційно викривальної позиції польської державної політики в цій сфері, намагалися давати виваженіші оцінки, зважаючи на тогочасні реалії. Так, з одного боку, визнавалися правильні кроки і заходи офіційних чинників у напрямі збереження пам’яток на “східних кресах” та намагання опертися на підтримку громадськості. З іншого боку, вони упереджено трактували історико-культурну спадщину як винятково “польську”, залишали без покарання акти вандалізму відносно українських святинь тощо.

Другий аспект, що засвідчує відхід від україноцентризму, пов’язуємо з відображенням в історіографії пам’яткоохоронної діяльності польських інституцій. До їхнього вивчення долучилася Н. Заставецька [246-247; 256], яка розкрила організаційну структуру та зміст праці Польського краєзнавчого й інших наукових товариств у цьому напрямі. Дослідниця обстоювала таку позицію: польські асоціації всіма засобами реалізовували ідею збереження пам’яток старовини, залучали громадськість до цієї справи, однак, пропагуючи “єдність культури краю”, трактували її як винятково “польську”, чим збіднювали спадщину українців, сприяли їхній полонізації. Тому в цій ділянці зростала міжнаціональна конкуренція.

У дослідженні Р. Масика [502-503] показано діяльність Товариства шанувальників минувшини Львова (1906-1939), Об’єднання шанувальників Львова (1924) та інших польських інституцій в організації охорони історичних пам’яток галицької столиці. Перспективним видається подальше поглиблене вивчення порушеного О. Гаврилюком [120] питання щодо відбудови та реставрації пам’яток архітектури на українських теренах Другої Речі Посполитої, завдяки чому зберігалися від руйнування цінні пам’ятки історії та культури, що належали як польській, так і українській спільнотам.

Констатуємо поступ у вивченні пам’яткоохоронної діяльності церковних інституцій у Галичині. Хоча до цієї проблеми зверталось невелике коло науковців, вони представили цікаві розвідки, що розкривають її головні

контури. Насамперед відзначмо дисертаційну роботу М. Бандрівського “Пам’яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець XIX — XX ст.)“ [29]. Пишучи про період другої половини XIX — початку XX ст., автор розглядає чимало вже аналізованих учними конкретно-історичних й історіографічних проблем, але розкриває їхні нові грані через призму праці церковних структур і духовенства. Отож показано, що майже всі відомі діячі Ставропігії були представниками духовного стану та діяли за підтримки Греко-католицької церкви і її очільників, які й ініціювали виставки пам’яток старовини 1885 і 1888 рр., створення Церковного (Національного) музею тощо. Вивчаючи міжвоєнний період, М. Бандрівський розкрив діяльність зі збереження культурної спадщини Львівської Богословської академії, навколо якої зусиллями ректора Й. Сліпого гуртувалися знані діячі та науковці. Показ співпраці Церкви та НТШ розширює уявлення про розкопки і дослідження давнього Галича. Втім, за винятком окремих сюжетів, науковець оминув увагою діяльність у цій сфері римо-католицької й інших конфесій.

Діяльність Греко-католицької церкви з охорони пам’яток української культури в першій третині XX ст. в доволі схожому ракурсі розглядається в спеціальній розвідці С. Гнот [133].

Наявні публікації, по-перше, засвідчують чітке окреслення наукових контурів цієї проблеми; по-друге, відображають вагому діяльність греко-католицької церкви у цій галузі, яка зусиллями своїх очільників, духовенства, вірян продемонструвала значний мобілізаційний потенціал щодо розв’язання цього життєво значущого для української суспільності питання. Між тим, підкреслимо, цей аспект недостатньо представлений, а то й зовсім “випадає” з узагальнюючих досліджень з історії краєзнавчого руху в означений період.

Виокремлюємо праці історико-біографічного та конкретно-історичного характеру про роль окремих персоналій у пам’яткоохоронному русі. Упродовж останніх років вони в чималій кількості з’являлися на сторінках регіональних (обласних, районних, міських) краєзнавчих часописів та у

фахових наукових виданнях. Їхніми авторами виступали місцеві аматори-краєзнавці, члени родин самих діячів, учені-історики. Ця обставина зумовила різний науковий рівень таких матеріалів, які, з одного боку, привносили безліч нових фактів й імен в історичне краєзнавство, а з іншого, — містили фактографічні помилки й інші хиби, що не сприяло підвищенню якості таких студій.

Про значущість відповідної роботи засвідчують, приміром, змістовна розвідка В. Горняткевича [154] про засновника музею “Бойківщини” В. Гуркевича та стаття А. Козицького [357] про В. Кобільника, який протягом десятиріччя очолював товариство “Бойківщина”. Автори представляють цих персоналій як жертвних самовідданих діячів, зусиллями яких за важких суспільних умов поставали і розбудовувалися українські музейницькі інституції, що нагромаджували унікальні пам’ятки матеріальної і духовної культури. Активну роботу проводять дослідники Тернопільщини, повертаючи із забуття плеяду діячів, які впродовж ХХ ст. розвивали музейну справу в краї [102].

Через обмежені рамки нашого дослідження анотативно відзначаємо спеціальні розвідки про роль митрополита А. Шептицького в організації музейної справи в Галичині (О. Іваник [280]); про І. Крип’якевича, який активно працював у Краєвому комітеті охорони воєнних могил, організовував роботу з відновлення й упорядкування військових поховань (Н. Клименко [340]); про збиральницьку і пам’яткоохоронну роботу В. Січинського та реставратора Національного музею у Львові Я. Музику (Я. Павличко [538], Т. Тимченко [700]); про історика і консерватора доісторичних пам’яток Галичини Б. Януша (І. Сварник [629]) та ін. Такі публікації персоніфікують і розкривають нові грані руху за збереження культурної спадщини, який підносився зусиллями численних діячів, більш та менш знаних. Показовою тут є низка розвідок Я. Малика [495-4496] про маловідому постать Й. Застирця, уродженця Бродівщини (1873), який проводив копітку працю з увічнення пам’яті діячів “Руської Трійці” та інших

заслужених українців на львівських цвинтарях й у меморіальних пам'ятках. Гадаємо, що історики та аматори-краєзнавці повинні ґрунтовніше вивчати життєдіяльність таких місцевих діячів.

Відзначмо “регіональний зріз” історіографії окресленої проблематики. Має місце ситуація, коли в узагальнюючих працях з історії музейництва та пам'яткоохоронної діяльності в Україні Галичина, порівняно зі іншими регіонами, представляється неадекватно слабо, або зовсім ігнорується. Зокрема, ступінь дослідженості цієї проблематики, як і краєзнавчого руху в Галичині загалом, поступається рівню вивченості цих проблем відносно сусідньої Волині. Це стосується як міжвоєнних десятиріч (див., напр.: Н. Кінд-Войтюк [334] та ін.), а особливо періоду ХІХ — початку ХХ ст. (див.: С. Гаврилюк [121]), який відносно Галичини представлений невеликою кількістю праць.

Сучасна польська історіографії проблем музейництва та пам'яткоохоронної діяльності у Галичині представлена низкою публікацій. Більшість із них опосередковано стосуються вказаної проблематики, або розкривають лише окремі її аспекти. Внесок у розвиток історичної науки, музейної справи та пам'яткоохоронної діяльності львівських наукових товариств розкриває Й. Пісулінська [812]. Ця праця якісно вирізняється з ряду досліджень сучасних польських науковців намаганням висвітлити об'єктивні суспільно-політичні реалії існування польських та українських товариств. Науковець наголошує на практичній відсутності співпраці між українським і польськими товариствами та помітній конкуренції, яка помітно перешкоджала конструктивному вирішенню питань, пов'язаних не тільки із збереженням пам'яток історії та культури краю.

Невід'ємним складником краєзнавчого руху є шкільне краєзнавство. Його сучасне розуміння (див. розд. І) загалом збігається з трактуванням, побутуючим у Галичині за досліджуваного періоду, хоча в цьому випадку воно має свої особливості, зумовлені національно-політичним становищем краю, характером шкільної системи й іншими чинниками. Усе це визначає

архітектоніку історіографії порушеної проблеми. Вона ввібрала праці різного тематичного спектру, в якому значне місце посідає історико-педагогічна література.

Кілька присвячених їй спеціальних публікацій не пропонують комплексного підходу до висвітлення проблеми шкільного краєзнавства. Так, А. Середяк у статті “Краєзнавство як засіб національного виховання у навчальних закладах Східної Галичини в міжвоєнний період” [642] зосередилася на аналізі україномовної педагогічної преси як засобу інформування про зміст польської освітньої політики. Цікавішим виглядає розгляд дослідницею виступів у періодиці українських діячів з пропозиціями запровадження до шкільних програм краєзнавчих матеріалів задля протистояння курсу на полонізацію молоді. У розділі праці Я. Треф’яка [707, с. 39-44] про краєзнавчу роботу в національній школі задекларовано мету — показати її висвітлення на Прикарпатті за доби панування Австро-Угорщини й Польщі. Однак насправді автор обмежився показом заходів із запровадження вивчення “місцевої історії” до навчальних планів українських шкіл.

Заслуговує на увагу згадуване дослідження А. Козицького [359], який розкрив діяльність у 1920-1923 рр. таких осередків краєзнавчого руху, як учнівські та студентські гуртки і товариства. Науковець показав, що підстави для активізації краєзнавчої діяльності в молодіжному середовищі за того часу давали легальний статус навчальних закладів, наявність приміщень, доступ до бібліотек, підтримка з боку вчительства. Також висвітлюються форми її проведення учнівськими гуртками Львова, Станіслава, Коломиї (екскурсії, збиральницька робота, створення колекцій старожитностей тощо); з’ясовуються причини, що обмежували число їхніх учасників та розгортання краєзнавчої пропаганди, тощо. Втім автор фактично не відобразив розвиток шкільного краєзнавства за наступних років, яке набиало якісно нових форм і змісту.

Ці прогалини в історичних й історико-краєзнавчих студіях компенсують історико-педагогічні дослідження, що відзначаються різноплановою тематикою та здебільшого представляють окремі фрагменти розвитку шкільного краєзнавства, які в сукупності наближають до формування повніших уявлень про його розвиток. Зважаючи на значний масив такої літератури, обмежимося розглядом репрезентативних монографічних і дисертаційних праць, які узагальнюють науковий доробок. Серед них головну групу становлять праці з історії освіти Галичини. Так, з надбань Б. Ступарика [673-676], який у середині 1990-х років виступив одним з піонерів вивчення цієї теми, впливає присутність “краєзнавчих елементів“ у педагогічній думці Галичини другої половини ХІХ — 30-х років ХХ ст. Вони проявляються в наріжному принципі народності, що передбачав пізнання “свого середовища“ через безпосереднє збирання і збереження місцевих артефактів. На його реалізацію спрямовувала навчально-методична література для шкільних закладів різних типів. Учений показав наслідування українськими вченими-педагогами відповідного зарубіжного досвіду та освітню політику пануючих політичних режимів, які прагнули перетворити школу на засіб виховання лояльних громадян держави.

Поглиблене висвітлення ця проблематика знайшла у студіях Т. Завгородньої [238-240], яка узагальнила діяльність українських педагогів з використання українознавчих (краєзнавчих) матеріалів у навчально-виховному процесі українських шкіл Галичини в 1918-1939 рр. За тогочасних умов, за думкою вченої, врахування особливостей середовища, відомостей про місцеві історичні постаті й події набиало особливого значення, стаючи одним з важливих факторів формування національної свідомості молоді. З'ясовуючи розробку теоретико-методичних поглядів учених і педагогів П. Біланюка, М. Галушинського, А. Домбровського, Б. Заклинського, В. Калиновича, С. Маланюка, М. Пушкаря, М. Семчишина та інших, дослідниця розкрила зміст обґрунтованих ними принципів народності та регіоналізму в навчанні. Вони передбачали пізнання і безпосереднє

прилучення до історії, традицій, звичаїв, рідного краю та шанобливе ставлення до сусідніх етноспільнот. Показується протистояння навколо запровадження до навчальних планів годин, що передбачали ознайомлення учнів із краєзнавчими матеріалами. Аналіз фрагментарного відображення порушеної проблеми у праці Т. Завгородньої [240] засвідчує, що українознавчі елементи з акцентом на пізнання “свого краю” наскрізь пронизували теорію і практику навчання в українській системі освіти Галичини зазначеного періоду.

Доцільність включення в історіографічний, зокрема й історико-краєзнавчий, науковий простір доробку історико-педагогічної науки ілюструє дослідження М. Чепіль про теорію і практику формування національної свідомості молоді Галичини у другій половині ХІХ — першій третині ХХ ст. [746]. Зокрема дослідниця доводить, що поняття “національна свідомість” уперше вжив й обґрунтував С. Томашівський, який уважав, що її формування слід розпочинати з виховання любові до рідного краю, але це не має переходити в ізольований егоїзм. Так само і плекання патріотизму варто розпочинати з пізнання “свого найближчого середовища”, а потім — і загальноукраїнських цінностей. Глибші уявлення про стан і розвиток шкільного краєзнавства дають дослідження, присвячені окремим ланкам освітнього процесу. Так, у праці Г. Лемко про зміст початкової освіти в українських школах Західної України у 1919-1939 рр. [457] показано, що при організації в них навчально-виховного процесу, з одного боку, та при підготовці вченими-педагогами дидактичної літератури, з іншого, активно розроблявся і використовувався принцип регіоналізму, що вимагав використання відомостей з історії і географії України та окремих сіл, міст, де функціонували навчальні заклади. Цікавий новаторський зріз використання краєзнавчого матеріалу розкрила Л. Сливка при вивченні проблеми виховання здорового способу життя учнів початкових шкіл Західної України вказаного періоду [656]. Дослідниця відзначає, що його фундаментальною основою є концепція виховуючого навчання, яка передбачає залучення дітей

до збирання фольклорно-етнографічних і краєзнавчих матеріалів задля безпосереднього прилучення й пізнання “дійсності довкілля”.

У різнотипових працях: монографіях (І. Курляк [432-433], дисертаціях (О. Ворощук [106], Н. Сабат [614] та ін.), спеціальних статейних публікаціях (Г. Гуменюк [179-181], І. Прокоп [591] та ін.) розробляється проблема розвитку шкільного краєзнавства у середніх початкових закладах (гімназіях і ліцеях) Галичини останньої третини ХІХ — 30-х роках ХХ ст. У них достатньо глибоко, детально розкриваються його роль і місце в навчальному процесі та в позакласній і позашкільній роботі, що проявлялося у діяльності шкільних “наукових” краєзнавчих гуртків та пластових організацій, які здійснювали пізнавальні прогульки, за спеціальними “правильниками” збирали етнографічні матеріали й різні старожитності; в роботі шкільних музеїв відповідного спрямування; в розробці маршрутів і проведенні екскурсій; пам’яткоохоронній діяльності тощо. Щоправда, вивчалися головню українські приватні й державні заклади, а польські залишалися майже поза увагою.

У дослідженні М. Барни [33] про розвиток педагогічної освіти Галичини в 1867-1939 рр. показано вимоги української громадськості до вчителів щодо знання, поваги до місцевих традицій і звичаїв. Це забезпечувало їхню адаптацію і зростання авторитету серед мешканців громад, а також використання “матеріалів живого довкілля” в навчально-виховному процесі.

Червоною ниткою через історико-педагогічні дослідження проходить теза, згідно з якою шкільне краєзнавство слугувало важливим фактором формування національної свідомості української молоді Галичини, тому між українськими вченими-педагогами й учителями, з одного боку, та офіційними державними чинниками, з іншого, точилося непримириме протистояння щодо запровадження його окремих форм і елементів до навчально-виховного процесу. За таких обставин краєзнавча робота використовувалася і як засіб денационалізації. На сторінках дисертаційного

дослідження У. Кецик [322] про громадянське виховання учнів українських професійних шкіл Галичини в першій третині ХХ ст. узагальнено зміст і форми роботи (краєзнавчі гуртки й екскурсії, конкурси зі знання місцевої історії і звичаїв, заходи із ушанування могил героїв, полеглих за волю України, відвідування етнографічних і мистецьких виставок), що забезпечували їх гармонійне виховання на “пожиточних” і національно свідомих особистостей.

Вивчення шкільного краєзнавства здійснювалося і в контексті досліджень з етнопедагогіки, що перетворилася на окремий синтетичний науковий напрям, який розвивається в тісному зв’язку з історичними, краєзнавчими, етнографічними студіями. Одним із сучасних “батьків” етнопедагогіки, що розробив її науково-теоретичні засади, вважається М. Стельмахович [670]. У масиві наукової і дидактичної літератури, зокрема ґрунтовних навчальних посібників [670; 718-719; 723] представлено цікавий матеріал з досвіду і практики застосування надбань народознавчих і краєзнавчих знань у навчально-виховному процесі різних типів навчальних закладів другої половини ХІХ — 30-х років ХХ ст. У дослідженні Л. Левицької про етнопедагогічні аспекти виховання характеру в українській етнопедагогіці Галичини в 1919-1939 рр. [453] узагальнено теорію і практику використання довколишнього соціокультурного середовища як формуючого чинника зростаючого покоління. Вона обґрунтувала постулат, згідно з яким родинне життя розглядається як взірць громадського життя, а родина — як “мала Батьківщина”; на цій основі кристалізувалося розуміння ролі довкілля та “Батьківщини великої” у формуванні людських чеснот.

Виокремлюємо групу праць у вигляді комплексних досліджень (С. Лаба [447] та ін.) та окремих статей (напр. І. Гургула “Краєзнавча тематика на сторінках львівського педагогічного часопису “Основа“ [184] та ін.) про роль педагогічної преси в розвитку краєзнавства. Ця проблема розкривається з трьох позицій. По-перше, завдяки висвітленню становища шкіл, учительства, освітнього життя в окремих місцевостях, вона становить

цінне джерело з вивчення культурно-освітніх процесів. По-друге, в педагогічних часописах друкувалися матеріали дидактичного та інформаційного характеру, які спрямовували на використання різних форм і засобів краєзнавчої роботи як дієвого напрямку національного виховання українського молоді, а також пропагували практику і досвід її використання в певних навчальних закладах. По-третє, такі дослідження конкретизують, поглиблюють уявлення про розвиток регіональних друкованих органів, навколо яких гуртувалися місцеві творчі сили.

Виокремлюємо масив праць з історико-педагогічної біографістики про українських педагогів і громадських діячів Галичини другої половини XIX — 30-х років XX ст. Один з наукових осередків її вивчення формується в Івано-Франківську, про що засвідчують десятки дисертаційних і монографічних досліджень та спеціальних книжкових і довідниково-біографічних видань. Зпоміж них згадаємо ґрунтовніші роботи про педагогічні погляди та громадсько-просвітницьку діяльність А. Крушельницького (О. Канчалаба [312], Н. Чаграк [754]), О. Партицького (Р. Ковалюк [349-350], О. Качмар [320]), Г. Врецьони та І. Ющишина (Б. Ступарик, Л. Калинчук, Р. Михайлишин [673-676]), Б. Заклинського (О. Каськів [314]), Д. Петріва (Т. Завгородня [238]), О. Барвінського (Б. Гречин [165]), В. Сімовича (Т. Когут [354]) та ін.

Не вдаючись до поглибленого аналізу творчого доробку і практичної діяльності цих персоналій, відзначимо, що у царині шкільного краєзнавства вона висвітлюється у трьох головних аспектах. Перший стосується підготовки навчально-методичної літератури — читанок, підручників тощо. Показано, що, наслідуючи зарубіжний досвід та сповідуючи принцип народності, їхні автори доводили значущість використання краєзнавчого компонента при викладанні різних предметів. Зокрема, при вивченні рідної мови й літератури учні мали знайомитися з усною поетикою народу, залучатися до збирання казок, легенд, переказів; при вивченні історії в них формувалися знання про свою малу Батьківщину, любов до свого міста, села,

регіону (Галичини); вивчення географії пропонувалося розпочинати із ознайомлення з рідною місциною тощо. Другий аспект полягає в показі практичної роботи з організації краєзнавчої діяльності у вигляді краєзнавчих прогулянок, гуртків тощо. Третій — у видавничій і редакторській діяльності та пропаганді народознавчої спадщини, зорієнтованої на пізнання свого народу, його звичаїв і обрядів.

Наскільки масштабною, продуктивною могла бути така праця, засвідчує дослідження Н. Клименко про культурно-просвітницьку діяльність І. Крип'якевича [340]. Дослідниця відобразила його копітку працю в Рогатинській українській гімназії із упровадження краєзнавчих екскурсій як форми позакласної роботи; показала активне використання ним читанок й оповідань з історико-краєзнавчої проблематики, частину з яких І. Крип'якевич написав уласноруч. Показано вплив цього досвіду на організаційно-краєзнавчу роботу історика у 1920-30-х роках.

За останнє десятиріччя посилилася увага науковців до функціонування польського шкільного краєзнавства, що проявилось у висвітленні окремих аспектів цієї проблеми, пов'язаних з функціонування відповідних інституцій. Так, у спеціальній публікації Р. Масика [502] відображено працю Львівського відділення Польського краєзнавчого товариства, яке зорганізувало мережу краєзнавчих гуртків у школах та гімназіях, заохочувало учнів до збирання матеріалів, вивчення і популяризації краєзнавчих знань, видавало спеціальний часопис. Різноманітна діяльність Польського краєзнавчого товариства з розвитку шкільного і вузівського краєзнавства на теренах Галичини фрагментарно висвітлено у працях Н. Заставецької [248]. Дослідники В. Лавренюк і Я. Гайдукевич [449-450] показали роботу польського товариства "Народна школа" (1894) з налагодження краєзнавчої роботи в заснованих ним 55 початкових школах Тернопільського воєводства. Ці та інші розвідки засвідчують потребу спеціального поглибленого вивчення порушеної проблеми, яка, до речі, з відповідних націоцентричних позицій широко представлена в польській історіографії.

Отже, розглянуті аспекти розвитку краєзнавчого руху мають різний ступінь дослідженості, їхнє відображення в літературі має свої спільні та відмінні риси. Труднощі та особливості, пов'язані з аналізом присвяченої їм літератури, зумовлюються тим, що вона має різнопрофільний (історичний, історико-краєзнавчий, історико-педагогічний, мистецтвознавчий тощо) та різнотипний характер, а в тематичному відношенні публікації із цієї теми часто перегукуються й “накладаються” одна на одну. Сказане передусім стосується проблематики музеєзнавства, яка вивчена чи не найкраще та висвітлюється у тісному зв'язку (як аспект, складник) з темою збереження історико-культурної спадщини Галичини у 1830-х — 1930-х роках. Глибше досліджені українські самодіяльні музейні товариства, музеї НТШ, інші українські музейні інституції у Львові. Зусиллями окремих авторів зроблено помітний поступ у вивченні інституціонального аспекту пам'яткоохоронної діяльності. При цьому українські історики активніше, ніж у студіях з інших конкретно-історичних проблем, відходять від націоцентризму. Хоча діяльність польських чинників у цих напрямках уже стала предметом окремих студій, вона, однак, здебільшого оцінюється через українські “історіографічні окуляри” та під кутом протиставлення відповідним українським інституціям. Існує помітна відмінність між вищим рівнем вивченості цих проблем за міжвоєнного періоду, у порівнянні із другою половиною XIX — початком XX ст.

Тема шкільного краєзнавства здебільшого фрагментарно розривається в історичних роботах, тож основний здобуток її вивчення презентують історико-педагогічні дослідження. Гадаємо, вона, як і проблема музейництва (навіть окремих його складників), заслуговують на спеціальне комплексне вивчення. Поліпшенню стану справ у цій сфері сприятиме тісніша співпраця аматорів і любителів старожитностей із фаховими вченими, які піддаватимуть науковій експертизі рукописи чи різного роду артефакти, щоб спільними силами поглиблено вивчати краєзнавчий рух у Галичині в 1830-х — 1930-х р.

Розділ 3.

ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ КРАЄЗНАВЧОЇ ТУРИСТИКИ ГАЛИЧИНИ У 1830-Х —1930-Х РОКАХ

3.1. Народознавчі мандрівки діячів “Руської Трійці“, Івана Франка та їх послідовників

В українській історіографічній традиції, як вже відзначалося, існує підхід згідно з яким краєзнавча туристика (туристично-краєзнавчий рух) вважається невід’ємним складником краєзнавчого руху. Такий погляд, вірогідно, залишає місце для дискусії, однак загалом він прийнятний, особливо якщо розглядати туристику як елемент краєзнавчих подорожей. Ця важлива форма краєзнавчої роботи має два завдання: а) науково-евристичне — пошук, збір емпіричного матеріалу; б) дидактичне — ознайомлення з минулим і сьогоденням рідного краю у навчальних і виховних цілях. Таким чином, туризм, з одного боку, можна вважати “інструментом“ (формою, методом, засобом) одержання і поширення краєзнавчих знань. З іншого боку, об’єктом краєзнавчих досліджень є природно-географічні, культурно-побутові, історико-етнографічні особливості краю, що становлять його туристичний ресурсний потенціал. У сукупності ці дві іпостасі витворюють краєзнавчий туризм, що поєднується з рекреацією, спортом, розвагами.

Таке бачення проблеми визначає архітектоніку української історіографії краєзнавчої туристики в Галичині за досліджуваного періоду. Проблемно-хронологічний підхід до її вивчення дозволяє рельєфніше відстежувати процес нарощування знань, що акумульовані в сучасних різновидових, різножанрових працях. У тематичному відношенні в ньому вирізняються кілька вузлових проблем, найкраще представлених у літературі. Це: 1) народознавчі (в літературі зустрічаються як “туристські“, “краєзнавчі“, “етнографічні“, “фольклорні“) подорожі (мандрівки) діячів “Руської Трійці“, І. Франка та їхнього оточення й послідовників; 2) туристично-краєзнавча

діяльність молодіжних і студентських організацій; 3) функціонування спеціалізованих краєзнавчо-туристичних інституцій та інші громадські ініціативи відповідного спрямування.

В історичних синтезах ця проблематика в кращому випадку знаходила фрагментарне висвітлення. Ширше відображена вона в роботах культурологічного спрямування, де трактується як “результат“, “наслідок“, “вияв“, “складник“ загального національно-культурного відродження. Специфічні інформацію та оціночні характеристики про неї представляє пласт історико-біографічних праць. Порівняно із ним вузький історіографічний “сегмент“ становлять спеціальні, переважно статейні публікації, які пропонують цікаві узагальнення і висновки із означеної теми.

“Руська Трійця“ — одне з унікальних явищ української історії. Маємо небагато аналогів, коли б одному неформальному об’єднанню інтелектуалів, що видало відносно невеликий за обсягом, але знаковий за науковою і суспільно-політичною значущістю доробок, було присвячено стільки літератури. Лише один покажчик із цієї проблеми за 1934-1990 рр. фіксує понад 1,9 тис. назв [612]. За два останніх десятиріччя її бібліографія збагатилася не однією сотнею праць. Цей процес увиразнює серійне видання “Шашкевичіана“, започатковане 1963 р. у Вінніпезі та 1993 року перенесене до України. У цій “новій серії“ за 1996-2004 рр. з’явилося шість випусків, з яких для нашого дослідження найбільший інтерес становить третій том “Руська Трійця“ і Прикарпаття“ (2000) [771].

Феномен історіографії “Руської Трійці“ полягає ще й у тому, що до цієї теми, щоправда, з відмінних ідейних позицій зверталися радянські, діаспорні та, врешті, сучасні дослідники, причому з різних наукових галузей знань — історики, літературознавці, фольклористи, філософи, етнографи, педагоги тощо. Ця обставина зумовила специфічну тяглість у його осмисленні, коли на різних етапах історіографічного процесу дослідники покликалися передусім на твори самих діячів “Руської Трійці“, а в її кожному черговому переосмисленні відкривалися насамперед нові фактологічні деталі, але

менше з'являлося оригінальних думок і поглядів. При цьому науковці одноставні в тому, що одним з важливих чинників у дослідженні М. Шашкевичем, І. Вагилевичем, Я. Головацьким народного побуту і фольклору стали їхні народознавчі подорожі, які слугували основою подальших етнографічно-фольклорних та історико-етнографічних студій.

Зважаючи на величезну бібліографію про “Руську Трійцю“, зупинимося на репрезентативних працях, що відображають означений аспект її діяльності.

Здійснена нами реконструкція архітектоніки історіографії народознавчих мандрівок діячів “Руської Трійці“ та їхньої історико-краєзнавчої діяльності дозволяє відобразити основні віхи нарощування знань із цієї проблеми. Свого роду “відправними“ у її вивченні стали праці І. Франка [751], І. Крип'якевича [404; 406] та особливо Є. Пеленського [556-557], який один з перших докладно реконструював маршрути подорожей Я. Головацького та І. Вагилевича. Помітніший внесок у розробку цього питання зробили радянські вчені-літературознавці, зокрема Т. Полянїна [5787], яка 1970 р. чи не вперше репрезентувала науковій спільноті працю Я. Головацького “Подорож по Галицькій та Угорській Русі“. Саме ці подорожні нотатки [587] та його автобіографічні записки [138] до сьогодні залишаються основним джерелом вивчення географії народознавчих мандрівок “будителів“.

Їх подальші дослідження розгорталися в контексті з'ясування ролі і значення діячів “Руської Трійці“ в українському національному відродженні (1) та в ракурсі вивчення розвитку української етнографії, фольклористики, історичної науки, слов'янознавства тощо (2). У першому випадку найґрунтовнішою досі залишається колективна монографія про роль і місце “Руської Трійці“ в історії суспільно-політичного руху і культури України (1987) [611], де показано значення етнографічних мандрівок для пробудження національного життя та зростання національної свідомості українців Галичини.

У працях історико-етнографічного спрямування (С. Малець [494], Г. Дем'ян [203-204], ін.) зосереджено увагу на прагненнях діячів “Руської Трійці” охопити пошуково-збиральницькою роботою якнайширші терени, що вважалися зонами збереження української та загальнослов'янської культурно-побутових ідентичностей задля доведення спільних етнокультурних рис.

Окремо відзначаємо фундаментальну монографію Р. Кирчіва “Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської Трійці” (1990) [329]. Узагальнивши великий обсяг українських й іноземних джерел, автор розкрив зміст її народознавчої програми, особливість якої полягала в тому, що вона реалізовувалася в період, коли громадянська історія, археологія, географія, етнографія, фольклористика фактично не розрізнялися між собою, виступаючи в щільному взаємозв'язку. Учений показав організаційні заходи з підготовки збиральницької роботи, реконструював її географію (розробив карту-схему мандрівок), проаналізував збиральницьку роботу і дослідження пам'яток народної духовної і матеріальної культури Прикарпаття. Оцінюючи діячів “Руської Трійці” як першопрохідців у народознавчому розвідуванні західноукраїнського краю, Р. Кирчів підкреслив, що їхня спадщина має не регіональне, а загальноукраїнське значення.

Надбання двох останніх десятиріч показали, що праця Р. Кирчіва не вичерпала осмислення масштабної експедиційної і науково-теоретичної діяльності членів “Руської Трійці” та близького до неї кола діячів. Утім приріст оригінальних знань простежуємо головню в розробці окремих вузькотематичних аспектів проблеми. Так, черговий раз звертаючись до “Подорожі...” Я. Головацького, М. Вальо проаналізувала жанрові особливості твору в контексті подорожньої літератури про Карпати [76]. Порівнюючи його з іншими такого роду дослідженнями українських і зарубіжних діячів, вона вважає “Подорожі...” чи не найкращим твором такого жанру в українській літературі ХІХ ст. М. Вальо також заактуалізувала потребу вивчення,

перекладу, перевидання подорожніх нотаток польських, німецьких, чеських, австрійських авторів, що мандрували Прикарпаттям.

Власну реконструкцію народознавчих мандрівок діячів “Руської Трійці” у контексті зародження і становлення українського краєзнавчо-туристичного руху в Галичині здійснив Я. Луцький [482, с. 24-49]. Автор детально показав зміст просвітницької роботи серед місцевого населення під час її проведення.

Обмежимося анонсуванням та узагальнюючим аналізом помітніших різножанрових досліджень про історико-краєзнавчу діяльність “Руської Трійці”. Такий підхід виправданий і з огляду на те, що більшість з них ґрунтується практично на однакому комплексі джерельних матеріалів та притаманних їм схожих підходах, трактуваннях, характеристиках зазначеного явища.

Сказане стосується і висвітлення мандрівничої діяльності у 1830-х роках сподвижників галицьких “будителів” М. Верещинського, К. Блонського, Г. Боднаря, Г. Ількевича, Й. Левицького та інших згодом знаних культурних і громадських діячів Галичини. Ця проблема порушується переважно в контексті (на задньому плані) народознавчих подорожей членів “Руської Трійці”, хоча іноді вона ставала окремим предметом дослідження. Започаткована І. Франком [751] перша тенденція продовжувалася західноукраїнськими істориками в першій третині ХХ ст. (І. Крип'якевич [403-404; 406], Є. Пеленський [556] та ін.). Пляду діячів з оточення і послідовників “Руської Трійці” (М. Устиянович, А. Могильницький, Р. Мох та ін.) охарактеризував О. Петраш [569, с. 103-151], зосередившись на їхній літературній творчості. У присвяченому цій проблематиці другому випуску “Шашкевичіани” вміщено два десятка статей відповідного спрямування. Вони в різній тональності подають сюжети, що стосуються розгортання народознавчого мандрівництва задля збирання і дослідження пам'яток етнографії, фольклору, інших старожитностей.

У згадуваних серійних наукових збірниках “Шашкевичіани” близько 3/4 матеріалів написані у стилі, наближеному до жанру біографістики. Окрім того, з’явилися десятки статейних і книжкових публікацій, підготовлених у вигляді літературних та науково-історичних біографій. Вони відображають різні стадії біографічного дослідження: емпіричний; реконструкція життєдіяльності та інтерпретація окремих фактів; репрезентація постатей у сукупності внутрішніх і зовнішніх зв’язків, спонукальних мотивів поведінки тощо. Нерідко всі ці стадії присутні в одному дослідженні. Так, приміром, М. Вальо [76] уточнила багато спірних, маловідомих фактів, пов’язаних з появою і мовою написання твору Я. Головацького “Подорож по Галицькій та Угорській Русі...”, дала його змістово-структурну характеристику, показала місце у “подорожній” європейській літературі ХХ ст.

Виразний історико-краєзнавчий характер носить значна частина праць, присвячених І. Вагилевичу. З-поміж них відзначмо видання Г. Дем’яна “Іван Вагилевич — історик і народознавець” [203-204], Б. Гавриліві і З. Бойчука “Прикарпаття в історико-краєзнавчих дослідженнях Івана Вагилевича” [112] та ін. У них реконструйовано його подорожі галицьким Прикарпаттям, проаналізовано історико-етнографічні описи І. Вагилевичем цього терену, особливо Бойківщини, Гуцульщини; показано його стосунки й обмін інформацією про віднайдені пам’ятки із зарубіжними колегами тощо.

Схоже структурно-змістове наповнення мають студії про життєдіяльність Я. Головацького, зокрема П. Арсенича [6-7], Р. Кирчіва [327], Г. Кучера [441], М. Люзняк [489], Ф. Стеблія [668] та ін. У них акценти зміщуються на показ збору матеріалів і просякнуті ідеями романтизму його дослідження у галузі фольклористики. Науковці докладно відтворили маршрути подорожей Я. Головацького селами прикарпатського Подністров’я, теренами Буковини і Тернопільщини, з’ясовували процес налагодження ним широкого народознавчого збиральницького руху в Галичині й на Закарпатті за участі місцевих священиків, учителів, інших письменних людей. Виокремлюємо історико-краєзнавчу працю

В. Бурдуланюка і Б. Гаврилів [67], котрі відтворили маршрути подорожей Я. Головацького Закарпаттям й Угорщиною, під час яких відбувалися знайомства з діячами слов'янського відродження XIX ст. Зібрані тоді матеріали стали підґрунтям для появи наприкінці 1836 р. перших україномовних видань – “Русалка Дністрова“, “Вінок русинам на обжинки“ та ін.

В археографічних розвідках З. Матисякевича [508], показано, як у процесі мандрівок, зокрема й монастирями, Я. Головацький та І. Вагилевич збирали унікальні пам'ятки культури, що згодом слугували основою спеціальних джерелознавчих праць, які також вплинули на розвиток історико-краєзнавчих досліджень — важливого чинника національно-культурного життя українства.

Актуалізуємо значну групу досліджень історико-краєзнавчого спрямування, близьких до історії повсякденності, мікроісторії, що відображають родинне, соціальне, інтелектуальне середовище, в якому відбувалося світоглядне й наукове становлення діячів “Руської Трійці“. Цікавими прикладами такого роду публікацій є розвідки Я. Онищука [531], який на основі маловідомих джерельних матеріалів відтворив становище і духовну атмосферу села Чепелі — батьківщини Я. Головацького, що повсякчас позначилася на його подальшій життєдіяльності. Такі публікації засвідчують перспективність вивчення проблеми на засадах психоісторії, методології фрейдизму тощо.

У своїй сукупності вказані та інші різновидові й різножанрові праці окреслюють та сприяють утвердженню в українській історіографії таких позицій. По-перше, мандрівки діячів “Руської Трійці“ виявили загальний стан українського краєзнавства в Галичині, яке перебувало в зародковому стані, але спиналося на власні ноги зусиллями окремих діячів-інтелектуалів, що залучали до цієї справи й готували місцевих аматорів-краєзнавців. По-друге, повсякчас проводиться думка, згідно з якою зібраний під час мандрівок Я. Головацьким та І. Вагилевичем етнографічний і фольклорний

матеріал стверджував етнокультурну окремішність галицьких українців серед інших народів імперії та їхню кривну єдність зі східноукраїнським етнічним масивом, відкривав перед світом ще не знану етнокультурну самобутність Галичини. По-третє, науковці доводять, що саме цей доробок “поєднав“, “зробив складником“ український національно-культурний рух із загальнослов’янським відродженням. По-четверте, вважається, що народознавчі мандрівки діячів “Руської Трійці“ заклали “основу“, стали “еталоном“ вивчення побуту і фольклору карпатського краю та свого роду “відправною точкою“ подальшого розвитку туристично-краєзнавчого руху в Галичині, що таким чином набирал пошукового, науково-пізнавального характеру та національно-патріотичного й освітньо-виховного змісту.

Народознавчі мандрівки діячів “Руської Трійці“ нагадаємо, подаються в літературі як “причинкові“, “зразкові“ стосовно наступного етапу краєзнавчо-туристичного руху, що розгорнувся в другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. На тлі його організаційно-інституціонального розмаїття та участі в ньому ширшого кола молоді й відомих науковців знаковою постаттю в роботах із цієї тематики виступає І. Франко. Це зумовлювалося не лише його дієвою участю в цьому русі, а й тим, що саме учений виступив його першим літописцем. Франкові праці “Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р.“ [742], “Із наукових екскурсій по краю“ [740], “Найновіші напрями в народознавстві“ [741], “Етнографічна експедиція на Бойківщину“ [750] та інші [78; 741] відіграють роль “відправних“ студій та історичних й історіографічних джерел з цієї проблеми. Вони мають історико-краєзнавчий характер, написані з позицій позитивістського романтизму та відзначаються значною інформативним навантаженням. Вплив надбань І. Франка на подальше вивчення українського туристичного краєзнавства проявляється в наголошуванні на його самодостатності, окремішності від поляків, в акцентуванні уваги на значенні такої діяльності для пізнання й усвідомлення української етнокультурної самобутності.

У такому ключі згадаймо документальне видання “Історичний огляд в студентських українських організаціях“ (1908) [299]. Її анонімний автор (вірогідно, із числа знаних діячів українського студентського руху) подав розгорнуту деталізовану картину щодо організації, проведення, персонального складу учасників відомих молодіжних мандрівок 1884 року. В дусі романтизму переповідається про величезний ентузіазм і національно-патріотичне піднесення, що супроводжувало їх учасників під час ознайомлення з природними та культурно-архітектурними пам’ятками Галичини.

Багато учасників цих краєзнавчих мандрівок згодом виступили визначними діячами українського політичного та культурно-освітнього руху. Зважаючи на таку обставину в дослідженнях з цієї проблеми варто посилити акценти на їхній ролі у формуванні української національної еліти. Цю думку підтверджують спогади про І. Франка членів його родини та близьких товаришів (О. Волянський [104], І. Куровець [434], О. Маковей [492], А. Франко [737], П. Франко [747] та ін.), які повсякчас підкреслюють велике значення народознавчих подорожей другої половини 1880-х років для кристалізації світогляду Каменяра та його становлення як ученого і письменника.

Аналітичне осмислення молодіжних народознавчих подорожей другої половини 1880-х років під кутом історичного краєзнавства започаткував І. Крип’якевич (1925, 1932) [403; 405]. У першому узагальнюючому дослідженні про подорожі студентської молоді у 1883-1888 рр. Галичиною і Буковиною [405] історик наголошує на їхній ролі в нагромадженні джерельних матеріалів про етнокультурний розвиток краю та на великому ідейному впливі на учасників і місцеве населення, серед якого проводилася просвітницька робота.

Слід визнати, що саме західноукраїнські дослідники міжвоєнного періоду заклали тривке підґрунтя для вивчення цієї проблеми, видавши значний масив різножанрових праць науково-аналітичного, організаційно-

методичного, довідникового й бібліографічного характеру та у вигляді подорожніх записок. У такому контексті відзначмо здобутки Є. Пеленського. У 1933 р. він видав перший україномовний “Туристичний провідник“ [556], де поряд із “загальною частиною“ (відомості про природу, клімат, матеріальну і духовну культуру) пропонувалися маршрути мандрівок, зокрема й тих, що проводилися у 1880-х роках. Були розроблені їхні картографічні схеми та описи туристичних маршрутів. Така прив’язка мандрівного руху “півстолітньої давності“ до “сучасності“ мала дидактично-прикладну спрямованість. Схожі завдання переслідували і “Матеріали до краєзнавчої бібліографії Галичини, Волині і Закарпаття (українські книжки за 1900-1935 рр.)“ [557], які фактично підсумували доробок з вивчення українського краєзнавчо-туристичного руху першої третини ХХ ст.

У сучасній вітчизняній історіографії побутує тенденція висвітлення народознавчих мандрівок 30-х та 80-х років ХІХ ст. у контексті дослідження різних конкретно-історичних проблем. Так, у працях Р. Ковалюка [350-352] вони розглядаються як складник студентського руху й передумова його подальшого розвитку. Екстраполюючи погляди й оцінки їхніх учасників, передусім Я. Головацького, автор акцентував на патріотично-виховному значенні мандрівок, чим звузив різнопланове суспільне і наукове значення цього явища.

З іншого боку, його “універсальність“ засвідчує наукова історико-педагогічна література (напр., монографії Б. Ступарика [673, с. 89], Г. Білавич і Б. Савчука [42] та ін.), що показує роль учителів і духовенства в улаштуванні народознавчих мандрівок, акцентує на їхньому виховному й пізнавальному значенні у формуванні учнівської і гімназійної молоді. У дослідженні М. Черепанина [758] з історії музичного мистецтва в Галичині розкрита роль співочих і студентських товариств (“Львівський боян“, “Академічна громада“ та ін.) у проведенні “мистецьких артистичних“ мандрівок краєм в 1890-х та 1904-1905 роках.

Сталу історіографічну традицію має персоніфікація краєзнавчо-туристичного руху, коли його важливі сюжети, тенденції, оціночні характеристики відображаються через призму життєдіяльності окремих учасників подорожей — знаних науковців і громадських діячів.

Перше місце з-поміж них знову ж таки посідає постать І. Франка. У масиві літератури з франкіани ця проблема здебільшого піднімається фрагментарно і розглядається, повторимо, як один із чинників формування світоглядних і наукових уподобань Каменяра. Тому зупинимося на роботах, у яких вона становить головний предмет дослідження. Серед них однією з перших є праця львівських науковців “Шляхами Івана Франка“ (1966) [518], де в системному детальному вигляді відтворено організовані ним мандрівки студентської молоді 1883-1989 рр. Прикметно, що автори назвали імена їхніх учасників (які згодом фігурували в радянських виданнях як “буржуазні націоналісти“) та відзначили позитивну роль цих подорожей у збиранні етнографічного і фольклорного матеріалу та формуванні національної свідомості місцевого населення.

Сучасні науковці та франкознавці (П. Арсенич [11; 17], І. Білинкевич [44-46], В. Галик [126-127], Я. Гарасим [128], П. Гуралюк [183], Г. Дем’ян [203], Т. Лехман [459], Я. Луцький [476; 482-484], Г. Луцюк [486-487], І. Мохнатюк [520], Р. Пастух [545-546], В. Скоморовський [561-562], К. Шевців [772], Б. Якимович [789-790] та ін.) за певними (подекуди суб’єктивними) критеріями поділяють подорожі І. Франка на різні “етапи“, “періоди“. Помітна тенденція до “видовження“ “мандрівничої доби“ І. Франка на 1901-1914 рр., коли, проживаючи в Криворівні, він у товаристві знаних діячів Галичини, Буковини, Закарпаття, Наддніпрянщини мандрував улітку Гуцульщиною. Утім це питання висвітлюється за доволі схожим “інтегралом“, оскільки дослідники опираються переважно на одні й ті ж джерела, передусім праці і листування самого І. Франка та спогади про нього. Ця обставина стилізує і дещо “збіднює“ це цікаве явище культурного життя України початку ХХ ст.

У сучасних історико-біографічних дослідженнях про діячів українського національного руху Галичини ХІХ — початку ХХ ст. також повсякчас наголошується на значенні народознавчих подорожей у кристалізації їх ідейної, громадянської позиції та проведенні науково-краєзнавчих студій. Таким яскравим прикладом слугують згадувані праці з народознавчої персоналістики В. Качкана, які засвідчують участь у цих мандрівках мало не всіх провідних політичних, культурних діячів, науковців, котрі жили і творили в краї за означеного періоду [316-317]. Зокрема, цікавими в такому сенсі є матеріали про пристрасного мандрівника О. Партицького; зібрані ним краєзнавчі матеріали знайшли застосування в археологічних, етнографічних, мовознавчих студіях. Достатньо з'ясована роль мандрівок 1880-90-х років у формування поглядів і нагромадженні емпіричного матеріалу знаних просвітителів, етнографів, дослідників Гуцульщини М. Гнатюка, В. Шухевича, М. Ломацького, які реально долучилися до розвитку туристичного краєзнавства в Галичині [7; 8; 12; 14; 316-317; 575; та ін.].

Змістовні в інформативно-аналітичному відношенні публікації Я. Серкіза [643-648] і О. Листопада [460] про мандрівничо-краєзнавчу діяльність І. Гавришкевича, по-перше, розкривають один з недостатньо представлених у літературі етапів краєзнавчо-туристичного руху за доби “Весни народів” 1848 року, по-друге, узагальнюють науковий доробок самого І. Гавришкевича, визначають його місце в розвитку краєзнавчого руху Галичини. У такому контексті І. Гавришкевич виправдано трактується як один з “піонерів” галицької картографії ХІХ ст. та людина енциклопедичних знань (під час подорожей зібрав цінний матеріал з фольклористики і природознавства).

Тенденцію до розширення діапазону вивчення менш відомих у науковій літературі діячів, які відіграли вагому роль у розвитку туристично-краєзнавчого руху, засвідчують цікаві змістовні розвідки про громадського діяча, мандрівника, краєзнавця К. Гутковського (1881-1915) з Тернопільщини

(І. Скочиляс [653]); про Д. Горняткевича, спираючись на праці якого, дослідники відтворюють популярні маршрути та переживання туристів від ознайомлення із мальовничою природою і багатою духовною і матеріально культурою краю (Я. Луцький [482, с. 128-130], О. Ігнат'єва [283]).

Таким чином, рівню відображення в літературі народознавчих мандрівок діячів “Руської Трійці”, І. Франка та їхніх послідовників притаманні свої загальні та особливі риси. Вона має глибші традиції в західноукраїнській літературі міжвоєнного періоду ХХ сторіччя та в надбаннях радянського періоду й українського зарубіжжя 1960-80-х років, що повсякчас позначається на розробці цієї теми сучасними дослідниками. Нарощування знань із цієї проблеми розгорталось передусім на основі нагромадження нового фактографічного матеріалу, тоді як в оціночних характеристиках дослідники воліли спиратися (екстраполювати) погляди і думки попередників — учасників і літописців туристично-краєзнавчого руху різних (попередніх) періодів. Поглиблювалася історіографічна тенденція щодо висвітлення народознавчих подорожей 30-х та 80-х років ХІХ ст. у контексті дослідження певних конкретно-історичних проблем. Сучасні науковці продовжили традицію щодо їх персоніфікації, коли важливі сюжети й оціночні характеристики краєзнавчо-туристичного руху розкривалися через призму життєдіяльності його учасників із числа знаних громадських діячів.

3.2. Роль громадських організацій у розвитку туристично-краєзнавчого руху

Обширний історіографічний блок про туристично-краєзнавчий рух представляють студії з історії українських громадських організацій Галичини другої половини XIX — 30-х років XX ст., що традиційно розглядаються як складник національно-культурного розвитку українства. За характером і завданнями діяльності поділяємо їх три групи. Першу становлять масові молодіжні (“Сокіл“, “Січ“, “Луг“, “Пласт“) та студентські й спортивні товариства. У літературі про них побутує погляд, згідно з яким туристика і краєзнавство були одним з напрямів їхньої діяльності та формою і засобом національно-патріотичного виховання членів. Другу групу становлять спеціалізовані інституції, покликані розвивати туристично-краєзнавчу роботу (“Чорногора“, “Плаї“, Карпатський лещатарський клуб та ін.); третю — культурно-освітні (“Просвіта“, Українське педагогічне товариство) та жіночі (“Союз українок“) організації й об’єднання інтелігенції, які спорадично чи опосередковано спричинялися до розвитку туристичного краєзнавства. Паралельно з ними існували ідентичні польські інституції.

За доби незалежності цю проблематику активно розробляють представники різних галузей гуманітарних наук, що вилилося у появу десятків дисертаційних і монографічних праць, сотні статейних і науково-популярних публікацій, автори яких доповнюють доробок західноукраїнських істориків кінця XIX — 30-х років XX ст. та українського зарубіжжя новими джерельними матеріалами й аналітичними положеннями. Зважаючи на величезний масив такої літератури, з якої відносно невелика частина претендує на новизну й оригінальність, розглянемо основні найбільш репрезентативні роботи, які увиразнюють головні тенденції, здобутки, вузькі місця у вивченні цієї теми.

Серед молодіжних товариств найбільші досягнення в розвитку туристично-краєзнавчої діяльності мав “Пласт“, що зумовлювалося

характером його ідеології та виховної методи, які зобов'язували кожного члена товариства до участі в таборванні. Аналіз показує, що сучасні науковці належним чином простудіювали й адаптували до своїх досліджень розробки головних теоретиків українського скаутингу О. Тисовського (1921) [703] і Ю. Старосольського (1979) [662], які відображають досвід та організаційні засади пластового таборвання. У сучасних працях достатньо представлені історико-мемуарна спадщина очільника "Пласту" 1920-х років С. Левицького (1967) [456], а також свідчення про розвиток пластового мандрівництва в регіональних історико-мемуарних збірниках, присвячених Бережанщині [36], Бучаччині [74], Станіславщині [2], Горденщині [775], Тернопільщині [776], та ін. Разом з тим наразі в літературі залишається менш відомим ґрунтовне унікальне за змістом історико-мемуарне видання "Лісові Чорти, їх життя і буття" (1983) [472], в якому описані знамениті мандрівники найвідомішого у "Пласті" однойменного куреня, які супроводжувалися великою краєзнавчо-пошуковою та масово-просвітницькою роботою.

У сучасній історіографії туристично-краєзнавча діяльність "Пласту" висвітлена достатньо глибоко і докладно. Про це засвідчує окремий розділ "Мандрівництво і таборвання" монографії Б. Савчука (1996) [619, с. 149-167], де показані їхня роль і значення у фізичному та ідейно-патріотичному вихованні молоді. У книзі В. Окаринського (2006) [527, с. 101-109], крім того, розкрита багатогранна діяльність пластових таборів, зроблені цікаві узагальнення щодо їхньої кількості, числа учасників тощо. Складена автором "діаграма" пластових таборів на Закарпатті [527, с. 212-214] відображає реальний вплив і охоплення цією формою виховної роботи юнаків і дівчат краю різних національностей.

Урешті, в науково-популярній книзі "З історії туристично-краєзнавчої роботи в "Пласті" (1911-1930 рр.)" (1998) [478] Я. Луцький узагальнив її зміст, форми і методи. З'ясовуючи значення такої діяльності для національного виховання української молоді, автор розглядає її як один з напрямів розвитку суспільно-педагогічної думки і практики, що стали

складником національно-культурного відродження Галичини та масовою формою підготовки до визвольної боротьби. Таким чином науковець увиразнив притаманні літературі українського зарубіжжя та вітчизняній історіографії 1990-х років романтично-позитивістські підходи до вивчення і героїзації певних явищ української історії з обов'язковим акцентуванням на їхній ролі в нарощуванні потенціалу для підготовки до подальшої боротьби за волю і незалежність України.

Зі схожих позицій представляється туристично-краєзнавча діяльність товариств “Сокіл“, “Січ“, “Луг“, а особливо Католицької акції української молоді (КАУМ) “Орли“, яка запозичила пластову виховну методу. Про це засвідчують статейні, книжкові, монографічні публікації І. Андрухів [3], А. Кузишина [421], Я. Луцького [478-479], Б. Трофим’яка [715, с. 510-525], І. Шумського [782-783], та інших авторів, які розглядають туристику і краєзнавство як один з важливих напрямів діяльності молодіжних організацій, показують їх виховне значення тощо. У такому контексті розкриваються окремі на перший погляд “локальні“ факти, які становлять вагомі явища, показові тенденції в історії туристично-краєзнавчого руху, що заслуговують на ширше представлення в історичній літературі. Ідеться, до прикладу, про тримісячне таборування членів КАУМ “Орли“, “Сокола“, КЛК та Українського студентського спортивного клубу, під час якого під проводом Я. Пастернака і С. Гели проводилися розкопки митрополичої катедри в Крилосі [715, с. 523-524]. Цей факт можна трактувати як один з перших виявів археологічного туризму в Галичині.

Однак при цьому простежуємо явище, коли “нове вино заливається в старі міхи“. Мовиться про прагнення дослідників нагромадити і ввести до наукового обігу якнайбільше нових фактів про розвиток різних форм громадського туристично-краєзнавчого руху, що не супроводжується намаганням переосмислити його суть і запровадити нові оціночні характеристики тощо. Таким чином, замість використання модерної дослідницької методики, приміром, з історії повсякденності, психоісторії,

соціальної історії, вони продовжують рухатися “традиційними” шляхами, послуговуючись поглядами, оцінками, характеристиками перших організаторів і літописців “Сокола”, “Січі”, “Пласту”: К. Трильовського [709], І. Боберського [52], П. Франка [747-749], О. Тисовського [702-703], В. Федорчака [735] та ін. Окреслене явище такою ж мірою стосується і вивчення туристично-краєзнавчого руху в Галичині у 30-х — 80-х роках ХІХ ст.

Окремі цікаві сюжети про його розвиток містять праці різної тематики, де порушена проблема розглядається в контексті їх головної змістової лінії. Так, дослідження з історії фізичної культури і спортивного руху (О. Вацеба [82], С. Заборняк, Б. Мицкан [237], Б. Трофим’як [715] та ін.) засвідчує, що розвій спортивного туризму в Галичині наприкінці ХІХ — у 30-х роках ХХ ст. мав триєдине завдання: фізичне загартування, відпочинок та ідейне виховання, яке забезпечувалося відвідинами пам’ятних місць, ознайомленням з культурою і побутом місцевого населення, а подекуди і збиранням старожитностей тощо.

Проблематика, пов’язана з краєзнавчою туристикою, знаходить фрагментарне висвітлення в роботах з історії західноукраїнського жіночого руху останньої третини ХІХ — 30-х роках ХХ ст. (М. Богачевська-Хом’як [53], Б. Савчук [618], П. Дутчак [228] та ін.).

З іншого боку, простежуємо явище, коли дослідники, які спеціалізуються на вивченні туристичного краєзнавства, не завжди виправдано “вмонтовують” у його історичний розвій молодіжні та різні культурно-освітні товариства. Таким чином їм додаються не зовсім властиві функції (адже кожне з них мало своє покликання) та явно перебільшується їхня роль у туристично-краєзнавчому русі. Так, приміром, здійснюючи періодизацію галицького туристичного краєзнавства, згадувані вчені В. Петранівський і М. Рутинський початок третього етапу його становлення пов’язують із виникненням “Просвіти” 1868 р. та розгортанням нею широкої видавничої діяльності, зокрема випуском книжок з історії та географії [567, с.

7]. З такою позицією можна погодитися, лише з огляду на те, що товариство насправді спричинилося до популяризації історико-краєзнавчих знань серед широких верств населення. Втім науковці, котрі безпосередньо досліджують історію “Просвіти“, фактично ніколи не розглядають цю загальнонаціональну культурну установу як складник краєзнавчого, тим паче туристично-краєзнавчого руху.

Головну інформативну цінність мають спеціальні дослідження, що відображають динаміку і рівень нагромадження знань з історії туристично-краєзнавчого руху в Галичині. Помітний стимул для їхнього розвитку давали профільні наукові конференції (напр.: Всеукраїнська науково-практична конференція “Проблеми розвитку туризму на Україні і завдання відновлення історичної пам’яті народу засобами туризму” (1994) [107]) та наукові видання, збірники (напр.: “З історії вітчизняного туризму“ (1997) [233]; часопис “Туристика і краєзнавство“, що почав виходити 1996 р., та ін. [403; 406]).

У другій половині 1990-х років з’являється низка статейних публікацій, які дають узагальнюючу картину розвитку туристично-краєзнавчого руху в Україні (напр., І. Дацюк [187], Я. Серкіз [643-648]), у Галичині (А. Козицький [359-361], Я. Луцький [476-484], Р. Ковалюк [349-352] та ін.) і на її окремих адміністративних, географічних, етнографічних теренах (В. Клапчук [336-338], М. Питуляк [576], О. Ігнат’єва [283] та ін.). Вони в певній історичній ретроспективі визначали його інституціональний складник, окреслювали основні маршрути подорожей, фокусували на об’єктах туристичного зацікавлення і відомих мандрівках, наголошували на національно-виховному значенні такої діяльності. Щоправда, учасники цього руху часто не ідентифікувалися за національною ознакою, тож, заявляючи, наприклад, що вивчатиметься “історія туризму в Галичині“, автори обмежувалися показом діяльності українських організацій та ігнорували польські товариства. Мало місце явище, коли історики подавали в одному контексті українські та польські інституції, проте не визначали національний характер останніх, які

таким чином сприймалися як “українські”. Однак загалом можемо констатувати, що сукупність літератури, що з’явилася в зазначений період, окреслювала основний зміст туристичного краєзнавства та головні віхи його розвитку.

З кінця 1990-х років починається новий етап дослідження цієї теми, що позначилося прогресуючою тенденцією до поглибленого вивчення окремих структурних елементів туристично-краєзнавчого руху, розмежуванні їх за національною ознакою, появі синтетичних оціночних характеристик цієї проблеми, розширенні кола її дослідників тощо. Так, у спеціальних наукових розвідках А. Козицького [360-361], Я. Луцького [479-481], В. Парація [544], інших науковців здійснено детальну реконструкцію процесів виникнення, організаційного становлення, розгортання різних напрямів діяльності “Кружка любителів Львова” (1921-1923), туристично-краєзнавчого товариств “Плай”, туристичного товариства “Чорногора”, Подільського туристично-краєзнавчого товариства (1925-1939 рр.). В цих працях знайшли доволі вичерпне відображення персональний склад товариств, описи їхніх мандрівок, здобутки в екскурсійній, видавничій та інших напрямках праці з популяризації привабливості природи і культурних цінностей окремих теренів Галичини.

Наступний етап — 2001-2003 рр. — знаменував розширення тематичного діапазону вивчення туристично-краєзнавчого руху, коли поряд з його “традиційно-репрезентативними” складовими (мандрівки “Руської Трійці”, І. Франка та їхнього оточення, діяльність масових молодіжних і спеціалізованих товариств), стали активніше вивчатися його нові форми і напрями, зокрема щодо розбудови інфраструктури туристики, проведення природоохоронної діяльності та ін. Поступово зміщувалися акценти з вивчення праці громадських самодіяльних інституцій на суспільні інститути й структури іншого рівня та спрямування, зокрема державні, самоврядні, комерційні тощо. Цілком закономірно, що наукові пошукування в такому напрямі розгортаються на міждисциплінарному рівні.

Серед спеціальних студій окремо дві монографії (2003; 2010) [482; 479], кандидатську дисертацію (2010) [484] Я. Луцького, що, як й інші статейні публікації автора [476-478; 480-481; 483], викликають неоднозначні оцінки. З одного боку, узагальнивши значну науково-аналітичну, мемуарну й довідникову літературу, що доповнювалася першоджерелами, автор докладно реконструював маршрути краєзнавчо-туристичних мандрівок “Руської Трійці“, її сподвижників [482, с. 24-49] та української молоді наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. [482, с. 49-62; 484]. З іншого боку, зважаючи на предмет дослідження, гадаємо, йому не вдалося повною мірою відтворити цілісної картини цього руху в зазначених періодах. Відтак “окремі“ роздрібнені факти про “окремі“ мандрівки в “окремі“ роки не відтворюють причинно-наслідкових зв’язків між ними, а створюють враження, що це були лише спорадичні спалахи мандрівництва, ініційовані певними ентузіастами чи громадськими інституціями. Наше бачення перспективи комплексного вивчення цього питання вказує на необхідність з’ясування загальної динаміки розгортання краєзнавчо-туристичного руху від 1830-х років до кінця 30-х років ХХ ст., щоб показати цілісність цього явища, виявити загальні і специфічні риси та зміни на кожному з його етапів.

Відійшовши від україноцентризму, історики активізували вивчення польських чинників у розвитку туристично-краєзнавчої діяльності. Так, згадуваний Р. Масик [502] розкрив діяльність Львівського відділення Польського краєзнавчого товариства з проведення екскурсій, туристично-краєзнавчих експедицій, а також дослідницької, видавничої, просвітницької праці в означеному напрямі. Щоправда, при цьому він фактично уникає її оціночних характеристик, зокрема щодо денационалізаторських впливів на українців та ін.

Уже в середині 1990-х років з’явилися перші розвідки про діяльність Польського товариства татранського (ПТТ). Зокрема івано-франківські науковці В. Клапчук і О. Клапчук розкрили його організаційну структуру, що охопила майже всю Галичину, показали діяльність товариства із заохочення

та створення сприятливих умов для відвідування громадянами культурних і природних пам'яток краю [338]. У публікаціях О. Шалавила [767] деталізується понад шістдесятирічна діяльність філій ПТТ з розвитку туристичної інфраструктури на Дрогобиччині, Львівщині, Станіславщині, Сколівщині, а також фрагментарно показується діяльність окремих австрійських, польських, українських інституцій та діячів у цьому напрямі. Автор торкнувся проблеми діяльності локальних “товариств любителів” Гребеного, Сколівщини, Славського з розвитку туристичного краєзнавства в 1930-х роках. Вона фактично не розроблялася українськими істориками, тож потребує глибшого вивчення.

Розвідка дрогобицького вченого В. Петранівського [566] також може претендувати на одну з перших в українській туристично-краєзнавчій літературі спроб відтворити розвиток галицької карпатської туристичної інфраструктури у другій половині XIX — 30-х роках XX ст. У такому ключі розкриваються діяльність австрійських (Туристичний клуб), польських (ПТТ з філіями) та українських (КЛК, “Плаї”, “Пласт” та ін.) організацій з розробки і маркування туристичних маршрутів, визначення місць для відпочинку мандрівників, створення рятувальних служб, підготовки провідників тощо. У вузькопрофільній публікації Ю. Гудими [175] показана роль цих польських та українських товариств у знакуванні шляхів і зведенні туристичних притулків в Українських Карпатах. Обоє авторів підкреслюють значення цієї роботи у створенні сприятливих умов для ширшого доступу й ознайомлення з природою і культурою краю.

Історіографічний аналіз розвитку туризму в Польщі у XIX — першій третині XX ст. виходить за межі нашого дослідження, тому лише зауважимо, що окремі цікаві розвідки із цієї проблеми відкривають нові грані розвитку туристичного краєзнавства в Галичині. Показовою тут є стаття Н. Литвин [462], яка розкриває місце Галичини в розвитку культурного пізнавального туризму в Польській державі. Дослідниця зазначає, як туристи з її центральних і західних воєводств відкривали для себе цей “суто польський”

край із “місцевою [української] субкультурою“, що, безумовно, не сприяло порозумінню між обома народами.

На жаль, у сферу наукових зацікавлень переважної більшості сучасних українських науковців не увійшли ґрунтовні наукові надбання іноетнічних товариств та відповідні здобутки окремих діячів. Вибірковий аналіз окремих з них [798-806, 809-810, 814-815, 817-818, 821, 824] зайвий раз підтверджує загальновідомий факт якісного та кількісного переважання абсолютно всіх без винятку аспектів польського краєзнавчого руху, а особливо туристично-краєзнавчого ("мандрівництво"), над відповідним українським. Неможливо не згадати й про те, що паралельно йшов розвиток інших іноетнічних складників загального руслу краєзнавчого руху. Але як вже зазначалося вище, сучасна українська історіографія продовжує зберігати риси україноцентризму (див. розділ I). Таким чином перед науковцями постає нагальна потреба комплексного об'єктивного аналізу краєзнавчого руху у Галичині у 30-х роках XIX – 30-х роках XX ст. на основі вивчення всіх етнічних чинників.

Означений вище комплекс туристично-краєзнавчих проблем активно вивчається в руслі природоохоронних досліджень, які також слід включати в предметний простір історіографії, тим паче, що чимало таких праць відповідає історичному чи історико-географічному профілю. Вони зазвичай розглядаються в широкій історичній ретроспективі задля актуалізації досвіду минулого для сучасності. Так, вивчаючи історію екологічних мандрівок Українськими Карпатами, Ю. Нестерук показав виникнення у 1880-х роках перших дороговказів у горах, розкрив подальшу працю у цьому напрямі державних і самодіяльних інституцій [525, с. 463-469]. Досліджуючи минуле Осмолодської пущі, авторський колектив під керівництвом П. Третяка і В. Парпана [307] показав вплив цілющих природних ресурсів (сірчано-йодисті джерела тощо) на створення тут розгалуженої туристичної інфраструктури, зокрема таборів “Пласту“, туристичних притулків, шляхів

для їзди верхи для рекреантів, яких завжди вабили культурно-побутові особливості краю.

Окремо відзначаємо дисертаційну роботу івано-франківського історика О. Гайдукевич про природоохоронну діяльність Греко-католицької церкви в Галичині у 20-30-х рр. ХХ ст. [124]. Дослідниця розкрила процес організації нею природних заповідників, що відіграли важливу роль у розвитку природничої науки та національно-культурного життя українців краю. Завдяки співпраці церкви з науковими й громадськими інституціями в ділянці пропаганди природоохоронних ідей та розширення рекреаційно-туристичної діяльності знімалися науково-навчальні фільми про природу, культуру і побут Карпат, поповнювалися експозиції Національного музею у Львові та регіональних самодіяльних музеїв. Гадаємо, така проблематика виглядає цілком новаторською в сучасній історичній науці, тож вона заслуговує на подальшу розробку.

Важливі грані вивчення туристично-краєзнавчого руху відкривають публікації, де він розглядається з позицій розвитку рекреаційної інфраструктури Галичини чи її окремих теренів. Так, у змістовній фактографічній розвідці В. Клапчука реконструюється розвиток українського та польського аматорського туризму в другій половині ХІХ — першій третині ХХ сторіччя на Гуцульщині [336]. Зокрема нові уявлення про його розвиток дають проаналізовані автором тогочасні рекламні та інформативні матеріали (путівники), які, до речі, слабо використовуються істориками в якості джерельних матеріалів. При цьому наскрізно проводиться думка, згідно з якою туристи, намагаючись пізнати край, активно долучалися до збиральницької і дослідницької роботи.

Розвиток досліджень з історії туристично-краєзнавчого руху в Галичині у 1830-х — 1930-х роках позначився появою як узагальнюючо-синтетичних праць, що розглядають його в широкій історичній ретроспективі, зокрема в певних тематичних зрізах, так і розробками про окремі маловідомі події та факти. Щодо першого випадку відзначимо згадувану аналітичну розвідку

П. Петранівського і М. Рутинського [567], які охарактеризували етапи становлення туристичного краєзнавства в Галичині у другій половині XVIII ст. — 1945 р. з позицій розвитку мандрівництва. В основу його періодизації автори поклали діяльність громадських інституцій і визначних діячів у сфері туристики й краєзнавства, а також процес нагромадження емпіричного матеріалу й аналітичних студій. Таким чином, реконструюється динаміка розгортання українського туристично-краєзнавчого руху в Галичині, визначаються його роль і місце в національно-культурному розвитку краю.

Названі та інші праці показують, що глибші аналітичні положення та ширші інформативні можливості представляють роботи, автори яких безпосередньо (спеціалізовано) досліджують туристичне краєзнавство, а не звертаються до нього в контексті своїх “основних” дослідницьких тем. Це підтверджує дидактична література, як, приміром, навчальний посібник В. Федорченка і Т. Дьорової, де увиразнено роль і місце українських, австрійських, польських товариств в історії розвитку туризму в Україні [736, с. 66-75]

Такі, що заслуговують на увагу, положення пропонуються і в окремих узагальнюючих статейних публікаціях. Так, вивчаючи історію організації туристично-краєзнавчої роботи в Галичині у другій половині XIX — на початку XX ст., А. Кузишин [421] показав, що саме в цей час розпочалося вироблення її теоретико-методичних засад та перетворення на важливий засіб популяризації і засвоєння історичного досвіду. У розвідці О. П’єха [537] в синтезованому вигляді представлено еволюцію (етапи, форми, методи, засоби) організації туристських походів Галичиною у XIX — першій третині XX ст., які з аматорських екскурсій і спорадичних наукових мандрівок переросли у потужний масовий рух, що нагромадив свою вивірену досвідом і практикою теоретичну й організаційну базу.

Як приклад другої групи праць, що деталізують окремі події і явища туристично-краєзнавчого руху, відзначмо розвідку М. Воробця “Як то Русь ходила слідами Данила” [105], де розкривається така унікальна маловідома

подія, як організоване у вересні 1906 р. за почином А. Шептицького паломництво 556 галичан до Палестини. Детально описуючи підготовчі заходи, маршрут подорожі та пов'язані з нею переживання, автор наслідує стиль паломницької літератури Середньовіччя, зокрема відомий твір “Життя і ходіння Данила, Руської землі ігумена“.

Таким чином, рівень вивчення проблеми краєзнавчої туристики відзначається своїми загальними та особливими рисами в історіографії краєзнавчого руху Галичини 1830-х — 1930-х років. Вона має глибші традиції в західноукраїнській літературі міжвоєнного періоду та в доробку українського зарубіжжя 1960-80-х років, що повсякчас позначається на розробці цієї теми сучасними дослідниками. Нарощування знань з порушеної проблеми розгорталося передусім на основі нагромадження нового фактографічного матеріалу, тоді як в оціночних характеристиках дослідники воліли спиратися (екстраполювати) на погляди і думки попередників — учасників і літописців туристично-краєзнавчого руху зазначених періодів. Значна частина відомостей з історії його розвитку нагромадилася в лоні досліджень про українські молодіжні та культурно-освітні організації, а також в літературі з історії природоохоронної та рекреаційної діяльності, так що спеціальні студії із цієї теми в її загальному історіографічному ландшафті займають невелику частку. Позитивною тенденцією її розвитку став відносно швидкий відхід від україноцентризму, що проявилось у зосередженні уваги на польських інституціях, що вивчалися як окремо, так і спільно з українськими. Зберігається диспропорція в рівні дослідження окремих складників туристично-краєзнавчого руху: порівняно з мандрівничою діяльністю “Руської Трійці“, І. Франка та молодіжних і спеціалізованих організацій, гірше вивченими залишаються інші інституціональні складові, зокрема робота державних, самоурядових та комерційних структур у відповідному напрямі. Перспективним виглядає і поглиблене вивчення цієї проблематики у площині взаємозв'язку з природоохоронною, рекреаційною

та іншими сферами, що сприяло розвитку подорожей і ознайомленню з матеріальною й духовною етнокультурою Галичини.

Таким чином, нагромаджено значний рівень наукових знань про туристично-краєзнавчу діяльність різнопрофільних громадських інституцій Галичини, яка традиційно розглядалася як складник національно-культурного руху українства другої половини ХІХ — 30-х років ХХ ст. Значна частина відомостей із порушеної проблеми подається в контексті досліджень про українські молодіжні та культурно-освітні організації, а також в літературі з історії природоохоронної та рекреаційної діяльності, так що спеціальні студії в її загальному історіографічному ландшафті посідають відносно невелику частку. Зберігається ситуація, коли, намагаючись запровадити до наукового обігу якнайбільше нових фактів із цієї проблеми, дослідники не прагнули переосмислити її сутності, не пропонували якісно нових оціночних характеристик, зокрема слабо використовували модерні дослідницькі методиками, тощо. Позитивна тенденція щодо відносно швидкого відходу від україноцентризму проявилася в зосередженні уваги на польських інституціях, що вивчалися як окремо, так і спільно (порівняно) з українськими. Існує диспропорція й у рівні дослідженості окремих складників туристично-краєзнавчого руху: на відміну від мандрівничої діяльності “Руської Трійці“, І.Франка та молодіжних і спеціалізованих організацій, гірше вивчені його інші інституціональні компоненти, зокрема робота державних, самоурядових та комерційних структур у цьому напрямі. Перспективним виглядає і поглиблене вивчення цієї проблематики у площині взаємозв’язку з природоохоронною, рекреаційною й іншими галузями, що сприяли розвитку подорожей і ознайомленню з матеріальною і духовною етнокультурою Галичини.

ВИСНОВКИ

Системний аналіз сучасної української історіографії краєзнавчого руху в Галичині у 30-х роках ХІХ — 30-х роках ХХ ст. засвідчує, що вона представлена значною кількістю історичної та іншої різножанрової літератури, яка відзначається різним рівнем інформативності й аналітики у відображенні його окремих складників. Результати наукового пошуку уможливають такі висновки.

Зібрані, систематизовані, класифіковані історіографічні джерела з історії краєзнавчого руху в Галичині зазначеного періоду показали, що ця проблема стала предметом широкого зацікавлення з боку істориків та представників інших гуманітарних і природничих наук. Попри складні, суперечливі процеси становлення сучасної історичної науки в Україні, зокрема й історичного краєзнавства, можемо констатувати достатній рівень розробленості їхніх теоретико-методологічних засад та наукового інструментарію, необхідних для розв'язання поставлених у роботі завдань. Важливою передумовою вивчення літератури з історії галицького краєзнавчого руху стала його інституціональна та ідеологічна оформленість та більш-менш чіткий поділ на окремі складники. Утім науковий доробок про нього аналізувався лише за окремими зрізами у вступних розділах монографічних і дисертаційних робіт та статейних публікаціях відповідного тематичного спрямування. Все це зумовило доцільність й актуальність проведення спеціального комплексного дослідження української історіографії краєзнавчого руху в Галичині у 30-х роках ХІХ — 30-х роках ХХ ст.

Сучасні вчені приділили достатньо уваги вивченню спадщини окремих діячів й істориків та ролі наукових і культурно-освітніх товариств у проведенні краєзнавчих досліджень у Галичині у 1830-х — 1930-х роках. Однак рівень наукового осмислення певних аспектів цієї проблематики різний, залишається чимало вузьких, дискусійних моментів у її вивченні. Серед сучасних науковців є розуміння існуючого у ХІХ — на початку ХХ ст. явища “універсалізму” знань, коли етнографія, фольклористика, регіональна історія, археологія,

географія, краєзнавство трактувалися як “народознавство” й фактично не розрізнялися між собою. З огляду на цю обставину студії у галузях етнографії й фольклористики та регіоналістики й історичного краєзнавства діячів Ставропігії, Наукового товариства імені Шевченка, інших наукових інституцій висвітлюються в літературі у спільному руслі, хоча при їх поглибленому вивченні вони мали б чіткіше диференціюватися. При цьому дослідники повинні обережніше ставити питання про “краєзнавчі дослідження”, приміром, членів Ставропігії, НТШ, представників школи М.Грушевського, адже вони апріорі не вважали себе краєзнавцями, тож чимало їхніх праць у галузі регіональної історії можна розглядати в руслі “краєзнавчих студій” із певними застереженнями або зважаючи на сучасне “розширене” трактування історичного краєзнавства.

Ці висновки стосуються і відображення в науковій літературі творчих надбань Ф. Вовка, М. Грушевського, Д. Зубрицького, М. Кордуби, Я. Пастернака, А. Петрушевича, Ю. Целевича, І. Шараневича та інших учених. Наявний масив різновидових публікацій дозволяє говорити про високий рівень дослідженості краєзнавчої діяльності І. Франка та І. Крип'якевича, однак в історіографії зберігається тенденція щодо невиразного розмежування або розгляду в єдиній змістовій площині проблематики їхніх історичних та історико-краєзнавчих студій. Нові оригінальні трактування життєдіяльності цих та інших персоналій пов'язуємо з її вивченням із прив'язкою до окремих теренів та застосуванням модерних підходів, що відповідають засадам методології мікроісторії, психоісторії та ін. У висвітленні цієї проблеми відхід від україноценризму проявляється слабше, аніж при вивченні інших складників галицького краєзнавчого руху. Про це засвідчує відносно невелика кількість статей публікацій про діяльність польських інституцій у відповідному напрямі та про творчий доробок деяких дослідників-краєзнавців неукраїнського походження.

Нагромадився чималий пласт різножанрової різновидової літератури про розвиток бібліотечного краєзнавства в Галичині у 1830-х — 1930-х роках,

причому більша її частина з'явилася у галузі бібліотекознавчих дисциплін. Вона досить вичерпно представляє розвиток бібліотечної справи “Просвіти“, Наукового товариства імені Шевченка, інших українських культурологічних інституцій, а також засвідчує зрушення у вивченні українських приватних книгозбірень. Попри пошвавлення уваги дослідників до розвитку бібліотек польських інституцій та шляхетських родів, загальний рівень знань із цієї проблематики не відповідає масштабам їхньої діяльності і культурної значущості.

Особливість відображення в історіографії розвитку краєзнавчої бібліографістики в Галичині полягає в тому, що вона представлена передусім у довідникових виданнях, підготовлених установами і фахівцями у галузі бібліотеко- і пресознавства, а також у критично-аналітичних публікаціях, зокрема й комплексних дослідженнях, що з'являються зусиллями окремих учених-істориків. Між тим, у літературі не завжди диференціюються поняття “краєзнавча бібліографія“ та “історична бібліографія“, тому склалася ситуація, коли навіть у спеціальних працях вони майже повністю ототожнюються. Визначальною рисою відображення цієї проблеми в літературі є багатожанровість, що проявляється у її розгляді в дослідженнях про конкретно-історичні події та про розвиток історичної науки, а також у працях з історичної бібліографістики і персональної бібліографістики.

Біобібліографістика розвивається переважно як суміжний складник історико-біографічних студій, хоча за останнє десятиліття з'явилося й чимало спеціальних статей, дисертацій та інших різновидових праць, присвячених бібліотечно-бібліографічній діяльності знаних діячів й істориків (І. Левицький, М. Грушевський, І. Кривецький, М. Кордуба, І. Крип'якевич, Є. Пеленський ін.), а також окремим громадським інституціям відповідного спрямування. Провідна роль у нагромадженні значного доробку про відображення краєзнавчої бібліографії на сторінках галицьких періодичних видань досліджуваного періоду належить представникам школи пресознавства, що

формується на базі Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України у Львові.

Хоча в багатьох працях безпосередньо не порушується питання про “краєзнавчу діяльність бібліотек” чи розвиток “краєзнавчої бібліографістики” в Галичині у 1830-х — 1930-х роках, наш аналіз показує, що краєзнавча спрямованість була реально присутньою, а подекуди посідала провідні позиції у функціонуванні бібліотечних установ та в розвитку бібліографістики за того часу. Водночас, як невід’ємні інституціональні складники краєзнавчого руху, в вони заслуговують на спеціальне вивчення. Це стосується і дослідження надбань польських та інших неукраїнських інституцій, діячів, науковців у цій царині.

Особливість архітектоніки історіографії розвитку музейних установ, пам’яткоохоронної діяльності та шкільного краєзнавства в Галичині у другій половині XIX — 30-х роках XX ст. зумовлюється тим, що вони вивчаються на перетині різних наукових дисциплін і субдисциплін; присвячені їм публікації мають різнотипний характер, а в тематичному відношенні вони часто перегукуються чи “накладаються” одна на одну. Ці складники краєзнавчого руху мають різний рівень дослідженості. Найкраще розроблена музейницька проблематика, зокрема наявна література дає достатні уявлення про українські самодіяльні музейні товариства, музеї НТШ та інші українські музейні товариства у Львові.

Предметне поглиблене вивчення пам’яткоохоронної діяльності в Галичині досліджуваного періоду фактично розпочалося лише в останнє десятиліття, однак зусиллями окремих науковців зроблено помітний поступ у цьому напрямі. Таким чином, маємо перші систематизовані знання про діяльність різного роду громадських інституцій та церкви зі збереження історико-культурної спадщини, державну політику та працю різного рівня офіційних органів й окремих діячів у цій ділянці. У цьому випадку українські історики активно відходять від націоцентризму, так що діяльність польських чинників у розвитку музейництва та охорони пам’яток стала предметом

спеціальних комплексних студій. Однак ця проблематика розглядалася ними переважно через українські “історіографічні окуляри“, зокрема з позицій протиставлення діяльності українських та різноманітних польських факторів у цій царині. Рівень дослідженості цієї сфери за міжвоєнного періоду помітно поступається рівню знань про неї у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст.

Тема шкільного краєзнавства в історичних працях розкривається фрагментарно, тож основний здобуток її вивчення представляють історико-педагогічні дослідження. У своїй сукупності вони дають певні, хоча й недостатньо систематизовані, уявлення про краєзнавчу діяльність шкільних та студентських громад у першій половині 1920-х років; про працю й доробок українських учених педагогів і учителів щодо використання українознавчих (краєзнавчих) матеріалів при підготовці навчальної літератури та в навчально-вихованому процесі народних і фахових шкіл, гімназій, семінарій, інших типів навчальних закладів. Узагальнено досвід з розробки дидактичних принципів і прийомів організації краєзнавчої роботи серед учнівської молоді.

Проблемно-хронологічний підхід забезпечив ретельне відстежування процесу нарощування знань з історії краєзнавчої туристики в Галичині у 1830-х — 1930-х роках. Її вивчення має глибші традиції в західноукраїнській літературі міжвоєнного періоду та в надбанні українського зарубіжжя 1960-80-х років, що повсякчас позначалося на розробці цієї теми сучасними дослідниками. Тут простежується ситуація, коли дослідники прагнули передусім нагромадити і ввести до наукового обігу новий фактографічний матеріал, тоді як оціночні характеристики вони часто запозичували з поглядів і думок учасників й літописців туристично-краєзнавчого руху зазначених періодів.

В історіографії зберігається диспропорція у рівні дослідженості окремих складників туристично-краєзнавчого руху. До її “улюблених“ тем слід віднести мандрівничу діяльність “Руської Трійці“, І. Франка та їхнього оточення. Достатньо досліджена також діяльність у цьому напрямі українських масових молодіжних організацій (особливо “Пласту“), що у масиві присвяченої їм

літератури розглядається як важливий компонент їхнього розвитку. Переважно статейні публікації та окремі комплексні дослідження проливають доволі світла на функціонування українських туристично-краєзнавчих товариств. З відповідних позицій ця проблема висвітлюється в працях з історії природоохоронної та рекреаційної діяльності в Галичині за досліджуваного періоду. Посилилася увага до вивчення менш відомих, але визнаних організаторів цієї справи та висвітлення ролі і місця Галичини в загальній структурі туристично-краєзнавчого руху Польщі. З'явилися публікації, присвячені польським інституціям відповідного спрямування, та аналітичні розвідки, які пропонують синтетичні висновки й узагальнення із порушеної проблеми. Гірше висвітленою залишається діяльність у цьому напрямі державних, самоурядових та комерційних структур.

Насамкінець визначимо кілька узагальнюючих науково-теоретичних положень, що відображають сучасні рівень, стан, методологічні підходи до вивчення краєзнавчого руху в Галичині у 1830-х — 1930-х роках:

- більшість присвячених йому різнотипних публікацій написані з позицій методології позитивізму та несуть на собі відбиток романтичної історіографії кінця XIX — першої третини XX ст., коли повсякчас акцентувалося на характері та значенні різних суспільних ініціатив і дій у пізнанні етнокультурної самобутності та формування національної свідомості українців;

- в хронологічному відношенні окремі складники галицького краєзнавчого руху досліджені нерівномірно: міжвоєнний “польський“ період його розвитку розроблений значно краще, ніж попередній — “австрійський“;

- при висвітленні цієї теми сучасні науковці швидше відходять від властивого українській історіографії “націоцентризму“, зокрема й у вивченні нею інших конкретно-історичних проблем розвитку західноукраїнського регіону зазначеного періоду. Це проявляється у намаганнях окремо досліджувати “польський сегмент“ краєзнавчого руху або ж у його розгляді в одному спільному контексті з “українським“. Однак при цьому науковці не відмовляються від “українських історіографічних окулярів“, тож продовжують

трактувати й оцінювати досліджувані процеси і явища головним чином з позицій українських національних інтересів, протиставляючи їх прагненням поляків, яким часто відмовляють у праві на пошук своєї культурної ідентичності в Галичині.

При подальшому вивченні тематики, пов'язаної з краєзнавчим рухом в Галичині у 30-х років XIX — 30-х років XX ст., вважаємо за доцільне глибше дослідити низку питань, що стосуються його розвитку. Перспективними виглядають розробка проблеми “І. Франко — історіограф галицького краєзнавства”; вивчення краєзнавчого руху у площині взаємозв'язку з природоохоронною, рекреаційною та іншими сферами, що сприяли розвитку подорожей і ознайомленню з матеріальною й духовною етнокультурою краю; спеціальне дослідження шкільного краєзнавства та музейництва в Галичині, зокрема і певних типів музейних установ. Предметом спеціальних студій має стати польський краєзнавчий рух в краї. Розв'язання цих та інших завдань наблизатиме до підготовки синтезованої праці, яка б комплексно відобразила діяльність у ділянці краєзнавства всіх етнічних суспільностей, що проживали в Галичині в зазначений період. При цьому необхідна тісніша співпраця аматорів і любителів старожитностей із фаховими вченими, які піддаватимуть науковій експертизі рукописи чи різного роду артефакти, щоб спільними силами поглиблено вивчати окреслену проблематику.

Отже, краєзнавчий рух у Галичині у 30-х роках XIX — 30-х роках XX ст. роках достатньою мірою представлений у різновидових, різножанрових працях, що становлять невід'ємний складник історіографії загальноукраїнського краєзнавчого руху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексієвець М.М. Роль наукового товариства ім. Т. Шевченка в українському відродженні / М.М. Алексієвець, В.В. Савенко. – Тернопіль: Літопис, 1999. – 188 с.
2. Альманах Станіславівської землі // Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславщини: у 2 т. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. – Т. 1. – 960 с; Т.2. – 900 с.
3. Андрухів І.О. Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг» / І.О. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1992. – 78 с.
4. Антоник О.В. Часопис «Українська книга» (1937–1943) як книгознавче та бібліографічне джерело / О. В. Антоник // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики: доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф., (25–26 серпня 1995 р.) / НАН України, ЛНБ ім. В.Стефаника. – Львів, 1996. – С. 159–167.
5. Антонюк Н. Лукань Роман-Степан / Н. Антонюк // Українська журналістика в іменах: матер. до енциклопед. словника [у бібліотеці монастиря св. Онуфрія у Львові]. – Львів, 1996. – Вип. 3. – С. 202-203.
6. Арсенич П. Дослідник Гуцульщини / Петро Арсенич // Шашкевичіана: зб. наук. праць. – Вип. 1: Маркіян Шашкевич і українське національне відродження; Вип. 2: «Руська Трійця», її оточення, послідовники і дослідники / Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Ін-тут — заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 260-262.
7. Арсенич П. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини: Довідник / Петро Арсенич, Ігор Пелипейко. – Косів: Писаний камінь, 2002. – 279 с.
8. Арсенич П. Етнографічна діяльність М. Гнатюка / П. Арсенич // Народна творчість та етнографія. – 1982. – № 2. – С. 69-71.

9. Арсенич П. З історії музеїв Галичини / Петро Арсенич // Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилівца. – Наук. видання. – Івано-Франківськ: Типовіт, 2003. – С. 152-155.
10. Арсенич П. Михайло Грушевський і Гуцульщина / Петро Арсенич // Михайло Грушевський: зб. наук. праць і матер. Міжн. ювілейної конференції, присвяченої 125 річниці від дня народження М.Грушевського. – Львів, 1994. – С. 337-339.
11. Арсенич П. Прикарпаття в житті Каменяра / Петро Арсенич. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. – 80 с.
12. Арсенич П. Рід Шухевичів / Петро Арсенич. – Нова Зоря: Івано-Франківськ, 2005. – 264 с.
13. Арсенич П. Родина Заклинських: Із серії “Славні галицькі родини“ / Петро Арсенич. – Івано-Франківськ, 1995. – 55 с.
14. Арсенич П. Родина Шухевичів / Петро Арсенич. – Коломия: ВІК, 1995. – 80 с.
15. Арсенич П. Священничий рід Бурачинських / Петро Арсенич. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 192 с.
16. Арсенич П. Гуцульщинна в збірках музеїв / П. Арсенич, М. Паньків // Гуцульщина. перспектива її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. – Івано-Франківськ, 1994 – С. 54-56.
17. Арсенич П.І. З фольклорно-етнографічної діяльності І. Франка на Гуцульщині / П.І. Арсенич // Праці Наукового товариства імені Т. Шевченка. [Косівський осередок “Гуцульщина“]. – Косів, 2006. – Т.2: Краєзнавство. – С.43-47.
18. Арутюнова С. Бібліографія в житті та творчості українського вченого І. Крип'якевича / С. Арутюнова // Вісник Книжкової палати. – 1999. – № 9. – С. 33–34.
19. Архів Івана Крип'якевича: Інвентарний опис / Упор. Я.Федорук; наук. ред. І.Бутич, Я. Дашкевич, О. Купчинський. – Київ – Львів, 2005. – 252 с.

20. Бабійчук Ю. Целевич — видатний історик і педагог Галичини / Ю. Бабійчук // Поліття. – 1993. – № 6-7. – С. 6.
21. Бадяк В. Концепція історичного краєзнавства та її національна суть / В. Бадяк // Історичне краєзнавство і національне виховання: матер. наук.-практ. конф. – Львів: ЛДУ, 1994. – С. 4-7.
22. Бадяк В. Краєзнавчі джерела Галичини: методи дослідження і правова охорона / В. Бадяк // Історичні пам'ятки Галичини: матеріали другої наукової краєзнавчої конференції, (21 листопада 2002 р.) / [відп. ред. Я. Малик]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С. 237-286.
23. Баженов Л.В. Історичне краєзнавство Правобережної України ХІХ – на початку ХХ ст.: Становлення, історіографія, бібліографія / Л.В. Баженов. – Хмельницький: Доля, 1995. – 256 с.
24. Баженов Л.В. Становлення і розвиток історичного краєзнавства Правобережної України (Кінець ХVІІІ – перші десятиріччя ХХ ст.): дис. доктора іст. наук: 07.00.01 / Л.В. Баженов. – К., 1996. – 404с.
25. Балицький О.І. Спадщина польських залізниць та промисловості – нове спрямування туризму / О.І. Балицький // Промисловий та туристичний транспорт. – 2003. – № 2. – С. 70.
26. Бальтазар Гакет — дослідник Південно-Східної і Центральної Європи / [упор. М. Вальо, М. Кріль]. – Львів, 2000. – 318 с.
27. Бальтазар Гакет і Україна: статті і матеріали / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. – Львів, 1997. – 152 с.
28. Бандрівський М. Археологічна діяльність Ізидора Шараневича (1829-1901) / Микола Бандрівський // Постаті української археології. – Вип. 7. – Львів, 1998. – С. 95-97.
29. Бандрівський М.С. Пам'яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець ХІХ — ХХ ст.): автореф. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01. "Історія України" / М.С. Бандрівський. – Львів, 2001. – 20 с.

30. Банчик Н.Я. Львівські букіністи і антиквари у 1790-і — 1940 рр. (За матеріалами відділу рукописів ЛНБ НАН України) / Н.Я. Банчик // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Вип. 5. – Львів, 1996. – С. 39-49.
31. Баран С. З моїх спогадів про Івана Франка: В 36-ті роковини з дня смерти / С. Баран. – Берлін: Українські вісти, 1952. – 58 с.
32. Барвінський Б. Д-р Юліан Целевич (23. III. 1943 — 24. XII. 1892) і його наукова діяльність на полі української історіографії і етнографії в світлі давніших і новіших дослідів / Б. Барвінський. – Львів: Накл. НТШ, 1927. – 336 с.
33. Барна М.М. Розвиток педагогічної освіти в Східній Галичині (1867-1939 рр.): автореф. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. "Теорія і методика професійної освіти" / М.М. Барна. – К., 1996. – 25 с.
34. Батіг М. Білі сторінки національного музею у Львові / М. Батіг // Літопис національного музею у Львові. – Львів. – 2000. – Ч. 1. – С. 3-15.
35. Батюк В. Іван Франко та Михайло Зубрицький / Володимир Батюк // 900 років Дрогобичу: історія і сучасність. – Дрогобич, 1991. – С. 92-95.
36. Бережанщина в спогадах емігрантів / [упоряд. – ред. Н. Волинець, Б. Мельничук, І. Семенець]. – Тернопіль: Кн.-журн. вид-во “Тернопіль“, 1993. – 391 с.
37. Бібліографія “Записок Наукового товариства ім. Шевченка“. – Т. 1-240. – 1892-2000 / [укл. Василь Майхер., ред. Олег Купчинський]. – Львів, 2003. – 742 с.
38. Бібліографія друкованих праць І. Крип’якевича // Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / [відп. ред. Я. Ісаєвич, упоряд. Ф. Стеблій]. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2001. – С. 19–72.
39. Бібліотека Наукового Товариства ім. Т. Шевченка: книги і люди: Матеріали круглого столу/ НАН України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника, НТШ у Львові; / [упоряд. та загал. ред. Л.І. Ільницької]. – Львів, 1996. – 138с.

40. Бібліотеки на західноукраїнських землях XVIII–XX ст. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника; / [упор. М. Кульчицький, Н. Кунанець; наук. ред. С.Арсирій]. – Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника, 2006. – 203 с.
41. Біла С. Церковні братства Галичини в дослідженнях Івана Франка / Світлана Біла // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. ІХ. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 39-47.
42. Білавич Г. Товариство “Рідна школа“ (1881-1939 рр.) / Галина Білавич, Борис Савчук. – Лілея-НВ: Івано-Франківськ, 1999. – 203 с.
43. Білецький М. Методичні питання історичного та географічного краєзнавства / М. Білецький // Історичне краєзнавство і національне виховання: матер. наук.-практ. конф. – Львів: ЛДУ. – 1994. – С. 7-9.
44. Білинкевич І.О. Дорогами Великого Каменяра по Івано-Франківщині / І.О. Білинкевич. – Коломия: Вік, 1999. – 220 с.
45. Білинкевич І.О. Іван Франко і Коломия / І.О. Білинкевич. – Івано-Франківськ: Облполіграфвидав, 1991. – 24с.
46. Білинкевич І.О. Іван Франко на Станіславщині: бібліографічно-краєзнавчі нариси / І.О. Білинкевич. – Коломия: Вік, 2006. – 191 с.
47. Білоус В. Етнографічні дослідження на західноукраїнських землях у третій чверті XIX ст. / Віра Білоус. – Львів: Ахіл, 2000. – 188 с.
48. Блажкевич А.Л. Видавнича та краєзнавча бібліографічна діяльність галицьких “Просвіт” у 1900-1939 рр. / А.Л. Блажкевич // Вісник КНУКіМ: зб. наук. пр. Серія Історія. – Київ, 2000. – № 2. – С. 11-19.
49. Блажкевич А.Л. Історична та краєзнавча бібліографічна діяльність Наукового товариства ім. Шевченка (1873-1939 рр.). / А.Л. Блажкевич // Бібліотечна планета. – 2001. – № 3. – С. 32-33.
50. Блажкевич А.Л. Краєзнавча бібліографія Галичини: Становлення і розвиток (XIX ст.-30-ті рр. XX ст.): дис. канд. іст. наук: 07.00 08. / А.Л. Блажкевич. – К., 2003. – 188 с. .
51. Блажкевич А.Л. Роль українських бібліографів у розвитку краєзнавчої бібліографії Галичини другої половини XIX ст. / А.Л. Блажкевич // Бібліотечна

- наука, освіта, професія у демократичній Україні: зб. наук. пр. – К.: КДУКіМ, 1998. – С. 63-69.
52. Боберський І. Українське Сокільство 1884-1939 рр. / І. Боберський. – Львів, 1939 – 34 с.
53. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884-1939 / М. Богачевська-Хом'як. – К.: Либідь, 1995. – 423 с.
54. Бойко В. Становлення та основні віхи розвитку музею історично-воєнних пам'яток / Володимир Бойко, Люба Коваль // Львівський історичний музей. Наукові записки. – 1996. – Вип. V. – Ч. 1. – С. 33-46.
55. Бондаренко Г.В. Історичне краєзнавство і пізнання історії / Г.В. Бондаренко // VIII Всеукраїнська наукова конференція: Історичне краєзнавство і культура. – Харків, 1997. – С. 30-32.
56. Бондаренко Г.В. Проблема людини в історичному краєзнавстві / Г.В. Бондаренко // Тези доповідей і повідомлень V Всеукраїнської конференції “Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України“. – Київ; Кам'янець-Подільський, 1991. – С. 23-24
57. Борчук С. Історико-краєзнавчі дослідження Ісидора Шараневича / Степан Борчук, Богдан Гаврилів, Володимир Грабовецький. – Коломия: Вік, 1997. – 39 с.
58. Борчук С.М. Громадсько-культурна і наукова діяльність Ісидора Івановича Шараневича (1829-1901) / С.М. Борчук. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного ун-ту, 2009. – 211 с.
59. Буланій І.Т. Громадські музеї України: Історія, Досвід, Проблеми / І.Т. Буланій, І.Г. Явтушенко. – К., Наукова думка, 1979. – 156 с.
60. Булик Н. Діяльність Крайового археологічного товариства у Львові в останній чверті XIX ст. / Наталія Булик // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2003. – Вип. 6. – С. 193-203.
61. Булик Н.М. Археологічна наука у Львові у XIX — на початку XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.06 "Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни" / Н.М. Булик. – Львів, 2007. – 20 с.

62. Бурдуланюк В. Галичина у творчій біографії Федора Вовка / Василь Бурдуланюк // Краєзнавець Прикарпаття. – 2007. – № 9. – С. 44-45.
63. Бурдуланюк В. Історія культури Прикарпаття: короткий нарис / Василь Бурдуланюк. – Івано-Франківськ, 1997. – 95 с.
64. Бурдуланюк В. Михайло Грушевський і Галичина / Василь Бурдуланюк // Краєзнавець Прикарпаття. – 2006. – №8. – С.41-43.
65. Бурдуланюк В. Українські вчені ХІХ — першої половини ХХ ст. вихідці з Прикарпаття / Василь Бурдуланюк // Матеріали ІІІ Прикарпатської історико-краєзнавчої наукової конференції. – Коломия: Вік, 1997. – С. 58-60.
66. Бурдуланюк В. Федір Вовк і Галичина / Василь Бурдуланюк // Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилівца – Івано-Франківськ: Типовіт, 2003. – С. 96-100.
67. Бурдуланюк В. Історія Прикарпаття в хронології / В. Бурдуланюк, Б. Гаврилів. – Івано-Франківськ: Галицька районна друкарня, 1996. – 66 с.
68. Бурдуланюк В.М. Музеї наукового товариства імені Шевченка / В.М. Бурдуланюк // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. ХV. Історія. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 3-10.
69. Бутрин М. Бібліографічна інформація на сторінках української преси в Галичині 20-30-х років ХХ ст. / Мирослав Бутрин // Українська періодика: історія і сучасність: тези доп. повід. Всеукр. наук.-теорет. конф., (9-10 грудня 1993 р.). – Львів, 1993. – С. 206-211.
70. Бутрин М. Особливості бібліографічної інформації у виданнях Івана Тиктора / Мирослав Бутрин // Книга в соціокультурному просторі: доп. і повід. Міжн. наук. конф., (3-5 травня 1995 р.). – Львів, 1995. – С. 7-8.
71. Бутрин М. Розвиток української бібліографії в Галичині у 1920–1930-ті роки / Мирослав Бутрин // Записки НТШ. – Львів, 1997. – Т. 233: Праці історико-філософської секції. – С. 256-270.
72. Бутрин М. Роль НТШ у розвитку української бібліографії / Мирослав Бутрин // Т. Шевченко і українська національна культура. – Львів, 1990. – С. 140-141.

73. Бутрин М. Українські видавничо-книготорговельні каталоги в Галичині та діаспорі у 20-30 роки ХХ століття / Мирослав Бутрин // Поліграфія і видавнича справа. – 1994. – Вип. 29. – С. 209-213.
74. Бучач і Бучаччина: історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Лондон; Париж; Сідней; Торонто, 1972. – 944 с.
75. Вавричин М.Г. М. Павлик – перший бібліотекар НТШ у Львові / М.Г. Вавричин // Бібліотека Наукового Товариства ім. Т. Шевченка: книги і люди: Матеріали круглого столу / НАН України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника, НТШ у Львові; / [упоряд. та загал. ред. Л. І. Ільницької]. – Львів, 1996. – С.77–86.
76. Вальо М. “Подорож...” Якова Головацького в контексті подорожної літератури про Карпати / Марія Вальо // Шашкевичіана: зб. наук. праць. – Вип. 1: Маркіян Шашкевич і українське національне відродження; Вип. 2: “Руська Трійця“, її оточення, послідовники і дослідники / Ін-тут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Ін-тут — заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 55-62.
77. Вальо М.А. Бібліографічна Гекетіана / М.А. Вальо // Бальтазар Гакет — дослідник Південно-Східної і Центральної Європи / [упор. М. Вальо, М. Кріль]. – Львів, 2000. – С. 281-310.
78. Варшавчик М. А. Історіографічні джерела / М.А. Варшавчик // Джерелознавство історії України: довідник / [за ред. М. Варшавчика, Я. Калакури]. – К.,1998. – С. 26-27.
79. Варшавчик М. А. Історіографічні джерела / М.А. Варшавчик // Історична наука: термінологічний і понятійний довідник / В.М. Литвин, В.І. Гусев, А.Г. Слюсаренко та ін.. – К.: Вища школа, 2002. – С. 101-102.
80. Василенко А.О. Літопис історії становлення і розвитку народних музеїв України / А.О. Василенко. – К.: Наукова думка, 1974. – 160 с.
81. Василь Пашницький: педагог, краєзнавець, бібліофіл. – Івано-Франківськ, 2003. – 44 с.

82. Вацеба О. Нариси з історії західно-українського спортивного руху / Оксана Вацеба. – Івано-Франківськ: НВ-Лілея, 1997. – 232 с.
83. Великочий В. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914-1919 рр.: [монографія] / Володимир Великочий / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ: Видавн.-дизайнерський відділ ЦІТ ПНУ ім. В. Стефаника, 2009. – 812 с.
84. Вельоха А. Гори Гуцульщини / Анжей Вельоха. – Краків: Центральний Осередок Гірського Туризму ПТТК, 2006. – 230 с.
85. Верменич Я. Регіон у понятійно-термінологічній системі історичної регіоналістики / Я. Верменич // Історико-географічні дослідження в Україні: зб. наук. праць. – К., 2003. – Число 6. – С. 319-329.
86. Верменич Я.В. Історична регіоналістика в Україні / Я.В. Верменич // Український історичний журнал. – 2001. – № 6. – С. 3-21; 2002. – № 2. – С. 3-26.
87. Верменич Я.В. Історична регіоналістика і краєзнавство: діалектика співвідношення / Я.В.Верменич // Історико географічні дослідження в Україні: зб. наук. праць – К., 2004. – Ч. 7. – С. 29-47.
88. Верменич Я.В. Регіональна історіографія України ХІХ – початку ХХ ст.: спроба періодизації / Я. В. Верменич // Історія. Четвертий міжнародний конгрес українців. – Ч.ІІ. (ХХ століття). – Одеса – Київ – Львів, 1999. – С. 44-48.
89. Верменич Я.В. Роль М.С. Грушевського у становленні регіонально-історичних досліджень в Україні / Я. В. Верменич // Український історичний журнал. – 1998. – №2. – С. 92-101.
90. Верменич Я.В. Суб'єктивні межі і об'єктивні можливості історичного краєзнавства / Я.В. Верменич // Український історичний журнал. – 2008. – № 2. – С. 130-144.
91. Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Я.В. Верменич. – К., 2003. – 516 с.
92. Видання “Просвіт” Галичини: Книги та аркушева продукція (1868-1939 рр.): бібліогр. покажч. / [укл. С.Л. Зворський]. – К.: Абрис, 1996. – 248 с.

93. Видання Івана Тиктора та концерну Українська преса: бібліографічний покажчик (1920–1977) / [укладач В. Денисюк; наук. ред. Б. Якимович]. – Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника, 2000. – 368 с.
94. Винар Л. Галицька доба життя М. Грушевського (1894-1914) / Любомир Винар // Український історик. – 1967. – № 1-2. – С. 5-22.
95. Винар Л. Іван Крип'якевич (1886-1967) / Любомир Винар // Український історик. – 1967. – № 1-2. – С. 75-80.
96. Винар Л. Іван Крип'якевич як бібліограф / Любомир Винар // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / [відп. ред. Я. Ісаєвич; упоряд. Ф. Стеблій]. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 890–895.
97. Винар Л. Михайло Грушевський і НТШ. 1892-1934 / Любомир Винар. – Нью Йорк – Дрогобич – Львів, 2006. – 383 с.
98. Водотика С. Шляхи оновлення методології української історіографії на сучасному етапі / С. Водотика // Історія. Четвертий міжнародний конгрес україністів. – Ч.ІІ.(XX століття). – Одеса; Київ; Львів, 1999. – С. 39-43.
99. Вол Б. Історико-краєзначі музеї Західної України: особливості становлення. Історіографія проблеми / Борис Вол // Історичні пам'ятки Галичини: матер. наук. краєзнавчої конф. (м. Львів, 26 жовтня 2003 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С. 98-104.
100. Вол Б. Галицьке краєзнавство в іменах / Борис Вол, Микола Борищак // Історичні пам'ятки Галичини: матер. наук. краєзнавчої конф. (м. Львів, 26 жовтня 2000 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 104-111.
101. Вол Б. Історичне краєзнавство в музеях Львівщини: стан і перспективи // Історичні пам'ятки Галичини: матер. третьої наук. краєзнавчої конф. (19 листопада 2004 р.) / [редкол. В. Голубко та ін.] / Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – С. 219-226.

102. Волинець Н.І. Тернопільський обласний краєзнавчий музей у персоналіях / Н.І. Волинець / [Електронний ресурс] // [http:// www.museum.dp.ua](http://www.museum.dp.ua).
103. Волинська О. Музейництво Галичини першої третини ХХ століття / Олена Волинська // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ, 2003. – Вип. VII. – С. 30-36.
104. Волянський О. Мої спомини про Івана Франка / О. Волянський // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С.491-501.
105. Воробець М. Як то Русь ходила слідами Данила / Михайло Воробець // Краєзнавець Прикарпаття. – 2007. – Ч. 10. – С. 54-58.
106. Ворощук О.Д. Теорія і практика учнівського самоуправління в гімназіях Галичини (початок ХХ ст. — 1939 р.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / О.Д. Ворощук. – Івано-Франківськ, 2005. – 19 с.
107. VIII Всеукраїнська наукова конференція: Історичне краєзнавство і культура. – Харків, 1997. – Ч.1– 430 с; Ч 2. – 364 с.
108. Всеукраїнська науково-практична конференція “Проблеми розвитку туризму на Україні і завдання відновлення історичної пам’яті народу засобами туризму: тези доповідей і повідомлень. – Ч.1. – К: ФІГУ, 1994. – 157 с.
109. Всеукраїнська спілка краєзнавців від А до Я / Авт.-упор.: О.Бажан, А. Ситник. – К., 2001. – 91 с.
110. Вушко І. Функціонування читалень “Просвіти“ та розвиток читацьких практик серед українського селянства на зламі ХІХ – ХХ століть / Ірина Вушко // Українська культурна спадщина, національна свідомість, державність: ювілейний зб. на пошану Феодосія Стебля. Вип. 9. – Львів, 2000. – С. 404-410.
111. Вчені-краєзнавці Прикарпатського університету імені Василя Стефаника: біографічний довідник. – Івано-Франківськ, 2000. – 22 с.
112. Гаврилів Б. Прикарпаття в історико-краєзнавчих дослідженнях Івана Вагилевича / Богдан Гаврилів, Зиновій Бойчук. – Івано-Франківськ, 1996. – 40 с.

113. Гаврилів Б. Галицьке краєзнавство. Ч.1: Історичні дослідження на Прикарпатті в ХІХ – початку ХХ ст. / Богдан Гаврилів. – Коломия: Вік, 1997. – 166 с.
114. Гаврилів Б. Довідник краєзнавців Прикарпаття (ХІХ – поч. ХХ ст.) / Богдан Гаврилів. – Ч.1. – Івано-Франківськ, 1994. – 32 с.
115. Гаврилів Б. Краєзнавці Прикарпаття / Богдан Гаврилів. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 114 с.
116. Гаврилів Б. Прикарпаття в історико-краєзнавчих дослідженнях НТШ кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Б.М. Гаврилів // Наукові записки НТШ. – Вип. 4. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 20-25.
117. Гаврилів Б. Стародавній Галич в історико-краєзнавчих дослідженнях ХІХ ст. – Івано-Франківськ, 1997. – 37 с.
118. Гаврилів Б. Михайло Грушевський і Прикарпаття: ілюстр., історико-краєзн. зб / Богдан Гаврилів, Василь Педич, Віталій Передерко. – Івано-Франківськ: Типовіт, 2002. – 44 с.
119. Гаврилів Б.М. Польські дослідники історії Галичини ХІХ ст. / Б.М. Гаврилів, Ю.М. Томин // Матеріали ІІІ Прикарпатської історико-краєзнавчої наукової конференції. – Івано-Франківськ: Вік, 1997. – С. 63-65.
120. Гаврилюк О. Відбудова та реставрація пам'яток архітектури на українських теренах Другої Речі Посполитої / Олександр Гаврилюк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія / (“Охорона культурної спадщини в Україні: історія, теорія, практика”: матер. наук.-практ. конф. (28-29 травня 2007. р.)). – Тернопіль, 2007. – Спецвипуск. – С. 17-22.
121. Гаврилюк С.В. Становлення й розвиток історичного пам'яткознавства Волині, Холмщини і Підляшшя (ХІХ — початок ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.06. "Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни" / С.В. Гаврилюк – Чернівці, 2003. – 39 с.

122. Гавриляк П. Моя участь у Карпатсько-Лещаторському Клубі до війни / П. Гавриляк // Альманах КЛК 1924-1924. – Львів — Нью-Йорк, 1984. – С. 86-91.
123. Гавришкевич І. Записки з мандрівки в Самбірських і Стрийських горах / І. Гавришкевич // Краєзнавство і туристика. – 1996. – Число 1-2. – С.14-15.
124. Гайдукевич О.О. Туризм і природоохоронна діяльність УГКЦ: Документи і матеріали (30-ті роки ХХ ст.) / О.О. Гайдукевич // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. X-XI. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 177-184.
125. Гайдукевич Я.М. Музеї Тернопільщини: путівник / Я.М. Гайдукевич. – Львів: Каменярь, 1998. – 127 с.
126. Галик В. Археографічні та етнографічно-фольклорні знахідки Івана Франка на території Дрогобицько-Самбірського Підгір'я: спроба каталогізації / В. Галик // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. ІХ. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 31-38.
127. Галик В.М. Галицьке Підгір'я в громадсько-політичній та науковій діяльності Івана Франка / автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спеціальність 07.00.01. "Історія України" / В.М. Галик. – Івано-Франківськ, 2009. – 20 с.
128. Гарасим Я. Наукова методологія Франка-фольклориста // Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин: матер. міжн. наук. кон., присвяченої 140-річчю з дня народження Іван Франка (Львів, 25-27 вересня 1996 р.). – Львів: Світ, 1998. – С. 284-289.
129. Гачка І. Тут витав у мріях молодий Франко. З історії Лолина / Іван Гачка. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2006. – 604 с.
130. Гелей С. Наукова та громадська діяльність Ісидора Шараневича / С. Гелей // Українська культурна спадщина національна свідомість державність: ювілейний зб. на пошану Феодосія Стебля. Вип. 9. – Львів, 2001. – С. 320-321.
131. Геращенко М. Український вчений І. Крип'якевич та бібліографія / М. Геращенко, В. Лутовінова // Бібліотечна планета. – 1999. – № 2. – С. 19–21.
132. Герман О. М. Діяльність товариства “Просвіта” на Поділлі наприкінці ХІХ ст. і в першій половині ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. іст. наук: спеціальність 07.00.01. "Історія України" / О.М. Герман. – Чернівці, 1995. – 24 с.

133. Гнот С. Греко-католицька Церква і проблема збереження пам'яток національної культури Галичини у міжвоєнний період / Соломія Гнот // Історичні пам'ятки Галичини: мат. другої наук. краєзнавчої конф. (21 листопада 2002 р.) / відп. ред. Я. Малик. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С. 123-135.
134. Голобуцький П. Книгознавчі дослідження в Західній Україні та українській діаспорі кінця 1930-х — 1970-х років / П. Голобуцький // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника / [відп. ред. Л. Крушельницька]. – Львів, 1998. – Вип. 6. – С. 363–364.
135. Головата Л. Вступ / Л. Головата // Товариство “Просвіта“ у Львові: покажчик видань 1868-1939. / [укладачі: О. Г. Бербека, Л. В. Головата]. – Львів: Національна Академія наук України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, 1996. – С. 3-20.
136. Головацький І. З історії Музейництва Наукового товариства ім. Шевченка, зокрема музею історично-воєнних пам'яток у Львові та Празі / І. Головацький // З історії Наукового товариства ім. Шевченка: зб. доп. і повід. наук. секцій і конференцій НТШ у Львові. – Львів, 1997. – С. 207-216.
137. Головацький Я. Пережитое и перестраданное / Я. Головацький // Письменники Західної України 30-50-ті рр. XIX ст. – К., 1965. – С. 229-285.
138. Головацький Я. Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі / Я. Головацький // Жовтень. – 1976. – № 6. – С. 57-64.
139. Гонтар Т. Етнографічні колекції музею НТШ / Т. Гонтар // Записки НТШ. – Львів, 1992. – Т. 223. – С. 417-427.
140. Гопак М. Взаємодія і єдність історичного і географічного краєзнавства / М. Гопак // Історичне краєзнавство і національне виховання: матер. наук.-практ. конф. – Львів: ЛДУ. – 1994. – С. 7-9.
141. Горак Р. Адреси юності Івана Франка в Дрогобичі / Роман Горак // Франкова криниця. – Трускавець, 1995. – С. 2-16.

142. Горак Р. Родовід Івана Франка в офіційних документах / Роман Горак // Іван Франко і світова культура: матер. міжн. симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.): у 3 книгах / упор. Б.З. Якимович; ред. кол. І.І. Лукінов та ін. – К.: Наукова думка, 1990. – Кн. 1. – С. 493-496.
143. Горак Р. Товариш Юності Осип Олеськів / Роман Горак // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2004. – Вип. IV. – С. 190-259.
144. Горак Р. Товариш Юності Осип Олеськів / Роман Горак // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2004. – Вип. IV. – С. 190-259.
145. Горак Р. Іван Франко: Книга перша. Рід Якова / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів: Вид-во отців Василіян “Місіонер“, 2005. – 232 с.
146. Горак Я. “Особливо близько зійшовся я з... Франком...” / Яким Горак // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2004. – Вип. IV. – С. 265-285.
147. Горак Я. Взаємини між Іваном Франком та Остапом Нижанківським / Яким Горак // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2001. – Вип. II. – С. 69-81.
148. Горак Я. Взаємини між Філаретом Колесою та Іваном Франком / Яким Горак // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2003. – Вип. III. – С. 34-44.
149. Горак Я. Франкова оселя у Львові / Яким Горак // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2000. – Вип. I. – С. 5-35.
150. Горбань Г. Діяльність наукової бібліотеки імені Івана Франка в галузі історичного краєзнавства / Г. Горбань // Матер. III Прикарпатської історико-краєзнавчої наук. конф. – Івано-Франківськ: Вік, 1997. – С. 65-66.
151. Горбик В.О. До питання про районування України / В.О. Горбик, П.І. Скрипник // Український історичний журнал. – 1995. – № 1. – С. 3-12.

152. Горбик В.О. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні / В.О. Горбик, Г.Г. Денисенко // Український історичний журнал. – 1998. – № 2. – С. 148-154.
153. Горинь Г.Й. Іван Франко — дослідник селянського побуту / Г.Й. Горинь // Матер. міжн. симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.): у 3 кн. / [упор. Б.З. Якимович; ред. кол. І.І. Лукінов та ін.]. – К.: Наукова думка, 1990. – Кн. II-III. – С. 109-112.
154. Горняткевич В. Засновник і перший голова товариства “Бойківщина“ д-р Володимир Гуркевич / Всеволод Горняткевич // Літопис Бойківщини. – 2001. – Ч. 1. – С. 7-15.
155. Городенщина: історико-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег, 1978. – 520 с.
156. Гоцуляк В. В. М.Грушевський і українська історична наука (80-ті рр. XIX ст. — початок XX ст.): історіографія проблеми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.06 "Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни" / В.В. Гоцуляк. – Дніпропетровськ, 1999. – 32 с.
157. Гошко Ю. Значення творчості Івана Франка для розвитку української етнографічної науки / Ю. Гошко // Іван Франко і світова культура: матер. міжнар. симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.): у 3 кн. / [упор. Б.З. Якимович; ред. кол. І.І. Лукінов та ін.]. – К.: Наукова думка, 1990. – Кн. 2. – С. 94-96.
158. Грабовецький В. Антон Петрушевич — дослідник історії Галичини / Володимир Грабовецький. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 75 с.
159. Грабовецький В. Богдан Гаврилів – дослідник історичного краєзнавства Прикарпаття / В. Грабовецький // Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилів – Івано-Франківськ: Типовіт, 2003. – С. 5-9.
160. Грабовецький В. Відродимо галицьку школу краєзнавців / Володимир Грабовецький // Матер/ III Прикарпатської історико-краєзнавчої наук/ конф. – Коломия: Вік, 1997. – С. 6-8.

161. Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття / Володимир Грабовецький. – Вид. 2-ге, доп. – Івано-Франківськ: Акорд, 1995. – Т. 8: Гуцульщина в другій половині ХІХ – поч. ХХ століть. – 222 с.
162. Грабовецький В. Олекса Довбуш / Володимир Грабовецький. – Львів: Світ, 1994. – 272 с.
163. Грабовецький В.В. Мета і завдання спілки краєзнавців Прикарпаття / В.В. Грабовецький // Матер. ІІІ Прикарпатської історико-краєзнавчої наук. конф. – Івано-Франківськ: Вік, 1997. – С. 4-6.
164. Грабовецький В.В. Прикарпаття і Каменярь: збірник на допомогу викладачам історії України, студентам та краєзнавцям / В.В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2006. – 100 с.
165. Гречин Б.П. Громадсько-просвітницька та педагогічна діяльність Олександра Барвінського. [монографія] / Б.П. Гречин. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 232 с.
166. Грицак Я. “... Дух, що тіло рве до бою...”: Спроба політичного портрета Івана Франка / Ярослав Грицак. – Львів: Каменярь, 1990. – 177 с.
167. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст.: навч. посіб. / Ярослав Грицак. – К: Генеза, 2000. – 360 с.
168. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886) / Ярослав Грицак. – К.: Критика, 2006. – 631 с.
169. Грицак Я. Українська історіографія. 1991-2001: Десятиліття змін / Ярослав Грицак // Україна модерна. – Ч. 9. – К. – Львів: Критика, 2005. – С. 43-67.
170. Грицак Я. Чи була школа Грушевського? / Ярослав Грицак // Михайло Грушевський і львівська історична школа: мат. конф. (Львів, 24-2 жовтня 1994 р.). – Львів, Нью-Йорк 1995. – С. 138-152.
171. Грицан А. “Просвіта” у боротьбі за збереження історичної пам’яті українського народу на Прикарпатті / Анатолій Грицан // Наукові записки. – Київ: Ін-тут народознавства НАН України. – 1999. – Вип. 4. – С. 25-31.

172. Грицан А.В. Просвітня зоря Прикарпаття. Нариси про історію товариства "Просвіта" на Прикарпатті між двома світовими війнами (1921-1939) / А.В. Грицан. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001, – 180 с.
173. Гром Г. Іван Франко і Нагуєвичі / Галина Гром // Дрогобиччина — земля Івана Франка: зб. географічних, історичних, етнографічно-побутових матеріалів та мемуарів. – Т. 4. / [упор. і ред. М.Шалата]. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 213-234.
174. Гром Г. Франкові Нагуєвичі / Галина Гром. – Дрогобич: Відродження, 2004. – 282 с.
175. Гудима Ю. Знакування туристських шляхів в Україні: історія та сьогодення / Ю. Гудима [Електронний ресурс]; режим доступу: [http // karpatia.org.ua / readarticle.php.article.id=12](http://karpatia.org.ua/readarticle.php.article.id=12)
176. Гузар З. Іван Франко і питання краєзнавства і туристики / Зенон Гузар // Бойківщина. – Т. 2. – Дрогобич-Трускавець, 2004. – С. 201-202.
177. Гузар З. Локальний колорит у романі І. Франка "Перехресні стежки" / Зенон Гузар // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. І. – Дрогобич: Мііонер, 1995. – С. 122-125.
178. Гузар З. Стежками життя і творчості Івана Франка / Зенон Гузар. – Дрогобич: Коло, 2004. – 140 с.
179. Гуменюк Г. Краєзнавство в українських гімназіях Галичини (початок ХХ ст.) / Галина Гуменюк // Шлях освіти. – 2003. – № 2. – С. 40-50.
180. Гуменюк Г.М. Ретроспективний аналіз розвитку туризму в Україні / Г.М. Гуменюк // Вісник Прикарпатського університету. Фізична культура. – Вип. 1. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – С. 23-30.
181. Гуменюк М.П. Біля джерел української радянської бібліографії / М.П. Гуменюк – К., 1991. – с.
182. Гундорова Т. "Я єсть мужик, пролог, не епілог..." / Тетяна Гундорова // Франко І. Захар Беркут. Перехресні стежки. Оповідання. – К.: Веселка, 2006. – С. 5-30.

183. Гуралюк П. Шляхами Івана Франка на Покутті та Гуцульщині / П. Гуралюк // Праці Наукового товариства імені Т. Шевченка. Косівський осередок "Гуцульщина". – Косів, 2006. – Т. 2: Краєзнавство. – С. 54-58.
184. Гургула І. Краєзнавча тематика на сторінках львівського педагогічного часопису "Основа" / І. Гургула // Історичне краєзнавство і національне виховання: матер./ наук.-практ. конф. – Львів: ЛДУ. – 1994 – С. 21-22.
185. Данилюк А. Самбір і західноукраїнське музейництво / Архип Данилюк // Бойківщина: історія та сучасність: матер. міжн. народознавчого семінару "Населення Бойківщини у контексті загальнокарпатського етнокультурного розвитку" (Самбір, 14-16 вересня 1995 р.) – Львів – Самбір: ФІРА-люкс, 1995. – С. 17-19.
186. Данилюк А.Г. Внесок Івана Франка в дослідження народного будівництва Українських Карпат і Прикарпаття / А.Г. Данилюк // Матер. міжнар. симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.): у 3 кн. / [упор. Б.З. Якимович; ред. кол. І.І. Лукінов та ін.]. – К.: Наукова думка, 1990. – Кн. II – III. – С. 11-114.
187. Дацюк І. До історії українського мандрівництва / І. Дацюк // Краєзнавство і туристика. – 1996. – Ч. 1-2. – С. 16-19.
188. Дашкевич Я. Довкола "Хроніки міста Львова" Дениса Зубрицького / Я. Дашкевич // Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури. – 2-ге вид. випр. і доп. – Львів: Піраміда, 2007. – С. 248-254.
189. Дашкевич Я. Львівські "Теки" А. Шнайдера як історичне джерело / Я. Дашкевич // Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури. – 2-ге вид. випр. і доп. – Львів: Піраміда, 2007. – С. 273-278.
190. Дашкевич Я. М. Кордуба та його "Бібліографія історії України" / Ярослав Дашкевич // Український археографічний щорічник / Ін-туту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К., 2001. – Вип. 5-6. – С. 16-24.

191. Дашкевич Я. Мирон Кордуба: основні напрями наукових досліджень / Ярослав Дашкевич // Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури. – 2-ге вид. випр. і доп. – Львів: Піраміда, 2007. – С. 591-594.
192. Дашкевич Я. Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури / Ярослав Дашкевич. – 2-ге вид. випр. і доп. – Львів: Піраміда, 2007. – 808 с.
193. Дашкевич Я. Садок Баронч як історик-краєзнавець / Ярослав Дашкевич // Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури. – 2-ге вид. випр. і доп. – Львів: Піраміда, 2007. – С. 257-258.
194. Дашкевич Я. У науковій лабораторії історика / Ярослав Дашкевич // Архів Івана Крип'якевича: Інвентарний опис / упор. Я. Федорук. – Київ – Львів, 2005. – С. VI-VIII.
195. Дашкевич Я.Р. Матеріали І.О. Левицького як джерело для бібліографічного словника / Я.Р. Дашкевич // Іван Омелянович Левицький: зб. наук. праць / [упор. Л. Ільницька]. – Львів, 2002. – С. 36-56.
196. Дашкевич Я. Іван Крип'якевич — історик України / Ярослав Дашкевич // Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990. – С. 5-21.
197. Дашкевич Я. Після погрому (Про долю і недолю бібліотеки) / Ярослав Дашкевич // Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка: книги і люди: матер. круглого столу / НАН України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника, НТШ у Львові; / [упоряд. та загал. ред. Л.І. Ільницької]. – Львів, 1996. – С. 9–14.
198. Двадцятьп'ятьліття Національного музею у Львові: зб. пза ред. директора музею І. Свенціцького. – Львів, 1931. – 129 с.
199. Дем'ян Г. Маловідомі сторінки життя і наукової праці Михайла Зубрицького / Григорій Дем'ян / Записки НТШ. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1992. – Т. ССХХІІІ. – С. 172-197.
200. Дем'ян Г. Таланти Бойківщини / Григорій Дем'ян. – Львів: Каменяр, 1991. – 325 с.
201. Дем'янчук Г.С. Українське краєзнавство: сторінки історії / Г.С. Дем'янчук, Б.Г. Дем'янчук, А.Г. Дем'янчук. – К.: Видавничий центр “Просвіта”, 2006. – 296 с.

202. Дем'янюк О.Й. Роль краєзнавчої роботи у діяльності громадських організацій Західної Галичини у першій половині ХХ століття / О. Й. Дем'янюк // Екологічний вісник. – 2005. – № 2. – С. 12-13.
203. Дем'ян Г. Державницькі погляди Івана Вагилевича / Григорій Дем'ян // Шашкевичіана: зб. наук. праць. – Вип. 1: Маркіян Шашкевич і українське національне відродження; Вип. 2: “Руська Трійця“, її оточення, послідовники і дослідники / Ін-тут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Ін-тут — заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 50-54.
204. Дем'ян Г. Іван Вагилевич – історик і народознавець / Григорій Дем'ян. – К.: Наукова думка, 1993. – 152 с.
205. Денисенко Г. З історії дослідження пам'яток воєнної історії / Галина Денисенко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія (Матер. Всеук. наук.-практ. конф. “Охорона культурної спадщини в Україні: історія, теорія, практика“ (Тернопіль, 28-29 травня 2007 р.)). – Тернопіль, 2007. – Спецвипуск. – С. 25-32.
206. Денисенко Г.Г. Діяльність громадських організацій та наукових товариств на початку ХХ століття по дослідженню пам'яток воєнної історії / Г.Г. Денисенко // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: зб. статей. – Вип. 30. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – С. 29-44.
207. Джерелознавство історії України: Довідник: навч. посіб. – К., 1998. – 211с.
208. Дзвінчук Д. Педагоги Прикарпаття – краєзнавці (до 1939 р.) / Дмитро Дзвінчук, Юрій Угорчак // Матер. III Прикарпатської історико-краєзнавчої наук. конф. – Івано-Франківськ: Вік, 1997. – С. 667-72.
209. Дзурак М. Каменяра славить Гуцульщина / М. Дзурак // Праці Наукового товариства імені Т.Шевченка. Косівський осередок “Гуцульщина“. – Косів, 2006. – Т. 2: Краєзнавство. – С. 51-53.

210. Дольницький А. Спомини про молодого Франка / А. Дольницький // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956. – С. 99-109.
211. Дрогобиччина – земля Івана Франка: збірник географічних, історичних та етнографічно-побутових і мемуарних матеріалів / голова ред. кол. Л. Луців. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. – 560 с.
212. Дрогомирецький П. Топоніміка в прикарпатському краєзнавстві / П.Дрогомирецький // Матер. III Прикарпатської історико-краєзнавчої наук. конф. – Івано-Франківськ: Вік, 1997. – С. 10-11.
213. Дроздовська О. Історія заснування й краєзнавчі студії журналу “Літопис Бойківщини“ (Самбір, 1931-1939)/ О. Дроздовська // Студії з архівної справи та джерелознавства. – К., 2004. – Т. 10. – С. 66-69.
214. II з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (25 грудня 1996, м. Київ): матер. та документи / [редкол.: П.Т.Тронецько та ін.]. – К.: Рідний край, 1997. – 124 с.
215. Дубняк К. Що таке краєзнавство / К. Дубняк // Історія української географії. – Вип. 12. – 2005. – С. 44-47.
216. Дубова Т. Біобібліографія в західноукраїнських виданнях 20-30-х рр. ХХ століття / Тетяна Дубова // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 129-144.
217. Дубровіна Л. Історія Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського 1941–1964 / Л. Дубровіна, О. Онищенко. – К.: НБУ ім. В. Вернадського, 2003. – 357 с.
218. Дутчак О. Актуальні проблеми розвитку туристично-краєзнавчого руху у Галичині другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в сучасній українській історіографії / Олена Дутчак // Мандрівець / засн. Нац. унів. «Києво-Могилянська академія»; / [голов. ред. Ф. Полянський]. – 1993. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – № 2. – С. 24-31.
219. Дутчак О.І. Бібліотечне краєзнавство Галичини (30-ті рр. ХІХ ст. – 40-і рр. ХХ ст.): сучасна українська історіографія / О.І. Дутчак // Гілея: науковий

вісник: зб. наук. праць / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К.: ВІР УАН. – Вип. 37. – С. 193-199.

220. Дутчак О. Внесок польських та німецьких науковців у розвиток галицького краєзнавства (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / Олена Дутчак // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. – Донецьк, 2010. – № 2 – С. 85-88.
221. Дутчак О. І. Значення творчого доробку Івана Франка у розвитку туристично-краєзнавчих досліджень на Україні / О. І. Дутчак // Дністровський каньйон – унікальна територія туризму: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (16-18 травня 2009 р.) – Тернопіль, 2009. – С. 192-194.
222. Дутчак О.І. Історіографічні міфологеми про українсько-польські відносини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / О.І. Дутчак // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: статті та матер. Міжнар. наук.-практ. конф, присвяченої пам'яті проф. Г.Л. Бондаревського (1920-2003 рр.) (Луганськ, 7-8 квітня 2010 р.) / [під ред. М.С. Бурьяна]. – Луганськ: ТОВ "Віртуальна реальність", Частина І. – 2010. – С. 169-173.
223. Дутчак О. І. Теоретико-методологічні проблеми дослідження українського туристично-краєзнавчого руху в Галичині другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в сучасній українській історіографії / О. І. Дутчак // Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи: матер. Міжнар. наук. конф. (Івано-Франківськ–Яремче, 16-18 грудня 2009 р.) / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2009. – С. 84-92.
224. Дутчак О. І. Туризм і краєзнавство в діяльності молодіжних і спортивних товариств у Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: історіографія / О.І. Дутчак // Сучасна наука в мережі Інтернет: матер. шостої Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (25-27 лютого 2010 р.). – Ч.2. – К.: ТК "Меганом", 2010. – С. 26-27.
225. Дутчак О. Проблеми інституалізації галицького краєзнавства в українській та польській історіографії / Олена Дутчак // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. праць: Наукові записки Рівненського

- державного гуманітарного університету. – Випуск 16. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний ун-т, 2009. – 313 с. – С. 247-250.
226. Дутчак О. Становлення галицького краєзнавства: історіографічні проблеми інтерпретації / Олена Дутчак, Борис Савчук // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис (До 100-річчя від дня народження Степана Бандери). – 2009. – Ч. 15-16. – С. 533-538.
227. Дутчак О. Українська історіографія про краєзнавчу діяльність Івана Франка / Олена Дутчак // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. XVI. – С. 153-162.
228. Дутчак П. В. Українські жіночі організації в Східній Галичині (20-30-ті роки ХХ століття). Науково-історичне дослідження / П.В. Дутчак. – Івано-Франківськ, 1997. – 35 с.
229. Енштейн А.І. Історичне краєзнавство та історичні традиції / А.І. Ейнштейн, С.М. Куделко // Тези доповідей і повідомлень V Всеукр. конф. “Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України“. – Київ – Кам`янець-Подільський, 1991. – С. 21-23.
230. Етнограф і громадсько-культурний діяч Остап Черемшинський: бібліографічний покажчик літературно-краєзнавчих публікацій за 1963-2006 рр. / [упор. Р. Черемшинська] / Держархів Тернопільської області. – Тернопіль, 2006. – 40 с.
231. Євген-Юлій Пеленський: Життєписно-бібліографічний нарис. – Львів, 1994. – 115 с.
232. Жупанський Я. Про об`єкт і предмет вивчення національного краєзнавства / Я. Жупанський, В. Круль // Краєзнавство. – 1994. – № 1-2. – С. 3-6.
233. З історії вітчизняного туризму: зб. наук. статей. – К.: ФПУ, 1997. – 280 с.
234. З історії Наукового товариства ім. Т.Шевченка: зб. доп. і повідом. наук. сесії і конф. НТШ у Львові. – Львів, 1997. – 320 с.
235. Заболотна І. Іван Крип`якевич / Інна Заболотна // Історіографічні дослідження в Україні / [відп. ред. Ю.А. Пінчук]. – К.: Ін-т історії НАН

- України, 2005. – Вип. 15: Визначні постаті української історіографії XIX-XX ст. – С. 487-558.
236. Заболотна І. О. Археографічна діяльність та джерелознавчі студії Івана Петровича Крип'якевича: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06. "Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни" / І.О. Заболотна. – К., 2005. – 18 с.
237. Заборняк С. Розвиток української народної фізичної культури / Станіслав Заборняк, Богдан Мицкан // Вісник Прикарпатського національного університету. Серія "Фізична культура". – Вип. V. Івано-Франківськ, 2007. – С. 14-23.
238. Завгородня Т. Денис Петрів — галицький педагог / Тетяна Завгородня // Обрії. – 2000. – Ч. 1. – С. 14-16.
239. Завгородня Т. Елементи народної дидактики у змісті шкільної освіти Галичини (1918-1939) // Тетяна Завгородня, Михайло Паньків // Матер. III Прикарпатської історико-краєзнавчої наукової конференції. – Коломия: Вік, 1997. – С. 29-31.
240. Завгородня Т. Теорія і практика навчання в Галичині (1918-1939) / Тетяна Завгородня. – Івано-Франківськ, 2007. – 392 с.
241. Зайцева З.І. "Записки Наукового Товариства ім. Т.Г. Шевченка": започаткування та шлях до академічного стандарту (1892-1914) / З.І. Зайцева // Український історичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 104-112.
242. Зайцева З.І. Періодичні фахові та серійні видання НТШ періоду 1892-1914 рр. як інструмент інституціоналізації української національної науки / З.І. Зайцева // Історіографічні дослідження в Україні. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – Вип. 14. – С. 323-337.
243. Зайцева З.І. Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець XIX – початок XX ст.): [монографія] / Зінаїда Іванівна Зайцева. – К.: Київський національний ун-т ім. В. Гетьмана, 2006. – 336 с.
244. Заник Л.Д. Українська історіографія "Весни народів" 1848 р. в Галичині: дис. канд. іст. наук: 07.00.06 / Лариса Дмитрівна Заник – К., 2007. – 255 с .

245. Замлинський В.О. Українське краєзнавство в контексті історичної культури / В.О. Замлинський // Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції з історичного краєзнавства. – Луцьк, 1993. – С. 67-68.
246. Заставецька Н.І. Збереження пам'яток історії та культури у Західній Україні (1920–1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. "Історія України" / Н.І. Заставецька.– Львів, 2010. – 20 с.
247. Заставецька Н. Внесок польських наукових осередків у збереження пам'яток Західної України (1920–1930-ті рр.) / Наталія Заставецька // Матер. II Міжн. наук. конф. молодих учених, присвяченої 175-річчю Київського національного університету імені Тараса Шевченка (23–24 квітня 2009 р.). – Вип. II: у 4-х част. – Ч. 1. / [відпов. ред. І. В. Семеніст]. – К., 2009. – С. 81-83.
248. Заставецька Н. Діяльність Польського товариства краєзнавчого у сфері збереження пам'яток історії та культури на західноукраїнських землях (1920–1930-ті рр.) / Наталія Заставецька // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2008. – Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: XX століття. – С. 275-281.
249. Заставецька Н. Діяльність українських музейних осередків щодо збереження пам'яток воєнної історії у Східній Галичині (20–30 рр. XX ст.) / Наталія Заставецька // Воєнна історія Поділля та Буковини: наук. зб. матер. Всеукраїнської наук. військово-історичної конф. (25-26 листопада 2009 р., м. Кам'янець-Подільський). – К., 2009. – С. 271-275.
250. Заставецька Н. Дослідження пам'яткоохоронного руху 1920–1930-х рр. на території Західної України в сучасній українській історіографії / Наталія Заставецька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Історія. – 2009. – Вип. 3. – С. 300-309.
251. Заставецька Н. Збереження пам'яток воєнної історії у Східній Галичині в контексті внутрішньої політики Польщі (1919-1939 рр.) / Наталія Заставецька // Охорона культурної спадщини в Україні: історія, теорія, практика: матер.

- всеукраїнської науково-практичної конф. (28-29 травня 2007 р., м.Тернопіль). – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – С. 48-52.
252. Заставецька Н. Історико-культурна спадщина східногалицького краю в політичних реаліях режиму “санацій” (на прикладі пам’яток воєнної історії) / Наталія Заставецька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Історія. – 2007. – Вип. 1. – С. 111-115.
253. Заставецька Н. Музейницький аспект діяльності “Просвіти” у Східній Галичині (1868–1939 рр.) / Наталія Заставецька // “Просвіта” в національно-культурному житті українського народу (до 140-річчя з часу заснування): матер. Міжнар. наук. конф. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 82-87.
254. Заставецька Н. Охорона пам’яток воєнної історії у Східній Галичині в 1919–1939 рр. як аспект україно-польських відносин (за матеріалами періодичних видань) / Н. Заставецька // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. – 2006. – № 17 (112) жовтень. – С. 188-194.
255. Заставецька Н. Охорона пам’яток як засіб формування пропольської свідомості у молоді Західної України (1920–1930 рр.) / Наталія Заставецька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія. – Вінниця. – 2009. – Вип. 15. – С. 74-78.
256. Заставецька Н. Пам’яткоохоронна діяльність музеїв на західноукраїнських землях у 30-ті рр. ХХ ст. / Наталія Заставецька // Шевченківська весна. Історія: матер. між нар. наук-практ. конф. молодих учених. – К.: СПД Цимбаленко Є.С., 2008. – С. 150-152.
257. Заставецька Н. Пам’яткоохоронний аспект діяльності польських громадських організацій і товариств на західноукраїнських землях (1918–1939 рр.) / Наталія Заставецька // Наукові записки Тернопільського

- національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Історія. – Тернопіль, 2008. – Вип. 3. – С. 240-246.
258. Заставецька Н. Питання увічнення пам'яті жертв Талергофу як чинник впливу СРСР у Другій Речі Посполиті (1930–1938 рр.) / Наталія Заставецька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Історія. – Тернопіль, 2007. – Вип. 2. – С. 138-142.
259. Заставецька Н. Популяризація ідеї збереження пам'яток у Східній Галичині в 1920–1930-х рр. (на прикладі діяльності Національного музею у Львові) / Наталія Заставецька // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2009. – Вип. 16. – С. 54-57.
260. Заставецька Н. Українське музейництво Галичини крізь призму пам'яткоохоронної політики Другої Речі Посполитої (1930-ті рр.) / Наталія Заставецька // Культурна спадщина України: матер. між нар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 15–16 травня 2009 р.). – Умань : Видавець Чибаненко Ю., 2009. – С. 170-178.
261. Заставецька Н. Участь українських молодіжних товариств Східної Галичини у збереженні історико-культурної спадщини краю (1920–1930-ті рр.) / Наталія Заставецька // Каразінські читання (історичні науки): матер. міжн. наук. конф. (24 квітня 2009 р.) – Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2009. – С. 127–128.
262. Заставецька Н.І. Особливості реалізації ідеї збереження пам'яток у Західній Україні польськими музеями (1920–1930-ті рр.) / Н.І. Заставецька // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. – Луганськ, 2008. – № 15 (154) серпень. – С. 156-166.
263. Зашкільняк Л. Історія Польщі /Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів, 2002. – 449 с.
264. Зашкільняк Л. Методологічні аспекти світового історіографічного процесу і сучасна історична наука історіографії / Леонід Зашкільняк //

- Українська історіографія на зламі ХХ – ХХІ ст.: здобутки і проблеми: [колективна монографія] за ред. Л. Зашкільняка. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2004. – С. 24-57.
265. Зашкільняк Л. Методологія історії: від давнини до сучасності / Леонід Зашкільняк. – Львів: Львівський держ. унів. ім. І. Франка, 1999. – 226 с.
266. Зашкільняк Л. Постмодерністський виклик і сучасна історична наука / Леонід Зашкільняк // Галичина. Науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис. – 2001. – № 5-6. – С. 90-98.
267. Зашкільняк Л.О. Сучасна світова історіографія: посібник / Л.О. Зашкільняк. – Львів: ПАС, 2007. – 312 с.
268. Збаражчина: збірник статей, матеріалів і споминів: у 2 т. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Київ, 1980. – Т.І. – 740 с.
269. Здобнов Н.В. Основы краевой библиографии: практ. руководство / Н.В. Здобнов. – М., 1931. – 176 с.
270. Зозуляк К. Дещо про взаємини між Євгеном Тимченком та Іваном Франком / К. Зозуляк // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2000. – Вип. І. – С. 100-120.
271. Зуляк І. Діяльність “Просвіти“ у Західній Україні в міжвоєнний період (1919-1939) / Іван Зуляк. – Тернопіль: Воля, 2005. – 946 с.
272. Зуляк І. Роль “Просвіти“ Західної України у розвитку музейної справи в міжвоєнний період (1919-1939) / Іван Зуляк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2007. – Спецвипуск. – С. 101-105.
273. Иван Франко в воспоминаниях современников. – М: Художественная литература, 1966. – 447 с.
274. Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві // Українська культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. – Вип. 8 / [ред. кол. Я.Ісаєвич; відп. ред. В.Горань, Л.Крушельницька]. – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2001. – 960 с.

275. Іван Монолатій. Бібліографічний покажчик публікацій за 1991-2006 рр. / [упоряд. І. Набитович]. – Коломия: Вік, 2006. – 96 с.
276. Іван Омелянович Левицький: зб. наук. праць / [упор. Л. Ільницька]. – Львів, 2002. – 204 с.
277. Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин: матер. міжн. наук. кон. присвяченої 140-річчю з дня народження Іван Франка (Львів, 25-27 вересня 1996 р.). – Львів: Світ, 1998. – с.
278. Іван Франко і світова культура: матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.): у 3 кн. / [упор. Б.З. Якимович; ред. кол. І.І. Лукінов та ін]. – К.: Наукова думка, 1990. – Кн. I. – 528 с.
279. Іван Франко і світова культура: матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.): у 3 кн. / [упор. Б.З. Якимович; ред. кол. І.І. Лукінов та ін.]. – К.: Наукова думка, 1990. – Кн. II-III. – 506 с.
280. Іваник О. Роль митрополита Шептицького в організації музейної справи в Галичині (перша половина ХХ ст.) / Оксана Іваник // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2004. – Вип. II. – С. 81-84.
281. Іванюта І. Наукова та громадсько-політична діяльність академіка Володимира Гнатюка: історіографія проблеми та джерельна база дослідження / Ігор Іванюта // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2002. – Вип. III. – С. 164-179.
282. Іванюта І.П. Наукова та громадсько-політична діяльність академіка Володимира Гнатюка в контексті українського національного відродження кінця ХІХ — початку ХХ ст.: дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01. / Іванюта Ігор Петрович. – Тернопіль, 2009. – 192 с.
283. Ігнат'єва О.О. Сторінки з історії розвитку спелеології та спелеотуризму в Тернопільській області / О.О. Ігнат'єва // 3 історії вітчизняного туризму: зб. наук. ст. – К.: ФПУ, 1997. – С. 83-96.

284. Ієрусалимський Ю.Ю. Історичне краєзнавство України на сучасному етапі / Ю.Ю. Ієрусалимський // Тези доп. і повід. V Всеукр. конф. “Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України“. – Київ – Кам’янець-Подільський, 1991. – С. 26-28.
285. “І знову бачу тя, село моє родинне...” (Вибрані праці Івана Франка про Нагуєвичі) / [упор., передмова і коментарі Володимира Галика]. – Дрогобич: Коло, 2007. – 144 с.
286. Ільницька Л. “Русалка Днєстровая” (1837) у бібліотеках і музеях світу. Історично-книгознавче дослідження / Луїза Ільницька / НАН України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. – Львів, 2007. – 248 с.
287. Ільницька Л. М. Грушевський і становлення українознавчої бібліографії в Науковому товаристві ім. Шевченка / Л.М. Ільницька // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України / [відп. ред. Л. Крушельницька]. – Львів, 1998. – Вип. 6. – С. 47–54.
288. Ільницька Л. Україніка НТШ як джерело національної бібліографії / Л. Ільницька // Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка: книги і люди. – Львів: НТШ, 1996. – С. 67–77.
289. Ільницька Л. М. Грушевський і становлення українознавчої бібліографії в Науковому товаристві ім. Шевченка / Л. Ільницька // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. – Львів, 1994. – Вип. 4. – С. 165–178.
290. Ісаєвич Я. Видатний історик Львова [передмова] / Ярослав Ісаєвич // Іван Крип’якевич. Історичні проходи по Львові. – Львів: Каменяр, 1991. – С. 4-8.
291. Ісаєвич Я. Д.Зубрицький і його діяльність у галузі спеціальних історичних дисциплін / Я. Ісаєвич // Науково-інформативний бюлетень архівного управління УРСР. – К., 1863. – С. 47-64.
292. Ісаєвич Я. Іван Крип’якевич – історик і організатор наукового життя / Я. Ісаєвич // Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / [відп. ред. Я. Ісаєвич; упоряд. Ф. Стеблій]. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2001. – С. 7–15.

293. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 250 с.
294. Історик і культурно-громадський діяч Петро Арсенич: бібліографічний покажчик історико-краєзнавчих публікацій за 1959-1998 рр. – Івано-Франківськ, 1999. – 55 с.
295. Історик, етнограф, педагог: матеріали міжвузівської наук. конф., присвяченої 150-річчю від дня народження Юліана Целевича. – Івано-Франківськ, 1993. – 87 с.
296. Історичне краєзнавство в Україні. Питання теорії і практики: науково-допоміжний бібліографічний покажчик. – К.: Інститут історії України НАН України, 1992. – 170 с.
297. Історичне краєзнавство і національне виховання: матер. наук.-прак. конф. – Львів: ЛДУ. – 1994. – 135 с.
298. Історичне краєзнавство: навч. посіб. / В. Голубко, С. Качараба, А. Середяк – Ч. 1. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 180 с.
299. Історичний огляд життя в студентських українських організаціях. – Львів, 1908. – С. 28-30.
300. Історичні пам'ятки Галичини: матер. наук. краєзнавчої конф. (м. Львів, 26 жовтня 2000 р.). – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 293 с.
301. Історичні пам'ятки Галичини: матер. третьої наук. краєзнавчої конф. (Львів, 19 листопада 2004 р.) / відп. ред. Я. Малик. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 467 с.
302. Історичні пам'ятки Галичини: матер. другої наук. краєзнавчої конф. (21 листопада 2002 р.) / відп. ред. Я. Малик. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 326 с.
303. Історія краєзнавства // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://uk.wikipedia.org>.
304. Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область. — К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1971. — 639 с.

305. Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область. — К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1968. — 979 с.
306. Історія міст і сіл Української РСР. Тернопільська область. — К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973. — 370 с.
307. Історія Осмолодської пуші / під ред. П. Третяка, В. Парпана. — Львів: НТШ, 1997. — 145 с.
308. Іськів В.П. Іван Франко і питання народознавчих досліджень у Галичині / В.П. Іськів: матер. міжн. симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.): у 3 кн. / [упор. Б.З. Якимович; ред. кол. І.І. Лукінов та ін.] / — К.: Наукова думка, 1990. — Кн. II-III. — С. 117-120.
309. Кавчак С. Деякі аспекти історичних поглядів Івана Франка / С. Кавчак // Бойківщина. — Т. 3. — Дрогобич: Коло, 2007. — С. 109-120.
310. Калакура Я. Українська історіографія: Курс лекцій / Ярослав Калакура. — К.: Генеза, 2004. — 496 с.
311. Каліщук О.М. Роль галицької інтелігенції в національно-культурному відродженні українців Волині (1914-1918 роки): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / О.М. Каліщук. — Львів, 2003. — 18 с.
312. Канчалаба О. Антін Крушельницький — письменник, публіцист, педагог: матеріали до бібліографії та епістолярної спадщини / О. Канчалаба. — Львів, 2002. — 296 с.
313. Карсим І.А. З історії створення і перших часів існування Церковного (згодом Національного) музею м. Львова / І.А. Карсим // Вісник Київського університету. Історія. — К., 2001. — № 55. — С. 43-47.
314. Каськів О.Й. Педагогічні погляди та громадсько-просвітницька діяльність Богдана Заклинського: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки". — Івано-Франківськ, 1998. — 16 с.
315. Касьянов Г. Ще не вмерла українська історіографія / Григорій Касьянов // Критика. — К., 2002. — Ч. 4. — С. 18-20.

316. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє. Галицькі просвітницькі діячі, письменники, вчені — вихідці із священницьких родин / В. Качкан. — Чернівці: Вид-во Прут, 1994. — 196 с.
317. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє. Студії з історії української літератури XIX — XX ст.: Кн. друга / В. Качкан. — Коломия: Вік, 1996. — 312 с.
318. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє. Українознавство та пресологія (XIX — перша половина XX ст.) / В. Качкан. — Львів: ФЕНІКС, 1998. — 365 с.
319. Качкан В. Юліан Целевич. Історичний портрет / В. Качкан // Освіта. — 1993. — 22 квітня.
320. Качмар Л. Роль наддніпрянців у формуванні музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові / Людмила Качмар // Історичні пам'ятки Галичини: матер. наук. краєзнавчої конф. (м. Львів, 26 жовтня 2000 р.). — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. — С. 117-121.
321. Квасниця І.Ю. Історико-краєзнавчі нариси з краєзнавства: Львівська область: навч.-метод. посіб. / І.Ю. Квасниця, І.О. Глібов, І.І. Федик — Львів: Тов. “Укрсервіс”, 1994. — 231 с.
322. Кецик У.В. Громадянське виховання унів українських професійних шкіл Галичини (перша третина XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / У.В. Кецик. — Івано-Франківськ, 2004. — 19 с.
323. Киричук О. Ідеологія діячів Ставропігійського інституту у Львові в 1848-1869 роках / О. Киричук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Вип. 9: ювілейний зб. на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. — Львів, 2001. — С. 300-319.
324. Киричук О. Історичні дослідження діячів Ставропігійського інституту у Львові (1864-1890 роки) / Киричук Олександра // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Вип. 7: зб. на пошану професора Юрія Сливки / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. — Львів, 2000. — С. 141-149.

325. Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ століття / О. Киричук // Україна модерна. – Ч. 4-5. – Львів, 2000. – С. 124-147.
326. Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ століття / О. Киричук. – Львів, 2001. – 183 с.
327. Кирчів Р. Внесок Якова Головацького в українську фольклористику / Роман Кирчів // Шашкевичіана: зб. наук. праць. – Вип. 1: Маркіян Шашкевич і українське національне відродження; Вип. 2: “Руська Трійця“, її оточення, послідовники і дослідники / Ін-тут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Ін-тут — заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 240-245.
328. Кирчів Р. Перша народознавча монографія в Галичині / Роман Кирчів // Українська культурна спадщина, національна свідомість, державність: ювілейний зб. на пошану Феодосія Стебля. – Вип. 9. – Львів, 2000. – С. 114-138.
329. Кирчів Р.Ф. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської Трійці“ / Р.Ф. Кирчів. – К.: Наукова думка, 1990. – 338 с.
330. Кисілевська О. Враження з дороги / О. Кисілевська. – Львів, 1910. – 156 с.
331. Киф’як В. Д. Організація туристичної діяльності в Україні / В.Д. Киф’як. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – 312 с.
332. Ківшар Т.І. Український книжковий рух як історичне явище (1917-1923) / Т.І. Ківшар / НАН України, Центр пам’яткознавства. – К.: Логос, 1996.– 344 с.
333. Кізлик О. Іншомовні джерела до історії міст і сіл України: покажч. літ. / О. Кізлик. – Львів, 1995. – 288 с.
334. Кінд-Войтюк Н.В. Історико-краєзнавчі дослідження і пам’яткоохоронна робота на Волині у 1920-х — 1930-х роках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01. "Історія України". – Чернівці, 2007. – 20 с.

335. Клапчук В. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.): [монографія] / Володимир Клапчук / Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Львів; Івано-Франківськ: Фоліант, 2009. – 508 с.
336. Клапчук В. Туризм та відпочинок на Гуцульщині у другій половині XIX – першій третині XX ст. / Володимир Клапчук // Українська культурна спадщина, національна свідомість, державність: Українсько-польсько-білоруське сусідство XX століття. – 2008. – Вип. 17. – Львів, 2008. – С. 80-88.
337. Клапчук В.М. З історії українського туризму у долині Верхнього Пруту / В.М. Клапчук // Екологічні передумови розвитку туризму на Гуцульщині: наук.-практ. конф. – Яремче, 1996. – С.46-47.
338. Клапчук В.М. Філії Татранського товариства в Галичині / Клапчук В.М., Клапчук О.Н. // Екологічні передумови розвитку туризму на Гуцульщині: матер. наук.-практ. конф. – Яремче, 1996. – С. 47-48.
339. Клапчук О. З історії Яремчанської курортної зони / О. Клапчук // Гуцульська школа. – 1995. – №1. – С.45-48.
340. Клименко Н.П. Культурно-просвітницька діяльність Івана Крип'якевича: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. "Історія України". – К., 2009. – 20 с.
341. Кліт-Цегельська Л. Український інститут для дівчат у Перемишлі в роках 1921-1939 / Л. Кліт-Цегельська // Український інститут для дівчат у Перемишлі. – Дрогобич: Відродження, 1995. – С. 20-36.
342. Кметь В. Міжнародна наукова конференція “Архіви та краєзнавство: шляхи інтеграції / Василь Кметь // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Вип. 38. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – С. 794-797.
343. Коваль І. Ярослав Пастернак – основоположник української церковної археології / Ігор Коваль // Галичина. Науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис. – 1999. – № 3. – С. 66-69.

344. Коваль І.М. Наукова та громадська діяльність Ярослава Пастернака: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд, іст. наук: спец. 07.00.01. "Історія України" / І.М. Коваль. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.
345. Коваль Л. Історична довідка про фундаторів та жертвувальників музею історично-воєнних пам'яток НТШ у Львові / Люба Коваль // Львівський історичний музей. Наукові записки. – Львів, 1997. – Вип. VI. – С. 37-48.
346. Ковальченко И. Методы исторического исследования / И. Ковальченко. – М., 1987. – 223 с.
347. Ковальченко И. Теоретико-методологические проблемы исторических исследований. Заметки и размышления о новых подходах / И. Ковальченко // Новая и новейшая история. – 1995. – № 1. – С. 3–33.
348. Ковальчук В.М. Педагогічні погляди та громадсько-просвітницька діяльність М.Галущинського: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01. "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / В.М. Ковальчук. – Івано-Франківськ, 2004. – 19 с.
349. Ковалюк Р. Краєзнавчі мотиви в науково-організаційній діяльності Омеляна Партицького / Роман Ковалюк // Історичне краєзнавство і національне виховання: матер. наук.-прак. конф. – Львів: ЛДУ. 1994 – С. 32-33.
350. Ковалюк Р. Національний рух студентів Львівської політехніки (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / Роман Ковалюк. – Львів: Національний університет "Львівська Політехніка", 2002. – 200 с.
351. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях XIX – XX ст.: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.01. "Історія України" / Р. Ковалюк. – Львів, 2003. – 31 с.
352. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях XIX — XX ст. / Роман Ковалюк. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – 420 с.
353. Ковба Ж. М. "Просвіта" — світло, знання, добро і воля українського народу. (До 125-річчя з дня заснування). / Ж.М. Ковба. — Дрогобич: Відродження, 1993. – 128 с.

354. Когут Т. М. Педагогічна та просвітницька діяльність Василя Симовича (1880-1944): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01. "Загальна педагогіка та історія педагогіки". – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.
355. Кожоляно Г. Гуцульщина у етнографічних дослідженнях кінця XIX ст. / Г. Кожоляно // Морально-патріотичне виховання дітей та молоді: етнографічні засади. – Снятин: Прут Принт, 2006. – С.87-92.
356. Козак У. Історія бібліотеки Ставропігії / У. Козак // Успенське братство і його роль в українському національному відродженні: доп. та повідомл. наук. конфер. (Львів, 4–5 квіт. 1996 р.)– Львів, 1996. – С.72-77.
357. Козицький А. Музейницька діяльність В. Кобільника / Андрій Козицький // Бойківщина: історія і сучасність. – Самбір, 1995. – С. 33-44.
358. Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період / Андрій Козицький // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Вип. 34. – Львів, 1999. – С. 4677-477.
359. Козицький А.М. Український краєзнавчий рух у Галичині (1918-1939): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. "Історія України" / А.М. Козицький. – Львів, 1996. – 24 с.
360. Козицький А. "Кружок любителів Львова" (1921-1923) / Андрій Козицький // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету ім. І.Франка: зб. наук. праць. – Львів, 1999. – 152-155.
361. Козицький А. Краєзнавчо-туристичне товариство "Плаї" (1924-1939 рр.) / Андрій Козицький // З історії вітчизняного туризму: зб. наук. ст. – К.: ФПУ, 1997. – С.58-65.
362. Козова і околиці в спогадах емігрантів / [упоряд.- ред. Б.Мельничук, Б.Проник]. – Тернопіль, 1992. – 138 с.
363. Колесник І. Регіональна історія в українській історіографії: практика та рефлексії / Ірина Колесник // Регіональна історія України. – Вип. 1. – К., 2007. – С. 210-217.

364. Колосовська О. А.С. Петрушевич – колекціонер і дослідник стародрукованої книги / О. Колосовська // Книга і преса в контексті культурно-історичного розвитку українського суспільства / [відп. ред. Н.В. Зелінська]. – Львів: Фенікс, 1998. – Вип. 2. – С. 151-161.
365. Колосовська О. Бібліотека Народного Дому: з історії формування фондів / О. Колосовська // Записки Львівської наук. б-ки ім. В. Стефаника: зб. наук. праць / НАН України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника.– Вип. 9/10. – Львів, 2002. – С.114-134.
366. Колосовська О. Богдан Дідицький – бібліотекар Народного дому у Львові (1884–1901) / О. Колосовська // Записки Львівської наук. б-ки ім. В. Стефаника: зб. наук. праць / НАН України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Вип. 12. – Львів, 2004. – С. 218-232.
367. Колосовська О. Видання Ставропігійського братства у фондах відділу рідкісної книги ЛНБ АН УРСР / О. Колосовська // З історії книги та бібліографії: зб. наук. праць / АН УРСР. Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника. –К.: Наук. думка, 1990. – С.68-75.
368. Колосовська О. Кириличні стародруки з бібліотеки Антона Петрушевича / О. Колосовська // Проблеми слов'янознавства. – 1995. – Вип. 47. – С. 95-98.
369. Колосовська О. Книги з особистої бібліотеки Я. Головацького у фондах відділу рідкісної книги ЛНБ ім. В. Стефаника / О. Колосовська: тези наук. конфер., присв. 175-річчю від дня народження Я.Ф. Головацького (Львів, 1990 р.). – Львів, 1990. – С. 23-26.
370. Колосовська О. Пилип Свистун (1844–1916) – громадський діяч, редактор, бібліотекар / О. Колосовська // Збірник праць науково-дослідного центру періодики / [відп. ред М. Романюк]. – Львів, 2005. – Вип. 13. – С. 526-539.
371. Колосовська О.М. Кириличні стародруки зі збірки НТШ / О.М. Колосовська // Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка: книги і люди: матеріали круглого столу / НАН України, Львівська наук. б-ка

- ім. В. Стефаніка, НТШ у Львові / [упоряд. та загал. ред. Л.І. Ільницької]. – Львів, 1996. – С. 22-28.
372. Колософська О. “... Заступати інтереси української людности“: діяльність Союзу українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові (1930-1939) / Ольга Колософська // Вісник Львівського університету: Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Вип. 1. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006. – С. С. 174-181.
373. Коляструк О.А. Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці / О.А. Коляструк // Український історичний журнал. – 2007. – № 1. – С. 174-184.
374. Комська А.М. Видання “Просвіт” Галичини: книги та аркушева продукція (1868-1939 рр.) / А.М. Комська, Л.Ю. Ступак // Вісник Книжкової палати. – К., 1996. – № 1-2. – С. 12.
375. Кондратюк К. Д.Зубрицький / К. Кондратюк // Українська історіографія ХІХ — початку ХХ століття: основні напрями і концепції / Костянтин Кондратюк. — Львів, 2002. — С. 57-64.
376. Кондратюк К., Краєзнавчі студії Івана Крип'якевича / Костянтин Кондратюк, Віктор Мандзяк // Історичні пам'ятки Галичини: матер. наук. краєзнавчої конф. (м. Львів, 26 жовтня 2000 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 36-41.
377. Корнейчик И.И. Краеведческая библиография на Украине в дореволюционное время / И.И. Корнейчик. – Х., 1964. – 65 с.
378. Корнейчик І.І. Бібліографія в науковій діяльності І. Франка / І.І. Корнейчик // І. Франко: ст. і матеріали, зб. 12. – Л. Вид-во Львів. ун-ту, 1965. – С. 89-102.
379. Корнейчик І.І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період: Нариси / І.І. Корнейчик. – Х.: Ред.-вид. відділ Кн. палати УРСР, 1971. – 374 с.
380. Корнютко-Гринів О. Актуальні проблеми теорії і практики музейної справи у науковій спадщині Іларіона Свенціцького (1908-1918) / О. Корнютко-Гринів // Мова, література і музеєзнавство у науковій спадщині І. Свенціцького:

- зб. наук. праць / Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів, 2004. – С. 109 – 121.
381. Королевич Н.Ф. Українські бібліографи ХХ ст. / Н. Королевич. – К.: Книжк. палата України, 1998. – 328 с.
382. Королько А. А. Петрушевич про важливість збирання краєзнавчого матеріалу / Андрій Королько // Матер. ІV Буковинської Міжн. історико-краєзнавчої конф., присвяченої 125-річчю заснування Чернівецького національно університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, 5 жовтня 2000 р.). – Чернівці, 2001. – С. 397-399.
383. Королько А. Антон Петрушевич і події 1848-1849 років у Східній Галичині / Андрій Королько // Україна на порозі ХХІ ст.: міжнародний конгрес українських істориків: доповіді і виступи. — Чернівці, 2001. — Т. 1. — С. 223-226.
384. Королько А. Культові споруди Галичини в наукових розвідках Антонія Петрушевича / Андрій Королько // Краєзнавець Прикарпаття. – Івано-Франківськ, 2004. – № 3. – С. 35-37.
385. Королько А. Стародавній Галич в історико-краєзнавчих студіях А. Петрушевича / Андрій Королько // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. ІІІ. Історія. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 159-166.
386. Королько А.З. А. Петрушевич про важливість збирання краєзнавчого матеріалу / А.З. Королько // Матер. ІV Буковинської Міжнар. історико-краєзнавчої конф. – Чернівці, 2001. – С. 397-399.
387. Королько А.З. Громадсько-політична і наукова діяльність Антона Петрушевича: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. "Історія України" / А.З. Королько. – Чернівці, 2002. – 20 с.
388. Костишин В. Початки історичного краєзнавства в Галичині та проблема літописного Галича / В. Костишин // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: зб. наук. праць). – Чернівці, 2000. – Т. 2. – С. 197-204.

389. Костриця М. Іван Франко як історіограф галицького краєзнавства (До 150-річчя від дня народження) / М. Костриця // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – Випуск 1 (13). – С. 35-39.
390. Костриця М.Ю. Географічне краєзнавство в системі національного краєзнавства / М.Ю. Костриця // Краєзнавство. – 2001. – № 1-2. – С. 42-45.
391. Костюк С. Колекції музею НТШ у Львові / С. Костюк // Бібліотека Наукового товариства імені Шевченка: книги і люди. – Львів, 1996. – С. 51-59.
392. Коцур А.П. Історіографія історії України: курс лекцій: навчальний посібник / А.П. Коцур, В.П. Коцур, А.І. Павко. – К., 1996. – 127 с.
393. Коцур В.П. Історіографія історії України: курс лекцій / В.П. Коцур, А.П. Коцур. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 520 с.
394. Коць-Григоруk Л. Іларіон Свенціцький — музейний діяч / Лідія Коць-Григоруk // Пам'ятки України. – 1998. – №1. – С. 74-83.
395. Кравець М. Ю. Ю. Целевич (до 125-річчя з дня народження) / М.Ю. Кравець // Український історичний журнал. – 1968. – № 3. – С.136-137.
396. Краєзнавство (краєзнавство та краєзнавство історичне) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.history.org.ua/?l=ENU&verbvar=Kraeznavstvo_Istorichne
397. Краєзнавство // Українська радянська енциклопедія: у 2 т. – К., 1962. – Т. 1. – С. 322.
398. Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилівца / [ред. кол. В. Грабовецький та ін.]. – Івано-Франківськ: Типовіт, 2003. – 242 с.
399. Кривенко М.О. Книгозбірня “Студіону“ у Львові (1909-1940): історія, сучасний стан фонду: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з соц. комунікацій: спец. 27.00.03. “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / О.М. Кривенко. – К., 2010. – 20 с.
400. Кримська А.М. Бібліотеки і розвиток історичного краєзнавства на Україні / А.М. Кримська // Тези допов. і повідомлень V Всеукр. конф. “Розвиток

- історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України“. – Київ – Кам`янець-Подільський, 1991. – С. 29-31.
401. Крип`якевич І. Історичні походи по Львові / Іван Крип`якевич . – Львів: Каменяр, 1991. – 165 с.
402. Крип`якевич І. Історично-філософічна секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського 1894-1913 роках / І. Крип'якевич // Записки НТШ. – Львів, 1991. – Т.ССХХІІ. – С. 392-412.
403. Крип'якевич І. З історії Галицького краєзнавства / Іван Крип'якевич // Туристика і краєзнавство. – Львів, 1925. – Ч. 2. – С.3-4.
404. Крип'якевич І. З історії Галицького краєзнавства / Іван Крип'якевич. – Львів: Друкарня НТШ, 1932. – 18 с.
405. Крип'якевич І. З історії Галицького краєзнавства. Студентські мандрівки 1883-1888 рр. / Іван Крип'якевич // Зб. фізіографічної комісії НТШ. – Львів, 1932. – Вип. IV-V. – С. 111-128
406. Крип'якевич І. Мандрівки Якова Головацького в 1832-1840 роках / Іван Крип'якевич // Туристика і краєзнавство. – Львів, 1925. – Ч. 1. – С.1-3.
407. Кріль М. Співпраця в ім'я України: Іван Франко і Наталія Кобринська / Михайло Кріль // Літопис Бойківщини. – Ч. 1. – Дрогобич, 2008. – С. 55-59.
408. Кріль М. Описи Галичини у працях чеських учених / Михайло Кріль // Історичні пам'ятки Галичини: матер. наук. краєзнавчої конф. (м. Львів, 26 жовтня 2000 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 29-35.
409. Кровицька О. Іларіон Свенціцький — коментатор давніх пам'яток України / Ольга Кровицька // Проблеми слов'янознавства. – 2004. – Вип. 54. – С. 202-208.
410. Круль В. Краєзнавство: навч.-метод. посіб. / Володимир Круль. – Чернівці: Рута, 2007. – 104 с.
411. Крупський І. Краєзнавча тематика на сторінках української преси (II пол. XIX – I чв. XX ст.) як фактор національного виховання / І. Крупський //

- Історичне краєзнавство і національне виховання: матер. наук.-практ. конф. – Львів: ЛДУ. – 1994 – С. 39-41.
412. Крутоус А. До питання формування окремих музейних збірок України та Львова ХІХ — першій половині ХХ ст. / Алла Крутоус // Наукові записки. Львівський історичний музей. – Львів, 1998. – Вип. VII. – С. 3-13.
413. Крутоус А. З минулого Львівського історичного музею / Алла Крутоус // Львівський історичний музей. Наукові записки. – Львів, 1996. – Вип. V. – Ч. 1. – С. 3-19.
414. Крутоус А. Львівські музеї і Олександр Чоловський / Алла Крутоус // Наукові записки. Львівський історичний музей. – Львів, 1997. – Вип. VI. – С. 3-13.
415. Крутоус А. О. Львівський історичний музей у збереженні історико-культурної спадщини / А.О. Крутоус // Матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції «Історичне краєзнавство і культура». – Харків, 1997. – Ч. 1. – С. 365-367.
416. Крушельницька Л. Іван Франко і археологія / Лариса Крушельницька // Постаті української археології: матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 7. – Львів, 1998. – С. 98-107.
417. Крушельницька Л.І. Іван Франко і археологія / Л.І. Крушельницька // Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.): у 3 кн. / [упор. Б.З. Якимович; ред. кол. І.І. Лукінов та ін.]. – К.: Наукова думка, 1990. – Кн. II-III. – С. 177-179.
418. Кугутяк М.В. Історико-краєзнавча діяльність на історичному факультеті Прикарпатського університету імені В. Стефаника / М.В. Кугутяк // Матер. III Прикарпатської історико-краєзнавчої наук. конф. – Івано-Франківськ: Вік, 1997. – С. 6-8.
419. Куделко С.В. Історичне краєзнавство в контексті сучасних тенденцій розвитку науки та суспільства / С.В. Куделко, С.М. Посохов // Краєзнавство: Літопис українських краєзнавців. – 1995. – Число 1-4. – С. 13-15.

420. Кузик С. Краєзнавчі дослідження містечок Галичини: методологія проблеми / С. Кузик // Історичні пам'ятки Галичини: матер. другої наук. краєзнавчої конф. (21 листопада 2002 р.) / [відп. ред. Я. Малик]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С. 297-302.
421. Кузишин А.В. З історії організації туристсько-краєзнавчої роботи в Галичині (друга половина ХІХ — початок ХХ ст.) / Кузишин А.В. // Історія української географії. – 2002. – № 5. – С. 42-44.
422. Кузьмович О. Початок і розквіт Карпатського клубу 1924-1984 рр. / О. Кузьмович. – Львів – Мюнхен – Нью-Йорк, 1989. – 96 с.
423. Кунанець Н. Бібліотеки товариства «Просвіта»: особливості діяльності / Наталія Кунанець // Записки Львівської наук. б-ки ім. В. Стефаника: зб. наук. праць / НАН України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Львів, 2003 – Вип. 11. – С. 181-188.
424. Кунанець Н.Е. Бібліотека студентських товариств “Дружній лихвар” (1871–1876), “Академічне братство” (1876–1896), та “Академічна громада” (1896–1921)” / Н.Е. Кунанець // Записки Львівської наук. б-ки ім. В. Стефаника: зб. наук. праць / НАН України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Львів, 2004 – Вип. 12. – С. 196-217.
425. Кунанець Н.Е. Бібліотека студентського товариства „Основа”: становлення та основні етапи діяльності / Н.Е. Кунанець // Вісник Львівського національного університету. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2006. – Вип.1. – С. 181-195.
426. Кунанець Н.Е. Бібліотеки українських молодіжних та студентських товариств у Львові (за матеріалами часопису Студентський вісник „Поступ”. 1921–1924 рр.) / Н.Е. Кунанець // Українська періодика: Історія і сучасність: доп. та повідомл. дев'ятої Всеукр. наук. конф. (Львів, 28-29 жовт. 2005 р.) / НАН України; ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики; за ред. М.М. Романюка; Відп. за ред. Л. Сніцарчук. – Львів, 2005. – С. 294-298.
427. Кунанець Н.Е. До історії бібліотек у Західній Україні (1848–1900) / Н.Е. Кунанець // Записки Львівської наук. б-ки ім. В. Стефаника: зб. наук. праць

- / НАН України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Вип. 9/10. – Львів, 2002. – С. 89-98.
428. Кунанець Н.Е. Мандрівні бібліотеки товариства „Просвіта” Галичини: перша половина ХХ ст. / Н.Е. Кунанець // Бібліотечна планета. – 2005. – № 1. – С. 31-33.
429. Кунанець Н.Е. Наукові бібліотеки Львова: становлення, комплектування, формування фондів і колекцій (кінець ХVІІІ – 30-ті роки ХХ ст.): дис. канд. іст. наук: 07.00.08. / Кунанець Наталія Едуардівна. – К., 2007. – 245 с.
430. Купчинський О. Бібліографія фундаментального видання Наукового товариства ім. Шевченка (замість передмови) / Олег Купчинський // Бібліографія “Записок Наукового товариства ім. Шевченка“. – Т. 1-240. – 1892-2000 / [укл. Василь Майхер., ред. Олег Купчинський]. – Львів, 2003. – С. 3-30.
431. Купчинський О. Дещо про форми та напрями наукової і науково-видавничої діяльності Наукового товариства ім. Шевченка. 1892-1940 роки: Міжнародний аспект / Олег Купчинський // З історії Наукового товариства ім. Шевченка: зб. доп. і повідомл. наукових сесій і конфер. НТШ у Львові. – Львів, 1998. – С. 16–23.
432. Курляк І. Класична освіта на західноукраїнських землях (ХІХ – перша половина ХХ ст.): історико-педагогічний аспект / Ірина Курляк. – Тернопіль, 2000. – 328 с.
433. Курляк І. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864-1918). / Ірина Курляк. – Львів, 1997. – 222 с.
434. Куровець І. Іван Франко у моїх згадках / І. Куровець // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 60-74.
435. Кусий Л.М. Михайло Таранько — редактор і видавець українських часописів та книжкових серій для дітей і молоді (1919-1939): автореф. дис. на здобуття канд. наук із спец. комунікацій: спец. 27.00.05. "Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство" / Л.М. Кусий – К., 2009. – 18 с.

436. Кухар В. До історії взаємини між Іваном Франком та Іваном Белеєм / В. Кухар // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2005. – Вип. V. – С. 142-162.
437. Кухар В. З історії взаємини між Іваном Франком та Євгеном Олесницьким / В. Кухар // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2004. – Вип. IV. – С. 166-189.
438. Кухар В. Ще одна постать із кола соратників Івана Франка / В. Кухар // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2003. – Вип. III. – С. 82-98.
439. Куций І. Денис Зубрицький в українському історіографічному процесі Галичини / Іван Куций // Українська історична біографістика: забуте і невідоме / [за ред. проф. А.А. Алексієвця]. – Тернопіль: Лілея, 2005. – Ч. 1. – С. 41-60.
440. Куций І.П. Українська науково-історична думка Галичини (1830-1894рр.): рецепція національної історії / І.П. Куций. – Тернопіль: Джура, 2006. – 219 с.
441. Кучер Г. Яків Головацький — вчений-народознавець / Гнат Кучер // Шашкевичіана: зб. наук. праць. – Вип. 1: Маркіян Шашкевич і українське національне відродження; Вип. 2: “Руська Трійця“, її оточення, послідовники і дослідники / Ін-тут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України; Ін-тут — заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі; Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів –Броди – Вінніпег, 1996. – С. 236-240.
442. Кучер Р.В. Наукове товариство ім. Т.Шевченка у Львові: Два ювілеї / Р.В. Кучер. – К.: Наукова думка, 1992. – 182 с.
443. Кучерук В. Бібліотека Львівського історичного музею // Ми – з Львівського історичного музею (1893-2003). Спецвипуск / Львівський історичний музей. – Львів: Новий час, 2004. – С. 76-77.
444. Кушнарєнко Н.М. Бібліотечне краєзнавство. Підручник. – К.: Знання, 2007. – 502 с.
445. Кушнір В. Створення Львівського музею Наукового товариство ім. Шевченка: суспільно-політичний та культурний контекст / Віталій Кушнір // Історичні пам’ятки Галичини: матер. третьої наук. краєзнавчої конф. (19

- листопада 2004 р.). / [редкол. В. Голубко та ін.] / Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – С. 19-25.
446. Кушнір В. Українські музейні з'їзди в Галичині у 1930-х рр. / Віталій Кушнір [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://ento/vid/matend/2004/№4/16>.
447. Лаба С.В. Ідея української національної школи у педагогічній пресі на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01. "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / С.В. Лаба – Івано-Франківськ, 1994. – 19 с.
448. Лавренюк В. Розвиток краєзнавства на Тернопільщині / В. Лавренюк // Наукові записки: збірник. – Тернопільський обласний краєзнавчий музей. – Тернопіль: Джура, 1993. – С. 57-65.
449. Лавренюк В. Тернопільський обласний краєзнавчий музей. Нарис-путівник / В. Лавренюк, Я. Гайдукевич. – Тернопіль, 1998. – 67 с.
450. Лавренюк В.А. Музей товариства “Народна школа“ в Тернополі / В.А. Лавренюк // Музеї України ХІХ — початку ХХ століть: зб. наук. праць. – К.: Асоціація етнологів, 2005. – С. 194-200.
451. Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни / М. Лазарович. – Тернопіль: Тайп, 2003. – 114 с.
452. Лазурко Л. Галицьке краєзнавство на сторінках часопису “Історичний кварталник“ (Львівський період) / Л. Лазурко // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. ІХ. – Дрогобич: Коло, 2005. – 620 с. – С. 310-327.
453. Левицька Л.Я. Етнопедагогічні аспекти виховання характеру в українській етнопедагогіці Галичини (1919-1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01. "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Л.Я. Левицька – Житомир, 2007. – 20 с.

454. Левицький І.О. Галицько-руська бібліографія XIX ст. / І.О. Левицький. – Т. 1. (1801-1860). – Л., 1888. – 183 с.; Т. 2. (1861-1886). – Л., 1895. – 733 с.
455. Левицький І.О. Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887-1900: у 3 т. / О.І. Левицький.
Т. 1. (1887-1889). – Львів: НТШ, 1909. – 290 с.;
Т. 2. (1890-1891). – Львів: НТШ, 1910. – 262 с.;
Т. 3. (1892-1893). – Львів: НТШ, 1911. – 290 с.
456. Левицький С. Український Пластовий Улад в роках 1911-1945 у спогадах автора (Причинки до історії Пласту) / С. Левицький. – Мюнхен: Молоде життя, 1967. – 132 с.
457. Лемко Г.І. Зміст початкової освіти в українських школах на західноукраїнських землях (1919-1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01. "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Г.І. Лемко. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
458. Леськів О. Історія з Франковими чоботами / О. Леськів // Літопис Бойківщини. – Дрогобич, 2006. – Ч. 2. – С. 92-97.
459. Лехман Т. Іван Франко – пропагандист краєзнавчих екскурсій / Т. Лехман // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2003. – № 41. – С. 21-25.
460. Листопад О. Іван Гавришкевич – перший краєзнавець Розточчя / О. Листопад // Краєзнавство і туристика. – 1995. – Число 1. – С.4.
461. Литвин М. Краєзнавство в Україні та на Львівщині: стан і перспективи дослідження / Микола Литвин // Історичні пам'ятки Галичини: матер. другої наук. краєзнавчої конф., 21 листопада 2002 р. / [відп. ред. Я. Малик]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С. 3-14.
462. Литвин Н. Розвиток туризму в Польщі у XIX — першій половині XX ст. / Надія Литвин // Українська культурна спадщина, національна свідомість, державність: Українсько-польсько-білоруське сусідство XX століття. – 2008. – Вип. 17. – Львів, 2008. – С. 88-94.

463. Литвин Т. Бібліотекознавчі та книгознавчі праці Івана Крип'якевича / Т. Литвин // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника / [відп. ред. М. Романюк]. – Львів, 2005. – С. 298-310.
464. Литвин Т. Бібліофільський рух / Т. Литвин // Історія Львова: у 3 т. / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України / [відп. ред. Я. Ісаєвич]. – Львів: Центр Європи, 2007. – Т. 3. – С. 107-109.
465. Литвин Т. Досвід використання окремих газетно-журнальних відбитків при укладанні краєзнавчої бібліографії західноукраїнських земель першої третини ХХ ст. / Т. Литвин // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., (Львів, 17–18 травня 2002 р.) / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника, НДЦ періодики / [за ред. М. Романюка]. – Львів, 2002. – С. 384-388.
466. Литвин Т. Книгознавчі зацікавлення Івана Крип'якевича / Т. Литвин // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / [відп. ред. Я. Ісаєвич; упор. Ф. Стеблій]. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 920-924.
467. Литвин Т. Літопис українського книговидання: здобутки вітчизняної історіографії [рец. на кн.]: Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 250с.) / Т. Литвин // Наукові записки державного педагогічного ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія / [заг. ред. М. Алексієвця]. – Тернопіль, 2002. – Вип. 2. – С. 152-153.
468. Литвин Т. Особиста бібліотека Івана Крип'якевича початку 30-х рр. ХХ ст.: спроба реконструкції / Т. Литвин // Бібліотеки на західноукраїнських землях ХVIII-ХХ ст.: доповіді та повідомлення другої наукової конференції (Львів, 29–30 жовтня 2004 р.) / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника / [упоряд.: М.Р. Кульчицький, Н.Е. Кунанець; наук. ред. С.А. Арсірій]. – Львів, 2006. – С. 157-162.
469. Литвин Т. Перша краєзнавча бібліографія західноукраїнських земель першої третини ХХ ст. / Т. Литвин // Історія України: Маловідомі імена, події,

- факти: зб. статей. – Вип. 30. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – С. 17-21.
470. Литвин Т. Суспільно-культурна і фахова діяльність Українського товариства бібліофілів у Львові (за матеріалами журналу “Українська книга” 1937–1939 рр.) / Т. Литвин // Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 24-26 жовт. 2003 р.) / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника, НДЦ періодики / [за ред. М. Романюка]. – Львів, 2003. – С. 408-416.
471. Литвин Т. Українське товариство бібліофілів у Львові 1929-1939 рр.: пошук діалогу з польськими бібліофілами / Т. Литвин // *Warszawskie zeszyty Ukrainoznawcze 19-20* / Katedra Ukrainistyki Uniwersytetu Warszawskiego / [pod. red. S. Kozaka]. – Warszawa, 2005. – S. 295-307.
472. “Лісові Чорти“, їх життя і буття. 1922-1945. Ювілейний історико-мемуарний збірник у їх шестидесятиліття. — Вашингтон — Нью-Йорк — Торонто, 1983.;— Кн. 1. – 123 с.
473. Логвинов Л.М. История развития туристско-экскурсионного дела: учебное пособие. / Л.М. Логвинов, Ю.В. Рухлов. – М.: ЦРИБ Турист, 1989. – 140 с.
474. Лозинський І.М. Іларіон Свенціцький – бібліограф і бібліотекознавець / І.М. Лозинський // Книгознавство та бібліографія: зб. наук. пр. / АН УРСР, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 132-146.
475. Лукич В. Спомини про Івана Франка / В. Лукич // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956. – С. 111-115.
476. Луцький Я.В. Туристичними стежками Івана Франка / Я.В. Луцький, В.М. Луцький // Краєзнавець Прикарпаття. – 2006. – № 8. – С.17-21.
477. Луцький Я. Діяльність Подільського туристичного товариства (20 — 30-ті роки ХХ ст.) / Я. Луцький, В. Луцький // Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Серія “Фізична культура“. – Івано-Франківськ: “Плай“, 2007. – Вип. 5. – С. 67-72.

478. Луцький Я. З історії туристично-краєзнавчої роботи в "Пласті" (1911-1930 рр.) / Ярослав Луцький. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 60 с.
479. Луцький Я. Туристично-краєзнавча діяльність в українських товариствах Галичини: [монографія] / Ярослав Луцький. – Івано-Франківськ, 2010. – 216 с.
480. Луцький Я. Туристично-краєзнавча робота краєзнавчо-мандрівничого товариства "Плай" / Ярослав Луцький, Володимир Луцький // Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника: Серія "Фізична культура". – Івано-Франківськ: Плай, 2006. – Вип. 2. – С. 109-115.
481. Луцький Я. Туристично-краєзнавча діяльність товариства "Чорногора" / Ярослав Луцький, Володимир Луцький // Краєзнавець Прикарпаття. – 2007. – Ч. 7. – С. 62-65.
482. Луцький Я. Український краєзнавчо-туристичний рух у Галичині (1830-1939 рр.) / Ярослав Луцький. – Вид. 2-ге, доп. – Івано-Франківськ, 2003. – 160 с.
483. Луцький Я.В. Історія туризму в Галичині до 1939 року / Я.В. Луцький // З історії вітчизняного туризму: зб. наук. ст. – К.: ФПУ, 1997. – 66-76.
484. Луцький Я.В. Український туристично-краєзнавчий рух у Галичині (30-ті рр. XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. "Історія України" / Я.В. Луцький. – Івано-Франківськ, 2010. – 20 с.
485. Луцький Я.В. Туристичними стежками Івана Франка / Я.В. Луцький, В.М. Луцький // Краєзнавець Прикарпаття. – 2006. – № 8. – С. 17-21.
486. Луцюк Г. Іван Франко на Гуцульщині / Ганна Луцюк // Краєзнавець Прикарпаття. – 2006. – № 8. – С.70.
487. Луцюк Г. Місця перебування Івана Франка у Криворівні / Ганна Луцюк // Праці Наукового товариства імені Т. Шевченка. Косівський осередок "Гуцульщина". – Косів, 2006. – Т. 2: Краєзнавство. – С. 59-61.
488. Любіцева О.О. Історико-краєзнавчі дослідження і географія культури / О.О. Любіцева // Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції з історичного краєзнавства. – Луцьк, 1993. – С. 372.

489. Люзняк М. Яків Головацький – книгознавець і бібліограф / Марія Люзняк // Шашкевичіана: зб. наук. праць. – Вип. 1: Маркіян Шашкевич і українське національне відродження; Вип. 2: “Руська Трійця“, її оточення, послідовники і дослідники / Ін-тут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Ін-тут – заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 263-266.
490. Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція ідеї (середина ХІХ ст. – 1914 р.) / Степан Макарчук // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 32. – Львів, 1997. – С. 82-98.
491. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: курс лекцій / Степан Макарчук. – Львів: Світ, 1999. – 352 с.
492. Маковей О. Із щоденника / О. Маковей // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956. – С. 213-219.
493. Маланюк Т.З. Краєзнавство і туризм: навчальний посібник / Т.З. Маланюк. – Івано-Франківськ, 2010. – 200 с.
494. Малець. С. За часів "Русалки Дністрової / Софія Малець // Львівщина. Історико-культурні та краєзнавчі нариси. – Львів: Центр Європи, 1998. – С. 144-164.
495. Малик Я. Йосип Застирець / Ярослав Малик // Брідщина. – 1993. – № 1. – С. 18-23.
496. Малик Я. Проблема історичних пам’яток у Галичині в діяльності Йосипа Застирця / Ярослав Малик // Історичні пам’ятки Галичини: матер. наук. краєзнавчої конференції (м. Львів, 26 жовтня 2000 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 42-46.
497. Маловичко С.И. М.П. Регионалистика – историческое краеведение – локальная история: размышления о порогах и пороках “не/совместимости“ / С.И. Маловичко, М.П. Мохначева // Харківський історіографічний збірник. – Харків: Видавництво НУА, 2006. – Вип. 8. – С. 23-48.
498. Малюта О.В. “Просвіта“ у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина ХІХ — перша чверть ХХ ст.): автореф.

- дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. "Історія України" / О.В. Малюта. – К., 2005. – 20 с.
499. Мамонтов А.В. Библиотечное краеведение. Основы краеведения: учеб. пособие / А.В. Мамонтов. – СПб.: СПбГАК, 1996. – Вып. 1. – 38 с.
500. Мартиненко Л. Діяльність Івано-Франківської Організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури по увічненню відомих діячів Прикарпаття у м. Івано-Франківську / Л. Мартиненко // Матер. III Прикарпатської історико-краєзнавчої наук. конф. – Івано-Франківськ: Вік, 1997. – С. 72-74.
501. Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914-1939 рр.): матеріали до бібліографії / М. Мартинюк. – Львів, 1998. – 298 с.
502. Масик Р. Львівське відділення Польського краєзнавчого товариства і організація шкільних краєзнавчих гуртків / Роман Масик // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. XI-XII. – Дрогобич: Коло, 2008. – С. 206-213.
503. Масик Р.В. Польські наукові історичні товариства Львова останньої чверті XIX 30-х років XX ст.: виникнення, розвиток та формування інтелектуального середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06. "Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни" / Р.В. Масик. – Львів, 2009. – 19 с.
504. Масляк О. Михайло Грушевський та Гуцульщина / Олександр Масляк // Гражда. – Львів, 2008. – Ч. 20. – С. 46-48.
505. Масненко В. Історична думка та націотворення в Україні (кін. XIX – перша третина XX ст.) / В. Масненко. – Київ – Черкаси: Відлуння – Плюс, 2001. – 440 с.
506. Матейко К. До історіографії етнографічного дослідження Бойківщини. Матеріали з етнографії та мистецтвознавства / К. Матейко. – Вип. VII-VIII. – К, 1962. – С.9-12.
507. Матеріали III Прикарпатської історико-краєзнавчої наукової конференції. – Коломия: Вік, 1997. – 101 с.

508. Матисякевич З. Археографічна спадщина Якова Головацького / Зіновій Матисякевич // Шашкевичіана: зб. наук. праць. – Вип. 1: Маркіян Шашкевич і українське національне відродження; Вип. 2: “Руська Трійця“, її оточення, послідовники і дослідники / Ін-тут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Ін-тут - заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів. – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 266-275.
509. Матковський І. Маловідома стаття Івана Франка по боротьбу за Лаврівський монастир / Іван Матковський // Літопис Бойківщини. – Дрогобич, 2007. – Ч. 2. – С. 80-85.
510. Мацюк О. Архівні документи з історичного краєзнавства / О. Мацюк // Історичне краєзнавство і національне виховання: матер. наук.-практ. конф. – Львів: ЛДУ. – 1994. – С. 62-63.
511. Михальчишин І. Проблеми історичного краєзнавства Львівщини / І. Михайльчишин // Історичне краєзнавство і національне виховання. матер. наук.-практ. конф. – Львів: ЛДУ. – 1994. – С. 63-65.
512. Михлина И.И. Основные понятия краеведческой библиографии: учеб.-метод. пособие / И.И. Михлина. – Москва: ИПО “Профиздат“, 2002. – 80 с.
513. Міщук А.І. Особливості формування й становлення світоглядних позицій Ю. Целевича / А.І. Міщук // Вісник Прикарпатського університету: Історія. – Випуск X-XI. – Івано-Франківськ: Плай, 2006. – С. 192-201.
514. Міщук А.І. Юліан Целевич: культурно-освітня діяльність / А.І. Міщук // Вісник Прикарпатського університету: Історія. – Випуск VII. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – С.139-148.
515. Мовна У.В. Традиційно-побутова культура українців Галичини на сторінках львівської преси 1811-1848 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.05. "Етнологія" / Мовна Уляна Василівна. – Львів, 2000. – 21 с.
516. Можарова Г. Ф.П. Максименко-краєзнавець: За матеріалами його рукописних бібліографічних картотек: зб. наук. пр. / НБ ЛДУ: Зонально-метод.

- об'єднання вузів. б-тек захід. обл. України / Г. Можарова. – Львів, 1997. – С. 14-18.
517. Мороз М. Літопис життя і творчості Івана Франка / Мирослав Мороз // Франкознавчі студії. – Т. 2. – Дрогобич, 2002. – С. 317-354.
518. Мороз О.Н. Шляхами Івана Франка / О.Н. Мороз, А.М. Халімончук. – Львів, 1966. – 104 с.
519. Морозюк В. Художник, етнограф, музикант Гнат Колцуняк / Володимир Морозюк // Матеріали III Прикарпатської історико-краєзнавчої наукової конференції. – Коломия: Вік, 1997. – С. 35-37.
520. Мохнатюк І.О. Українська історія в творчій спадщині Івана Франка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06. "Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни" / І.О. Мохнатюк. – К., 2007. – 16 с.
521. Мудрий М. Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – С. 465-500.
522. Музеї України: довідник / Міністерство культури і мистецтв України. – К.: Задруга, 1999. – 130 с.
523. Надбужанщина: Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Каміначчина, Холмщина і Підляшшя. Історико-мемуарний збірник: у 3 т. – Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Об'єднання надбужанців, 1994. – 340 с.
524. Нарис історії "Просвіти" / Р. Іваничук, Т. Комаринець, А. Середяк. – Львів – Карків – Париж: Просвіта, 1993. – 232 с.
525. Нестерук Ю. Рослинний світ Українських Карпат: Чорногора. Екологічні мандрівки / Ю. Нестерук. – Львів: Бак, 2003. – 162 с.
526. Низовий М. Біля витоків української статистики друку / М. Низовий // Вісник Книжкової палати. – 1997. – № 3. – С. 28-30.
527. Окаринський В. Український скаутський рух (1911-1944 рр.) / Володимир Окаринський. – Тернопіль: Рада, 2006. – 260 с.

528. Окаринський В. Український скаутський рух (1911-1944 рр.) / Володимир Окаринський // // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія (матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. "Охорона культурної спадщини в Україні: історія, теорія, практика" (м. Тернопіль, 28-29 травня 2007. р.). – Тернопіль, 2007. – Спецвипуск. – С. 131-134.
529. Олійник В. Музейництво Західної України під час Першої світової війни (1914-1918 рр.) / Василь Олійник // Історичні пам'ятки Галичини: матер. третьої наук. краєзнавчої конф. (19 листопада 2004 р.) / [редкол. В. Голубко та ін.] / Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – С. 12-19.
530. Ольховий Я. Дрогобицькі станції Великого Каменяра / Я. Ольховий // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. ІХ. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 73-79.
531. Онищук Я. Село Чепелі в добу "Руської Трійці" / Ярослав Онищук // Шашкевичіана: зб. наук. праць. – Вип. 1: Маркіян Шашкевич і українське національне відродження; Вип. 2: "Руська Трійця", її оточення, послідовники і дослідники / Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Ін-тут – заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів. – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 276-279.
532. Орлевич І. "Руська Трійця" і Денис Зубрицький / Ірина Орлевич // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 3-4. – Львів, 2000. – С. 197-205.
533. Орлевич І. В. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-ті рр. ХХ ст.): [монографія] / Ірина Орлевич / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів: Логос, 2001. – 187 с.
534. Орлевич І. Денис Зубрицький — автор "Хроніки міста Львова" / Ірина Орлевич // Зубрицький Д. Хроніка міста Львова. – Львів: Центр Європи, 2001. – С. I-XI.
535. Орлевич І. Денис Зубрицький: штрихи до портрета історика і громадського діяча / Ірина Орлевич // Українська культурна спадщина,

- національна свідомість, державність: ювілейний зб. на пошану Феодосія Стебля. – Вип. 9. – Львів, 2001. – С. 281-299.
536. Осічний Д. Перебування Івана Франка на Гуцульщині / Д. Осічний // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів: Книжково-журнальне вид-во, 1956. – С. 235-237.
537. П'єх О. Від екскурсій та мандрівок до туристських походів і подорожей (організація туристських походів і подорожей) / О. П'єх // Краєзнавець Прикарпаття. – 2005. – № 4. – С. 6-7.
538. Павличко Я. Володимир Січинський і національний музей у Львові / Ярослав Павличко // Володимир Січинський та Україна: матер. міжн. конф. – К.: Абрис, 1996. – С. 99-103.
539. Павлишин О. Товариство вивчення історії оборони Львова та південно-східних воєводств: структура та діяльність (1928-1939) / Олег Павлишин // Wielokulturowesrodowisko Lwowa w XIX i XX w. / hrd. red. J. Maternickiego. – Rzeszow: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004. – Т. 2. – S. 376-386.
540. Паламарчук О. “Просвіта“ і просвітяни Городка: історичний нарис / О. Паламарчук. – Львів, 1998. – 140 с.
541. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. / Є.В. Панкова. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Альтерпрес, 2007. – 352 с.
542. Паньків М. Намітки з історії Івано-Франківського історичного музею / Михайло Паньків // Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. – Івано-Франківськ, 2004. – Вип. 5-6. – С. 221-226.
543. Паньків М. Покутський музей в Станіславі / Михайло Паньків // Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. – Івано-Франківськ, 2003. – Вип. 7-8. – С. 240-242.
544. Парацій В. Подільське туристично-краєзнавче товариство (1925-1939 рр.): аспекти краєзнавчої та пам'яткоохоронної діяльності / Володимир Парацій // Історичні пам'ятки Галичини: матер. третьої наук. краєзнавчої конф. (Львів, 19 листопада 2004 р.) / [відп. ред. Я. Малик]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – С. 171-179.

545. Пастух Р. Галицько-руські народні приповідки Івана Франка як джерело вивчення історії, краєзнавства / Роман Пастух // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. II. – Дрогобич: Місіонер, 1997. – С. 112-127.
546. Пастух Р. Іван Франко і Стрийщина / Роман Пастух // Стрийщина крізь призму століть / Праці науково-дослідної лабораторії археології та краєзнавства ДДПУ ім. І. Франка. – Вив. 3. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 81-93.
547. Патер І. Союз визволення України / І. Патер. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 346 с.
548. Пашкова В. Національні бібліотечні асоціації: документи і матеріали / В. Пашкова. – К., 1998. – 77 с.
549. Пашук А. Філософський світогляд Івана Франка / А. Пашук. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 432 с.
550. Пашук В. Виникнення польських просвітніх товариств у Галичині (60-ті роки ХІХ століття) / Володимир Пашук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9: ювілейний зб. на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2001. – С. 150-159.
551. Педич В. Іван Кревецький – дослідник історії Галичини / Василь Педич // Краєзнавець Прикарпаття. – 2004. – № 3. – С. 38-39.
552. Педич В. Історична школа М. Грушевського у Львові (1894-1914 рр.) / Василь Педич. – Івано-Франківськ, 1997. – 208с.
Рец.: Тельвак В. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич: Вимір, 2001. – Вип. 5. – 400с. – С. 390-397.
553. Педич В. Отець Антін Петрушевич – дослідник стародавнього Галича / Василь Педич // Галицька земля: історія та сучасність. – Івано-Франківськ, 1998. – С. 63-65.
554. Педич В. Прикарпаття в дослідженнях М. Грушевського / Василь Педич // Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилівца – Івано-Франківськ: Типовіт, 2003. – С.145-152.

555. Педич В.П. Львівська історична школа М. Грушевського (1894-1914 рр.): дис. канд. іст. наук: 07.00.01. / В.П. Педич.– К., 1996. – 204 с.
556. Пеленський Є. Туристичний провідник / Є. Пеленський. – Львів: Накладом туристично-краєзнавчого товариства "Плай", 1933. – 64 с
557. Пеленський Є. Матеріали до краєзнавчої бібліографії Галичини, Волині і Закарпаття (українські книжки за 1900-1935 рр.) / Є. Пеленський. – Львів, 1936. – 65 с.
558. Передирій В. Отець Роман-Степан Лукань як бібліограф і бібліотекар / Валентина Передирій // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 99-108.
559. Періодика Західної України 20-30-х рр. XX ст.: матеріали до бібліографії / Львів. наук. б-ка ім. В.Стефаника НАН України / [за ред. М.М. Романюка]. – Львів, 1999. – Т.2. –359 с.
560. Періодика Західної України 20-30-х рр. XX ст.: матеріали до бібліографії / Львів. наук. б-ка ім. В.Стефаника НАН України / [за ред. М.М. Романюка]. – Львів, 2000. – Т.3. –314 с.
561. Періодика Західної України 20-30-х рр. XX ст.: матеріали до бібліографії / Львів. наук. б-ка ім. В.Стефаника НАН України / [за ред. М.М. Романюка]. – Львів, 2001. – Т.4. – 322 с.
562. Періодика Західної України 20-30-х рр. XX ст.: матеріали до бібліографії / Львів. наук. б-ка ім. В.Стефаника НАН України / [за ред. М.М. Романюка]. – Львів, 1998. – Т. 1. – 328 с.
563. Періодичні та серійні видання Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (1885-1939): анот. покажч / [укладач Т. Кульчицька]. – Л.: НТШ, 1991. – 101 с.
564. Петегрич В. Доля археологічної колекції музею НТШ / В. Петегрич // Бібліотека Наукового товариства імені Шевченка: книги і люди. – Львів, 1996. – С. 59-67.
565. Петранівський В. До проблеми періодизації галицького туристичного краєзнавства (друга половина XVIII – 1945 р.) / В. Петранівський //

Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. ІХ. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 299-309.

566. Петранівський В.Л. Галицька Карпатська туристська інфраструктура: історичний аспект (II пол. XIX ст. – 1939 р.) [Електронний ресурс] / В.Л. Петранівський. – Режим доступу до статті: <http://tourlib.net/statti-ukr/petranivsky.htm>
567. Петранівський В. З історії галицького туристичного краєзнавства (друга половина XVIII ст. – 1945 р.): розвиток мандрівництва. / В. Петранівський, М. Рутинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://ukrtur.narod.ru/istoukrgeo/allpubl/krajeznavstvo>
568. Петранівський В.Л. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. / В.Л. Петранівський, М.Й. Рутинський. – К: Знання, 2006. – 575с.
569. Петраш О. "Руська трійця" / О. Петраш. – К.: Дніпро, 1986. – 230 с.
570. Петрик А. Археологія Прикарпаття в дослідженнях І. Франка / Андрій Петрик // Літопис Бойківщини. – Дрогобич, 2006. – Ч. 2. – С. 63-69.
571. Петровський О. Нормативні та організаційні засади формування системи охорони культурної спадщини на західноукраїнських землях у міжвоєнний період / Олександр Петровський // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія (Матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. "Охорона культурної спадщини в Україні: історія, теорія, практика" (м. Тернопіль, 28-29 травня 2007 р.)). – Тернопіль, 2007. – Спецвипуск. – С. 29-33.
572. Петровський О.М. Взаємодія органів влади та громадських організацій на території Східної Галичини з питань охорони пам'яток історії та культури (1921-1939 рр.) / Олександр Петровський // Сторінки історії. – К., 2006. – Вип. 23. – С. 111-117.
573. Петровський О.М. Діяльність польських військових органів охорони пам'яток мистецтва та культури в зоні бойових дій на західноукраїнських землях (1919-1920 рр.): організаційний та політичний аспекти: зб. наук. праць

Науково-дослідного ін.-ту українознавства / О.М. Петровський . – Київ: 2007. – Т. XVIII. – С. 192-201.

574. Петровський О.М. Формування органів охорони культурно спадщини на західноукраїнських землях у складі Польщі (1919-1920 рр.) / Олександр Петровський // Ефективність державного управління: зб. наук. праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. – Львів, 2006. – Вип. 10. – С. 229-235.
575. Пилипейко І. Педагог, краєзнавець, громадський діяч, письменник / Іван Пилипейко // Краєзнавець Прикарпаття. – 2006. – Ч. 8. – С. 44-50.
576. Питуляк М.Р. Розвиток туризму на Тернопільщині у 20-30 роках ХХ ст. // З історії вітчизняного туризму: зб. наук. ст. – К.: ФІГУ, 1997. – С. 76-82.
577. Підгірна В. Матеріали про бібліографічну справу на сторінках часопису “Рідна школа” (1927-1939) / В. Підгірна // Бібліотеки на західноукраїнських землях ХVІІІ-ХХ ст. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника; [упор. М.Кульчицький, Н. Кунанець; наук. ред. С. Арсірій]. – Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника, 2006. – С. 60-65.
578. Піх О. Бібліографічна комісія Наукового товариства ім. Шевченка у Львові: Генеза, діяльність, публікації / О. Піх // Історичні та культурологічні студії / Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. [відп. ред. Я. Ісаєвич]. – Львів, 2004. – Вип. 4. – С. 105-122.
579. Піх О. М. Науково-бібліографічна діяльність Мирона Кордуби: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. "Історія України" / О.М. Піх. – Львів, 2007. – 20 с.
580. Піх О. Польська тематика у критико-бібліографічних студіях Мирона Кордуби / Олег Піх // Українська культурна спадщина, національна свідомість, державність: Українсько-польсько-білоруське сусідство ХХ століття. – Вип. 17. – Львів, 2008. – С. 564-570.
581. Погребенник Ф. Іван Франко та його бібліотека / Ф. Погребенник // Бібліотечний вісник. – 1997. – № 3. – С. 23–24.

582. Подорож в Українські Карпати: збірник. – Львів: Каменяр, 1993. – 270 с.
583. Полєк В. “Трудився в останній ще життя годні...” (До 100-річчя з дня смерті Юліана Целевича) / В. Полєк // Рідна земля. – Івано-Франківськ, 1992. – 25 груд.
584. Полєк В. Юліан Целевич у зарубіжній історіографії / В. Полєк // Західний кур’єр. – Івано-Франківськ, 1993. – 13 берез.
585. Полєк В. Відомі педагоги Прикарпаття: біографічний довідник (до 1939 року) / Володимир Полєк, Дмитро Дзвінчук, Юрій Угорчак. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. – Т. 1. – 204 с.
586. Полєк В.Т. Іван Франко на Прикарпатті: путівник / В.Т. Полєк. – Ужгород: Карпати, 1966. – 64 с.
587. Полянїна Т.В. "Подорож по Галицькій та Угорській Русі" Я.Ф. Головацького та значення цього твору для слов'янознавства / Т.В. Полянїна // Українське слов'янознавство. – Львів: Вид-тво Львівського ун-ту, 1970. – № 3. – С. 55-63.
588. Попович С.І. Розвиток туристичного краєзнавства в Україні (60-і – перша половина 80-х рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. "Історія України"/ С.І. Попович. – К., 1994. – 19 с.
589. Потульницький В. Українська та світова історична наука: рефлексії на межі століть / В. Потульницький // Український історичний журнал. – 2000. – № 1-4. – С. 3-20.
590. Присяжний Т. Нетрадиційний погляд на життя і творчість Каменяра (Франко – рибалка і художник слова): [монографія] / Т. Присяжний, П. Присяжний, В. Банжура. – Тернопіль: Астон, 2006. – 264 с.
591. Прокоп І. Реалізація краєзнавчого компонента в педагогічній думці Галичини в контексті європейських просвітніх традицій / Ірина Прокоп // Мандрівець. – 2004. – № 6. – С. 70-72.
592. Прокопчук В.С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність: [монографія] / В.С. Прокопчук. – К.: Рідний край, 1995. – 203 с.

593. Просопографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D09F>
594. Пукас О. Роман Ярославович Луцик – бібліотекар і книгознавець / О. Пукас // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника / [відп. ред. М. Романюк]. – Львів, 2002. – Вип. 9-10. – С. 73-76.
595. V Всеукраїнська конференція “Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України”: тези доповідей. – Київ; Кам’янець-Подільський, 1991. – 720 с.
596. Ракович Б. Роль Володимира Гнатюка в українському національно-культурному відродженні наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. / Борис Ракович // Українська історична біографістика: забуте і невідоме / за ред. проф. А.А. Алексієвця. – Ч. 1. – Тернопіль: Лілея, 2005. – С. 179-190.
597. Реєнт О.П. Криза сучасної історичної науки: методологічний та джерелознавчий аспекти / О.П. Реєнт // Історія. Четвертий міжнародний конгрес українців. – Ч. II. (ХХ століття). – Одеса – К. – Львів, 1999. – С. 9-22.
598. Реєнт О.П. Сучасний стан краєзнавства / О.П. Реєнт // VIII Всеукраїнська наук. конф.: "Історичне краєзнавство і культура". – Харків, 1997. – С. 93-98.
599. Репертуар української книги. 1798-1916: матеріали для бібліографії / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України, Ін-т Укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського/ [упорядник І. Ільницька]:
Т. 1. 1798-1870. – Львів, 1995. – 387 с.;
Т. 2. 1871-1886. – Львів, 1997 – 400 с.;
Т. 3. 1887-1894. – Львів, 1999. – 427 с.;
Т. 4. 1895-1900. – Львів, 1999. – 488с.;
Т. 5. 1901-1905. – Львів, 2001. – 416 с.
600. Рибчинська Н. “Бібліологічні вісті“ (1923-1930) в контексті української книговидавничої періодики / Н. Рибчинська // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 145-155.
601. Рибчинська Н. Бібліографія і бібліографи в академічній бібліотеці Львова у перші повоєнні роки / Н. Рибчинська // Записки Львівської наукової

- бібліотеки ім. В. Стефаника / [відп. ред. М. Романюк]. – Львів, 2002. – Вип. 9/10. – С. 50-63.
602. Рибчинська Н. Видавнича діяльність Бібліографічної комісії НТШ у галузі ретроспективної українознавчої бібліографії (1909-1939) / Н. Рибчинська // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника / [відп. ред. М. Романюк]. – Львів, 2004. – Вип. 12. – С. 141-164.
603. Рогова П.І. Педагогічні бібліотеки України (друга половина ХІХ – 20-ті роки ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01. " Загальна педагогіка та історія педагогіки" / П.І. Рогова – К., 2004. – 20 с.
604. Роль українського національно-культурного руху в розвитку туризму на українських територіях у складі Австро-Угорщини (друга половина ХІХ ст. – 1914 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://baklib.net/option.com_jbook/task,wiew/itemid,99999999/catid,194/id,8981
605. Романів О. Іван Крип'якевич і Наукове товариство ім. Шевченка / О. Романів // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / [відп. ред. Я. Ісаєвич; упоряд. Ф. Стеблій]. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 931-934.
606. Романюк В. Богові і Україні / Василь Романюк, Роман Говдяк. – Кн. 1. – Івано-Франківськ, 2009. – 243 с.
607. Романюк М.М. Науково-дослідний центр періодики: необхідність створення і перспективи розвитку / М.М. Романюк // Українська періодика: історія і сучасність: тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 9-10 груд. 1993 р.). – Львів, 1993. – С. 3-7.
608. Романюк М.М. Українська преса Львова на зламі століть: від ідеї автономії до державності / М.М. Романюк, М.В. Галушко // Українські часописи Львова 1848-1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: у 3 т. – Львів: Світ, 2002. – Т. 2: 1901-1919 рр.– С. 7-102.

609. Романюк М.М. Українські часописи Коломиї (1865-1994 рр.): Іст.-бібліогр. дослідж. / М.М. Романюк, М.В. Галушко / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. – Львів, 1996. – 238 с.
610. Рудий Г.Я. VIII Всеукраїнська наукова конференція “Історичне краєзнавство і культура” / Г.Я. Рудий // Український історичний журнал. – 1998. – № 2. – С. 148-149.
611. “Руська Трійця“ в історії суспільно-політичного руху і культури України / В.І. Горань, О.А. Купчинський, Ф.І. Стеблій та ін. / Ін-тут сусп. наук АН УРСР. – К.: Наукова думка, 1987. – 338 с.
612. “Руська трійця“: Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький: Бібліографічний покажчик (1834-1990 рр.) / ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України.; [укл. Л.І. Ільницька, ред. Ф.І. Стеблій; передм. Р.М. Лубківський]. – Львів, 1993. – 379 с.
613. Сабат Г. Портрет у системі художнього простору і часу роману “Борислав сміється“ І. Франка / Г. Сабат // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. 1. – Дрогобич: Місіонер, 1995. – С. 135-139.
614. Сабат Н.В. Національне виховання учнівської молоді Галичини (1869-1914 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01. “Загальна педагогіка та історія педагогіки“ / Н.В. Сабат. – Івано-Франківськ, 1998. – 16 с.
615. Савенко В.В. Роль Наукового товариства ім. Шевченка в українському національному відродженні (друга половина ХІХ ст. – початок ХХ ст.): дис. канд. іст. наук: 07.00.06. / В.В. Савенко – Чернівці, 1997. – 289 с.
616. Савчин Р. Жіночий рух на Стрийщині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (спроба обліку визначних учасниць) / Р. Савчин // Стрийщина крізь призму століть / Праці науково-дослідної лабораторії археології та краєзнавства ДДПУ ім. І. Франка. – Вип. 3. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 94-110.
617. Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (Остання третина ХІХ – 1939 р.) / Борис Савчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 278 с.

618. Савчук Б. Просвітницька і соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині / Борис Савчук. – Івано-Франківськ: Плай. – 1999. – 136 с.
619. Савчук Б. Український Пласт 1911-1939 / Борис Савчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. – 264 с.
620. Савчук Б. Українські самодіяльні музеї в Галичині у 20-30-х роках ХХ ст. / Борис Савчук // Історичні пам'ятки Галичини: матер. наук. краєзнавчої конф. (м. Львів, 26 жовтня 2000 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 111-117.
621. Сагайдачна Н. Юліан Целевич – перший історіограф покутського опришківства у ХVІІІ ст. / Н. Сагайдачна // Вісник Прикарпатського університету: Історія. – Випуск VI. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 186-192.
622. Сакун Я.В. Історичні корені та етапи розвитку туризму в Західній Європі / Я.В. Сакун // Проблеми міжнародного туризму: зб. наук. статей. – К., 1997. – 263 с.
623. Саламаха І. Державна охорона історичних пам'яток у Східній Галичині напередодні Першої світової війни (1910-1914) / Ігор Саламаха // Українська культурна спадщина, національна свідомість, державність: Українсько-польсько-білоруське сусідство ХХ століття. – 2008. – Вип. 17. – Львів, 2008. – С. 73-80.
624. Санцевич А. Українська радянська історична наука в 1970 році / А. Санцевич // Історіографічні дослідження в Українській РСР. – К., 1972. – Вип. 5. – С. 3 – 20.
625. Санцевич А. Українська радянська історіографія (1945 – 1982) / А. Санцевич. – К.: Вища школа, 1984. – 142 с.
626. Санцевич А.В. Українське краєзнавство та історична географія: порівняльний аналіз / А.В. Санцевич // Тези допов. і повідом. V Всеукраїнської конфер. “Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і

- культурного відродження України“. – Київ – Кам`янець-Подільський, 1991. – С.13-15.
627. Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому товаристві імені Шевченка (1898-1939 рр.) / О. Сапеляк. – Львів, 2000. – 203 с.
628. Сахновський Є. Українська історіографія: логіко-гносеологічний аналіз поняття / Є. Сахновський // Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ ст.”: доповіді і повідомлення (Чернівці 16-18 травня 2000 р.) / Українське Історичне товариство, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича / [відп. ред.: Л. Винар, Ю. Макар]. – Чернівці: Рута, 2001. – Т.1. – С.128 – 132.
629. Сварник І. Богдан Януш – історик, консерватор доісторичних пам’яток Східної Галичини / Ігор Сварник // Пам’ятки України. – 1996. – № 3-4. – 110-113 с.
630. Сварник І. Денис Зубрицький і “Хроніка міста Львова“ / Ігор Сварник // Дзвін. – 2000. – Ч. 9. – С. 112-115.
631. Свистович Р. Мандрівки по Центральних Горганах: путівник / Р. Свистович, О. Ковальчук. – Перегінське, 2002. – 32 с.
632. Седляр О. Філія “Просвіти“ в Бережанах (1890-ті – 1914 роки): заснування, діяльність, визначні постаті / Олександр Седляр // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Вип. 38. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – С. 640-657.
633. Семенишин О. Карби пам’яті на осінь / О. Семенишин // Гражда – історико-краєзнавчо-туристичний часопис суспільно-культурного товариства "Гуцульщина" у Львові та громадсько-наукової організації "Регіональне об’єднання дослідників Гуцульщини". – 2005-2006. – Число 13. – С. 3-15.
634. Сеньківська Г.Я. Розвиток історичного краєзнавства на Тернопільщині (середина 40-х рр. ХХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / Сеньківська Галина Ярославівна. – Харків, 2009. – 20 с.

635. Серета О. До генези історичних проходів по Львову І. Крип'якевича / Остап Серета // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві // Українська культурна спадщина національна свідомість державність: зб. наук. праць. Вип. 8 / [ред. кол. Я. Ісаєвич; відп. ред. В. Горань, Л. Крушельницька]. – Львів: Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 731-732.
636. Середяк А. “Словник І. Левицького“ як унікальне джерело просопографічних досліджень / Алла Середяк // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми становлення інформативного банку даних: матер. міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 20-21 вересня 1996 р.). – Львів, 1999. – С. 276-278.
637. Середяк А. Історичне краєзнавство: доробок останнього десятиліття / Алла Середяк А. // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми: [колективна монографія] / [за ред. Леоніда Зашкільняка]. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. – С. 209-228.
638. Середяк А. Історія буднів у краєзнавчих дослідженнях / Алла Середяк // Історичні пам'ятки Галичини: матер./ другої наук. краєзнавчої конф. (Львів, 21 листопада 2002 р.) / [відп. ред. Я. Малик]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С. 113-320.
639. Середяк А. Краєзнавча спадщина Йосифа Гронського / Алла Середяк // Історичні пам'ятки Галичини: матер. наук. краєзнавчої конф. (м. Львів, 26 жовтня 2000 р.) – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 47-52.
640. Середяк А. Краєзнавчі дослідження в Україні: Історіографічний аспект / Алла Середяк // Історіографічні дослідження в Україні. – 2004. – Вип. 14. – С. 249-271.
641. Середяк А. Характеристика видань Львівського Товариства “Просвіта“ / Алла Середяк // Нарис історії “Просвіти“ / Р. Іваничук, Т. Комаринець, А. Середяк. – Львів – Карків – Париж: Просвіта, 1993. – С. 86-118.

642. Середяк Л. Краєзнавство як засіб національного виховання у навчальних закладах Східної Галичини в міжвоєнний період / Лариса Середяк // Історичні пам'ятки Галичини: матер. наук. краєзнавчої конф. (м. Львів, 26 жовтня 2000 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 261-274.
643. Серкіз Я. З історії українського мандрівництва / Ярослав Серкіз // Проблеми розвитку туризму на Україні і завдання відновлення історичної пам'яті народу засобами туризму: тези доповідей і повідомлень. – Ч.1. – К: ФІГУ, 1994. – С. 16-17.
644. Серкіз Я. Іван Гавришкевич – мандрівник і краєзнавець / Ярослав Серкіз // Розвиток туризму в Україні: зб. наук. ст. – К: Слов'янський діалог, 1995. – С. 140-146.
645. Серкіз Я. Проблеми туризму у творчій спадщині Є.-Ю. Пеленського / Ярослав Серкіз // Туристично-краєзнавчі дослідження: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. "Туризм в Україні: економіка та культура" (Світязь, 9-10 вересня 1998р.). – Вип.1, Ч. 2., Федерація профспілок України, Ін-т туризму / [ред.: О.О. Бейдик]. – К.: КМ – Трейдинг, 1998. – С. 208-214.
646. Серкіз Я. Українське краєзнавство: традиції, проблеми, перспективи / Ярослава Серкіз // Історичне краєзнавство і національне виховання: матер. наук.-практ. конф. – Львів: ЛДУ. – 1994/ – С. 78-81.
647. Серкіз Я.І. Історичне краєзнавство: посібник / Я.І. Серкіз. – Львів, 1995. – 93 с.
648. Серкіз Я.І. Український краєзнавчий журнал “Наша Батьківщина (1937-1939 рр.)” / Я.І. Серкіз // Українська періодика: історія і сучасність: тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 9-10 груд. 1993 р.). – Львів, 1993. – С. 79-83.
649. Сидор О. Іларіон Свенціцький і реставраційна справа в національному музеї у Львові / Олег Сидор // Пам'ятки України. – 1996. – Ч. 3-4. – С. 106-109.
650. Сидор О. Національний музей у Львові в історії музейництва Галичини кінця XIX – початку XX ст. / Олег Сидор // Літопис національного музею у Львові. – Львів. – 2004. – Ч. 3. – С. 5-33.

651. Скоморовський В. Історико-краєзнавчі погляди Івана Франка: авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істр. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / В. Скоморовський. – Івано-Франківськ, 2005. – 20 с.
652. Скоморовський В. Історико-краєзнавчі погляди Івана Франка / В. Скоморовський. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 235 с.
653. Скочиляс І. Дослідник Кривченських печер / І. Скочиляс // Літопис Борщівщини. – Вип. 1. – Борщів, 1992. – С. 26-28.
654. Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Г.А. Скрипник. – К.: Наукова думка, 1989. – 304 с.
655. Скрипник Г.А. Українське етнографічне музейництво: становлення та розвиток: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.05. "Етнологія" / Г.А. Скрипник. – К., 1998. – 40 с.
656. Сливка Л.В. Народні традиції у вихованні здорового способу життя учнів початкових шкіл Західної України (1919-1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 13.00.01. "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Сливка Лариса Володимирівна. – Івано-Франківськ, 2010. – 20 с.
657. Смогоржевська І.А. Українська історична бібліографія (кінець ХІХ ст. – 1939 р.): становлення і розвиток: дис. канд. іст. наук: 07.00.06. "Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни" / І.А. Смагаржевська. – Львів, 2006. – 226 с.
658. Смолій В. Вступаючи в ХХІ ст.: деякі теоретико-методологічні аспекти історичного дослідження в Україні / В. Смолій // ІІ Міжнародний науковий конгрес українських істориків "Українська історична наука на сучасному етапі розвитку": доповіді і повідомлення (Кам'янець-Подільський, 17-18 вересня 2003 р.) / Укр. іст. тов., Ін-тут іст. України НАН України, Кам'янець-Подільський державний університет, світова наук. рада при світовому конгресі укр. / [ред.: Л. Винар, О.Завальнюк]. – Кам'янець-Подільський; Київ; Нью-Йорк; Острого: В-во На УОА, 2005. – Т.1. – С.27-34.
659. Смуток І. Франки в Озимині ХVІІІ ст. / Ігор Смуток // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. ІХ. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 11-15.

660. Сов'як Р.І. Франко в житті і творчості Остапа Нижанківського / Р.Сов'як // Літопис Бойківщини. – Дрогобич, 2006. – Ч. 2. – С. 69-76.
661. Спогади про Івана Франка. – Львів: Каменяр, 1997. – 636 с.
662. Старосольський Ю. Велика гра (гутірка про ідею і методу пластування) / Ю. Старосольський. – Детройт, 1979. – 79 с.
663. Стеблій Ф. Володимир Гнатюк – дослідник національного відродження західноукраїнських земель / Феодосій Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1997. – Вип. 3-4. – С. 288-307.
664. Стеблій Ф. До генези “Історії давнього Галицько-руського князівства” Дениса Зубрицького / Феодосій Стеблій // Зб. праць і матеріалів на пошану Л.І. Крушельницької. – Львів, 1998. – С. 23-31.
665. Стеблій Ф. З історії читальні “Просвіти” в селі Суходоли / Феодосій Стеблій // Українська культурна спадщина, національна свідомість, державність: ювілейний зб. на пошану Феодосія Стеблія. – Вип. 9. – Львів, 2000. – С. 83-93.
666. Стеблій Ф. Іван Кревецький – історик-державник / Феодосій Стеблій. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 39 с.
667. Стеблій Ф. Початки державницького напрямку української історіографії: Іван Кревецький // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. на пошану професора Юрія Сливки. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. – Вип. 7. – С. 300-310.
668. Стеблій Ф. Яків Головацький – діяч українського національного відродження / Феодосій Стеблій // Шашкевичіана: зб. наук. праць. – Вип. 1: Маркіян Шашкевич і українське національне відродження; Вип. 2: “Руська Трійця”, її оточення, послідовники і дослідники / Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Ін-тут – заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 225-236.
669. Стежками Івана Франка: екскурсійні маршрути. – Львів, 2006. – 85 с.

670. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: навч.-метод. посібник / М. Стельмахович. – К., 1997. – 232 с.
671. Стинська В. Система шкільництва в Галичині (кінець XIX – початок XX ст.): [монографія] / В.Стинська. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. – 180 с.
672. 125 років Наукового товариства ім. Т.Шевченка: зб. наук. праць і матеріалів, присвячених ювілею товариства. – Львів.: Вид. центр НТШ, 2001. – 388 с.
673. Ступарик Б.М. Шкільництво на Галичині 1772-1939 / Б. М. Ступарик. – Івано-Франківськ.: Лілея, 1994. – 140 с.
674. Ступарик Б. Вчитель-громадянин Григорій Врецьона / Б. Ступарик, Л. Калинчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 72 с.
675. Ступарик Б. Педагогічна концепція Івана Ющишина / Б. Ступарик, Р. Михайлишин. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 88 с.
676. Ступарик Б. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772-1939 рр.) / Б. Ступарик, М. Моцюк. – Коломия: Вік. – 1998. – 173 с.
677. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті) / Олексій Сухий. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І.Франка, 2003. – 498 с.
678. Сухий О. Іларіон Семенович Свенціцький: шлях до українства / Олексій Сухий // Мова, література і музеєзнавство у науковій спадщині І. Свеніцького: зб. наук. праць / Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів, 2004. – С. 9-36.
679. Сухий О. Історіографічні дослідження / Олексій Сухий // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми: [колективна монографія] / [за редакцією Леоніда Зашкільняка]. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. – С. 95-106.
680. Сухий О. Товариство імені Михайла Качковського: організаційні засади та напрями діяльності / Олексій Сухий // Українська культурна спадщина

національна свідомість державність: ювілейний зб. на пошану Феодосія Стебля. – Вип. 9. – Львів, 2000. – С. 393-403.

681. “Там город преславний Дрогобич лежить...” (Вибрані праці Івана Франка про Дрогобич) / упор., передмова і коментарі Володимира Галика. – Дрогобич: Коло, 2008. – 200 с.
682. Танащик Д.Д. Про долю західноукраїнських музейних колекцій та приватних збірок у роки Першої світової війни / Д.Д. Танащик // Питання історії України: зб. наук. статей. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – № 3. – С. 380-384.
683. Тарабан В. Історичне краєзнавство Галичини у науковій діяльності М. Грушевського / Віталій Тарабан // Михайло Грушевський і Західна Україна: доповіді і повідомлення наук. конф. – Львів, 1995. – С. 143-144.
684. Тарабан В. Краєзнавча діяльність М. Грушевського в Галичині / Віталій Тарабан // Історичне краєзнавство і національне виховання: матер. наук.-практ. конф. – Львів: ЛДУ. – 1994. – С. 87-90.
685. Таран Л. Про кризу сучасної української історіографії / Л. Таран // Історія. Четвертий міжнародний конгрес україністів. – Ч. II. (XX століття). – Одеса; Київ; Львів, 1999. – С. 23-27.
686. Таран Л.В. Провідні тенденції світової історіографії в XX ст. та проблеми кризи сучасної української історичної науки / Л.В. Таран // Український історичний журнал. – 1998. – №5. – С. 30-37; 1999. – №1. – С. 85-93.
687. Тартаковский М.С. Историософия. Мировая история как эксперимент и загадка / М.С. Тартаковский. – М.: Прометей, 1993. – 336 с.
688. Тельвак В. Дрогобиччина в дослідженнях Михайла Грушевського / Віталій Тельвак // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич: Вимір, 1997. – Вип. 2. – С. 160-168.
689. Тельвак В. Організація та діяльність краківського кола історичного товариства у Львові (до 1918 року) / Віталій Тельвак // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VIII. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 285-293.

690. Тельвак В. Організація та діяльність краківського кола історичного товариства у Львові (до 1918 року) / Віталій Тельвак // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VIII. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 285-293.
691. Тельвак В. Регіональна політика та краєзнавчі ініціативи Історичного товариства у Львові наприкінці XIX – на початку XX ст. / Віталій Тельвак // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VI. – Дрогобич: Коло, 2003. – С. 157-161.
692. Тельвак В. Теоретична спадщина Михайла Грушевського у східноєвропейській історіографії першої половини XX століття / В. Тельвак // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич: Вимір, 2002. – Вип. 6. – С. 384-393.
693. Тельвак В.В. Рецепція творчої спадщини Михайла Грушевського в історичній думці кінця XIX – 30-х років XX століття: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук.: спец. 07.00.06. "Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни" / В.В. Тельвак – Львів. – 36 с.
694. Тельвак В.В. Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського / В.В. Тельвак. – Нью Йорк – Дрогобич, 2002. – 234 с.
695. Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики: доп. та повід. Міжнар. наук. конф. (Львів, 25-26 серп. 1995 р.). – Львів, 1996. – 469 с.
696. Тербовлянська земля: Історично-мемуарний збірник. – Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1968. – 913 с.
697. Тернопіль: погляд крізь століття. Історія міста очима емігрантів / [ред.-упоряд. Б. Мельничук, Б. Проник]. – Тернопіль, 1992. – 204 с.
698. Терський С. З історії колекціонування археологічних пам'яток львівськими науковими та музейними осередками у XIX – першій половині XX ст. (за архівними матеріалами та колекціями Львівського історичного музею) / Святослав Терський // Історичні пам'ятки Галичини: матер. третьої наук. краєзнавчої конф., 19 листопада 2004 р. / [редкол. В. Голубко та ін.] /

Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – С. 43-54.

699. Тимошенко Л. Іван Франко як історик / Леонід Тимошенко // “І знову бачу тя, село моє родинне...” (Вибрані праці Івана Франка про Нагуєвичі) / [упоряд., передм. і коментарі Володимира Галика]. – Дрогобич: Коло, 2007. – С. 120-131.
700. Тимченко Т. Ярослава Музика — реставратор Національного музею у Львові / Тетяна Тимченко // Пам’ятки України. – 2003. – № 1-2. – С. 92-110.
701. Тимчишин Я.Д. У Сколівські бескиди. Краєзнавчо-туристичний нарис. – Львів: Каменяр, 1975. – 63 с.
702. Тисовський О. Життя в Пласті: Основи пластового знання / О.Тисовський – Львів: Накладом Верховної Пластової Ради, 1921. – 158 с.
703. Тисовський О. Життя в Пласті. Посібник для українського пластового юнацтва / О. Тисовський. – Торонто – Детройт: Молоде життя, 1961. – 545 с.
704. Тімець О. Значення краєзнавства на різних етапах розвитку суспільства / О. Тімець // Рідна школа. – 2002. – № 8-9. – С.57-59.
705. Товариство “Просвіта“ у Львові: покажчик видань 1868-1939. / [укладачі: О.Г. Бербека, Л.В. Головата]. – Львів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, 1996. – 580 с.
706. Треф’як Я. Витоки і становлення історичного краєзнавства на Прикарпатті / Ярослав Треф’як // Обрії. – 1999. – № 1. – с. 104-108.
707. Треф’як Я. Методика краєзнавчої роботи в національній школі / Ярослав Треф’як. – Івано-Франківськ, 2002. – 110 с.
708. Треф’як Я. Історико-краєзнавчий довідник Прикарпаття / Я. Треф’як, П. Арсенич, В. Бабій. – Івано-Франківськ, 2008. – 207 с.
709. Трильовський К. Іван Франко в час студентської мандрівки / К. Трильовський // Спогади про Івана Франка / [упор., вступ, стаття і прим. М.І. Гнатюка]. – Львів: Каменяр, 1997. – С.182-184.

710. Тронько П.Т. Історико-краєзнавчі дослідження в системі НАН / П.Т. Тронько // Краєзнавство у відродженні духовності та культури: Досвід. Проблеми. Перспективи. – К.: Рідний край, 1995 – С. 22-31.
711. Тронько П.Т. Краєзнавство у відродженні історичної пам'яті, багатовікових традицій українського народу / П.Т. Тронько // Краєзнавство у відродженні духовності та культури: Досвід. Проблеми. Перспективи. – К.: Рідний край, 1995. – С. 6-21.
712. Тронько П.Т. Краєзнавчий рух в Україні: шляхи подальшого розвитку / П.Т. Тронько // Український історичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 82- 93.
713. Тронько П.Т. Новий етап розвитку українського краєзнавства / П.Т. Тронько // Краєзнавець Прикарпаття. – 2005. – № 5. – С. 5-7.
714. Тронько П.Т. Родовід українського краєзнавства / П.Т. Тронько // Краєзнавство. – Харків, 1993. – № 1. – С. 3-8.
715. Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ ст. — перша пол. ХХ ст.) / Б. Трофим'як. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 694 с.
716. Турій О. “Українська ідея“ в Галичині в середині ХІХ століття / О. Турій // Україна модерна. – 1997/1998. – Ч. 2-3. – Львів, 1999. – С. 59-75.
717. Удод Л.І. Актуальні проблеми дослідження джерельної бази сучасного історичного краєзнавства [Електронний ресурс] , Л.І. Удод. – Режим доступу до статті: http://www.ukrterra.com.ua/researches/23/udod_dgherbaz.htm
718. Українська етнопедагогіка: історичний контекст / [за ред. проф. Н. Лисенко]. – Івано-Франківськ, 2005. – 186 с.
719. Українська етнопедагогіка: навч.-метод. посіб. / [за ред. акад. В. Кононенка]. – К. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 508 с.
720. Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / [за ред. М.М. Романюка]. – Львів, 2003. – Вип. 1-10.
721. Українська історична біографістика: забуте і невідоме / [за ред. проф. А.А. Алексієвця]. – Ч. 1. – Тернопіль: Лілея, 2005. – 352 с.

722. Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ ст.: здобутки і проблеми: [колективна монографія] / [за ред. Л. Зашкільняка]. – Львів: Львівський національний ун-т ім. І. Франка, 2004. – 406 с.
723. Українська педагогіка в іменах (Східна Галичина – українське зарубіжжя ХХ ст.). / [за ред. Т.К. Завгородньої]. – Івано-Франківськ, 2009. – 478 с.
724. Українська періодика: Історія і сучасність: доп. та повід. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 28-29 жовт. 2005 р.) / [за ред. М.М. Романюка]. – Львів, 2005. – 676 с.
725. Українська періодика: Історія і сучасність: доп. та повід. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 11-13 трав. 2000 р.) / [за ред. М.М. Романюка]. – Львів, 2000. – 562 с.
726. Українські історики ХХ століття: біобібліографічний довідник / [гол. ред. В.А. Смолій]. – К.; Львів, 2003. – Вип. 2., Част. 1. – 342 с.
727. Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853-1939 рр.): анот. катал. / [упор. В. Передирій] / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Наук.-дослідн. центр період. – Л.: Мета, 1996. – 192 с.
728. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження / [упор. М. Романюк, М. Галушко]: у 3 т. – Львів: Світ:
Т. 1. 1848-1900. – 2001. – 744 с.;
Т. 2. – 1901-1919 рр. – 2002. – 360 с.;
Т. 3., кн. 1. 1920-1928 рр. – 2003. – 912 с.
729. Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство: навч. посібник для студентів / О.М. Уривалкін. – Ніжин, 2002. – 157 с.
730. Утриско М. Визначні постаті Бойківщини / М. Утриско // Бойківщина: монографічний збірник матеріалів про Бойківщину. – Філядельфія-Нью-Йорк: Видавець Головна Управа т-ва "Бойківщина", Філядельфія ЗСА, – 1980. – С. 81-118.
731. Утриско М. Історія товариства "Бойківщина" / М. Утриско // Бойківщина: монографічний збірник Матеріалів про Бойківщину з Географії, Історії,

- Етнографії і Побуту. – Філядельфія – Нью-Йорк: Видавець Головна Управа т-ва "Бойківщина" Філядельфія ЗСА, 1980. – С. 229-250.
732. Федорів І. Мирон Кордуба в історії України (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.) / І. Федорів. – Тернопіль: Тернопіль Онлайн, 2001. – 127 с.
733. Федорова О. Справа українського бібліографа І. Калиновича / О. Федорова // Вісник Книжкової палати. – 2000. – № 1. – С. 34–36.
734. Федорович Н. Розвиток українського читальняного руху в галицькому селі у 80-х роках ХІХ ст. / Н. Федорович // Наукові зошити історичного факультету ; Львівський державний університет імені Івана Франка. – Вип. 3. – Львів, 2000. – С. 79-86.
735. Федорчак В. Лугова організація в рр. 1925-1935. Історичний нарис / В. Федорчак. – Львів, 1935. – 56 с.
736. Федорченко В.К. Історія туризму в Україні: навч. посіб. / В.К. Федорченко, Т.А. Дьорова. – К.: Вища школа, 2002. – 195с.
737. Франко А.Д. Науково-організаційна і видавнича діяльність Івана Яковича Франка в Науковому Товаристві ім. Шевченка: дис. канд. іст. наук: 00.07.02. / А.Д. Франко. – Львів, 1995. – 226 с.
738. Франко І. Етнографічна виставка у Тернополі / І.Я. Франко // Зібрання творів у 50 т. К.: – Наукова думка, 1985. – Т.46, кн.1. – С. 469-479.
739. Франко І. Етнографічний рух у Галичині в ХІХ ст. Повідомлення на Міжнародному конгресі 1900 року / І. Франко // Молода Галичина. – Львів, 1912. – 12 березня.
740. Франко І. Із наукових екскурсій по краю. / І. Франко // Зібрання творів у 50 т. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 33. – С. 57-62.
741. Франко І. Найновіші напрямки в народознавстві / І. Франко // Зібрання творів у 50 т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 45. – С. 252-260.
742. Франко І. Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. / І. Франко // Зібрання творів у 50 т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 3. – С. 250-262.

743. Франко О. Фольклористична діяльність Ф. Вовка / О. Франко // Народна творчість та етнографія. – 1999. – №4. – С. 13-20.
744. Франко О. Етнографічні дослідження Ф. Вовка в Галичині / О. Франко, А. Франко // Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку української національної культури. – Рівне: Волинські обереги, 1998. – С. 176-188.
745. Франко О. Львів у житті Ф. Вовка / О. Франко, А. Франко // Наукові зошити історичного факультету. – Львів: Вид. Львів. ун-ту, 1997. – С. 72-77.
746. Франко О.О. Наукова та суспільно-політична діяльність Федора Кіндратовича Вовка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.05. “Етнологія“ / О.О. Франко. – Отівів, 2000. – 32 с.
747. Франко П. Іван Франко зблизька / Петро Франко // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956. – С. 381-388.
748. Франко П. Огляд території України / Петро Франко. – Відень: Накл. тов. “Франко Син і Спілка“, 1921. – 34 с.
749. Франко П. Пластові ігри і забави / Петро Франко. – Львів: Друк. І. Айхельберга, 1913. – 52 с.
750. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину / І. Франко // Зібрання творів у 50 т. – К.: Наукова думка. – 1986. – Т. 36. – С. 99-108.
751. Франко І.Я. Галицьке краєзнавство / І.Я. Франко // Твори у 50 т. – К., 1986. – Т.46., кн. 2. – С. 116-150.
752. Хить М. Історія музею НТШ у документах фонду НТШ ЦДІА у Львові / М. Хить // Матеріали краєзнавчої конференції. – Львів, 2002. – С. 89-94.
753. Хить М. Музей НТШ 1914-1939 рр. / М. Хить // Історичні пам'ятки Галичини: Матер. третьої наук. краєзнавчої конф. (Львів, 19 листопада 2004 р.) / [ред. кол. В. Голубко та ін.] / Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – С. 26-35.
754. Чаграк Н.І. Педагогічні погляди і просвітницька діяльність Антона Крушельницького: автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук:

- спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки”/ Чаграк Наталія Ігорівна – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
755. Чайковський Б. Львівський історичний музей у реаліях нового часу / Б. Чайковський // Наукові записки Львівського історичного музею. – Львів, 2000. – Вип. ІХ – С. 27-31.
756. Чепіль М. Теорія і практика формування національної свідомості дітей та молоді Галичини (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.) / Марія Чепіль. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 503 с.
757. Черниш Н. Бібліографічна комісія НТШ як центр дослідження української книги (1909-1939): навч. посібник / Н. Черниш. – К.: Наша культура і наука, 2006. – 216 с.
758. Черепанин М. В. Музична культура Галичини другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття: дис. доктора мистецтвознавства: спец. 17.00.01 / Мирон Васильович Черепанин. – К., 1998. – 389 с.
759. Черниш Н. Книгознавча діяльність І. Свенціцького / Н. Черниш // Наукові праці Національної бібліотеки ім. В. Вернадського / [відп. ред. О. Онищенко]. – К., 2004. – Вип. 13. – С. 150–172.
760. Чернов Б.О. Методологічна суть історичного краєзнавства / Б.О. Чернов // Тези допов. і повід. V Всеукр. конф. “Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України“. – Київ – Кам`янець-Подільський, 1991. – С. 26-28.
761. Чернов Е.А. Региональная история: опыт теоретической интерпретации / Е.А. Чернов // Харківський історіографічний збірник. – Х.: Видавництво НУА, 2006. – Вип. 8. – С. 38-48.
762. ІV Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. – Луцьк, 1993. – 512 с.
763. Чишко В.С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України / В.С. Чишко. – К.: БМТ, 1996. – 240 с.

764. Чоповський В. Будителі національного руху: Діяльність культурно-освітніх товариств „Просвіта” та “Рідна школа” на західноукраїнських землях: II пол. XIX – 20-30-ті роки XX ст. / В. Чоповський. – Львів, 1993. – 64 с.
765. Чорній В.В. Діяльність українського товариства прихильників книги у Львові і журнал “Книголюб” у 30-х рр. XX ст. / В.В. Чорній // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Вип. 7-8. – Львів, 2000. – С. 173-180.
766. Чорній В.В. Українське товариство бібліофілів у Львові в 30-х рр. XX ст. / В.В. Чорній // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Вип. 5. – Львів, 1996. – С. 69-75.
767. Шалавило О. Турист у львівських Карпатах / О. Шалавило // Краєзнавство і туристика. – 1996. – Ч. 1-2. – С. 4-6.
768. Шалата М. Трактат Я. Головацького “Становище русинів у Галичині” / М. Шалата // Шашкевичіана. – Вип. 1-2. – Львів – Броди – Вінніпег: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Вид-во “Просвіта”, 1996. – С. 245-255.
769. Шалата М. Шашкевичезнавство сьогодні: повернені й нові імена / М. Шалата // Шашкевичіана. – Нова серія. Вип. 1-2. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 12-18.
770. Шашкевичіана: зб. наук. праць. – Вип. 1: Маркіян Шашкевич і українське національне відродження; Вип. 2: “Руська Трійця”, її оточення, послідовники і дослідники / Ін-тут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Ін-тут – заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996. – 460 с.
771. Шашкевичіана: зб. наук. праць. – Вип. 3: “Руська Трійця” і Прикарпаття; Вип. 3-4: “Руська Трійця” і культура слов’янського світу / Ін-тут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Прикарпатський ун-тет ім. В. Стефаника, Дрогобицький пед. ун-т ім. І. Франка, Ін-тут – заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів – Вінніпег, 2000. – 749 с.

772. Шевців К. Дрогобицькі знахідки Івана Франка / К. Шевців // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич: Вимір, 1998. – Вип. 3. – С. 115-120.
773. Шевченко Н. Краєзнавчі матеріали на сторінках часопису “Жінка” (1935-1939) / Н. Шевченко // Історичні пам’ятки Галичини. – Львів, 2005. – С. 134-144.
774. Шишка О. “Цензура вилучила наступне...”: Маловідомі сторінки “Хроніки міста Львова” Дениса Зубрицького / О. Шишка // Галицька брама. – 2001. – Ч. 2-3. – С. 4-5.
775. Шкляр О. Українські гімназії в Городенці / О. Шкляр // Городенщина: Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк – Торонто: Вінніпег, 1978. – С. 145-153.
776. Шляхами Золотого Поділля: регіональний збірник Тернопільщини: у 2 т. – Філядельфія: ПА, 1970. – Т. I. – 360 с; Т. II. – 280 с.
777. Шляхами Івана Франка по Україні: путівник / [упор. М. Мороз]. – Львів: Каменяр, 1982. – 128 с.
778. Шляхами Івана Франка. – Львів: Каменяр, 1966. – 102с.
779. Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. – (м. Луцьк, вересень-жовтень, 1993.). – Луцьк, 1993. – 485 с.
780. Шотландська леді у Східних Карпатах // Краєзнавство і туристика. – 1996. – Число 1-2. – С. 22.
781. Штойко П. Краєзнавчі дослідження Наукового Товариства ім. Т. Шевченка / П. Штойко // Історичне краєзнавство і національне виховання: матер. наук.-практ. конф. – Львів: ЛДУ. – 1994. – С. 93-94.
782. Шумський І. Західноукраїнські християнські молодіжні організації і товариства у 30-ті роки ХХ століття: окремі аспекти організаційного будівництва / Іван Шумський // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія: Історія. – Тернопіль, 2002. – Вип. III. – С. 93-95.

783. Шумський І. Молодіжний рух у Західній Україні (1920-1939) / Іван Шумський. – Тернопіль: ТДПУ, 2002. – 184 с.
784. Шутка Р. Туристські маршрути області, пов'язані з перебуванням І. Франка на Прикарпатті / Р. Шутка // Краєзнавець Прикарпаття. – 2006. – № 8. – С. 26-27.
785. Щерба Н.Н. Библиотечное и библиографическое краеведение: сб. послед. ст. / Н.Н. Щерба. – М.: Книжная палата, 1995. – 191 с.
786. Юркевич О.Т. Джерела комплектування бібліотеки НТШ / О. Юркевич // Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка: книги і люди: матеріали круглого столу / НАН України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника, НТШ у Львові / упоряд. та загал. ред. Л.І. Ільницької. – Львів, 1996. – С. 77-86.
787. Яворська У.П. Бібліотечно-бібліографічна діяльність Івана Кривецького: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.08 “Історія науки і техніки” / Яворська Уляна Петрівна – К., 2008. – 21 с.
788. Яджин М. Українські греко-католицькі священники Старосамбірщини – подвижники духовного і культурного розривою бойківського краю / М. Яджин // Старосамбірщина. – Ч. 1. – Старий Самбір, 2001. – С. 114-117.
789. Якимович Б. Книга, просвіта, нація. Видавнича діяльність І. Франка у 70-80-х рр. ХІХ ст. / Богдан Якимович. – Львів, 1996. – 306 с.
790. Якимович Б. Перемишль у житті і творчості Івана Франка / Богдан Якимович // Перемишль і Перемиська земля протягом віків. – Видані діячі Перемищини: зб. наук. праць та матер. Міжн. наук. конф. (Перемишль, 14-15 лист. 1998.) / [за. ред. С. Заброварного]. – Перемишль – Львів, 2001. – С. 120-136.
791. Яковенко Н. Вступ до історії / Н. Яковенко. – К.: Критика, 2007. – 374 с.
792. Ясинський М. Історія української бібліографії / М. Ясинський. – К., 1929. – 17 с.
793. Ясинський М.І. Головні моменти з історії української бібліографії / М.І. Ясинський // Бібліографічний збірник – К., 1927. – Ч. 3: Бібліографія на Україні. – С. 8-34.

794. Ясінський М. Індивідуальна бібліографія/ М. Ясінський // Бібліологічні вісті. – 1930. – № 1. – С. 23-47.
795. Dąbrowski S. O sytuacji politycznej mniejszości narodowych w Polsce 1920-1939. Refleksje pesymistyczne / Stanisław Dąbrowski // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921-1939): Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції, Дрогобич, 8-9 жовтня 2004 р. / Істор. ф-тет Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка, Ін-т історії Підляської академії в Сельдце, Польський ун-т у Вільнюсі, істор. ф-тет Брестського держ. ун-ту ім. О.С. Пушкіна / Упоряд. В. Футала. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 271-285.
796. Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918-1939: teoria i praktyka / Paweł Dettloff. – Kraków : UNIWERSITAS, b/d. – 501 s.
797. Działalność Towarzystwa Opieki nad Grobami Wojennymi w Stanisławowie [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://stynislawow.net/historia/nekropolia/grobownictwo.htm>
798. Dziędzielewicz J. Wycieczka po wschodnich Karpatach w r. 1875 / J. Dziędzielewicz // Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego. – Krakow, 1877. – Tom II. – S. 40-60.
799. Harasymczuk R. W. Tańce huzulskie / R. W. Harasymczuk // Towarzystwo Ludoznawcze. Prace etnograficzne / [pod. red. A. Fichera]. – Lwów, 1939. – w 5 t. – T. V. – 304 s.
800. Hennel R. Tatrami urzeczeni: dawna turystyka / R. Hennel. – Warszawa: Sport i turystyka, 1979. – 279 s.
801. Hoffbauer H. Przewodnik na Czarnogore i do wschodnich Beskidów / H. Hoffbauer. – Stanisławów. 1897. – Zeszyt I. – S. 13.
802. Kaindl R. Beiträge zur Volkskunde des Ostkarpathengebietes / R. Kaindl. – Czernowitz. 1902. – S. 118-160, 237-247.
803. Kaindl R.F. Bericht über neue Arbeiten zur Völkerwissenschaft von Galizien, Russisch-Podolien und der Ukrain / R.F. Kaindl // Globus. – Wien, 1904. – Bd 86. – S. 335-368.

804. Karłowicz M. W Tatrach / M. Karłowicz. – Kraków: Polskie Wyd. Huzyczone, 1959. – 174 s.
805. Malaczyński W. Nartami na Chomiak (1544 m) I na Howerle (2058 m) we Wschodnich Karpatach / W. Malaczyński // Pamiętnik Towarzystwa Tatranskiego. – Krakow, 1897. – Tom XVIII. – S. 101-105.
806. Mann M. Wincenty Pol. Studjum biograficzno-krytyczne / M. Mann. – Krakow, 1904. – w 2 t. – T. II – 462 s.
807. Maternicki J. Historiografia polska XX wieku. Czesc I. Lata 1900–1918 / J. Maternicki – Wrocław; Warszawa; Krakow, 1982. – S. 59–76.
808. Matusiak S. O zbieraniu imion własnych / S. Matusiak // Pamiętnik zjazdu naukowego etnografów polskich, urządzonego staraniem Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie w Dniach 10 i 11 czerwca 1905 r. Z powodu obchodu obchodu dziesięcioletniej swojej działalności. – Krakow: Drukarnia uniwersytetu Jagiellońskiego, 1906. – S. 46-55.
809. Niemkówna S. Wincenty Pol jako geograf / S. Niemkówna. – Krakow: ORBIS, 1923. – 95 s.
810. Orłowicz M. Wschodnie Karpaty. Przewodnik ilustrowany / M. Orłowicz. – Lwów: Grafia, 1914. – 19 s.
811. Osman S. Krzemieniec na kartach historii Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego / Stanisław Osman. – Режим доступу до джерела: http://khit.pttk.pl/teksty/krzemieniec_na_kartach.pdf
812. Pisulińska J. Historycy i historia w lwowskich towarzystwach naukowych okresu międzywojennego / Joanna Pisulińska // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. T. V. / Red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka. – Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowskiej, 2007. – S. 366-385.
813. Podolskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Zarys dziejów / [Jerzy Kapłon] – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://khit.pttk.pl/index.php?co=tx_podole_0
814. Pol W. Z Czarnego lasu i Czarnej gory / W. Z. Pol. – Lwów: Druk. W. Manieckiego, 1876. – Tom II. – S. 359-393.

815. Regionalistyczno-Krajoznawcza działalność władz administracyjnych // Ziemia. – 1928. – № 4, – S. 58.
816. Rumiński A. Stulecie Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego / Andrzej Rumiński // Dodatek Kulturalny "Gazety". – 2006. –Nr. 47. (listopad) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.gazetagazeta.com/artman/publish/article_15769.shtml
817. SAYSSE-TOBICZYK K. Na szczytach Tatr / K. SAYSSE-TOBICZYK. – Warszawa: Sport i turystyka, 1956. – 224 s.
818. SAYSSE-TOBICZYK K. Pod wierchami Tatr / K. SAYSSE-TOBICZYK. – Warszawa: Nasza Księgarnia, 1977. – 307 s.
819. Słownik geograficzny Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich w 15 t.: [pod redakcją F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego]. – Warszawa: WIEK, 1880-1904. – Tom I. – 950 s.;
Tom II. – 943 s.;
Tom III. – 960 s.;
Tom VI. – 868 s.;
Tom XI. – 976 s.;
820. Stepnik A. Historia regionalna i lokalna – problemy metodologiczne i dydaktyczne / A. Stepnik // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. X. – Дрогобич: Коло, 2006. – 833с. – С.310-318.
821. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929 / Ryszard Torzecki – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1989. – 467 s.
822. Torzecki R. Polacy i ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej / Ryszard Torzecki. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1993. – 349 s.
823. Trembicki I. Historia i geografia Galicyi dla syków ludowych / I. Trembicki. – Kolomyja: Nakł. autora, 1884. – 80 s.
824. Tretiak J. Wysieczka na Czarnogore / J. Tretiak // Tygodnik powszechny. – 1879. – S. 708.

825. Twaróg J.B. Kierunki kształcenia krajoznawczego w Polskim Towarzystwie Krajoznawczym – 1918-1950 ze szczególnym uwzględnieniem działalności Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej / Janina Barbara Twaróg [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://khit.pttk.pl/index.php?co=tx_kkk
826. Wieczorek E. Krajoznawstwo nauką w służbie badania przestrzeni / Edward Wieczorek [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://khit.pttk.pl/index.php?co=tx_krajoznawstwo
827. Zając M. Od muzeum PTK do placówki o znaczeniu ogólnopolskim / Małgorzata Zając, Mariusz Dariusz Zając [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://khit.pttk.pl/teksty/muzea_m_d_zajac.pdf

- ДЛІА НОТАТОК -

Наукове видання

Олена Дутчак

**Сучасна українська історіографія
краєзнавчого руху у Галичині
30-х рр. ХІХ – 30-х рр. ХХ ст.**

УДК УДК: 908:930/1 (477/83)

ББК 63.1 (4 Укр) 52

Дутчак О. Сучасна українська історіографія краєзнавчого руху у Галичині 30-х рр. ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. [Текст]: монографія / Олена Дутчак / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ: . – 275 с.